

ԵՎՐԱՍԻԱ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ЕВРАЗИЯ
EURASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY

ԲԱՆԲԵՐ

ԵՎՐԱՍԻԱ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

Երևան, 2022 | N1

ISSN 1829-4952

ԲԱՆԲԵՐ

ԵՎՐԱՍԻԱ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ВЕСТНИК

МЕЖДУНАРОДНОГО УНИВЕРСИТЕТА ЕВРАЗИЯ

BULLETIN

EURASIA INTERNATIONAL UNIVERSITY

1

Երևան - 2022

Հրատարակության է երաշխավորվել Եվրասիա միջազգային համալսարանի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Խմբագրական խորհուրդ՝

Գագիկ Վարդանյան (գլխավոր խմբագիր), տնտեսագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր, Եվրասիա միջազգային համալսարան

Ալբերտ Մակարյան, ք.գ. դ., պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարան
Անի Ստեփանյան, ի. գ. թ., դոցենտ, Արդարադատության համառոտական պետական համալսարան (Ռուսաստանի Արդարադատության նախարարության ԱՀՊՀ)
Աննա Օհանյան, ք.գ.դ., ԱՄՆ Ստոնհիլ համալսարանի պրոֆեսոր
Աշոտ Ալեքսանյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարան
Աշոտ Խաչատրյան, ի.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դատավոր
Աշոտ Մարկոսյան, տ.գ.դ., պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարան
Արամ Այվազյան, ի.գ.թ., Եվրասիա միջազգային համալսարան, ՀՀ քննչական կոմիտե
Գայանե Թովմասյան, տ.գ.թ., դոցենտ, Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարանի «ԱՄԲԵՐԴ» հետազոտական կենտրոն
Գրաժինա Չուպուդեն, մանկ.գ.դ., դոցենտ, Լիտվայի Միկոլայ Ռոմերիս համալսարան
Դմիտրի Զախոս, մանկ.գ.դ. դոցենտ Սալոնիկի (Հունաստան) Արիստոտելի համալսարան
Երանուհի Մանուկյան, փ.գ.թ., դոցենտ, Երևանի պետական համալսարան
Իգոր Կարապետյան, մանկ.գ.դ., պրոֆեսոր, Խաչատուր Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարան
Լուսինե Հարությունյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր, Հայաստանի պետական տնտեսագիտական համալսարան
Լուսինե Ֆլյյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր, Եվրասիա միջազգային համալսարան
Խաչիկ Գալստյան, ք.գ.դ., դոցենտ, Երևանի պետական համալսարան
Հեղինե Մանասյան, տ.գ.դ., Հետազոտական ռեսուրսների կոլկալայան կենտրոն (ՀՌԿԿ)-Հայաստան
Հովհաննես Հարությունյան, տ.գ.թ., Եվրասիա միջազգային համալսարան
Մարիամ Մարգարյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր, փ.գ.թ., դոցենտ, ՀՀ պետական կառավարման ակադեմիա
Մարտա Ցիվինսկա, ք.գ.թ., Վիստուլայի համալսարան (Վիստուլայի համալսարանների խումբ,
Վարշավա, Լեհաստան) և Վարշավայի Wsztechnica Polska համալսարան
Պյոտր Բորովսկի, տեխ.գ.թ., տնտեսագետ, դոցենտ, Վարշավայի բնական գիտությունների համալսարան
Ռամոն Բուազաս Լորենցո, ք.գ.թ., Սանտյագո դե Կոմպոստելայի համալսարան (Իսպանիա)
Սամվել Մուրադյան, ք.գ.դ., պրոֆեսոր, Երևանի պետական համալսարան
Սոնա Հակոբյան, ք.գ.թ., Հայաստանի Եվրոպական Համալսարան
Սուրեն Օհանյան, աշխ.գ.դ., պրոֆեսոր, Եվրասիա միջազգային համալսարան
Ստեփան Ծաղիկյան, ի.գ.դ., պրոֆեսոր, Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարան
Վահե Վանեսյան, ք.գ.դ., CIDA-Կանադական միջազգային զարգացման գործակալություն
Վլադիմիր Հովհաննիսյան, ի.գ.դ., պրոֆեսոր, Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարան

Խմբագրական խորհրդի քարտուղար՝

Նունե Զոմարյան, Եվրասիա միջազգային համալսարան

«Բանբեր Եվրասիա միջազգային համալսարանի» պարբերականը ԲՈՎԿ-ի 28.06.2019թ. N° 164Ա հրամանի համաձայն ընդգրկված է ատենախոսությունների հիմնական արդյունքների և դրույթների հրատարակման համար ՀՀ ԿԿՄՍՆ բարձրագույն որակավորման կոմիտեի համար ընդունելի գիտական հրատարակությունների ցուցակում:

ISSN 1829-4952

© Եվրասիա միջազգային համալսարան, 2022

**Издается по рекомендации ученого совета
Международного университета Евразия**

Редакционная коллегия

Гагик Варданян (главный редактор), д-р экон. наук, профессор, Международный университет Евразия

Альберт Макарян, д-р филол. наук, профессор, Ереванский государственный университет
Ани Степанян, канд. юрид. наук, доцент, Всероссийский государственный университет юстиции (РПА Минюста России.)
Анна Оганян, д-р полит. наук, профессор, Стоунхиллский университет, США
Арам Айвазян, канд. юрид. наук, Международный университет Евразия, Следственный комитет РА
Ашот Алексанян, д-р полит. наук, профессор, Ереванский государственный университет
Ашот Маркосян, д-р экон. наук, профессор, Ереванский государственный университет
Ашот Хачатрян, д-р юрид. наук, профессор, судья Конституционного суда Республики Армения
Ваге Ванесян, д-р полит. наук, CIDA-Канадское агентство международного развития
Владимир Оганесян, д-р юрид. наук, Российско-Армянский (Славянский) университет
Гаяне Товмасян, канд. экон. наук, доцент, Исследовательский центр «АМБЕРД» Государственного экономического университета Армении
Гражина Чуладене, д-р пед. наук, доцент, Университет Миколаса Ромериса, Литва
Дмитриос Захос, д-р пед. наук, Университет Аристотеля в Салониках, Греция
Ерануи Манукян, канд. филос. наук, доцент, Ереванский государственный университет
Игорь Карапетян, д-р пед. наук, профессор, Армянский государственный педагогический университет имени Хачатура Абовяна
Лусине Арутюнян, д-р пед. наук, профессор, Государственный экономический университет
Лусине Флджян, д-р филол. наук, профессор, Международный университет Евразия
Мариам Маргарян, д-р полит. наук, профессор, канд. филос. наук, доцент, Академия государственного управления Республики Армения
Марта Цывинска, д-р филол. наук, Университет Вистула (Группа университетов Вистулы, Варшава, Польша), Университет Wszelchnica Polska в Варшаве
Оганес Арутюнян, канд. экон. наук, Международный университет Евразия
Петр Боровский, д-р техн. наук, экономист, Варшавский университет естественных наук, Польша
Рамон Бузас Лоренцо, д-р полит. наук, Университет Сантьяго-де-Компостела, Испания
Самвел Мурадян, д-р филол. наук, профессор, Ереванский государственный университет
Сона Акопян, канд. филол. наук, Европейский университет Армении
Сурен Оганян, д-р геогр. наук, профессор, Международный университет Евразия
Степан Цагикян, д-р юрид. наук, профессор, Российско-Армянский (Славянский) университет
Хачик Галстян, д-р полит. наук, доцент, Ереванский государственный университет
Эгине Манасян, д-р экон. наук, Кавказский исследовательский ресурсный центр-Армения

Секретарь редакционной коллегии:

Нуне Джомардян, Международный университет Евразия

Решением Высшей квалификационной комиссией МОНКС РА от 28.06.2019 № 164А Вестник Международного университета Евразия включен в перечень научных изданий приемлемых для публикаций основных результатов и положений диссертаций.

ISSN 1829-4952

© Международный университет Евразия, 2022

***Recommended for publication by the Scientific
Council of Eurasia International University***

Editorial Board:

Gagik Vardanyan (Chairman), Doctor of Economics, Professor, Eurasia International University

Albert Makaryan, Doctor of Philological Sciences, Professor, Yerevan State University

Ani Stepanyan, Ph.D. in Law, Associate Professor, All-Russian State University of Justice (RLA of the Ministry of Justice of Russia)

Anna Ohanyan, Ph.D. in Political Science, Stonehill University, USA

Aram Apyazyan, Ph.D. in Law, Eurasia International University, RA Investigative Committee

Ashot Aleksanyan, Doctor of Political Science, Professor, Yerevan State University

Ashot Khachatryan, Doctor of Law, Professor, Judge of the Constitutional Court of the RA

Ashot Markosyan, Doctor of Economics, Professor, Yerevan State University

Dmitrios Zachos, Ph.D. in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Aristotle University of Thessaloniki, Greece

Yeranuhi Manukyan, Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Yerevan State University

Gayane Tovmasyan, Ph.D. in Economics, Associate Professor, "AMBERD" Research Center of the Armenian State University of Economics

Grazina Chuladiene, Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor, Mikolas Romeris University, Lithuania

Heghine Manasyan, Doctor of Economics, Caucasus Research Resource Center (CRRC)-Armenia

Hovhannes Harutyunyan, Ph.D. in Economics, Eurasia International University

Khachik Galstyan, Doctor of Political Sciences, Associate Professor, Yerevan State University

Igor Karapetyan, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Khachatour Abovyan Armenian State Pedagogical University

Lusine Harutyunyan, Doctor of Philology, Professor, Armenian State University of Economics

Lusine Fljyan, Doctor of Philological Sciences, Professor, Eurasia International University

Mariam Margaryan, Doctor of Political Sciences, Professor, Ph.D. in Philosophy, Associate Professor, Academy of Public Administration of the Republic of Armenia

Marta Cywińska, Ph. D. in Humanities, Vistula University (Vistula Group of Universities, Warsaw, Poland), Wszechnica Polska University in Warsaw, Poland

Piotr Borowski, Ph.D. in Engineering, Economist, Associate Professor, Warsaw University of Life Sciences, Poland

Ramón Bouzas Lorenzo, Ph.D. in Political Science, University of Santiago de Compostela, Spain

Samvel Muradyan, Doctor of Philological Sciences, Professor, Yerevan State University.

Sona Hakobyan, Ph.D. in Philological Sciences, European University of Armenia

Stepan Tsaghikyan, Doctor of Law, Professor, Armenian-Russian (Slavonic) University

Suren Ohanyan, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Eurasia International University

Vahe Vanesyan, Ph.D. in Political Science, CIDA - Canadian Agency for International Development

Vladimir Hovhannisyan, Doctor of Law, Professor, Armenian-Russian (Slavonic) University

Secretary of Editorial Board: Nune Jomardyan, Eurasia International University

According to № 164 (A)U decree of RA Supreme Certifying Committee (hereinafter, SCC) dated on June 28, 2019, EIU Bulletin is now recognized as a scientifically relevant journal included in the list of SCC, RA Ministry of Education, Science, Culture and Sport for publicizing the main principals and guidelines of Ph.D. dissertation.

ISSN 1829-4952

© Eurasia International University, 2022

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գևորգ Իսրայելյան

ՏԵՍԱՆԿԱՐԱՀԱՆՈՂ ԿԱՄ ԼՈՒՎԱՆԿԱՐԱՀԱՆՈՂ ՍԱՐՔԵՐՈՎ ՀԱՅՏՆԱԲԵՐՎԱԾ ՃԱՆԱՊԱՐՀԱՅԻՆ ԵՐԹԵՎԵԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ ՊԱՇՏԱՃ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՄՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ 8

Նունե Զոմարոյան

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴԻՐԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ 19

Ստեփան Ծաղիկյան, Սեդա Հովհաննիսյան

ԿԱՇԱՌԱԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԽՐԱԽՈՒՄՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ 42

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գագիկ Վարդանյան, Դավիթ Վարդանյան

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՄԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՂՔՅՈՒՐՆԵՐԸ. ՌԻՍԿԵՐ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՈՒՄՆԵՐ 52

Գայանե Թովմասյան

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՑԱՆՑԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ-ՈՒՄ ՄԱՐԴԱՆՑ ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ՎՐԱ 69

Լեռա Վաթնիկյան ԵՎ ԲԱՆԱՍԻՐՈՒԹՅՈՒՆ

Լալիկ Խաչատրյան, Սիրարփի Դավթյան ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՄՄԱՆՈՒՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՋ 87

Սիրարփի Կարապետյան

ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ՓՈՒՆԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՏԵՐՄԻՆԱԿԵՐՏՄԱՆ ՄԵՋ 104

Իրինա Մխիթարյան, Դիանա Հայրոյան

ԿԵՐՊԱՓՈՒՄՈՒԹՅԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԼԵՋՎԱՃՄԱՆԱԶՈՂԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ 116

Անուշ Մարտիրոսյան

ԵՂԱՆԱԿԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ 129

Լուիզա Մարաբյան, Սոնա Հակոբյան

ԸՆԴՀԱՏՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ԱԳՐԵՍԻԱՅԻ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ԶԵՎ ԵՎ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՄՆ ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԹԵԿՆԱԾՈՒՆԵՐԻ ԲԱՆԱՎԵՃԵՐԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ) 145

Արթուր Միրզոյան

ՔԱՂԱՔԸ ԵՎ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՐԱՆՑ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԻ «ԽՈՒՄՀԱՐ» ՎԻՊԱԿՈՒՄ 154

Էդգար Արշակյան

ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ ԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՐՀՐԱՎԱԼՈՒՄԸ Ա. ԲԼՈԿԻ ԵՎ Ա. ԲԵԼՈՒ ՎԱՂ ՔՆԱՐԵՐԳՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ 168

СОДЕРЖАНИЕ

СЮРИСПРУДЕНЦИЯ

Геворг Израелян

К ВОПРОСУ ОБ ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВА НА НАДЛЕЖАЩЕЕ АДМИНИСТРИРОВАНИЕ
В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ ПО ДЕЛАМ НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ,
КОТОРЫЕ ОБНАРУЖИВАЮТСЯ СРЕДСТВАМИ ВИДЕО ИЛИ ФОТО-ТЕХНИКИ 8

Нуне Джомардян

ПРОБЛЕМА КОНСТИТУЦИОННОЙ ЗАЩИТЫ СОЦИАЛЬНЫХ
ПРАВ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ 19

Степан Цагикян, Седа Оганнисян

ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВИДЫ ВЗЯТОЧНИЧЕСТВА КАК
СРЕДСТВО ПООЩРЕНИЯ 42

ЭКОНОМИКА

Гагик Варданян, Давид Варданян

ВНЕШНИЕ ИСТОЧНИКИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ.
РИСКИ И ОГРАНИЧЕНИЯ 52

Гаяне Товмасын

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА НАШУ ЖИЗНЬ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ 69

ЛИНГВИСТИКА И ФИЛОЛОГИЯ

Лалик Хачатрян, Сирарпи Давтян

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ ОБЩЕАРМЯНСКИХ НАЗВАНИЙ МЕСЯЦЕВ 87

Сирарпи Карапетын

РОЛЬ ЗАИМСТВОВАНИЙ ИЗ ГРАБАРА (ДРЕВНЕАРМЯНСКОГО ЯЗЫКА) В ФОРМИРОВАНИИ
СОВРЕМЕННОЙ АРМЯНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ 104

Ирина Мхитарян, Диана Айроян

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТАМОРФОЗЫ С ЛИНГВОКОГНИТИВНОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ 116

Ануш Мартиросян

ОСОБЕННОСТИ МОДАЛЬНОСТИ В ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ РЕЧИ 129

Луиза Марабян, Сона Акопян

ПРЕРЫВАНИЕ КАК СРЕДСТВО ВЫРАЖЕНИЯ ГЕНДЕРНОЙ АГРЕССИИ И КОММУНИКАЦИОННОЙ
СТРАТЕГИИ (ССЫЛАЯСЬ НА ДЕБАТЫ КАНДИДАТОВ В ПРЕЗИДЕНТЫ США) 145

Артур Мирзоян

ГОРОД И СОВРЕМЕННОСТЬ В РОМАНЕ ГРАНТА МАТЕВОСЯНА « ПОХМЕЛЬЕ» 154

Эдгар Аршакян

МИФОЛОГИЗМ РУБЕЖНОЙ ЭПОХИ В РАННЕЙ ЛИРИКЕ А. БЛОКА И А. БЕЛОГО 168

CONTENT

JURISPRUDENCE

Gevorg Israyelyan

ON THE ISSUE OF ENSURING THE RIGHT OF A PROPERLY ADMINISTRATION IN THE ADMINISTRATIVE PROCEDURE OF TRAFFICKING VIOLATIONS DETECTED WITH VIDEO RECORDING OR PHOTOGRAPHIC DEVICES 8

Nune Jomardyan

THE ISSUE OF CONSTITUTIONAL PROTECTION OF SOCIAL RIGHTS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA 19

Stepan Tsagikyan, Seda Hovhannisyan

EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR TYPES OF BRIBERY AS A MEANS OF INCENTIVE 42

ECONOMICS

Gagik Vardanyan, David Vardanyan

EXTERNAL SOURCES OF INVESTMENT FINANCING IN THE REPUBLIC OF ARMENIA. RISKS AND LIMITATIONS 52

Gayane Tovmasyan

THE IMPACT OF SOCIAL NETWORKS ON THE LIFE OF RA CITIZENS AND ECONOMIC DECISIONS 69

LINGUISTICS AND PHILOLOGY

Lalik Khachatryan, Sirarpi Davtyan

QUESTIONS ON THE SUBJECT OF THE ORIGIN OF COMMON ARMENIAN MONTH NAMES 87

Sirarpi Karapetyan

THE ROLE OF GRABAR (OLD ARMENIAN) BORROWINGS IN CONTEMPORARY ARMENIAN TERM-FORMATION 104

Irina Mkhitarian, Diana Hayroyan

TRANSLATION PECULIARITIES OF METAMORPHOSIS FROM LINGUOCOGNITIVE AND LINGUOSTYLISTIC STANDPOINTS 116

Anush Martirosyan

MODALITY'S FEATURES OF DIPLOMATIC DISCOURSE 129

Luiza Marabyan, Sona Hakobyan

INTERRUPTION AS A MEANS OF EXPRESSING GENDER AGGRESSION AND AS A COMMUNICATION STRATEGY (WITH SPECIAL REFERENCE TO US PRESIDENTIAL CANDIDATE DEBATES) 145

Arthur Mirzoyan

THE CITY AND MODERNITY IN HRANT MATEVOSYAN'S NOVEL "HANGOVER" 154

Edgar Arshakyan

MYTHOLOGISM OF THE THRESHOLD OF A NEW EPOCH IN A. BLOK'S AND A. BELY'S EARLY LYRICS 168

Գևորգ Իսրայելյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ*
Էլ. հասցե՝ *g_i_1979@mail.ru*

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-8

ՏԵՍԱՆԿԱՐԱՀԱՆՈՂ ԿԱՄ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԱՀԱՆՈՂ ՍԱՐՔԵՐՈՎ ՀԱՅՏՆԱԲԵՐՎԱԾ ՃԱՆԱՊԱՐՀԱՅԻՆ ԵՐԹԵՎԵԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱՆՈՆՆԵՐԻ ԽԱԽՏՈՒՄՆԵՐԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ ԳՈՐԾԵՐՈՎ ԻՐԱԿԱՆԱՑՎՈՂ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՈՒՄ ՊԱՏՇԱՃ ՎԱՐՉԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԱՐՅԻ ՇՈՒՐՋ

Ճանապարհային երթևեկության անվտանգության ապահովման բնագավառում կատարվում են բազմաթիվ իրավախախտումներ: Դրանց մի մասը հայտնաբերվում է տեխնիկական միջոցներով: Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկություններից է գործի լուծումը վարչական պատասխանատվության ենթարկվող անձի բացակայությամբ: Այս հանգամանքով է պայմանավորված սույն հովազում անձի պատշաճ վարչարարության իրավունքի ապահովման խնդրի քննարկումը վերը նշված վարչական վարույթում: Հետազոտության արդիականությունը և նորույթը պայմանավորված է բացառապես տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի և այդ ընթացքում մարդու իրավունքների պաշտպանության հարցերին նվիրված հետազոտությունների բացակայությամբ:

Հիմնաբառեր. վարչական իրավախախտում, ճանապարհային երթևեկության կանոն, տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարք, վարչական վարույթ, պատշաճ վարչարարություն:

Ներածություն

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ գործերի վարույթի տեսակ է տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթը (այսուհետ՝ Վարույթ): Այլ վարույթներից այն տարբերվում է մի շարք առանձնահատկություններով: Մասնավորապես.

1. Վարույթի հիմքում ընկած են ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումները: Ընդ որում, խոսքը ճանապարհային երթևեկության կանոնների ոչ թե բոլոր խախտումների, այլ միայն մեխանիկական տրանսպորտային միջոցներով կատարված խախտումների մասին է:

2. Ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումները պետք է հայտնաբերված լինեն տեխնիկական միջոցներով:

3. Վարույթը կարգավորված է «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով (այսուհետ՝ Օրենք): Օրենքի դրույթները չեն տարածվում այն դեպքերի վրա, երբ խախտումը հայտնաբերել է ճանապարհային ոստիկանը և կանգնեցրել տրանսպորտային միջոցը՝ անկախ փաստը տեխնիկական միջոցով ամրագրված լինելու հանգամանքից: Նմանատիպ դեպքերում գործում են Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգրք) դրույթները:

4. Ի տարբերություն այլ վարույթների, Վարույթը բաղկացած է երկու փուլերից՝ իրավախախտման հատկանիշների պարզման և վարչական ակտի ընդունման:

Թվարկված առանձնահատկություններով է պայմանավորված անձի պատշաճ վարչարարության իրավունքի ապահովման յուրահատկությունը և առկա խնդիրները Վարույթում:

Վերը նշվածի տրամաբանությամբ սույն հոդվածի նպատակը Վարույթում անձի պատշաճ վարչարարության իրավունքի պաշտպանության մակարդակի բարձրացումն է՝ հատկապես անձի լաված լինելու իրավունքի ապահովմամբ:

Մեթոդը

Խնդրո առարկան ուսումնասիրվել է համակարգային վերլուծության և փորձագիտական գնահատման մեթոդների օգտագործմամբ:

Վարույթում անձի պատշաճ վարչարարության իրավունքի բաղադրիչների ապահովման առանձնահատկությունները և առկա խնդիրները

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի վերլուծությունից բխում է, որ պատշաճ վարչարարության իրավունքը ծավալուն ինստիտուտ է, ընդգրկում է գործերի անաչառ, արդարացի և ողջամիտ ժամկետում քննության, փաստաթղթերին ծանոթանալու, լսված լինելու իրավունքները:

Գործերի անաչառ քննության իրավունքը

Օրենսգրքի 245-րդ հոդվածը վարույթի խնդիրների թվին է դասում յուրաքանչյուր գործի հանգամանքներն օբյեկտիվորեն պարզելը: Արդի հայերենի բացատրական բառարանում «օբյեկտիվ» բառը նշանակում է նաև անաչառ, անկողմնակալ: Ըստ այդմ՝ անաչառ քննության իրավունքը գործի օբյեկտիվ վարույթի հնարավորությունն է: Գործի անաչառ քննության իրավունքի ապահովման երաշխիք է բացարկի (ինքնաբացարկի) ինստիտուտը, որը կարգավորված է «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 24–26-րդ հոդվածներով: Մասնավորապես, վարչական մարմնի պաշտոնատար անձին արգելվում է քննարկել և լուծել գործը, եթե նա.

- վարույթի մասնակից է կամ մասնակիցներից որևէ մեկի ներկայացուցիչ,
- աշխատում է վարույթի մասնակիցներից որևէ մեկի մոտ,
- վարույթի մասնակիցներից որևէ մեկի կամ նրա ներկայացուցչի ազգականն է,
- նախկինում մասնակցել է տվյալ գործի քննարկմանը:

Նշված հիմքերից որևէ մեկի առկայության դեպքում վարույթի մասնակիցները կարող են գրավոր բացարկ¹ հայտնել վարույթն իրականացնող պաշտոնատար անձին կամ կոլեգիալ կազմով վարույթ իրականացնելիս՝ կոլեգիալ կազմի ցանկացած անդամի, իսկ վարչական մարմնի ղեկավարը, վարչական վարույթ իրականացնող պաշտոնատար անձը պարտավոր է անհապաղ ինքնաբացարկ հայտնել:

Բացարկ, ինքնաբացարկ հայտնելու կարգը սահմանված է օրենքով:

Գործերի արդարացի քննության իրավունքը

Այս իրավունքն ենթադրում է արդարության բոլոր պահանջների պահ-

1 Բացարկ կարող է հայտնվել նաև այն դեպքերում, երբ մինչև գործի քննարկման ավարտը տվյալ պաշտոնատար անձը իրապարակայնորեն արտահայտվել է գործի հնարավոր ելքի մասին, կամ գնահատական է տվել գործի փաստական հանգամանքներին, կամ մինչև ապացույցների հետազոտումը կանխավ գնահատական է տվել դրանցից որևէ մեկին, կամ երբևէ գործել է ի շահ վարույթի մասնակիցներից որևէ մեկի, կամ առկա են այլ հանգամանքներ, որոնք վկայում են գործի ելքով՝ տվյալ պաշտոնատար անձի ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն շահագրգռված լինելու մասին կամ կասկած են հարուցում տվյալ գործի առնչությամբ նրա անաչառության վերաբերյալ:

պանմամբ անկողմնակալ վարչական մարմնի կողմից իր շահերին առնչվող վարչական գործերի քննության հնարավորություն: Վարչական մարմինների կողմից ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց առնչվող գործերի արդարացի քննության իրավունքը լրացնում է պատշաճ վարչարարության իրավունքի բովանդակությունը ՀՀ Սահմանադրությամբ առանձնահատուկ կերպով չնախատեսված որոշակի այլ որակներով ու սկզբունքներով, որոնցից են, մասնավորապես, վարչական վարույթին արդյունավետ մասնակցության, անմեղության կանխավարկածի, իրավական որոշակիության սկզբունքները, ինչպես նաև վարչական վարույթում ապացուցման կանոնները: Վարչարարության ընթացքում նշված սկզբունքների ու կանոնների անտեսումը կամ ոչ պատշաճ երաշխավորումը հանգեցնում է պատշաճ վարչարարության իրավունքի խախտման, քանի որ այդ պարագայում վարչարարությունն իր ամբողջականության մեջ չի համապատասխանում նշված հիմնարար իրավունքի պահանջներին՝ անկախ դրա մյուս բաղադրիչների խախտումների առկայության կամ բացակայության հանգամանքից (Հակոբյան, 2018, էջ 8):

Վարույթում այս իրավունքի ոչ բոլոր տարրերն են առկա: Օրինակ, այս վարույթում վարչական պատասխանատվության ենթարկվող անձի մասնակցությունը չի նախատեսվում:

Գործերի ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունքը

Օրենսգրքի 245-րդ հոդվածը վարույթի խնդիրների թվին է դասում յուրաքանչյուր գործի հանգամանքները ժամանակին պարզելը, ինչը նշանակում է օրենքով սահմանված վարույթային ժամկետների պահպանում: Օրենքի 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նախատեսում է, որ իրավախախտման հատկանիշները պարզվում են 15 աշխատանքային օրում:

Եթե իրավախախտումը կատարվել է պետական² (պետական մարմին, պետական կառավարչական հիմնարկ, պետական հիմնարկ կամ որևէ այլ կարգավիճակ ունեցող պետական կազմակերպություն) կամ համայնքային (համայնքային կառավարչական հիմնարկ կամ որևէ այլ կարգավիճակ ունեցող համայնքային կազմակերպություն) կազմակերպությանն ամրացված (պատկանող) տրանսպորտային միջոցով, իրավախախտման հատկանիշները պարզելուց հետո՝ հինգ օրվա ընթացքում, գրավոր հարցում է կատարում համապատասխան կազմակերպությանը: Հարցումը ստացած կազմակերպության ղեկավարը կամ նրա լիազորած պաշտոնատար անձը պարտավոր է հնգօրյա ժամկետում վարչական մարմնին գրավոր հայտնել, թե իրավախախտման կատարման պահին ում է ամրացված եղել (ով է վարել) տրանսպորտային միջոցը:

Վարույթ իրականացնող մարմինը վարչական ակտը պարտավոր է ընդունել իրավախախտման հատկանիշները պարզելուց հետո՝ 2 աշխատանքային օրվա ընթացքում: Վարչական ակտն ընդունելուց հետո՝ Օրենսգրքով

² Բացառությամբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարության սահմանած՝ կապույտ գույնի առկայծող փարոսիկով կահավորման ենթակա տրանսպորտային միջոցների:

սահմանված կարգով և ժամկետներում հանձնվում է վարչական ակտի հասցեատիրոջը:

Ելնելով վերոգրյալից՝ վարչական մարմինը գործի քննությունը պետք է իրականացնի նշված ժամկետներում: Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ գործի ողջամիտ քննության իրավունքն ապահովվում է նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 36-րդ հոդվածի կարգավորումներով: Հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է, որ վարչական վարույթը պետք է իրականացվի հնարավորինս սեղմ ժամկետում: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ եթե վարչական վարույթ հարուցելուց հետո վարչական մարմնի տրամադրության տակ առկա են համապատասխան վարչական ակտ ընդունելու համար անհրաժեշտ փաստաթղթերը, բավարար չափով պարզաբանված և ձշգրտված են տվյալ գործի հանգամանքները, ապա վարչական մարմինը պարտավոր է վարչական ակտ ընդունել նշված հանգամանքների ի հայտ գալուց հետո՝ ողջամիտ ժամկետում՝ չապասելով ընդհանուր կամ հատուկ ժամկետի լրանալուն:

Փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունքը

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթի ընթացքում յուրաքանչյուր ոք ունի իրեն վերաբերող բոլոր փաստաթղթերին ծանոթանալու իրավունք, բացառությամբ օրենքով պահպանվող գաղտնիքների:

Այս իրավունքի իրագործման հնարավորություն նախատեսված չէ Վարույթի³ ընթացքում: Խնդիրն այն է, որ վարչական ակտի հասցեատերը մինչև վարչական ակտի հանձնվելը փաստացի տեղյակ չի լինում իր նկատմամբ իրականացված վարույթի մասին: Ըստ Օրենքի 4-րդ հոդվածի 4-րդ մասի՝ վարչական ակտի հասցեատերը կամ նրա լիազոր ներկայացուցիչը կարող է տեսանյութի պատճենը տրամադրելու դիմում ներկայացնել վարչական ակտին իրազեկվելու պահից:

Լսված լինելու իրավունքը

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պարտավոր են մինչև անձի համար միջամտող անհատական ակտն ընդունելը լսել նրան, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

Առհասարակ, վարչական վարույթում լսված լինելու իրավունքի ապահովման կառուցակարգը լսումներն են: «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական մարմինը վարույթի ընթացքում

3 Վարույթի վերաբերյալ գործերը վարվում են էլեկտրոնային եղանակով՝ վարչական իրավախախտումների հաշվառման շտեմարանների միջոցով:

պարտավոր է վարույթի մասնակիցներին, նրանց ներկայացուցիչներին հնարավորություն տալ արտահայտվելու վարչական վարույթում քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ: Այդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ լուումներ կարող են չանցկացվել, եթե.

- 1) ընդունվելու է բարենպաստ վարչական ակտ, որը չի միջամտում այլ անձանց իրավունքների իրականացմանը կամ վարչական ակտի հասցեատերը չի պնդում, որ լուումներ անցկացվեն,
- 2) դիմումն ակնհայտ անհիմն է,
- 3) ընդունվում է բանավոր վարչական ակտ:

Նույն հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է այն դեպքերը, երբ լուումներ չեն անցկացվում.

- 1) անհրաժեշտություն է առաջանում անհապաղ ընդունելու վարչական ակտ, քանի որ հապաղումը կարող է հանգեցնել հանրության համար որևէ վտանգի առաջացման,
- 2) ընդունվում է այլ ձևի վարչական ակտ:

Վերոգրյալ կարգավորումները չեն տարածվում Վարույթի նկատմամբ, քանի որ Վարույթի առանձնահատկությունները սահմանող Օրենքն այդ մասին լուում է: Բնական է՝ եթե վարչական ակտի հասցեատերը տեղեկանում է իր վերաբերյալ իրականացված վարույթի մասին միայն դրա ավարտից հետո, ապա լաված լինելու իրավունքի մասին խոսք լինել չի կարող:

Խնդրո առարկայի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումները

Վճռաբեկ դատարանը Վարույթին առնչվող որոշ իրավական կարգավորումների (մասնավորապես՝ Վարույթում ապացուցմանը և ընթացիկ փուլի բացակայությանը) և դրանց կիրառումն ապահովող մարմինների կողմից մեկնաբանման հարցերին անդրադարձ է կատարել 2015թ. Վարչական գործ թիվ ՎԴ/1091/05/14-ով և Վարչական գործ թիվ ՎԴ/6199/05/13-ով ընդունված իր որոշումներում: Քննարկելով կոնկրետ խախտումների վերաբերյալ հարցերը՝ նշված որոշումներում Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ Օրենքի իմաստով իրավախախտման հատկանիշները համարվում են պարզված, այսինքն՝ առկա է իրավախախտման փաստը, եթե տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների միջև առկա է ակնհայտ համընկնում, **որը որևէ կասկած չի հարուցում:** Այլ կերպ ասած՝ տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ձանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների համար անձին պատասխանատվության ենթարկելու անհրաժեշտ պայման է տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանության կասկած չհարուցելը:

Վարչական գործ թիվ ՎԴ/1091/05/14-ով կայացրած որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ օրենսդիրը, նշված հանգամանքով պայմանավորված, Վարույթի համար նախատեսել է միայն երկու փուլ՝ իրավախախտման

հատկանիշների պարզման (հարուցման) և վարչական ակտի ընդունման (եզրափակիչ) փուլերը: Վարույթում ընթացիկ փուլի բացառումը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի և իրավախախտման հատկանիշների ակնհայտ համընկնման, այդ համընկնման վերաբերյալ որևէ կասկածի կամ վերապահման բացակայության պայմաններում հաստատվում է իրավախախտման փաստը, և բացակայում է նաև իրավախախտման հետ կապված այլ հանգամանքների պարզման, հետևաբար նաև՝ ընթացիկ փուլի անհրաժեշտությունը:

Նույն որոշմամբ Վճռաբեկ դատարանը փաստել է. «Մինչդեռ «Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ճանապարհային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» ՀՀ օրենքով որևէ իրավակարգավորում նախատեսված չէ այն դեպքերի համար, երբ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի հատկանիշների և իրավախախտման հատկանիշների համապատասխանությունը կասկած է հարուցում (...): Օրենսդրական համապատասխան կարգավորման բացակայության պարագայում վարչական մարմինը գրկված է այդ կասկածը փարատելու նպատակով ապացույցներ ձեռք բերելու և դրանք գնահատելու հնարավորությունից»: Նշվածը վկայում է օրենսդրական փոփոխություն կատարելու անհրաժեշտության մասին:

Բացի այդ, գործնականում հանդիպել են դեպքեր, երբ տեսանյութում կամ լուսանկարում ամրագրված արարքի հատկանիշները և իրավախախտման հատկանիշները (օբյեկտիվ կողմը) համընկել են, սակայն խնդիր է առաջացել վարչական պատասխանատվության ենթարկվող անձի հետ կապված: Օրինակ՝ տրանսպորտային միջոցը խախտման կատարման պահին շահագործել է այլ անձ, սակայն վարչական ակտը ստացել է սեփականատերը: Մինչդեռ նշված իրավիճակները կբացառվեին՝ պատշաճ վարչարարության իրավունքի՝ ամբողջ ծավալով ապահովման պարագայում:

Վարույթում անձի պատշաճ վարչարարության իրավունքի ապահովմանը խոչընդոտող հանգամանքների վերացմանն ուղղված առաջարկություններ

Վերը շարադրվածից բխում է՝ Վարույթում պատշաճ վարչարարության իրավունքի ոչ բոլոր տարրերն են ապահովված, մասնավորապես՝ վարչական ակտի հասցեատերը չի ծանուցվում իր նկատմամբ իրականացվող վարույթի մասին, չի ունենում Վարույթին մասնակցելու, ուստի և Վարույթի ընթացքում վարութային փաստաթղթերին ծանոթանալու և լսված լինելու հնարավորություն: Մեր կարծիքով, նշվածը պարզապես Վարույթի առանձնահատկություններով հիմնավորելը ձիշտ չէ, անձը պետք է օգտվի իր սահմանադրական իրավունքից ամբողջ ծավալով, ուստի անհրաժեշտ են համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ:

Վարույթում պատշաճ վարչարարության իրավունքի բոլոր տարրերն

ապահովելու համար, մեր կարծիքով, անհրաժեշտ է Օրենքում կատարել հետևյալ փոփոխությունները և լրացումները.

1. Վարույթի համար սահմանել վարչական վարույթի ավանդական 3 փուլերը,
2. նախատեսել իրականացվող Վարույթի մասին վարչական ակտի հասցեատիրոջ ծանուցման ընթացակարգ,
3. ընձեռել վարչական ակտի հասցեատիրոջ՝ Վարույթին մասնակցելու, Վարույթի ընթացքում վարութային փաստաթղթերին ծանոթանալու և լաված լինելու հնարավորություն:

Նշվածը հնարավորություն կտա Վարույթում վարչական ակտի հասցեատիրոջը ամբողջ ծավալով օգտվել պատշաճ վարչարարության իրավունքից, ընդլայնել ապացույցների շրջանակը (օրինակ՝ որպես ապացույց նախատեսել վարչական պատասխանատվության ենթարկվող անձի բացատրությունը), ինչի հիման վրա վարչական մարմնին ընդունել առավել հիմնավոր վարչական ակտեր, հնարավոր սխալների դեպքում խուսափել վերադատության, իսկ հետագայում նաև դատական կարգով անհարգի բողոքարկումներից, ինչն իր հերթին թույլ կտա զերծ մնալ ռեսուրսների ավելորդ վատնումից:

Եզրակացություն

Մեր կողմից կատարված հետազոտության արդյունքները վկայում են, որ Վարույթում վարչական ակտի հասցեատերը գործնականում չունի հնարավորություն ամբողջ ծավալով օգտվելու իր՝ պատշաճ վարչարարության սահմանադրական իրավունքից: Մեր կողմից ներկայացվող առաջարկությունները հնարավորություն կտան կատարելագործել Վարույթը կարգավորող Օրենքը, արդյունքում՝ առկա կլինեն քննարկվող սահմանադրական իրավունքի բոլոր բաղադրիչներից օգտվելու կառուցակարգեր: Նման պարագայում վարչական ակտի հասցեատերն ինքը կորոշի օգտվել համապատասխան իրավունքից, թե՛ ոչ:

Օգտագործված գրականություն

ՀՀ Սահմանադրություն, ընդունված 2005թ. հուլիսի 5-ին (առ 06.12.2015թ. փոփոխություններով): Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ: ՀՀՊՏ 2015.12.21:

Վարչական իրավախախտումների վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսգիրք, ընդունված 1985թ. դեկտեմբերի 6-ին (առ 30.07.2021թ. փոփոխություններով և լրացումներով): Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ: ՀՍՍՀԳՍ 1985/23:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ընդունված 2004թ. փետրվարի 18-ին (առ 16.12.2021թ. փոփոխություններով և լրացումներով): Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ: ՀՀՊՏ 2004.03.31/18(317):

«Տեսանկարահանող կամ լուսանկարահանող սարքերով հայտնաբերված ձանապարհ»

հային երթևեկության կանոնների խախտումների վերաբերյալ գործերով իրականացվող վարչական վարույթի առանձնահատկությունների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ընդունված 2008թ. Դեկտեմբերի 26-ին (առ 21.01.2020թ. փոփոխություններով և լրացումներով): Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ: ՀՀՊՏ 2008.12.30/76(666):

Վարչական գործ թիվ ՎԴ/6199/05/13-ով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշում, ընդունված 2015թ. ապրիլի 30-ին: Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ: ՀՀՊՏ 2015.06.03/31(1120):

Վարչական գործ թիվ ՎԴ/1091/05/14-ով ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշում, ընդունված 2015թ. նոյեմբերի 27-ին: Հայաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ: ՀՀՊՏ 2016.01.22/3(1183):

Արդի հայերենի բացառական բառարան http://www.nayiri.com/imaginedictionarybrowser.jsp?dictionaryId=24&dt=HY_HY&query=%D6%85%D5%A2%D5%B5%D5%A5%D5%AF%D5%BF%D5%AB%D5%BE:

(մուտք՝ 23.02.2022)

Հակոբյան Կ.Վ., Անձի պարզաձ վարչարարության իրավունքը՝ սահմանադրական կարգավորումների համապետություն: Ի.գ.թ. գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության սեղմագիր: Երևան, 2018:

References

Hayastani Hanrapetutyun Sahmanadrutyun [Constitution of the Republic of Armenia], yndunvats 1995t. hulusi 5-in. (ar 06.12.2015t. popokhutyunnerov). Hayastani iravakan teghekatvakan hamakarg. HHPT 2015.12.21.

Varchakan iravakhakhtumneri veraberyal Hayastani Hanrapetutyun orensgirk [Republic of Armenia Code on Administrative Offences], yndunvats 1985t. dektemberi 6-in. (ar 30.07.2021t. popokhutyunnerov yev lratsumnerov). Hayastani iravakan teghekatvakan hamakarg. HSSHGST 1985/23.

Varchararutyian himunqneri ev varchakan varuyti masin Hayastani Hanrapetutyian orenk [Law of the Republic of Armenia on the Principles of Administration and Administrative proceedings], yndunvats 2004t. petrvaı 18-in (ar 16.12.2021թ. popokhutyunnerov yev lratsumnerov): Hayastani iravakan teghekatvakan hamakarg. HHPT 2004.03.31/18(317):

Tesankarahanogh kam lusankarahanogh sarqerov haytnabervats chanaparhayin ertevekyutan kanonneri khakhtumneri veraberyal gortserov irakanacvogh varchakan varuyti arandznahatkutyunneri masin Hayastani Hanrapetutyian orenk [Law of the Republic of Armenia on Find out with video or photo equipment on the peculiarities of the administrative proceedings on cases of violations of traffic rules], yndunvats 2008t. ektemberi 26-in (ar 21.01.2020թ. popokhutyunnerov yev lratsumnerov): Hayastani iravakan teghekatvakan hamakarg. HHPT 2008.12.30/76(666):

Varchakan gorts tiv VD/6199/05/13-ov HH Vchrabek datarani voroshum, yndunvats 2015t. aprili 30-in: Hayastani iravakan teghekatvakan hamakarg. HHPT 2015.06.03/31(1120):

Varchakan gorts tiv VD/1091/05/14-ov HH Vchrabek datarani voroshum, yndunvats 2015t. noyemberi 27-in: Hayastani iravakan teghekatvakan hamakarg. HHPT

2016.01.22/3(1183):

Ardi hayereni bacatrakan bararan [Explanatory dictionary of modern Armenian]. http://www.nayiri.com/imagedDictionaryBrowser.jsp?dictionaryId=24&dt=HY_HY&query=%D6%85%D5%A2%D5%B5%D5%A5%D5%AF%D5%BF%D5%AB%D5%BE (accessed 23.02.2022)

Hakobyan K.V. Andzi patshach varchararutyun iravunqy sahmanadrakan kargavorumneri hamatekstum [The right to proper administration of a person in the context of constitutional regulations]. I.g.t. gitakan astichani haycman atenaxosutyun seghmagir: Yerevan, 2018:

Геворг Израелян

*Преподаватель Международного университета Евразия,
кандидат юридических наук, доцент
Эл. адрес: g_i_1979@mail.ru*

К ВОПРОСУ ОБ ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРАВА НА НАДЛЕЖАЩЕЕ АДМИНИСТРИРОВАНИЕ В АДМИНИСТРАТИВНОМ ПРОЦЕССЕ ПО ДЕЛАМ НАРУШЕНИЙ ПРАВИЛ ДОРОЖНОГО ДВИЖЕНИЯ, КОТОРЫЕ ОБНАРУЖИВАЮТСЯ СРЕДСТВАМИ ВИДЕО ИЛИ ФОТО-ТЕХНИКИ

К видам процесса по делам об административных правонарушениях относится административное производство по делам о нарушениях правил дорожного движения, которые обнаружены средствами видео- или фотосъемки. Одной из особенностей административного производства по делам о нарушениях правил дорожного движения, выявленных средствами видео- или фотосъемки, является разрешение дела в отсутствие лица, привлекаемого к административной ответственности. В связи с этим обстоятельством автор выносит на обсуждение вопрос обеспечения права на надлежащее администрирование лицом в вышеуказанном виде административного процесса.

Исследования автора показали, что право надлежащего администрирования в административном процессе по делам нарушений правил дорожного движения, которые обнаруживаются техническими средствами, реализуется не полностью. Автор предлагает провести законодательные изменения, которые позволят адресату административного акта в полной мере реализовать право надлежащего администрирования в производстве; расширить круг доказательств, вследствие чего административный орган будет принимать более обоснованные административные акты; в случае возможных ошибок избежать бессмысленного обжалования в административном и судебном порядке, что в свою очередь позволит миновать ненужные траты ресурсов.

Ключевые слова: административное правонарушение, правила дорожного движения, видео или фото-техника, административный процесс, надлежащее администрирование.

Gevorg Israyelyan

Lecturer of the Law Department at Eurasia International University,

Ph.D. in Law, Associate Professor,

Email: g_i_1979@mail.ru

**ON THE ISSUE OF ENSURING THE RIGHT OF A PROPERLY
ADMINISTRATION IN THE ADMINISTRATIVE PROCEDURE OF
TRAFFICKING VIOLATIONS DETECTED WITH VIDEO RECORDING
OR PHOTOGRAPHIC DEVICES**

The types of proceedings in cases of administrative violations include administrative proceedings in cases of violations of traffic rules, which were detected by means of video or photography. One of the features of administrative proceedings in cases of violations of traffic rules, revealed by means of video or photography, is the resolution of the case in the absence of a person who is brought to administrative responsibility. Due to this circumstance, the author decided to discuss the issue of ensuring the right to proper management of the person in the above-mentioned form of the administrative process.

The author's research has shown that the right of proper administration in the administrative process in cases of violations of traffic rules that are detected by technical means is not fully realized. The author proposes to carry out legislative changes that will allow the addressee of the administrative act to fully exercise the right of proper administration in proceedings; expand the range of evidence, as a result of which the administrative body will adopt more substantiated administrative acts; in case of possible errors, to avoid senseless appeal in administrative and judicial proceedings, which in turn will allow to bypass the unnecessary waste of resources.

Key words: administrative offense, traffic rules, video or photo equipment, administrative proceedings, proper administration.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2022թ. փետրվարի 25-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2022թ. մարտի 3-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2022թ. ապրիլի 10-ին:

Նունե Զոմարդյան
ԵՄՀ իրավագիտության ամբիոնի վարիչի տեղակալ
Էլ. հասցե՝ nune.jomardyan@eiu.am
DOI: 10.53614/18294952-2022.1-19

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ

Հիմնվելով համեմատական սահմանադրական իրավունքի գիտության մեջ առկա տեսությունների, ինչպես նաև միջազգային և ներպետական մակարդակներում ձևավորված դատական պրակտիկայի վրա՝ սույն հոդվածում քննարկվում է սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացման հիմնախնդիրը: Չնայած առկա իրարամերժ մոտեցումներին ու տարածայնություններին՝ ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ սոցիալական իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ առկա են սահմանադրական կարգավորման մի շարք ընդունելի կառուցակարգեր: Վերլուծելով դատական սահմանադրական վերահսկողության ուժեղ և թույլ ձևերը՝ հեղինակը ընդգծում է թույլ կամ երկխոսության դատական վերահսկողության կարևորությունը սոցիալական իրավունքների պաշտպանության գործում: Հոդվածում ներկայացվում են իրավական պաշտպանության թույլ միջոցների առավել քննարկվող չորս նմուշօրինակների առավելություններն ու թերությունները: Ուսումնասիրությունների հիման վրա հեղինակն առաջարկում է ՀՀ Սահմանադրության 3-րդ գլխում գետեղված սոցիալական իրավունքները, որոնք ամրագրված են որպես օրենսդրական երաշխիքներ և քաղաքական նպատակներ, ապահովել պաշտպանության հատուկ ռեժիմով՝ հիմնվելով դատական սահմանադրական թույլ վերահսկողության վրա: Հեղինակը գտնում է, որ, որպես թույլ վերահսկողության տարբերակներ, կարող են դիտարկվել «ողջամտության չափանիշ»-ի կամ խառը (թույլ և ուժեղ, հիբրիդ) սահմանադրա-

կան վերահսկողության նմուշօրինակները՝ կախված պետության առջև ծառայած քաղաքական խնդիրներից:

Հիմնաբառեր. վերահսկողություն, սոցիալական իրավունքներ, ուժեղ, թույլ, ողջամտության չափանիշ, երկխոսության տեսություն:

Ներածություն

Համաշխարհայնացումը, տեխնոլոգիական զարգացումները, վերջին տարիների տնտեսական, սոցիալական և բնապահպանական ճգնաժամերը կրկին ակտիվ քննարկումներ են ծավալում սոցիալական ոլորտի զարգացման, հատկապես՝ սոցիալական իրավունքների դերի, գործառույթների, միջազգային և ներպետական իրավական այլ չափանիշների հետ նրանց կապի վերաբերյալ: Նոր մոտեցումների լույսի ներքո պետություններին առաջարկվում է օրենսդրական մակարդակում երաշխավորել համընդհանուր սոցիալական պաշտպանություն յուրաքանչյուրի համար ողջ կյանքի ընթացքում: Հայեցակարգային նման մոտեցումը գիտական քննարկումների առարկա է դարձնում սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացման խնդիրը: Հարցն այն է, որ պետությունների սահմանադրություններն այդ իրավունքների նկատմամբ դրսևորում են տարբեր մոտեցումներ: Դրանք ամրագրվում են որպես անհատական իրավունքներ կամ որպես քաղաքական նպատակներ: Երկրորդ՝ գերիշխող մոտեցման դեպքում այդ իրավունքները տարբերվում են քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքներից, որպես կանոն չունեն անմիջական գործողություն, հանդիսանում են սոցիալական ոլորտի երաշխիքներ և չեն առաջացնում մարդու և քաղաքացու համար սուբյեկտիվ իրավունքներ: Սոցիալական իրավունքների ծավալը և բովանդակությունը որոշվում է գերազանցապես օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների կողմից:

Հայաստանի Հանրապետության 2015թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը ևս որդեգրեց հայեցակարգային այս մոտեցումը: Սոցիալական որոշ իրավունքներ սահմանազատվեցին հիմնական իրավունքներից, ամրագրվեցին Սահմանադրության 3-րդ գլխում որպես օրենսդրական երաշխիքներ և քաղաքական նպատակներ: Դա նշանակում է, որ վերջիններս չեն առաջացնում հանրային սուբյեկտիվ իրավունքներ և կարող են իրագործվել ու ենթակա լինել դատական պաշտպանության միայն այն բանից հետո, երբ դրանց բովանդակությունն ու ծավալը կհստակեցվի օրենքով (Հայաստանի Հանրապետության 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը, 2016, էջ 39-40):

Բայցևայնպես, սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացման հարցը վերջին տասնամյակներին զարգացում է ապրել ինչպես միջազգային, այնպես էլ՝ ներպետական մակարդակներում: Դրա վառ օրինակներից են «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 2008թ. դեկտեմբերի 10-ին ընդունված կամընտիր արձա-

նագրությունը, 1995թ.նոյեմբերի 9-ին ընդունված և 1998թ. ուժի մեջ մտած կոլեկտիվ բողոքների ընթացակարգի վերաբերյալ Եվրոպական սոցիալական խարտիայի լրացուցիչ արձանագրությունը, ինչպես նաև՝ նոր սերնդի սահմանադրություններում ամրագրված սոցիալական իրավունքներն ու հատկապես մի շարք երկրների սահմանադրական դատարանների պրակտիկան: Այս զարգացումները ցույց են տալիս, որ սոցիալական իրավունքների պաշտպանությունը, այդ թվում՝ անձի բնականոն զարգացման ու սոցիալական ներառման համար անհրաժեշտ նվազագույն պայմանների երաշխավորումը, նրա ողջ կյանքի ընթացքում պետք է իրականացվեն՝ հաշվի առնելով սահմանադրական կարգավորման ընդունելի նոր մոտեցումները:

Սույն հոդվածի նպատակն է սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացման հարցի վերաբերյալ իրավաբան տեսաբանների կարծիքների և տարբեր երկրների դատական պրակտիկայի ուսումնասիրությունների հիման վրա դուրս բերել առավել շրջանառվող հայեցակարգային մոտեցումները և առաջարկել նշված իրավունքների սահմանադրականացման հնարավոր զարգացումների ուղիները Հայաստանի Հանրապետությունում:

Մեթոդ

Ուսումնասիրությունն իրականացվել է թեմայի վերաբերյալ մասնագիտական գրականության մեջ առկա տեսակետների և տարբեր երկրների Սահմանադրական դատարանների պրակտիկայի ուսումնասիրության իրավահամեմատական մեթոդի հիման վրա: Սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացմանն ուղղված հայեցակարգային մոտեցումների վերլուծության, տեսական դիրքորոշումների վերաիմաստավորման ուղիների նախանշման համար կիրառվել է նաև կառուցողական քննադատության մեթոդը:

Սոցիալական իրավունքների ոլորտում սահմանադրական վերահսկողության հնարավորությունները

Ինչպես արդեն նշել ենք, աշխարհում տեղի ունեցող իրադարձությունները կրկին առաջ են քաշում քննարկումներ ժամանակակից հասարակության սոցիալական կառուցվածքի վերաբերյալ: Եթե տարիներ առաջ իրավաբան գիտնականներից շատ քչերն էին հետաքրքրված քաղաքական տնտեսագիտության, սոցիալական իրավունքների, հավասարության պահանջների և հանրային ու մասնավոր իրավունքի միջև իրավական կարգավորման փոխկապակցված կառուցակարգերով, ապա ներկայումս իրավիճակն այլ է: Այժմ սոցիալական իրավունքների կարգավիճակի և գործառույթի, ազգային և միջազգային իրավական այլ չափանիշների հետ դրանց փոխհարաբերությունների վերաբերյալ բուռն քննարկումների հետ մեկտեղ հարցադրումներ են արվում առ այն՝ կարո՞ղ է արդյոք սոցիալական իրավունքների իրավական պաշտպանությունն ապահովել արդյունավետ սոցիալական պաշտպանվածություն ժամանակակից ժողովրդավարական պետություններում (O'Conneide, 2021, էջ 1), ինչ չափով պետք է ժողովրդավարական երկրներում գործող

օրենսդրությամբ ամրագրված սոցիալական իրավունքները վերափոխվեն սահմանադրական իրավունքների, ինչ ձև պետք է ունենան այդ դրույթները, և ինչպիսի՞ն պետք է լինի դատարանների դերը տվյալ իրավունքների իրականացման գործում (Wesson, 2012, էջ 221):

Այս հարցերը զգալի ուշադրության են արժանացել համեմատական սահմանադրական գիտության կողմից, և, չնայած տեսության մեջ ու պրակտիկայում առկա իրարամերժ մոտեցումներին ու տարածայնություններին, մեր ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ սոցիալական իրավունքների պաշտպանության վերաբերյալ առկա են սահմանադրական կարգավորման մի շարք ընդունելի կառուցակարգեր: Մարկ Տուշնետը, անդրադառնալով դատական համակարգի դերին սոցիալական և տնտեսական իրավունքների ապահովման գործում, ընդգծում է, որ «քննարկումներն այն մասին, թե «արդյո՞ք Սահմանադրությունները պետք է ներառեն նման իրավունքներ, և արդյո՞ք այդ իրավունքները, եթե ներառվեն, պետք է ապահովվեն դատական պաշտպանությամբ, ավարտվել են: Ոչ թե «արդյո՞ք», այլ «ինչպե՞ս»: սա է այն հարցը, որին այժմ բախվում են լուրջ գիտնականներն ու դատավորները» (Tushnet, 2012):

Այս տեսակետից ժամանակակից իրավաբանական խոսույթում (դիսկուրսում) քննարկվում են սահմանադրական վերահսկողության ուժեղ և թույլ տեսակները¹, որոնց համապատասխան էլ առանձնացնում են սոցիալական իրավունքների իրավական պաշտպանության «ուժեղ» և «թույլ» միջոցները (Roach, 2019, էջ 866) : «ուժեղ միջոցները» պարտադիր որոշումներ են, որոնք սահմանում են «կոնկրետ ժամկետներ» և «մանրամասն բացատրում», թե ինչ պետք է անեն պետական պաշտոնյաները: «Թույլ միջոցները», ինչպիսիք են հռչակագրերը կամ պահանջները, առաջարկում են կառավարությանը մշակել ծրագրեր, որոնք խրախուսում են «բանակցություններ վարել կողմերի միջև ծրագրի ավելի մանրամասն ուրվագծերի շուրջ» (Tushnet, 2004, էջեր 248–251):

Թույլ վերահսկողությունը դիտարկվում է երկխոսության տեսությունների լույսի ներքո: Այս տեսություններն ընդգծում են սահմանադրական հարցերի շուրջ դատական և իշխանության մյուս (քաղաքական) ճյուղերի միջև կարծիքների համատեղ փոխանակման կարևորությունը: Դատական վերանայման միջոցով դատարանները նախաձեռնում են քննարկումներ, իսկ վերջին խոսքը տրվում է քաղաքական իշխանություններին: Երկխոսության տեսությունների կողմնակիցները հիմնականում հանդես են գալիս դատական և իշխանության մյուս երկու ճյուղերի միջև սահմանադրական ուժերի որոշակի հավասարակշռության օգտին՝ ընդդեմ դրանցից մեկի գերակայության:

Կողմնակից լինելով սահմանադրական ուժեղ վերահսկողությանը՝ միևնույն ժամանակ գտնում ենք, որ երկխոսության տեսությունները կարող են իրենց դրական ազդեցությունն ունենալ սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացման համար: Այս տեսակետից սոցիալական իրավունքների

1 Սույն հոդվածում սահմանադրական վերահսկողության ձևերն ուսումնասիրվում են ոչ թե ընդհանրապես, այլ այնքանով, որքանով որ առնչվում են սոցիալական իրավունքների հետ:

սահմանադրականացմանը վերաբերող առավել քննարկվող մոտեցումները մենք բաժանել ենք 4 մոտեցումների:

Առաջին մոտեցումը հիմնվում է «ողջամտության չափանիշ»-ի վրա, որն իրականացվում է թույլ սահմանադրական վերահսկողության միջոցով: Այստեղ հատկապես աչքի է ընկնում Հարավաֆրիկյան Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի պրակտիկան:

«Գրուբում»-ի գործում տուժողները, ապրելով սարսափելի պայմաններում, ապօրինաբար զավթել էին էժան բնակարանների համար նախատեսված մասնավոր տարածք, սակայն վտարվել էին այդտեղից և մնացել անօթևան: Նրանք խնդրում էին դատարանին պահանջել Կառավարությունից ապահովել իրենց համապատասխան ժամանակավոր կացարաններով մինչև մշտական բնակարան ստանալը: Սահմանադրական դատարանն, անդրադառնալով այդ խնդրին, նշել է, որ պետությունը պարտավոր է պոզիտիվ քայլեր ձեռնարկել ծայրահեղ աղքատության, անօթևանության կամ անընդունելի բնակարանային պայմաններում ապրողների կարիքները բավարարելու համար, քանի որ «ձեռնարկվելիք միջոցառումների ճշգրիտ ուրվագծումն ու բովանդակության սահմանումը նախևառաջ օրենսդիր և գործադիր իշխանությունների խնդիրն է» (Government of the Republic of South Africa v Grootboom, 2001, (1) SA 41 (CC)):

Դատարանի համար կարևոր էր պարզել՝ արդյո՞ք պետության կողմից ձեռնարկված օրենսդրական և այլ միջոցները ողջամիտ էին: Դա պայմանավորված էր նրանով, որ միայն բնակարանաշինության պետական ծրագրի առկայությունը դեռ բավարար չէր պետության պարտավորությունները կատարված համարելու համար (պարագրաֆներ 39, 42): Անհրաժեշտ էր, որ պետքի այդ ծրագիրն իրականացվեր ողջամիտ սահմաններում: Այս տեսակետից Սահմանադրական դատարանը բնակարանաշինության պետական ծրագիրը համարեց անհիմն այնքանով, որքանով համարժեք աջակցություն չէր ցուցաբերվում անապահով խավին:

Դա նշանակում է, որ ողջամտությունը պահանջում է, որպեսզի անապահով խավերի համար ծրագրերի մշակումն ու ներդնումը, ինչպես նաև դրանց իրագործման ճշգրիտ ձևերի ու շրջանակի սահմանումն իրականացվի պետության կողմից²: Այն նաև խորացնում է պետական իշխանության հաշվետվողականությունը՝ միաժամանակ չդնելով դատարաններին առաջնային որոշումներ կայացնողների դիրքում (Wesson, 2012, էջ 237): Այսինքն՝ ողջամտության չափանիշը հնարավորություն է տալիս Սահմանադրական դատարանին իրականացնելու թույլ սահմանադրական վերահսկողություն, որի որոշումները ձևական իրավական տեսանկյունից վերջնական չեն (Tushnet, 2003, էջ 2782) և կարող են վերանայվել քաղաքական իշխանությունների կողմից: Նման վերահսկողությունը երկխոսության պայմաններ է ստեղծում օրենսդիր մարմնի և սահմանադրական դատարանի միջև (Tushnet, 2019, էջ 807), ինչպես նաև հնարավորություն է տալիս կառավարությանը մշակել

2 Խոսայի (Xhosa) գործով Դատարանը ողջամտության չափանիշի մեջ ընդգրկել էր նաև համաչափության չափը (Xhosa v Minister of Social Development 2004 (6) SA 505 (CC)):

համակարգային բարեփոխումներ՝ նվազագույնի հասցնելու առանձին խախտումների կրկնությունը (Roach, 2019, էջ 861):

Հետաքրքրական է նաև այն հանգամանքը, որ Դատարանը «Գրուբբում»-ի գործում մերժեց «անհրաժեշտ նվազագույնի» (minimum core) մոտեցման կիրառումը, ինչը թույլ կտար բոլոր կարիքավորներին ձեռք բերել օգնություն պահանջելու իրավունք: Դատարանը համարեց, որ ինքը չուներ բավարար հնարավորություններ «անհրաժեշտ նվազագույնի» բովանդակությունը որոշելու համար:

Նմանաբովանդակ դիրքորոշում էր արտահայտվել նաև «Բուժման գործողությունների արշավ» (Treatment Action Campaign) գործի շրջանակներում, որտեղ Դատարանը վերահաստատել էր «անհրաժեշտ նվազագույնի» հարցի քննարկման անընդունելիությունը՝ գտնելով, որ դատարանները չունենին ստիտուցիոնալ հիմք իրականացնելու լայնածավալ փաստական և քաղաքական հետաքննություններ՝ որոշելու, թե որոնք պետք է լինեն նվազագույնի բովանդակային չափանիշները (Minister of Health v Treatment Action Campaign 2002 (5) SA 721 (CC), պարագրաֆ 37):

Փաստորեն, Դատարանը նշված գործերում չկիրառեց իրավական պաշտպանության անհատական միջոցներ կարիքավորների համար: Ըստ Մարկ Տուշնետի, դա պայմանավորված էր նրանով, որ իրավական պաշտպանության թույլ միջոցները չեն կարող լինել «անհատական և տվյալ պահի համար»: Դրանք պահանջում են պետությունից մշակել այնպիսի ծրագրեր, որոնք խոստանում են վերացնել խախտումը, իսկ երբ դա արվում է, դատարանը համարում է հարցը լուծված (Tushnet, 2004, էջեր 1895, 1910):

Բայցևայնպես, հետագա գործերում Սահմանադրական դատարանն ընդունեց որոշումներ, որոնցում դրսևորեց երկկողմանի մոտեցում հատկապես բնակարանային հարցերին վերաբերող գործերում (Roach, 2019, էջ 861)³: Այն մի կողմից տրամադրեց անհապաղ անձնական պաշտպանություն վտարումից, իսկ մյուս կողմից՝ կիրառեց իրավական պաշտպանության առավել թույլ և հարգալից միջոցներ, որոնք հնարավորություն տվեցին գործադիրին տուժողների հետ կառուցողական խորհրդակցություններ անցկացնելուց հետո մշակել բնակարանային խնդիրների կարգավորմանն ուղղված համակարգային իրավական պաշտպանության միջոցներ (Mbazira, 2011, էջեր 72-74): Այսպիսով՝ Հարավաֆրիկյան Հանրապետության Սահմանադրական դատարանը, սահմանադրական վերահսկողության հարցում առաջությունը տալով իշխանության թևերի միջև երկխոսության սկզբունքին, ձգտում է կիրառել նաև անհատական պաշտպանության միջոցներ, որոնք հիմնականում ունեն ժամանակավոր բնույթ:

Հարավաֆրիկյան Սահմանադրական դատարանի սոցիալական իրավունքների վերաբերյալ որոշումները մեծ ուշադրության են արժանացել տարբեր պետությունների և միջազգային կառույցների կողմից: Կաս Սանսթեյնը բարձր է գնահատել «Գրուբբումի» որոշումը՝ որպես «նոր և չափազանց խոստումնալից մոտեցում սոցիալական և տնտեսական իրավունքներ

րի պաշտպանության համար» (Cass, 2002, էջ 232): Մալկոլմ Լանգֆորդն առաջարկել է Հունգարիայի Սահմանադրական դատարանին օգտագործել ողջամտության վերանայման մոդելը սոցիալական իրավունքների բոլոր տեսանկյունների համար: (Langford, 2009, էջ 266): Հիմք ընդունելով Հարավաֆրիկյան նախադեպային իրավունքը՝ Մեծ Բրիտանիայի Մարդու իրավունքների համատեղ կոմիտեն (ICHR) կողմ է արտահայտվել սոցիալական իրավունքների դատական պաշտպանությանն ուղղված ողջամիտ մոտեցմանը (Joint Committee on Human Rights, 2007, բաժին 5) : «Տնտեսական, սոցիալական և մշակութային իրավունքների մասին» կոնվենցիայի կամընտիր արձանագրությունը ևս նախատեսում է ողջամտության չափանիշի փորձարկում (Griffey, 2011, էջ 275):

Այնուամենայնիվ, ողջամտության չափանիշը ենթարկվում է նաև որոշ քննադատությունների առ այն, որ ողջամտությունը պատշաճ կերպով չի պաշտպանում սոցիալական իրավունքները: Մի խումբ փորձագետների կարծիքով այն անորոշ է, ինչը թույլ չի տալիս սոցիալական իրավունքների կրողներին վստահորեն պնդել, որ իրենց իրավունքները խախտվել են: Մյուսներն էլ գտնում են, որ ողջամտությունը չի տալիս բավարար առաջնահերթություն նրանց, ովքեր գտնվում են վատթարագույն վիճակում կամ ում կարիքներն առավել հրատապ են: Ըստ էության, փաստարկն այն է, որ ողջամտությունը սպառնում է սպառել սոցիալական իրավունքների հիմնական բովանդակությունը և վերածել դրանք գուտ ընթացակարգային պահանջների (Wesson, 2012, էջ 237):

Սոցիալական իրավունքների պաշտպանության **երկրորդ** մոտեցումը հիմնվում է «անհրաժեշտ նվազագույնի» նմուշօրինակի (մոդելի) վրա, որն իրականացվում է ուժեղ սահմանադրական վերահսկողության միջոցով: Այստեղ գերակշռում են անհատական պահանջները: Տվյալ խմբում աչքի է ընկնում Կոլումբիայի և Բրազիլիայի դատարանների պրակտիկան:

Կոլումբիայի Սահմանադրական դատարանն ընդգծում է, որ սոցիալական իրավունքների սահմանադրական ճանաչումը պահանջում է, որ պետությունն առնվազն մշակի և ընդունի նշված իրավունքների իրականացման գործողությունների ծրագիր: Բայցևայնպես, ըստ Սահմանադրական դատարանի նախադեպային իրավունքի, որոշակի հանգամանքներում սոցիալական, տնտեսական և մշակութային իրավունքները կարող են ուղղակիորեն կիրառվել դատարանների կողմից պաշտպանիչ դատական հրամանի (acción de tutela) միջոցով⁴: Օրինակ, բացառիկ դեպքերում սոցիալական ապահովության իրավունքը դադարում է ծրագրային դրույթ լինելուց և կարող է կիրառվել անմիջապես՝ անհատական սկզբունքով: Դա տեղի է ունենում, երբ մարդիկ գտնվում են «բացահայտ խոցելիության» (debilidad manifiesta) վիճակում, և առկա է նրանց իրավունքների անհապաղ պաշտպանության անհրաժեշտություն՝ կանխելու համար վերջիններիս արժանապատիվ գո-

⁴ Նման դատական հրաման կարող է ներկայացնել ցանկացած անձ, ում «հիմնարար սահմանադրական իրավունքները» վտանգված են կամ ոտնահարվել են պետական իշխանության որևէ մարմնի գործողությունների կամ անգործության հետևանքով, ինչի արդյունքում դատարան է ներկայացվում անհապաղ պաշտպանության պահանջ (Sepúlveda, 2009, էջ 146):

յության վտանգը: Նման իրավիճակներում Դատարանը պարտավորեցնում է պետությանն անհապաղ կատարել սոցիալական օգնություն տրամադրելու իր պարտավորությունը: 1992թ. շրջադարձային ձանաչված որոշման մեջ Դատարանն ընդգծեց, որ 63-ամյա տղամարդը, որն ապրում էր բացարձակ աղքատության մեջ և չէր շփվում իր ընտանիքի հետ, պետք է տնտեսական աջակցություն ստանար, որպեսզի կարողանար աչքի վիրահատության ենթարկվել տեսողությունը վերականգնելու համար (Corte Constitucional, T-533/1992):

Կոլումբիայի սահմանադրական դատարանը նմանատիպ մոտեցում ցուցաբերեց նաև առողջության իրավունքի նկատմամբ: Ըստ Դատարանի, չնայած այն հանգամանքին, որ տվյալ իրավունքը համարվում է զարգացող իրավունք, այն կարող է անմիջական իրավական ձևակերպում ստանալ այնտեղ, որտեղ կապ կա այնպիսի հիմնական իրավունքի հետ, ինչպիսիք են կյանքի իրավունքը, արժանապատվությունը և ֆիզիկական անձեռնմխելիությունը: Այս հիմքով Դատարանը մի քանի դեպքերում պարտավորեցրել է սոցիալական ապահովության մարմիններին և մասնավոր առողջապահական ծառայություններ մատուցողներին բուժում տրամադրել ՄԻԱՎ/ՁԻԱՀ-ով հիվանդներին (Sepúlveda, 2009, էջ 153):

Նմանատիպ ընդլայնված մոտեցում է որդեգրվել նաև Բրազիլիայի Դաշնային գերագույն դատարանի կողմից սահմանադրության համաձայն առողջության իրավունքին վերաբերող վեճերի քննության ընթացքում: 1990-ականների վերջում Դաշնային գերագույն դատարանը սահմանեց, որ «Առողջության իրավունքը...հանդիսանում է կյանքի իրավունքի անքակտելի սահմանադրական հետևանքը...Ծրագրային նորմի մեկնաբանումը չի կարող այն վերածել անատամ սահմանադրական խոստման... Սահմանադրությամբ երաշխավորված կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքի և այդ իրավունքի հետ կապված ֆինանսական և պետության երկրորդական շահերի միջև ընտրության դեպքում էթիկայի և իրավունքի նորմերը դատավորին պարտադրում են ընտրության միայն մեկ հնարավոր տարբերակ՝ անսասան հարգանք կյանքի նկատմամբ» (Supremo Tribunal Federal, 2000):

Այս որոշման արդյունքում առաջ եկան մեծ թվով բուժում (հիմնականում դեղեր) պահանջող անհատական դիմումներ, որոնց մեծ մասը հանգեցնում էր գործերն ի օգուտ դիմումատուների լուծմանը: Առողջության իրավունքի հետ կապված դատական գործերը 1990-ականների վերջին, ՄԻԱՎ / ՁԻԱՀ-ի դեպքերից բացի, տարածվեցին նաև բազմաթիվ այլ ոլորտների, ներառյալ շաքարախտի, Պարկինսոնի հիվանդության, Ալցհեյմերի հիվանդության, հեպատիտ C-ի և բազմակի սկլերոզի վրա (Ferraz, 2009, էջ 35):

Ինչպես տեսնում ենք, Կոլումբիայի Սահմանադրական դատարանի և Բրազիլիայի Դաշնային գերագույն դատարանի կողմից մշակված դատական պրակտիկան լայնորեն կիրառում է «անհրաժեշտ նվազագույնի» մոտեցումը, որի տեսանկյունից բոլոր հրատապ կարիքները բավարարվում են անմիջական անհատական իրավունքների շրջանակներում: Այս գործերում Դատարանը համատեղում է երկարաժամկետ և նախնական կառուցվածքային

պաշտպանության միջոցները առանձին դիմումատուներին առավել անհապաղ իրավական պաշտպանության միջոցներ տրամադրելու հետ:

Այնուամենայնիվ, այստեղ նույնպես առկա են որոշակի խնդիրներ, որոնց շարքում առավել աչքի է ընկնում դատարանների անտարբերությունն իրենց որոշումների ֆինանսական հետևանքների նկատմամբ: Մեկնաբանելով Կոլումբիայի Սահմանադրական դատարանի պրակտիկան՝ Սեպուլվեդան նշում է, որ «Կոլումբիայի Սահմանադրական դատարանի համար, երբ կյանքը վտանգի տակ է, առողջության իրավունքը ենթակա է դատական պաշտպանության, չնայած որ կարող են առաջանալ բյուջետային հարցեր՝ կապված այդ իրավունքի իրացման հետ» (Sepúlveda, 2009, էջ 154): Նմանապես, Ֆլավիա Պիովեսան նշում է, որ բրազիլական դատարանների որոշումները «նախապատվությունը տալիս են Սահմանադրությամբ երաշխավորված կյանքի իրավունքին՝ որպես անքակտելի սուբյեկտիվ իրավունքի, այլ ոչ թե պետության ֆինանսական կամ այլ երկրորդական շահերին» (Piovesan, 2009, էջեր 182, 185):

Ըստ Մյուրեյ Ուեսսոնի նմանատիպ մոտեցման առաջնային դժվարությունը կայանում է նրանում, որ սոցիալական իրավունքներն ուղղակիորեն սահմանափակված են ռեսուրսների առկայությանը՝ առնվազն սոցիալական իրավունքները խթանելու և իրականացնելու պարտավորության առումով: Հետևաբար, սոցիալական իրավունքներին վերաբերող որոշումների հետևանքները ռեսուրսների տեսանկյունից չպետք է դիտվեն որպես անտարբեր վերաբերմունք: Բացի այդ, անհրաժեշտ է հաշվի առնել, որ իրականում ռեսուրսներն անսահմանափակ չեն (Wesson, 2012, էջ 244):

Յունգի կարծիքով կենտրոնացումը սոցիալական իրավունքների ծավալի և բովանդակության որոշման վրա ռիսկային է, քանի որ այն, ինչը պետությունը պետք է որոշի որպես նվազագույն, կարող է ստորին շեմից վերածվել առավելագույն շեմի (Young, 2008, էջեր 13-175):

Դրան հակառակ՝ Կոլմ Օ՛Սինեյդը «անհրաժեշտ նվազագույնի» վերլուծության առավելությունը տեսնում է նրանում, որ այն կենտրոնանում է առանձին անհատների պոզիտիվ իրավունքների վրա, կարող է տրամադրել ավելի հստակ նորմատիվային ուղեցույց դատարաններին և այլ իրավապահ մարմիններին իրենց վերահսկողական գործառնությունների իրականացման վերաբերյալ, ինչպես նաև էլ ավելի շատ սահմանումներ տալ այնպիսի բաց չափանիշներին, ինչպիսիք են «ողջամտությունը» կամ «համաչափությունը» (O’Cinneide, 2021, էջեր 10-11):

Սոցիալական իրավունքների դատական պաշտպանության **երրորդ** մոտեցումը կապվում է մարդու արժանապատվության հետ, որի հիման վրա իրականացվում է խառը (թույլ-ուժեղ) կամ հիբրիդ սահմանադրական վերահսկողություն: Նմուշօրինակը ձևավորվել է Գերմանիայի Դաշնային սահմանադրական դատարանի 2010թ. փետրվարի 9-ին ընդունված «Հարց IV»-ի (Աշխատաշուկայում ժամանակակից ծառայությունների մասին չորրորդ օրենքի) որոշման հիման վրա:

«Հարց IV»-ը միավորում էր գործազրկության և սոցիալական աջակցությո-

յան նպաստները Սոցիալական օրենսգրքի նորաստեղծ երկրորդ հատորում և հանդես էր գալիս որպես միասնական հիմնական նպաստ՝ հիմնված աշխատունակ անձանց ու նրանց հետ համատեղ ապրող անձանց կարիքավորության աստիճանի վրա: Սակայն մեծահասակների և մինչև 14 տարեկան երեխաների համար նախատեսված գոյատևման միջոցների ապահովման հիմնական նպաստն առաջացրեց դժգոհություններ և բողոքներ:

Տվյալ գործով Դաշնային սահմանադրական դատարանը իր որոշման մեջ, զուգորդելով ԳԴՀ Հիմնական օրենքի 1-ին հոդվածը Հիմնական օրենքի 20-րդ հոդվածի 1-ին մասում նշված սոցիալական պետության սկզբունքի հետ, ամրագրեց մարդու արժանապատիվ նվազագույն կենսաապահովման երաշխավորման հիմնական իրավունքը (Bundesverfassungsgericht, 2010): Այսինքն՝ ձևավորեց սահմանադրական իրավունք՝ օրենքով երաշխավորելու մարդու նվազագույն կենսապայմանները:

Կլաուդիա Բիթների բնութագրմամբ «Հարց IV» որոշումը դիտարկվում է որպես Սահմանադրական դատարանի կողմից օրենքով սահմանված պետական աջակցության սահմանադրական սոցիալ-տնտեսական իրավունքի հայեցակարգում (Bittner, 2010, էջ 1941-1942): Հարցն այն է, որ մինչ այդ Դաշնային Սահմանադրական դատարանի որոշումներում գրեթե վաթսուն տարի գերիշխում էր «կենսաապահովման նվազագույն մակարդակ ապահովելու պետության պարտականությունը, բայց ոչ անհատի իրավունքը»: Ըստ էության, պետության պարտականությունը՝ ապահովելու արժանապատիվ գոյության պայմաններ՝ հիմնված մարդկային արժանապատվությունը հարգելու պարտավորության վրա և զուգորդված սոցիալական պետության սկզբունքի հետ, նոր հայեցակարգ չէր: Զարգացող իրավասության լրացուցիչ քայլն այն էր, որ մարդկային արժանապատվությունը, ընկալվելով սոցիալական պետության սկզբունքի հետ միասին, կազմեց սուբյեկտիվ անհատական իրավունք, որն անհատին հնարավորություն էր տալիս օգտվել օրենքով սահմանված պետական նպաստներից: Յուրաքանչյուր կարիքավորի սոցիալ-տնտեսական իրավունքը պահանջեց, որ օրենսդրորեն ապահովվեն նյութական պայմաններ, որոնք անհրաժեշտ են ինչպես ֆիզիկական գոյության, այնպես էլ՝ սոցիալական, մշակութային և քաղաքական կյանքում նվազագույն մասնակցություն ունենալու համար (Bundesverfassungsgericht, 2010): Դրան համապատասխան, օրենսդիրը պետք է ընդուներ օրենք, որը կբավարարեր անհատի կենսաապահովման կարիքները (պարագրաֆներ 136-137): Գերմանիայի Հիմնական օրենքը չի սահմանում աջակցության ձգգրիտ չափը, որն էլ օրենսդրին ազատություն է տալիս ինքնուրույն սահմանելու հիմնական նպաստների չափը՝ հաշվի առնելով հասարակության վիճակը և կյանքի գերակշռող պայմանները (պարագրաֆ 138): Այսինքն՝ նվազագույն կենսամիջոցներ սահմանելու իրավասությունը պատկանում է օրենսդիր մարմնին: Միայն օրենսդիրը կարող է սահմանել սոցիալական ապահովության ծավալը, որոշել դրանց ձևերն ու չափը:

Դաշնային սահմանադրական դատարանը, հաշվի առնելով օրենսդրության ձկունությունը, նախ անդրադարձավ այն հարցին, թե արդյո՞ք կենսաա-

պահովման նվազագույն չափը «ակնհայտորեն անբավարար է», թե ոչ: Այնուհետև վերլուծեց գործընթացը, որով օրենսդիրը հաշվարկել էր հիմնական նպաստների չափը՝ ենթադրելով, որ սահմանադրորեն ընդունելի գործընթացով ընդունված որոշումը կհանգեցնի հիմնական արտոնությունների սահմանադրորեն ընդունելի դրույքաչափի:

Արդյունքում Դատարանը հակասահմանադրական ճանաչեց չափահասների և երեխաների ստանդարտ նպաստներին վերաբերող դրույթներն այն պատճառով, որ օրենսդիրը չէր իրականացրել վիճակագրության խորքային ուսումնասիրություն: Վերջինս նշեց, որ «Հարց IV» ակտն ընդունելիս օրենսդիրը առանձին էմպիրիկ ուսումնասիրություն իրականացնելու փոխարեն հենվել է «պատահական գնահատումների» վրա: Դատարանը որոշեց, որ թեև օրենսդիրն ունի հայեցողություն վիճակագրական մոդելների ընտրության հարցում, որոնք որոշում են, թե ինչպես են հաշվարկվում նպաստները, այդ հայեցողությունը պետք է կիրառվի հետևողական և թափանցիկ:

Նմանապես, Դաշնային սահմանադրական դատարանն ապաստան հայցողների նպաստների դեպքում որոշեց, որ ապաստան հայցողներին վճարվող դրամական աջակցության չափը չի համապատասխանում մարդկային արժանապատվության հիմնական սոցիալ-տնտեսական պահանջներին և օրենսդիրից պահանջեց վերանայել դրա համար հասանելի արտոնությունների չափը տվյալ խոցելի խմբի համար (Bundesverfassungsgericht, 2012):

Նշված որոշումները ցույց են տալիս, որ Դաշնային սահմանադրական դատարանը իր լիազորությունների շրջանակներում դրսևորել է ճկունություն օրենսդրական ակտերի սահմանադրականության հարցը քննարկելիս՝ գուցողելով թույլ-ուժեղ վերահսկողությունները: Մի կողմից, նպաստների չափը որոշելու հարցում դատարանը դրսևորել է մեծ հարգանք օրենսդիրի նկատմամբ և իրականացրել թույլ վերահսկողություն՝ անվանելով այն «ակնհայտ ձախողման վերանայում» (կետեր 132, 134, պարագրաֆ 80)⁵:

Մյուս կողմից դատարանը կիրառել է ավելի խիստ վերահսկողություն այն ընթացակարգերի և մեթոդների վերաբերյալ, որոնք օրենսդիրը կիրառում է ապրուստի գումարների ձգգրիտ չափը որոշելիս: Այն անդրադարձել է հետևյալ հարցերին. «... արդյո՞ք... օրենսդիրն ընտրել է հաշվարկման ընթացակարգ, որը հիմնովին հարմար է կենսաապահովման նվազագույնի գնահատմանը, արդյո՞ք... ամբողջությամբ և ճիշտ պարզել է անհրաժեշտ փաստերը և, վերջապես, արդյո՞ք օրենսդիրը տեղավորվել է իր կողմից ընտրված ընթացակարգի և նրա կառուցվածքային սկզբունքների շրջանակներում, որոնք արդարացված են հաշվարկի բոլոր փուլերում՝ հասկանալի թվերի շարքով (պարագրաֆ 143):

Այսպիսով, Գերմանիայի Դաշնային սահմանադրական դատարանի վերը նշված որոշումները որոշակի հայեցողություն են տվել օրենսդիրին սոցիալական աջակցության համապատասխան ծավալը սահմանելու համար (թույլ

5 Վերահսկողության այս ինտենսիվությունը դատարանի կողմից հետագայում բնութագրվեց որպես «գուսպ» (պարագրաֆ 79) և «վերապահված» (կետեր 125, 175, պարագրաֆ 141): Հետևաբար, «արդյունքի վերաբերյալ նյութական վերանայումը սահմանափակվեց նրանով, թե արդյո՞ք օգուտներն ակնհայտորեն անբավարար են եղել»:

վերահսկողություն), բայց, այնուամենայնիվ, սահմանել են որոշակի չափանիշներ, որոնց շրջանակներում պետք է գործեր այդ հայեցողությունը, որոնք հիմնված էին Դատարանի մարդու արժանապատվության սկզբունքի սոցիալ-տնտեսական բովանդակության մեկնաբանության վրա (ուժեղ վերահսկողություն):

Մեթյու Կլաթը, վերլուծելով տվյալ որոշումները, նշում է, որ Դատարանը ձևավորում է հավասարակշռված մոտեցում, որը հնարավորություն է տալիս խուսափել և՛ չափից ուժեղ, և՛ շատ թույլ վերահսկողության խնդիրներից: Ըստ իրավագետի, օրենսդիր մարմնի և դատարանների իրավասությունների հակամարտությունը կարելի է լուծվել հավասարակշռման մեթոդով, որոնց օրինակները մեզ ցույց տվեց գերմանական դատարանը (Klatt, 2021, էջ 163):

Ինչ վերաբերում է իրավական պաշտպանության միջոցներին, ապա Դատարանը իր որոշման մեջ ոչ թե անհապաղ անվավեր ճանաչեց վիճարկվող նորմատիվ ակտը, որը կվերացներ բոլոր սոցիալական նպաստների օրենքով սահմանված հիմքը, այլ հայտարարեց, որ վերջինիս դրույթները անհամատեղելի են Հիմնական օրենքի հետ: Պաշտպանության այս միջոցը ուժի մեջ թողեց որոշմանը նախորդող ժամանակահատվածում ընդունված և քննության ընթացքում գտնվող գործերը՝ այդպիսով պաշտպանելով պետական բյուջեն հետադարձ վճարումների անորոշ ծախսերից: Մինչույն ժամանակ օրենսդիր մարմնին ժամանակ տրվեց մինչև 2010 թվականի դեկտեմբերի 31-ը Դատարանի կողմից մշակված դատավարական ցուցումների համաձայն անհրաժեշտ ուղղումներ կատարելու համար: Դատարանը նաև նշեց, որ այս հանձնարարականները ուշացնելու կամ չկատարելու դեպքում, ինչպես նաև ժամկետից հետո կատարված ցանկացած փոփոխություն հետադարձ ուժ կունենա, քանի որ պետությունը չպետք է օգուտ քաղի սահմանադրական խախտումներից՝ կարիքավորների հաշվին (Bundesverfassungsgericht, 2010, պարագրաֆ 220) :

Առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացնում սոցիալական իրավունքների **չորրորդ**⁶ եվրոպական կոմիտեի⁶ կողմից Եվրոպական սոցիալական խարտիայի դրույթների մեկնաբանման պրակտիկան: Այստեղ սոցիալական իրավունքների պաշտպանությունը կառուցված է «**էական (սյուրթական) բովանդակության**» **նմուշօրինակի** հիման վրա:

Ուսումնասիրությունների ընթացքում Կոմիտեն կիրառում է հայեցակարգային վերլուծությունները, Եվրոպայում ձևավորված պրակտիկան, ինչպես նաև՝ հեղինակավոր չափորոշիչները, օրինակ՝ Եվրոստատի տվյալները աղքատության մակարդակների վերաբերյալ: Այս աղբյուրներն օգնում են որոշել սոցիալական պաշտպանության այն չափը, որը պետությունները պարտավոր են տրամադրել անհատներին այնպիսի դրույթների համաձայն, ինչպիսին են օրինակ՝ Վերանայված սոցիալական խարտիայի 12-րդ հոդվածում ամրագրած սոցիալական ապահովության իրավունքը կամ 13-րդ հոդվածում

6 Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեն ստեղծվել է Եվրոպական սոցիալական խարտիայի 25-րդ հոդվածով՝ վերահսկելու անդամ պետությունների կողմից կանոնադրության մեջ պարունակվող իրավունքների պահպանումը:

ամրագրված բժշկական և սոցիալական օգնության իրավունքը: Սակայն այս շեղումները հաճախ քննադատվում են կառավարությունների կողմից որպես չափազանց կոշտ, բայցևայնպես, դրանք սահմանում են հստակ ելակետային չափանիշներ⁷:

Կոմիտեի իրավական պրակտիկան պարտադիր չէ անդամ պետությունների համար, սակայն վերջինիս կողմից Սոցիալական խարտիայում ամրագրված իրավունքների մեկնաբանությունները հեղինակավոր են: Դա նշանակում է, որ ազգային իշխանությունները պետք է հաշվի առնեն այս իրավական պրակտիկան ներպետական օրենսդրություն և քաղաքականություն մշակելիս (նույնիսկ եթե այդ պարտավորությունը հաճախ անտեսվում է գործնականում):

Գնահատելով Սոցիալական իրավունքների եվրոպական կոմիտեի գործունեությունը՝ Կոլմ Օ՛Մինեյդը նշում է, որ վերջինիս պրակտիկան և սոցիալ-տնտեսական իրավունքների ստանդարտների ձևակերպումը բովանդակային, այլ ոչ թե զուտ ընթացակարգային առումով, կարող է դիտարկվել որպես հնարավոր ձևանմուշ սոցիալ-տնտեսական իրավունքների պաշտպանության պրակտիկայի հետագա զարգացման համար (O’Cinneide, 2021, էջ 12):

Սոցիալական իրավունքների իրացման առանձնահատկությունները Հայաստանի Հանրապետությունում

Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից հետո սոցիալական իրավունքներն ուղղակիորեն ամրագրվեցին 1995թ. Սահմանադրության «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքները և ազատությունները» վերտառությամբ 2-րդ գլխում, իսկ սահմանադրական նորմերը ստացան անմիջական գործողություն: Մոտեցումը պայմանավորված էր ոչ թե կոնկրետ հայեցակարգով, այլ սոցիալական իրավունքների վերաբերյալ խորհրդային ժամանակներից եկող ընկալումներով, որի կառուցակարգերը սակայն չէին համապատասխանում տվյալ պայմաններին և պահանջներին: Սոցիալական իրավունքների ձևական (ֆորմալ) ամրագրումը հանգեցրեց նրան, որ դրանց սահմանադրականության հարցը շատ հազվադեպ քննարկվեց, իսկ դատական պրակտիկայում նախապատվությունը տրվեց սոցիալական իրավունքներն ամրագրող նորմատիվ ակտերի «սահմանադրականության կանխավարկածին՝ դրանից բխող բացասական հետևանքներով հանդերձ» (Բարսեղյան, 2018, էջ 72): 2005թ. սահմանադրական բարեփոխումներն այս հարցում էական առաջընթաց չարձանագրեցին:

Արմատական փոփոխություններ իրականացվեցին 2015 թվականի սահմանադրական բարեփոխումների արդյունքում: Ըստ նոր խմբագրությամբ Սահմանադրության՝ սոցիալական ոլորտին վերաբերող որոշ իրավունքներ դուրս բերվեցին հիմնական իրավունքների ու ազատությունների շարքից և դիտարկվեցին որպես օրենսդրական երաշխիքներ ու պետության քաղաքականության հիմնական նպատակներ: Հանրային իշխանությունն իր հերթին

7 Տե՛ս օրինակ՝ Եվրոպական գնչունների իրավունքների կենտրոնն (ERRC) ընդդեմ Բուլղարիայի գործը: Բողոք 48/2008, 18.02.2009թ.

սահմանափակվեց մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներով և ազատություններով՝ որպես անմիջականորեն գործող իրավունք: Այսինքն՝ որոշ սոցիալական իրավունքներ դուրս բերվեցին սահմանադրական իրավունքի կարգավիճակից, կորցրեցին հիմնական իրավունքների իրացմանն ու պաշտպանությանը բնորոշ առանձնահատկությունները և ամրագրվեցին որպես օբյեկտիվ-իրավական դրույթներ: Մոտեցումը հիմնավորվում էր նրանով, որ սոցիալական իրավունքների չտարբերակված ամրագրումը հիմնական իրավունքների ցանկում հարցականի տակ էր դնում սահմանադրի այն սկզբունքային որոշումը, ըստ որի՝ հիմնական իրավունքներն անմիջականորեն գործող իրավունք են, իսկ սոցիալական իրավունքների զգալի մասը սուբյեկտիվ իրավունքներ չի առաջացնում, և պարտավորեցնում է միայն օրենսդրին ու գործադիրին (Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի հիմնավորումներ, 2015):

Մենք, իհարկե, համամիտ ենք այն հետազոտողների հետ, որոնց կարծիքով մարդու սոցիալական իրավունքներին սահմանադրությամբ չի կարող տրամադրվել «դասական» իրավունքներին բնորոշ ամրագրման և պաշտպանության միևնույն ռեժիմը (օրինակ՝ Պողոսյան, Սարգսյան, 2015, էջ 41): Նրանք չեն կարող հիմնական իրավունքների նման նույն կերպ անմիջականորեն գործել, իսկ պետությունը չի կարող հավասար ձևով ապահովել դրանց իրականացումը: Բայցևայնպես, դա չի նշանակում, որ սոցիալական իրավունքները չեն կարող կամ չպետք է սահմանադրականացվեն: Պարզապես սոցիալական իրավունքների պաշտպանության ռեժիմը պետք է տարբերվի հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության ռեժիմից: Դրա անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանով, որ հանրային իշխանությունն ուղղակի պարտավոր է կատարել սոցիալական իրավունքների իրացման ապահովմանն ուղղված իր պարտականությունները, իսկ պետության խնդիրն է սահմանադրորեն ամրագրել դրանց արդյունավետ իրացման կանոնակարգումները, անգամ, եթե վերջիններս սահմանվել են որպես նպատակներ: Այս տեսակետից Սահմանադրության 87-րդ հոդվածում ամրագրված Ազգային ժողովին Կառավարության տարեկան զեկույցի ներկայացումը որպես սոցիալական իրավունքների իրագործման միակ երաշխիք՝ անբավարար է:

Սոցիալական իրավունքների իրացման հարցում պետք է կարևորվի նաև օրենսդիր և դատական իշխանությունների դերակատարությունը: Սակայն, եթե օրենսդրի դերը սոցիալական իրավունքների գործադրման հարցում ակնհայտ է, ապա դատական իշխանության առումով առկա են որոշ տարակարծություններ: Խնդիրն այն է, որ հիմնական իրավունքների խախտման դեպքում անձը դիմում է Սահմանադրական դատարան՝ իրավունքի պաշտպանության պահանջով: Սոցիալական իրավունքների պարագայում առաջանում է վտանգ, որ Սահմանադրական դատարանը ստիպված պետք է լինի «ներքաշվել սոցիալական քաղաքականության հարցերի քննարկման մեջ և որոշում կայացնի այնպիսի հարցերի վերաբերյալ, որտեղ նա չունի ոչ որակավորում, ոչ ինստիտուցիոնալ լիազորություն և ոչ էլ քաղաքական բա-

վարար լեգիտիմություն» (Պողոսյան, Սարգսյան, 2015, էջ 42):

Հայեցակարգային նման մոտեցման արդյունքում անձը կորցնում Սահմանադրության 3-րդ գլխում ամրագրված աշխատանքային պայմանների (հոդվ. 82), սոցիալական ապահովության (հոդվ. 83), արժանապատիվ գոյության և նվազագույն աշխատավարձի (հոդվ. 84), առողջության պահպանության (հոդվ. 85) իրավունքների վերաբերյալ սահմանադրական պաշտպանություն իրականացնելու հնարավորությունը, իսկ զբաղվածության, բնակարանաշինության, ծնելիության, բնակչության առողջության պահպանության, հաշմանդամության կանխարգելման և մի շարք այլ խնդիրներ՝ որպես քաղաքական նպատակներ պետության համար կոնկրետ պարտականություններ չեն առաջացնում: Իհարկե, սոցիալական իրավունքներին վերաբերող բոլոր սահմանադրական դրույթները կարող են որպես չափորոշիչ օգտագործվել օրենքների սահմանադրականությունը գնահատելու համար, երբ պետական մարմինները վերացական վերահսկողության շրջանակներում դիմում են Սահմանադրական դատարան՝ վիճարկելու նորմատիվ իրավական ակտի սահմանադրականությունը (Պողոսյան, Սարգսյան, 2015, էջ 85), սակայն դա չեն կարող անել այդ իրավունքների անմիջական կրողներն ու մարդու իրավունքների պաշտպանը:

Այստեղ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն փաստը, որ Սահմանադրության 3-րդ գլխում թվարկված սոցիալական երաշխիքները (հոդվ. 82-85) սահմանադիրը նույնպես ձևակերպել է որպես իրավունքներ: Այսինքն՝ դրանց բովանդակությունն ավելին է, քան ուղղակի օրենսդրական երաշխիքների ամրագրումը: Դրա հետ մեկտեղ, նշված իրավունքներն անմիջականորեն բխում են սահմանադրական կարգի հիմունքներում ամրագրված սկզբունքներից, հատկապես՝ սոցիալական պետության (հոդվ. 1), կայուն զարգացման (հոդվ. 12), մշակույթի, կրթության, գիտության խթանման (հոդվ. 15) և ընտանիքի պաշտպանության (հոդվ. 16) հարցերին վերաբերող դրույթներից: Փաստորեն, սոցիալական իրավունքների բովանդակությունը կանխորոշված է սահմանադրական կարգի սկզբունքներով և պետք է կոնկրետացնի սահմանադրության մյուս գլուխներում: Հետևաբար, ելնելով այն հանգամանքից, որ ՀՀ-ն սահմանված է որպես սոցիալական պետություն, առավել նպատակահարմար կլինի սահմանադրական փոփոխություններ կատարելիս Սահմանադրության 82-85 հոդվածները ամրագրվեն որպես իրավունքներ, ինչի արդյունքում էլ այդ հարաբերությունները օրենքներով կկարգավորվեն:

Բացի այդ, Սահմանադրության 83-րդ հոդվածում ամրագրված սոցիալական ապահովության իրավունքն ընդգրկում է նաև կենսաթոշակը: Ըստ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի (օրինակ՝ Բուրդոլն ընդդեմ Ռուսաստանի գործը) ու ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2006թ. հոկտեմբերի 4-ի ՍԴՈ-649 որոշման՝ կենսաթոշակը, սոցիալական ապահովության միջոց լինելով հանդերձ, ձանաչվել է որպես սեփականության ձև և, որպես այդպիսին, ենթակա է սահմանադրական պաշտպանության: Հակառակ պարագայում խախտվում է Սահմանադրության 10-րդ հոդվածում ամրագրված սեփականության բոլոր ձևերի հավասար պաշտպանության սկզբունքը:

Ստեղծված պայմաններում անհրաժեշտ է նորովի գնահատել հանրային իշխանության կողմից սահմանադրական նպատակների իրացման գործընթացի վերահսկողությունն ու սոցիալական իրավունքների պաշտպանությունը: Արդյունավետ սահմանադրական վերահսկողություն իրականացնելու համար որպես օրինակ կարող են ծառայել դատական վերանայման երկխոսության նմուշօրինակները, ինչը հնարավորություն կտա Սահմանադրական դատարան վիճարկել ինչպես նորմատիվ իրավական ակտերի դրույթների սահմանադրականությունը, այնպես էլ՝ հանրային իշխանության մարմինների գործողություններն ու անգործությունը: Այս առումով առավել հետաքրքրություն կարող են ներկայացնել «Ողջամտության չափանիշ»-ի և խառը (թույլ-ուժեղ) կամ հիբրիդ սահմանադրական վերահսկողության նմուշօրինակները: Հիմնական խնդիրն այստեղ այն է, թե նշված նմուշօրինակներից որ մեկն ավելի ընդունելի կլինի Հայաստանի համար տվյալ ժամանակահատվածում:

«Ողջամտության չափանիշ»-ի նմուշօրինակի կիրառման դեպքում դատարանը հնարավորություն կունենա գնահատելու օրենսդրի և գործադիրի գործողություններն ու անգործությունը՝ մատնացույց անելով այն թերությունները, որոնք առկա են սոցիալական տվյալ ոլորտի քաղաքականության իրականացման մեջ: Սակայն այս դեպքում իշխանության նշված թևերը պարտավորված չեն լինի հետևել դատարանի որոշմանը, ինչը կարող է ոչ այդքան արդյունավետ լինել սահմանադրական ուժեղ վերահսկողության գոյության պայմաններում:

Մեր կարծիքով զարգացման ներկայիս փուլում Հայաստանի Հանրապետության համար առավել ընդունելի կարող է համարվել խառը սահմանադրական վերահսկողությունը: Այն հնարավորություն կտա մարդու արժանապատիվ նվազագույն կենսապայմանների երաշխավորման հիմնական իրավունքը շաղկապել սոցիալական պետության սկզբունքի հետ և ձևավորել սուբյեկտիվ անհատական իրավունք: Վերահսկողության խառը ձևը մի կողմից օրենսդրին կտրամադրի գործողությունների որոշակի ազատություն սոցիալական աջակցության պատշաճ մակարդակ սահմանելու գործում, իսկ մյուս կողմից կսահմանի մարդու արժանապատվության սկզբունքի հիմնական սոցիալ-տնտեսական բովանդակության վրա հիմնված որոշակի չափորոշիչներ, որոնց շրջանակներում կգործի այս հայեցողությունը: Նմուշօրինակը հնարավորություն կտա մարդկանց կոնկրետ գործի շրջանակում, ինչպես նաև մարդու իրավունքների պաշտպանին բողոքարկել նաև հանրային իշխանության գործողություններն ու անգործությունը կապված սոցիալական իրավունքների հետ:

Չպետք է անտեսվի նաև «էական (սյութական) բովանդակության» նմուշօրինակը, որը կարող է տրամադրել անհրաժեշտ տեղեկատվություն և փորձ չափորոշիչների մշակման գործում:

Բայցևայնպես, իրավունքների դատական պաշտպանության նշված ձևերն ընդունելի դառնալու համար պետք է լուծեն որոշակի խնդիրներ՝

- դրանք պետք է գործեն այնպես, որ նվազագույնի հասցնեն սոցիալ-

լական պաշտպանության վրա անցանկալի և չնախատեսված բացասական ազդեցությունները,

- սոցիալական իրավունքների պաշտպանությունը չպետք է խոչընդոտի հասարակության մեջ առկա քաղաքական բազմակարծությունը: Անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն փաստը, որ սոցիալական քաղաքականության վերաբերյալ հասարակական-քաղաքական ուժերը կարող են ունենալ տարբեր պատկերացումներ, մոտեցումներ ու կարծիքներ: Այս տեսակետից պետք է բավականաչափ տարածություն թողնվի ընտրական պայքարի և համաժողովրդական մոբիլիզացիայի համար՝ որոշելու սոցիալ-տնտեսական քաղաքականության ընդհանուր ուղղությունը և նոր հնարավորություններ ստեղծի խոցելի խմբերի հասարակական մասնակցության համար,
- սահմանադրական վերահսկողությունը պետք է ձգտի վերացնել անորոշությունները: Դա նշանակում է, որ վերանայման պրակտիկան պետք է իրական բովանդակություն հաղորդի սոցիալական իրավունքների ծավալին և բովանդակությանը՝ միաժամանակ ապահովելով սահմանադրական իրավունքներին վերաբերող դատաքննության բոլոր ձևերի համապատասխանությունը իրավունքի գերակայությանը, հատկապես այնպիսի արժեքներին, ինչպիսիք են՝ հստակությունը, հետևողականությունը և ներքին համաձայնեցվածությունը:

Եզրակացություն

Անփոփելով վերոշարադրյալը կարող ենք նշել, որ ժամանակակից ժողովրդավարական պետություններում գնալով զարգացում է ստանում սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացման գործընթացը: Մասնագիտական գրականությունում առավել քննարկվող հարցերից են սահմանադրական վերահսկողության ուժեղ և թույլ տեսակները: Թույլ վերահսկողությունը դիտարկվում է երկխոսության տեսությունների լույսի ներքո և, չնայած առկա իրարամերժ մոտեցումներին ու տարաձայնություններին, երկխոսության տեսությունները կարող են իրենց դրական ազդեցությունն ունենալ սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացման համար: Այս տեսակետից առավել քննարկվողներն են «ողջամտության չափանիշ»-ի, «անհրաժեշտ նվազագույնի», մարդու արժանապատվության վրա հիմնված խառը (թույլ-ուժեղ) կամ հիբրիդ և «էական (սյուրթական) բովանդակության» սնուշօրինակները:

Տվյալ մոտեցումներն ու նրանց շուրջ տարվող քննարկումները նոր հնարավորություններ են ստեղծում Հայաստանի Հանրապետությունում սոցիալական իրավունքների սահմանադրականացման համար:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Բարսեղյան, Ս. (2018) Սոցիալական իրավունքների իրացման առանձնահատկությունները սահմանադրական բարեփոխումների համատեքստում: // ԵՊՀ

- իրավագիտության ֆակուլտետի ասպիրանտների և հայցորդների նստաշրջանի նյութերի ժողովածու, Երևան: 1(1) 2018, էջեր 71-83:
- ՀՀ Սահմանադրություն: (ընդունված 1995թ. հուլիսի 5-ին՝ 2005թ. նոյեմբերի 27-ի և 2015թ. դեկտեմբերի 6-ի փոփոխություններով):
- Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի հիմնավորումներ, 2015 <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=38271> (մուտք՝ 15.04.22)
- Պողոսյան, Վ., Սարգսյան, Ն. (2016) Հայաստանի Հանրապետության 2015 թվականի խմբագրությամբ Սահմանադրությունը (համառոտ պարզաբանումներ), Եր.: «Տիգրան Մեծ» ՓԲԸ, էջ 42:
- Bittner, C. (2010). Human Dignity as a Matter of Legislative Consistency in an Ideal World: The fundamental right to guarantee a subsistence minimum in the German Federal Constitutional Court's judgment of 9 February 2010. (2011). Vol. 12, No. 11, *German Law Journal*, էջեր 1941-1960:
- Bundesverfassungsgericht [*Federal Constitutional Court*], 1 BVL 1/09, 1 BVL 3/09, 1 BVL 4/09 of 9 Feb. 2010 (*Hartz IV*). http://www.bverfg.de/entscheidungen/ls20100209_1bvl000109en.html (մուտք՝ 15.04.22)
- Bundesverfassungsgericht [*Federal Constitutional Court*], Judgment of the First Senate of 18 July 2012 – 1 BvL 10/10 – http://www.bverfg.de/e/ls20120718_1bvl001010en.html (մուտք՝ 15.04.22)
- Cass R. Sunstein (2002). *Designing Democracy: What Constitutions Do*. Oxford: Oxford University Press, 1st edition (December 5, 2002)
- City of Johannesburg v Rand Properties (Pty) Ltd* 2007 1 SA 78 (W); 2006 6 BCLR 728 (W).
- Ferraz, O. L. (2009). The right to health in the courts of Brazil: worsening health inequities?. *Health and human rights*, 11(2), 33-45.
- Government of the Republic of South Africa v Grootboom* 2001 (1) SA 41 (CC).
- Griffey, B. (2011). The 'Reasonableness' Test: Assessing Violations of State Obligations under the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, *Human Rights Law Review*, Volume 11, Issue 2, June 2011, Pages 275-327, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngr012> (մուտք՝ 15.04.22)
- Joint Committee on Human Rights (JCHR), A Bill of Rights for the UK? *Twenty-Ninth Report, 2007/08*, 10 August 2008, available at: <http://www.publications.parliament.uk/pa/jt200708/jtselect/jtrights/165/16502.htm> (մուտք՝ 15.04.22)
- Khosa v Minister of Social Development*, 2004 (6) SA 505 (CC)
- Klatt, M. (2021). Positive Rights: Who Decides? Judicial Review in Balance. In book: *Proportionality, Balancing, and Rights*. Springer, էջ 163, DOI:10.1007/978-3-030-77321-2_7 (մուտք՝ 15.04.22)
- Langford, M. (2009). Hungary: Social Rights or Market Redivivus? in *Social Rights Jurisprudence Langford. Emerging Trends in International and Comparative Law*, edited by Malcolm Langford, Cambridge University Press.
- Mbazira, C. (2011). Grootboom: A paradigm of individual remedies versus reasonable programmes. In *Southern African Public Law*, Vol. 26, No. 1 <https://hdl.handle.net/10520/EJC153216> (մուտք՝ 15.04.22)
- Minister of Health v Treatment Action Campaign* 2002 (5) SA 721 (CC).

- O'Conneide, C. (2019). Giving Legal Substance to the Social Minimum. In: Kotkas, TandLeijten, IandPennings, F, (eds.) *Specifying and Securing a Social Minimum in the Battle Against Poverty*. (pp. 183-200). Hart Publishing: Oxford, UK.
- Piovesan, F. (2009). Brazil: Impact and Challenges of Social Rights in the Courts. In M. Langford (Ed.), *Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law*, էջեր 182, 185. Cambridge: Cambridge University Press, doi:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511815485.011> (մուսնոսնոս՝ 15.04.22)
- Port Elizabeth Municipality v Various Occupiers (CCT 53/03), 2004 (12) BCLR 1268 (CC)
- Roach, K. (2019). Dialogic remedies, *International Journal of Constitutional Law*, Volume 17, Issue 3, July 2019, Pages 860–883, <https://doi.org/10.1093/icon/moz056> (մուսնոսնոս՝ 15.04.22)
- Sepúlveda, M. (2009). Colombia: The Constitutional Court's Role in Addressing Social Injustice. In M. Langford (Ed.), *Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law*. Cambridge: Cambridge University Press. էջ 146 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815485.009> (մուսնոսնոս՝ 15.04.22)
- Tushnet, M. (2004). Social welfare rights and the forms of judicial review'. *Texas Law Review*. Volume 82. Iss.7, pp. 1895–1919.
- Tushnet, M. (2008). *Weak Courts, Strong Rights: Judicial Review and Social Welfare Rights in Comparative Constitutional Law*. Princeton University Press.
- Tushnet, M. (2012). A Response to David Landau, *Opinio Juris Blog*, 23 January 2012, available at http://opiniojuris.org/2012/01/23/hilj_tushnet-responds-to-landau/ (մուսնոսնոս՝ 15.04.22)
- Tushnet, M. (Aug., 2003). Alternative Forms of Judicial Review. In *Michigan Law Review*, Vol. 101, No. 8, <https://doi.org/10.2307/3595395> (մուսնոսնոս՝ 15.04.22)
- Tushnet, M. (July 2019). Weak-form review: An introduction. In *International Journal of Constitutional Law*, Volume 17, Issue 3, Oxford University Press and New York University School of Law. <https://doi.org/10.1093/icon/moz058> (մուսնոսնոս՝ 15.04.22)
- Wesson, M. (2012). Disagreement and the Constitutionalisation of Social Rights. In *Human Rights Law Review*. Published by Oxford University Press. 12:2, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngs010> (մուսնոսնոս՝ 15.04.22)
- Young, K. 'The Minimum Core of Economic and Social Rights: A Concept in Search of Content' (2008) 33 *Yale Journal of International Law* 113–175.
- Corte Constitucional [Constitutional Court]*, Sentencia de revisión de tutela T-533/1992 <https://www.corteconstitucional.gov.co/relatoria/1992/t-533-92.htm> (մուսնոսնոս՝ 15.04.22)
- Supremo Tribunal Federal-RE 271.286 AgR-RS [Federal Supreme Court] (2000) <https://redir.stf.jus.br/paginadorpub/paginador.jsp?docTP=AC&docID=335538> (մուսնոսնոս՝ 15.04.22)

References

- Barseghyan, S. (2018) Sotsialakan iravunkneri irats'man arrandznahatkutyunnery sahmanadrakan barepvokhumneri hamatekstum: [Features of realization of social rights in the context of constitutional reforms] // YePH iravagitut'yan fakulteti aspirantneri yev hayts'vordneri nstashrjani nyut'eri zhoghovatsu, Yerevan: 1(1) 2018,

- eyer 71–83: (In Arm.)
- HH Sahmanadrutyun [RA Constitution] (yndunvats 1995t. hulusi 5-in` 2005t'. noyemberi 27-i yev 2015t. dektemberi 6-I popokhutyunnerov): (In Arm.)
- Sahmanadrutyun popokhutyunneri nakhagtsi himnavorumner [Justifications of the Draft Constitution Amendments]*, 2015
- <http://www.parliament.am/drafts.php?sel=showdraft&DraftID=38271> (accessed 15.04.22) (In Arm.)
- Poghosyan, V., Sargsyan, N. (2016) Hayastani Hanrapetutyun 2015 tvakani khmbagrutymb Sahmanadrutyuny (hamarrot parzabanumner) [Constitution of the Republic of Armenia in the version of 2015 (brief explanations)], Yer.: «Tigran Mets» P'BY, ej 42: (In Arm.)
- Bittner, C. (2010). Human Dignity as a Matter of Legislative Consistency in an Ideal World: The fundamental right to guarantee a subsistence minimum in the German Federal Constitutional Court's judgment of 9 February 2010. (2011). Vol. 12, No. 11, *German Law Journal*, էջեր 1941–1960: (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Bundesverfassungsgericht [Federal Constitutional Court]*, 1 BVL 1/09, 1 BVL 3/09, 1 BVL 4/09 of 9 Feb. 2010 (*Hartz IV*). http://www.bverfg.de/entscheidungen/ls20100209_1bvl000109en.html (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Bundesverfassungsgericht [Federal Constitutional Court]*, Judgment of the First Senate of 18 July 2012 – 1 BvL 10/10 – http://www.bverfg.de/e/ls20120718_1bvl001010en.html (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Cass R. Sunstein (2002). *Designing Democracy: What Constitutions Do*. Oxford: Oxford University Press, 1st edition (December 5, 2002)(In Eng.)
- City of Johannesburg v Rand Properties (Pty) Ltd* 2007 1 SA 78 (W); 2006 6 BCLR 728 (W). (In Eng.)
- Ferraz, O. L. (2009). The right to health in the courts of Brazil: worsening health inequities?. *Health and human rights*, II(2), 33–45. (In Eng.)
- Government of the Republic of South Africa v Grootboom* 2001 (1) SA 41 (CC). (In Eng.)
- Griffey, B. (2011). The 'Reasonableness' Test: Assessing Violations of State Obligations under the Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, *Human Rights Law Review*, Volume 11, Issue 2, June 2011, Pages 275–327, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngr012> (In Eng.)
- Joint Committee on Human Rights (JCHR), A Bill of Rights for the UK? *Twenty-Ninth Report, 2007/08*, 10 August 2008, available at: <http://www.publications.parliament.uk/pa/jt200708/jtselect/jtrights/165/16502.htm> (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Khosa v Minister of Social Development*, 2004 (6) SA 505 (CC) (In Eng.)
- Klatt, M. (2021). Positive Rights: Who Decides? Judicial Review in Balance. In book: *Proportionality, Balancing, and Rights*. Springer, էջ 163, DOI:10.1007/978-3-030-77321-2_7 (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Langford, M. (2009). Hungary: Social Rights or Market Redivivus? in *Social Rights Jurisprudence Langford. Emerging Trends in International and Comparative Law*, edited by Malcolm Langford, Cambridge University Press. (In Eng.)
- Mbazira, C. (2011). Grootboom: A paradigm of individual remedies versus reasonable

- programmes. In *Southern African Public Law*, Vol. 26, No. 1 <https://hdl.handle.net/10520/EJC153216> (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Minister of Health v Treatment Action Campaign* 2002 (5) SA 721 (CC). (In Eng.)
- O’Cinneide, C.(2019).Giving Legal Substance to the Social Minimum.In:Kotkas, TandLeijten, IandPennings, F, (eds.)*Specifying and Securing a Social Minimum in the Battle Against Poverty*.(pp. 183–200). Hart Publishing: Oxford, UK.(In Eng.)
- Piovesan, F. (2009). Brazil: Impact and Challenges of Social Rights in the Courts. In M. Langford (Ed.),*Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law*, էջեր 182, 185. Cambridge: Cambridge University Press, doi:<https://doi.org/10.1017/CBO9780511815485.011> (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Port Elizabeth Municipality v Various Occupiers* (CCT 53/03), 2004 (12) BCLR 1268 (CC) (In Eng.)
- Roach, K. (2019). Dialogic remedies,*International Journal of Constitutional Law*, Volume 17, Issue 3, July 2019, Pages 860–883,<https://doi.org/10.1093/icon/moz056> (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Sepúlveda, M. (2009). Colombia: The Constitutional Court’s Role in Addressing Social Injustice. In M. Langford (Ed.),*Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law*. Cambridge: Cambridge University Press. էջ 146 <https://doi.org/10.1017/CBO9780511815485.009> (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Tushnet, M. (2004). Social welfare rights and the forms of judicial review’. *Texas Law Review*. Volume 82. Iss.7,pp. 1895–1919. (In Eng.)
- Tushnet, M. (2008). *Weak Courts, Strong Rights: Judicial Review and Social Welfare Rights in Comparative Constitutional Law*. Princeton University Press. (In Eng.)
- Tushnet, M. (2012). A Response to David Landau, *Opinio Juris Blog*, 23 January 2012, available at http://opiniojuris.org/2012/01/23/hilj_tushnet-responds-to-landau/ (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Tushnet, M. (Aug., 2003). Alternative Forms of Judicial Review. In *Michigan Law Review*, Vol. 101, No. 8, <https://doi.org/10.2307/3595395> (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Tushnet, M. (July 2019). Weak-form review: An introduction. In *International Journal of Constitutional Law*, Volume 17, Issue 3, Oxford University Press and New York University School of Law. <https://doi.org/10.1093/icon/moz058> (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Wesson, M. (2012). Disagreement and the Constitutionalisation of Social Rights. In *Human Rights Law Review*. Published by Oxford University Press. 12:2, <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngs010> (accessed 15.04.22) (In Eng.)
- Young, K. ‘The Minimum Core of Economic and Social Rights: A Concept in Search of Content’ (2008) 33 *Yale Journal of International Law* 113–175. (In Eng.)
- Corte Constitucional [Constitutional Court]*, Sentencia de revisión de tutela T-533/1992 <https://www.corteconstitucional.gov.co/relatoria/1992/t-533-92.htm> (accessed 15.04.22) (In Span.)
- Supremo Tribunal Federal-RE 271.286 AgR-RS [Federal Supreme Court] (2000) <https://redir.stf.jus.br/paginadorpub/paginador.jsp?docTP=AC&docID=335538> (accessed 15.04.22) (In Span.)

Нуне Джомардян

*Заместитель заведующего юридической кафедры
Международного университета Евразия, соискатель кафедры
Эл. адрес: nune.jomardyan@eiu.am*

ПРОБЛЕМА КОНСТИТУЦИОННОЙ ЗАЩИТЫ СОЦИАЛЬНЫХ ПРАВ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

На основе существующих теорий в науке сравнительного конституционного права, а также в соответствии с судебной практикой, сложившейся на международном и внутригосударственном уровнях, в данной статье рассматривается вопрос конституционализации социальных прав. Несмотря на противоречивые подходы и разногласия, исследования показывают, что существует ряд приемлемых механизмов конституционного регулирования в области защиты данных прав. Анализируя сильные и слабые формы судебного конституционного контроля, автор подчеркивает важность слабого или диалогового судебного контроля в их защите. В статье представлены преимущества и недостатки четырех наиболее обсуждаемых видов слабой правовой защиты. На основании проведенных исследований автор предлагает обеспечить закрепленные в главе 3 Конституции РА в качестве законодательных гарантий и политических целей социальные права особым режимом защиты, основанным на слабом судебном конституционном контроле. Автор считает, что «критерий разумности» и смешанные (слабо-сильные, гибридные) модели конституционного контроля могут рассматриваться как наиболее приемлемые способы слабого контроля в зависимости от политических задач, стоящих перед государством.

Ключевые слова: контроль, социальные права, сильный, слабый, критерий разумности, теория диалога.

Nune Jomardyan

*Deputy Head of Law Department at Eurasia
International University, Ph.D. student
Email: nune.jomardyan@eiu.am*

THE ISSUE OF CONSTITUTIONAL PROTECTION OF SOCIAL RIGHTS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

Based on the existing theories in the science of comparative constitutional law, as well as judicial practice formed at the international and domestic levels, this article discusses the issue of constitutionalization of social rights. Despite the controversial approaches and disagreements, the studies show that there are a number of acceptable structures of constitutional regulations regarding the

protection of social rights. Analyzing the strong and weak forms of judicial constitutional review, the author outlines the importance of weak or dialogic judicial remedies for social rights. The article presents the advantages and disadvantages of the four most discussed types of weak legal protection. Based on the studies, the author suggests that the social rights included in Chapter 3 of the RA Constitution, fixed as legislative guarantees and political goals, should be provided with a special regime of protection, based on weak judicial constitutional review. The author believes that the “reasonableness measure” or mixed (weak–strong, hybrid) constitutional review models can be considered as options for weak control, depending on the political problems faced by the State.

Key words: control, social rights, strong, weak, standard of reasonableness, dialogue theory.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2022թ. ապրիլի 25-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2022թ. մայիսի 3-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2022թ. մայիսի 10-ին:

Ստեփան Ծաղիկյան
*Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի քրեական իրավունքի և
դատավարության ամբիոնի պրոֆեսոր,
իրավաբանական գիտությունների դոկտոր,
Էլ. հասցե՝ stepanshant@mail.ru*

Սեդա Հովհաննիսյան
*Հայ-ռուսական (սլավոնական) համալսարանի իրավունքի և
քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական
դատավարության իրավունքի ամբիոնի մագիստրոս
Էլ. հասցե՝ seda.hovhannisyan98@mail.ru*

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-42

ԿԱՇԱՌԱԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆՆԻՑ ԱԶԱՏԵԼՈՒ ԽՐԱԽՈՒՍՄԱՆ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ

Հոդվածը նվիրված է կաշառակերության վերաբերյալ հանցակազմերի ձևակերպումներում առկա խրախուսական նորմերին, որոնք նախատեսված են ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետության, այլ նաև այլ պետությունների օրենսդրությամբ: Այն հնարավորություն է տալիս հանցավորներին կամավոր ներկայանալու, հայտնելու հանցանքի մասին, աջակցելու վարույթն իրականացնող մարմիններին բացահայտմանն ուղղված գործողություններ կատարելուն և ազատվել նախատեսված պատասխանատվությունից: Հոդվածում կատարվել է համապատասխան դրույթի վերլուծություն՝ կապված ձևակերպման հետ: Ուսումնասիրվել են տարբեր պետությունների քրեական օրենսգրքերում առկա կաշառակերության դեպքերում պատասխանատվությունից ազատվելու խրախուսական միջոցների համապատասխան նորմերը, վերլուծվել և համե-

մատվել են Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի համանման դրույթի հետ: Անդրադարձել ենք նաև քրեական նոր օրենսգրքին, որտեղ սույն դրույթը բացակայում է: Քննարկվող հարցերի շուրջ ներկայացվել են կարծիքներ և առաջարկներ՝ կապված նորմի ձևակերպման, ժամկետային սահմանափակումների վերացման և մի քանի այլ դրույթների հետ:

Հիմնաբառերը. կաշառակերություն, խրախուսական նորմ, լատենտայնություն, կամովին հայտնել, պատասխանատվություն, կաշառք տալ, կաշառքի շորթում:

Ներածություն

Կաշառակերությունն ի տարբերություն մյուս պաշտոնեական հանցագործությունների, առանձնանում է իր առավել բարձր հանրային վտանգավորությամբ: Կաշառակերություն հասկացությունն ընդգրկում է երեք տեսակ հանցագործություն՝ կաշառք ստանալը, կաշառք տալը և կաշառքի միջորդությունը: Կաշառակերության առանձին տեսակների համար օրենսդիրը նախատեսում է դրույթ, որը հնարավորություն է տալիս անձանց ազատվել նախատեսված պատասխանատվությունից, եթե իրենց կատարած արարքը այլ հանցակազմ չի պարունակում: Սակայն մենք չենք անդրադառնա առանձին տեսակների վերլուծությանը, այլ կներկայացնենք կաշառակերության դեպքերում նախատեսված քրեական պատասխանատվությունից ազատվելու հնարավորությունների մասին:

Կաշառակերությունն այն բարդ և հանրային վտանգավոր հանցագործություններից է, որն ունի խիստ լատենտայնություն, որի բացահայտումն էլ իրենից մեծ դժվարություններ է ներկայացնում: Լատենտայնության մակարդակը բավականին բարձր է, ինչին նպաստում են մի շարք գործոններ: Դա պայմանավորված է նաև նրանով, որ կաշառակերության բոլոր մասնակիցները ենթակա են պատասխանատվության և փորձում են ամեն կերպ ապահովել կատարվող կամ կատարված գործողությունների գաղտնիությունը, քանի որ երկու կողմերն էլ շահագրգռված են, որպեսզի գործողությունն ավարտվի առանց խոչընդոտների: Ինչպես նաև, տվյալ գործընթացի վերաբերյալ ցանկացած տեղեկատվության հրապարակում կարող է խոչընդոտ հանդիսանալ ցանկալի արդյունքին հասնելու համար:

Կաշառակերությունը գաղտնի հանցագործություն է, որը կատարվում է առանց վկաների և դժվար է բացահայտվում: Այդ պատճառով օրենսդիրը սահմանել է խրախուսական նորմ, որը հանցագործության բացահայտմանն ուղղված կարևոր քայլերից մեկն է: Քննարկվող արարքները բացահայտվում են հիմնականում հաղորդումների միջոցով: Հիմնականում երկու կողմերի շահերն համընկնում են, մի կողմը կաշառքի դիմաց արդյունքի է հասնում, իսկ մյուս կողմը պարզևատրվում է: Բայց, կողմերի միջև կոնֆլիկտի արդյունքում, մի կողմը բավարար արդյունքի չհասնելով կամ դժգոհ մնալով մյուս կողմից, որոշում է կամավոր հայտնել հանցանքի մասին իրավապահ մարմիններին (Цагикян, 2006, էջ 296):

Այն տարածված պրակտիկա է նաև այլ երկրներում: Այդ պատճառով սնան դրույթներ կարող ենք հանդիպել շատ երկրների օրենսդրություններում:

Մինչև 2014թ. մայիսի 16-ի կատարված փոփոխությունը խրախուսական նորմը պարունակել է երկու հիմք. «Կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, կամ եթե այդ անձը կաշառք տալու մասին կամավոր հայտնել է իրավապահ մարմիններին» (ՀՀ քրեական օրենսգրք, 2003թ.):

Իսկ այժմ, համաձայն ՀՀ գործող քրեական օրենսգրքի խրախուսական նորմը հետևյալն է. «Կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, և այդ անձը մինչև կաշառք տալու մասին քրեական հետապնդման մարմիններին հայտնի դառնալը, բայց հանցանքի կատարումից հետո՝ ոչ ուշ, քան եռօրյա ժամկետում, այդ մասին կամովին հայտնել է քրեական հետապնդման մարմիններին և աջակցել հանցագործությունը բացահայտելուն»:

Ինչպես նկատում ենք հիմքերն ավելացվել են, ի տարբերություն նախկինի՝ կաշառք տվող անձին քրեական պատասխանատվությունից ազատող խրախուսական նորմ նախատեսող դրույթը ենթարկվել է էական սահմանափակման, որը զգալի բարդություններ է առաջացնում հանցագործության բացահայտման գործում: Գաղտնիք չէ, որ կաշառակերության դեպքերը հիմնականում բացահայտվում են հենց կաշառք տվողների և քննչական մարմինների համագործակցության արդյունքում:

Վերը ներկայացված հիմքերից մեկը կաշառքի շորթումն է: Կաշառքի շորթում ասելով հասկանում ենք հարկադրված փոխանցել կաշառքի առարկան, որպեսզի չոտնահարվեն տվողի իրավունքներն ու օրինական շահերը: Այսինքն՝ պաշտոնատար անձը սպառնում է չկատարել այն գործողությունները, որն օրենքով պարտավոր է կատարել կաշառք տվող անձի օգտին: Հակառակ դեպքում կաշառքի շորթումը բացակայում է. Օրինակ՝ ճանապարհային ոստիկանին գումար է առաջարկում խախտում կատարած վարորդը, որպեսզի կատարված խախտումը չարձանագրի:

Մյուս կարևոր հանգամանքը կամավոր հայտնելն է կաշառքի մասին իրավապահ մարմիններին: Այն կաշառակերության խրախուսական նորմի դրսևորումներից մեկն է: Կամավոր հայտնելը, դա կաշառքի մասին իր կամքով իրավապահ մարմիններին հայտնելն է: Որպեսզի արարքը համարվի կամովին, պետք է ունենա երկու պարտադիր պայման՝ պետք է հայտնի իր ցանկությանը, այլ ոչ թե հարկադրված, և պետք է գիտակցի, որ իրավապահ մարմիններին հայտնի չէ կաշառակերության փաստի մասին: Սակայն, ըստ ՀՀ քրեական օրենսգրքի, այդ բոլոր գործողությունները պետք է կատարվեն եռօրյա ժամկետում:

Ուսումնասիրության հիմնական մեթոդներ

Կաշառակերության դեպքերում օրենսդրությունում առկա խրախուսական նորմերին ծանոթանալու, համեմատելու և եզրահանգման գալու համար կա-

տարել ենք ուսումնասիրություն, օգտվելով դիալեկտիկայի, անալիզի, սինթեզի և իրավահամեմատական մեթոդներից:

Արդյունքները

Խրախուսական նորմեր առկա են ոչ միայն Հայաստանի Հանրապետության, այլ նաև մի շարք երկրների քրեական օրենսդրություններում: Դրանք համեմատելու համար հարկ ենք համարել անդրադառնալ որոշ պետությունների օրենսդրությունների համապատասխան դրույթներին: Դրանցից են օրինակ՝ ՌԴ-ն, համաձայն որի. «Կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե ակտիվ մասնակցել է հանցանքի բացահայտմանը և/կամ հետաքննությանը և/կամ եթե իր նկատմամբ կատարվել է կաշառքի շորթում պաշտոնատար անձի կողմից, կամ, եթե կամավոր ներկայացել և հայտնել է վարույթն իրականացնող մարմնին» (УК РФ, 1996, հոդվ. 291):

Ըստ Բելառուսի քրեական օրենսգրքի՝ «Կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, կամ եթե կաշառք տվողը կամավոր դիմել է վարույթն իրականացնող մարմնին և ակտիվ մասնակցել հանցանքի բացահայտմանը և/կամ հետաքննությանը» (УК Беларусь, 1999, հոդվ. 431):

Ղազախստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի համաձայն «Կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, կամ եթե այդ անձը կաշառք տալու մասին կամավոր հայտնել է իրավապահ մարմիններին» (УК Казахстан, 2014, հոդվ. 367):

Ղրղըզստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի համաձայն «Կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, կամ եթե այդ անձը կաշառք տալու մասին կամավոր հայտնել է իրավապահ մարմիններին» (УК Кыргызской Республики, 2017, հոդվ. 328):

Ուզբեկստանի քրեական օրենսգրքի համապատասխան հոդվածն ունի նույն ձևակերպումն, ինչ Հայաստանի քրեական օրենսգրքում, սակայն ժամկետի այլ սահմանմամբ, այն է. «Կաշառք տվող անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե տեղի է ունեցել կաշառքի շորթում, և այդ անձը մինչև կաշառք տալու մասին քրեական հետապնդման մարմիններին հայտնի դառնալը, բայց հանցանքի կատարումից հետո՝ ոչ ուշ, քան երեսուսորյա ժամկետում, այդ մասին կամովին հայտնել է քրեական հետապնդման մարմիններին և աջակցել հանցագործությունը բացահայտելուն» (УК Узбекистан, 1994, հոդվ. 211):

Հետաքրքրական է նաև Էստոնիայի Հանրապետության քրեական օրենսգրքը, որը խրախուսական նորմ է նախատեսում կաշառք ստացողի համար. «Կաշառք ստացողն ազատվում է պատասխանատվությունից, եթե նա գույքը, գույքային իրավունք կամ գույքային բնույթի գործողություն ստանալուց հետո, բայց մինչև համապատասխան գործողության կամ անգործության

կատարումը ինքն ինքնական ներկայանում է վարույթն իրականացնող մարմին և գրավոր հայտնում հանցանքի մասին» (УК Эстонии, 2002, հոդվ. 164): Կաշառք ստացողի հետ կապված, գրականության մեջ քննարկվում է այն կարծիքը, որ ավելի արդյունավետ կլինի կաշառակերության դեմ պայքարում ստացողի նկատմամբ ևս կիրառել խրախուսման միջոց (Папиашвили, 1983, էջ 49, Тумаркина, 2005, էջեր 132-133): «Կաշառք ստացած անձը, ով կապված չէ կաշառքի շորթման հետ, դատարանը ազատում է պատժից, եթե նա ներկայացել է խոստովանական ցուցմունքով, չիմանալով իր կատարած հանցագործության մասին իշխանությունների իմացության մասին, ակտիվորեն նպաստել է դրա բացահայտմանը, վերադարձրել կամ փոխհատուցել է դրա արժեքը» (Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств..., 17.02.1996):

Քննարկում

Նշված դրույթի հետ կապված, տարբեր օրենսդրական ձևակերպումներ ներկայացնելուց հետո, կատարենք մի փոքր համեմատական վերլուծություն, կապված Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքում առկա նորմի ձևակերպման հետ: Գործող օրենսդրության խրախուսական նորմը ենթարկվել է սահմանափակումների, քանի որ ձևակերպման մեջ յուրաքանչյուր գործողություն թվարկվում է «և» շաղկապով, հետևաբար մի գործողությունը բավարար չէ, որպեսզի գործի այս՝ խրախուսական նորմը, այսինքն՝ անձն ազատվի պատասխանատվությունից: Ըստ նորմի, թվարկված բոլոր գործողությունները պետք է կատարվեն անձի կողմից, որպեսզի նա ազատվի քրեական պատասխանատվությունից, թվարկվածներից մեկի բացակայության դեպքում այն չի գործի: Մենք դրական ենք համարում, որ գործող օրենսգրքում՝ ի տարբերություն նախկինի, նախատեսվող գործողությունները ավելացվել են, այսինքն՝ օրենսդիրը լայն հնարավորություն է տալիս անձանց բացահայտելուն ուղղված գործողություններ կատարել և ազատվել պատասխանատվությունից: Սակայն խիստ բացասական ենք համարում, որ թվարկումն իրականացվում է «և» շաղկապով:

Կատարված վերլուծության արդյունքում, հիմնականում ոչ մի պետության օրենսդրության խրախուսական նորմում գործողությունները չեն թվարկվում «և» շաղկապով, այլ «կամ» շաղկապն է օգտագործվում, որը մեծ հնարավորություն է տալիս հանցավորներին կատարել թվարկված գործողություններից գեթ մեկը և ազատվել նախատեսված պատասխանատվությունից, եթե իր կողմից կատարված արարքն այլ հանցակազմ չի պարունակում:

Մեր կարծիքով, հաշվի առնելով կաշառակերության խիստ լատենտայնությունը, բացահայտման բարդությունները, անհրաժեշտ ենք համարում, որպեսզի խրախուսական նորմը կիրառվի թվարկված գործողությունների նույնիսկ մեկի առկայության դեպքում, և թվարկումը կատարվի «և/կամ» շաղկապներով, ինչպես, օրինակ, ՌԴ-ում:

Բացի այդ, օրենսդիրը ներառել է նաև «եռօրյա ժամկետ», որը մեր կարծիքով տրամաբանությունից դուրս է, և նման սահմանափակում չենք հան-

դիպել ուսումնասիրած երկրների օրենսդրություններում, բացառությամբ Ուզբեկստանի: Սակայն Ուզբեկստանի քրեական օրենսդրության դեպքում ժամկետը երեսուն օր է սահմանվում, որը ընդունելի է, իսկ երեք օրը շատ սեղմ ժամկետ է: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ տվյալ արարքը շատ բարդ և քիչ բացահայտվող հանցագործություն է, պետք է լուրջ վերաբերվել և մեծ հնարավորություն տալ անձանց, որպեսզի համագործակցեն և բացահայտեն հանցանքը: Առաջարկում ենք ընդհանրապես բացառել ժամկետի սահմանումը օրենսգրքում: Եթե անձը ներկայացել է կամավոր, բացահայտում է հանցանքի հանգամանքները կամ ցանկացած կերպով օժանդակում է վարույթն իրականացնող մարմիններին, ապա պետք չէ սահմանափակվել որևէ ժամկետով, քանի որ կաշառակերության ցանկացած դեպքի բացահայտում մեծ նշանակություն ունի կաշառակերության դեմ պայքարի գործում:

Կատարված ուսումնասիրությունների արդյունքում պարզեցինք, որ գոյություն ունի նաև խրախուսական նորմ կաշառք ստանալու դեպքում, այսինքն՝ կաշառք ստացողը կարող է ազատվել քրեական պատասխանատվությունից: Նման օրինակ է Էստոնիայի քրեական օրենսգրքը: Մեր կարծիքով այս տարբերակը ևս կարող է դրական նշանակություն ունենալ կաշառակերության բացահայտման գործում: Այսինքն՝ պարտադիր չէ, որ միայն կաշառք տվողը հայտնի կաշառքի մասին, այն կարող է անել նաև կաշառք ստացողը: Այսպիսով՝ առաջարկում ենք, որ օրենսգրքում ավելացնենք խրախուսական նորմ նաև կաշառք ստացողի համար: Այսինքն՝ այն անձը, ով վերցրել է կաշառքի առարկան, անկախ այն հանգամանքից, նախատեսվող գործողությունը կամ անգործությունը կատարել է, թե ոչ, հանցանքի մասին կամավոր հայտնելու դեպքում ազատվի պատասխանատվությունից:

Հետաքրքրական է, որ նոր քրեական օրենսգրքում նման դրույթ՝ կաշառակերության դեպքերում խրախուսական նորմ, որն ազատում է պատասխանատվությունից, նախատեսված չէ, որը մեր կարծիքով մեծ բացթողում է, հաշվի առնելով, այն հանգամանքը, որ կաշառակերության զգալի մասը բացահայտվում է հենց անձանց՝ մասնակիցների հաղորդումների հիման վրա: Գիտակցելով, որ կամավոր ներկայանալով կազատվեն քրեական պատասխանատվությունից՝ անձինք զղջալու, վախի կամ այլ շարժառիթներով ներկայանում և բացահայտում են հանցանքը: Առաջարկում ենք, որ նոր օրենսգրքում ևս նախատեսվի նման դրույթ, որը կնպաստի հանցանքների բացահայտմանը:

Եզրակացություն

Խրախուսման միջոցները այն դրույթներն են, որոնք վարույթն իրականացնող մարմինն հնարավորություն են տալիս, ցանկացած հանցագործության դեպքում, բացահայտել հանցագործությունը: Հաշվի առնելով քննարկվող հանցանքների հանրային վտանգավորությունը, բացահայտման բարդությունները, կաշառակերության մեջ այն ունի խորքային նշանակություն, ելնելով այն հանգամանքից, որ հիմնականում բացահայտվում են կաշառակերության դեպքերը կամավոր հայտնության հիման վրա, գիտակցելով, որ

կազատվեն քրեական պատասխանատվությունից: Այն տարածված մեթոդ է, և դա է վկայում արտասահմանյան երկրների օրենսդրական փորձը, որոնց մի քանիսին անդրադարձանք հողվածում: Պետք է ուշադրություն դարձնել նաև նորմի ձևակերպմանը, քանի որ ցանկացած տառ կարող է էական նշանակություն ունենալ, այն է՝ տվյալ դրույթը, որի մեջ պետք է օգտագործել ոչ թե «և», այլ «կամ» շաղկապը: Բացի այդ, վերացնել նաև այդ ժամկետային սահմանափակումները, որը չնկատեցինք այլ երկրի օրենսդրություններում: Եվ կարծում ենք, որ տվյալ դրույթների ամկայությունը պարտադիր պետք է լինի, հատկապես նման՝ դժվար բացահայտվող հանցագործությունների դեպքում:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Հայաստանի Հանրապետության քրեական նոր օրենսգիրք* (ընդունվել է 05.05.2021թ.): Միասնական կայք 2021.05.17–2021.05.30 Պաշտոնական հրապարակման օրը 27.05.2021 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153080> (մուտք՝ 17.02.22)
- Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք* (ընդունվել է 18.04.2003թ.): ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260) Հոդ.407 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=159328> (մուտք՝ 17.02.22)
- Постановление Межпарламентской Ассамблеи государств – участников Содружества Независимых Государств* от 17.02.1996, <http://www.iacis.ru/upload/iblock/753/019.pdf>. (մուտք՝ 17.02.22)
- Папиашвили, Ш. Г. (1983). *Проблема должностных преступлений и борьбы с ними по советскому уголовному праву и судебной практике* (По материалам Грузинской ССР): Автореф. дис... д-ра юрид. наук. Тбилиси.
- Тумаркина, Л. П. (2005). *Коммерческий подкуп*. М. *Уголовный кодекс Российской Федерации* от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 30.12.2021) http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (մուտք՝ 17.02.22)
- Уголовный Кодекс Республики Беларусь* от 9 июля 1999 г. № 275-3 <https://xn--ctbcgfviccvibf9bq8k.xn--90ais/> (մուտք՝ 17.02.22)
- Уголовный кодекс Республики Казахстан* от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 10.01.2022 г.). https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=31575252 (մուտք՝ 17.02.22)
- Уголовный кодекс Кыргызской Республики* от 28 октября 2021 года № 127. <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309> (մուտք՝ 17.02.22)
- Уголовный кодекс Республики Узбекистан* (утвержден Законом Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 (մուտք՝ 17.02.22)
- Уголовный кодекс Эстонской Республики (2001, с изменениями от 2002). https://www.legislationline.org/download/id/6462/file/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf (մուտք՝ 17.02.22)
- Цагикян, С.Ш. (2006). *Противодействие коррупции в Армении*» Санкт-Петербург.

References

- Hayastani Hanrapetutyany qreakan nor orensiriq* (yundunvel e 05.05.2021). [New Criminal Code of the Republic of Armenia.]. Miasnakan kayk 2021.05.17–2021.05.30 Pashtonakan hrarakman ory 27.05.2021 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=153080> (accessed: 17.02.22) (In Arm.)
- Hayastani Hanrapetutyany qreakan orensiriq* (yundunvel e 18.04.2003). H0–528–N. [Criminal Code of the Republic of Armenia], HHPT 2003.05.02/25(260) Hod.407 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=159328> (accessed: 17.02.22) (In Arm.)
- Postanovlenie Mezhparyamentsoy Assamblei gosudarstv – uchastnikov Sodruzhestva Nezavisimykh Gosudarstv* ot 17.02.1996: [Resolution of the Inter-Parliamentary Assembly of States – Members of the Commonwealth of Independent States of 17.02.1996] <http://www.iacis.ru/upload/iblock/753/019.pdf> (accessed: 17.02.22) (In Rus.)
- Papiashvili, Sh.G. (1983). *Problema dolzhnostnykh prestupleniy i bor'by s nimi po sovetskomu ugolovnomu pravu i sudebnoy praktike (Po materialam Gruzinskoy SSR)* [The problem of malfeasance and the fight against them in Soviet criminal law and judicial practice (Based on the materials of the Georgian SSR)]. Avtoref. dis... d-ra yurid. nauk.Tbilisi. (In Rus.)
- Tumarkina, L. P. (2005). *Kommercheskiy podkup* [Commercial bribery]. M. (In Rus.)
- Ugolovnyy kodeks Rossiyskoy Federatsii* [Criminal Code of the Russian Federation] ot 13.06.1996 N 63–FZ (red. ot 30.12.2021). http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/ (accessed: 17.02.22) (In Rus.)
- Ugolovnyy Kodeks Respubliki Belarus'* [Criminal Code of the Republic of Belarus] ot 9.07.199 <https://xn——ctbcgfviccvibf9bq8k.xn—90ais/> (accessed: 17.02.22) (In Rus.)
- Ugolovnyy kodeks Respubliki Kazakhstan* [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan] ot 3 iyulya 2014 goda № 226–V (s izmeneniyami i dopolneniyami po sostoyaniyu na 10.01.2022) https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=31575252 (accessed: 17.02.22) (In Rus.)
- Ugolovnyy kodeks Kyrgyzskoy Respubliki* [Criminal Code of the Kyrgyz Republic] ot 28 oktyabrya 2021 goda № 127 <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309> (accessed: 17.02.22) (In Rus.)
- Ugolovnyy kodeks Respubliki Uzbekistan* [Criminal Code of the Republic of Uzbekistan] (utverzhen Zakonom Respubliki Uzbekistan ot 22 sentyabrya 1994 goda) https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029 (accessed: 17.02.22) (In Rus.)
- Ugolovnyy kodeks Estonskoy Respubliki* [Criminal Code of the Republic of Estonia] (2001, s izmeneniyami ot 2002) https://www.legislationline.org/download/id/6462/file/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf (accessed: 17.02.22) (In Rus.)
- Tsagikyan, S.Ts. (2006). *Protivodeystvie korruptsii v Armenii* [Combating Corruption in Armenia]. St. Petersburg.

Степан Цагикян

*Профессор кафедры уголовного права Российско–Армянского (Славянского)
университета, доктор юридических наук, профессор,
Эл. адрес: stepanshant@mail.ru*

Седа Оганнисян

*Магистр кафедры уголовного права и уголовно–процессуального права
института права и политики Российско–Армянского (Славянского)
университета
Эл. адрес: seda.hovhannisyan98@mail.ru*

ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ВИДЫ ВЗЯТОЧНИЧЕСТВА КАК СРЕДСТВО ПООЩРЕНИЯ

Статья посвящена поощрительным нормам в формулировках состава преступлений о взяточничестве, которые предусмотрены не только законодательством Республики Армения, но и другими государствами. Наличие такой статьи позволяет преступникам добровольно сообщать о преступлении, помогать органам прокуратуры и освобождаться от ответственности. Проведен анализ соответствующего положения, касающегося формулировки. Изучены, проанализированы и сопоставлены с соответствующей нормой УК РА сходственные нормы поощрений к освобождению от ответственности по делам о коррупции в уголовных кодексах разных стран. По обсуждаемым вопросам были представлены мнения и предложения по формулировке нормы, отмене сроков и ряд других положений. В частности, автор считает, что в поощрительной норме не следует употреблять союз «или».

Ключевые слова: взяточничество, побудительная норма, латентность, добровольное волеизъявление, ответственность, взяточничество.

Stepan Tsagikyan

*Lecturer at Criminal Law and Criminal Procedure Law Chair,
Law and Politics Faculty, Armenian–Russian (Slavonic) University,
Doctor of Law, Full Professor,
Email: stepanshant@mail.ru*

Seda Hovhannisyan

*MA Student at Criminal Law and Criminal Procedure Law Chair,
Law and Politics Faculty, Armenian–Russian (Slavonic) University,
Email: seda.hovhannisyan98@mail.ru*

**EXEMPTION FROM CRIMINAL LIABILITY FOR TYPES OF BRIBERY AS
A MEANS OF INCENTIVE**

The article is devoted to incentive norms in the wording of the corpus delicti of bribery crimes. This is stipulated not only by the legislation of the Republic of Armenia, but also outside its territory. This allows criminals to voluntarily report a crime, assist to the bodies conducting the proceedings and be exempt from liability. An analysis of the relevant provision regarding wording has been carried out. The relevant norms of incentives for exemption from liability in cases of corruption in the criminal codes of different countries have been studied and compared to the relevant norm of the Criminal Code of the Republic of Armenia. We have also referred to the New Criminal Code where this provision is absent. Opinions, proposals on the wording of the norm, elimination of time limits, and several other provisions were presented on the issues under discussion. In particular, the author believes that the conjunction “or” should not be used in the incentive norm.

Key words: bribery, incentive norm, latency, voluntary expression of will, responsibility, bribery.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել 2022թ. մարտի 9-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման 2022թ. մարտի 15-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 2022թ. ապրիլի 21-ին:

Գագիկ Վարդանյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի Կառավարման և
ՏՏ ամբիոնի պրոֆեսոր, Կոնսուլտանտական ընկերություն
Էլ. հասցե՝ gagik.v.@yahoo.com*

Դավիթ Վարդանյան

*«ՖԻԼԻՊ ՄՈՐՐԻՍ ԱՐՄԵՆԻԱ» ՍՊԸ-ի հաճախորդների սպասարկման թիմի
ղեկավար, Հայաստանի եվրոպական համալսարանի Կառավարման ամբիոնի
դասախոս, Կոնսուլտանտական թեկնածու
Էլ. հասցե՝ vardanyandg@gmail.com*

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-52

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՖԻՆԱՆՍԱՎՈՐՄԱՆ ԱՐՏԱՔԻՆ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ. ՌԻՍԿԵՐ ԵՎ ՍԱՀՄԱՆԱՓՈՒՄՆԵՐ

Տնտեսական աճի համար պահանջվում են ներդրումներ, որոնք կարող են ֆինանսավորվել ինչպես ներքին, այնպես էլ արտաքին աղբյուրների հաշվին և որոնց համար հիմք են հանդիսանում համապատասխանաբար՝ ներքին և արտասահմանյան խնայողությունները: Խնայողությունների ցածր մակարդակ ունեցող զարգացող երկրները, ներքին ներդրումների ֆինանսավորման համար դիմում են արտաքին աղբյուրներին, որոնք հաճախ կապված են լինում որոշակի ռիսկերի և սահմանափակումների հետ: Աշխարհաքաղաքական և աշխարհատնտեսական վերջին տարիների զարգացումները, հանգեցնելով անորոշությունների մեծացմանը, առաջացրել են ներքին ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրների նոր ռիսկեր և սահմանափակումներ, որոնց ուսումնասիրությունը կարևորվում է ազգային տնտեսությունների, այդ թվում ՀՀ տնտեսության համար առաջացած մարտահրավերներին պատրաստ լինելու և համարժեք արձագանքելու տեսանկյունից:

Հողվածում փորձ է արվել բացահայտել ՀՀ-ում ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին այնպիսի աղբյուրի հետ առնչվող ռիսկերը և սահմանափակումները, ինչպիսին են օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները: Բացահայտվել է, որ, չնայած, 2021 թվականին օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների համաշխարհային հոսքերը վերականգնվել են մինչև նախահամավարակային մակարդակը, այնուամենայնիվ, նման զարգացումներ տեղի չեն ունեցել զարգացող երկրների արդյունաբերության նոր նախագծերում, ինչը վերաբերում է նաև Հայաստանին: Եզրակացվել է, որ ներքին ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրների հետ կապված ռիսկերը և սահմանափակումները կարող են խնդիրներ առաջացնել ՀՀ հետագա տնտեսական աճի համար: Որպես դրանց հաղթահարման ուղի է դիտվել, ՀՀ մրցակցային դիրքի բարելավումը, ՕՈՒՆ-ի ներգրավման առումով, առաքման համաշխարհային շղթաների արմատական վերադասավորումների այս ժամանակաշրջանում դրանցում ՀՀ-ի ներգրավվելը՝ տեխնոլոգիայի կլանման երկրի տնտեսության կարողության բարձրացման, տնտեսության նոր հատվածների ձևավորման խթանման ճանապարհով:

Հիմնաբառեր. տնտեսական աճ, ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրներ, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ (ՕՈՒՆ), առաքման համաշխարհային շղթաներ, ՕՈՒՆ-ի վրա համավարակի ազդեցություն:

Ներածություն

XX դարի երկրորդ կեսին համաշխարհային տնտեսության բացության և միասնականության աստիճանի բարձրացումը, ինչն արագ աճող տնտեսություններին հնարավորություն ընձեռեց ներմուծել գաղափարներ, տեխնոլոգիաներ և «նոր-հառու» գիտելիքներ մնացած աշխարհից, նպաստեց տնտեսական տևական և բարձր աճին հասնելուն: «Այդ գիտելիքների ստացման կապուղիներից մեկն օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներն են, որոնք ակտիվորեն ներգրավել են աճի բարձր տեմպերով մի քանի եկրներ, իսկ մյուսն արտասահմանյան կրթությունն է, որը հաճախ ստեղծում է կայուն միջազգային ցանցեր» (Commission on Growth and Development, 2008, էջ 2):

Ինչպես տնտեսական աճն է կախված ներդրումներից, այնպես էլ ներդրումները կախված են դրանք ֆինանսավորելու երկրի կարողությունից՝ սեփական խնայողություններից կամ արտաքին աղբյուրներից: Ներքին խնայողությունների ցածր մակարդակ ունեցող զարգացող երկրները ներքին ներդրումների ֆինանսավորման համար դիմում են արտաքին աղբյուրներին, որոնք հաճախ կապված են լինում որոշակի ռիսկերի և սահմանափակումների հետ: Նոր տնտեսակարգին անցման ժամանակահատվածում ՀՀ կառավարությունը նույնպես քայլեր է ձեռնարկել արտաքին աղբյուրներից միջոցներ ներգրավելու համար: Մինչդեռ վերջին տարիների զարգացումները՝ կապված 2008 թ. ֆինանսատնտեսական ճգնաժամի, համաշխարհային

տնտեսության վրա COVID-19 համավարակի ազդեցության հետ, հանգեցրել են ներդրումների հոսքերի անկմանը: Նշանակալի մեծացած անորոշությունների պայմաններում առաջացել են ներքին ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրների հետ կապված նոր ռիսկեր և սահմանափակումներ:

2008 թ. ֆինանսատնտեսական ճգնաժամին հաջորդած տարիներին ՕՈՒՆ-ի ներհոսքը ՀՀ դրսևորեց խիստ նվազման միտումներ, իսկ COVID-19 համավարակի ազդեցությամբ՝ 2020 թ. անկումը կազմեց 54% (World Investment Report, 2021, էջ 251): Համավարակի առաջացրած ճգնաժամի հաղթահարման համար առաջավոր երկրների միջոցառումներում ներառվել են նոր սահմանափակումներ, իսկ առաքման համաշխարհային շղթաների արմատական վերադասավորումները փոխում են ներդրումների լանդշաֆտը:

Վերջին տասնամյակում, ՕՈՒՆ-ի ներհոսքի խիստ նվազման դրսևորված միտումները, ինչպես նաև ներքին խնայողությունների, որպես ներդրումների ֆինանսավորման ներքին աղբյուրի, մակարդակի անկումը պայմանավորել են տնտեսական աճի ցածր և ոչ կայուն տեմպերի պատճառ հանդիսացող հիմնական կապիտալի համախառն կուտակման մակարդակի (ՀՆԱ-ի նկատմամբ %) անկումը, 2008 թ. ի վեր. 2008 թ.՝ 47%, 2021 թ.՝ 17% (World Development Indicators):

Աշխարհաքաղաքական և աշխարհատնտեսական վերջին տարիների զարգացումները, հանգեցնելով անորոշությունների մեծացմանը, առաջացրել են ներքին ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրների նոր ռիսկեր և սահմանափակումներ, որոնց ուսումնասիրությունը կարևորվում է ազգային տնտեսությունների, այդ թվում ՀՀ տնտեսության համար առաջացած մարտահրավերներին պատրաստ լինելու և համարժեք արձագանքելու տեսանկյունից: Հողվածի նպատակն է ՀՀ-ում ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրների հետ կապված ռիսկերի և սահմանափակումների բացահայտումը:

Մեթոդաբանություն և տվյալներ

Ներքին ներդրումների ֆինանսավորման աղբյուրների հետ կապված ռիսկերի և սահմանափակումների բացահայտման նպատակով՝ դիտարկվել են ՀՀ ներհոսած ՕՈՒՆ-ի միտումները, դրանք պայմանավորող համաշխարհային զարգացումները: Մասնավորապես, անդրադարձ է կատարվել ՕՈՒՆ-ի համաշխարհային հոսքերի վրա 2008 թվականի տնտեսական ճգնաժամի և 2019 թվականի COVID-19 համավարակի ազդեցությանը և այդ համատեքստում դիտարկվել են ՀՀ ՕՈՒՆ-ի ներհոսքի միտումները: Նկատի ունենալով, որ աշխարհատնտեսական և աշխարհաքաղաքական անորոշությունը միջնաժամկետ հեռանկարում գերիշխելու է ներդրումային լանդշաֆտում, անդրադարձ է կատարվել համաշխարհային տնտեսության վրա COVID-19 համավարակի և առաքման համաշխարհային շղթաների արմատական վերադասավորումների ազդեցության, մեծացած անորոշությունների պայմաններում ներքին ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրների հետ կապված ռիսկերին և սահմանափակումներին: Թեպետ Կառավարության

պարտքի ֆինանսավորումն արտաքին աղբյուրներից նույնպես ներքին ներդրումների (պետական) աղբյուր է, սույն հոդվածում այդ խնդրին անդրադարձ չի կատարվել: Նույնը վերաբերում է արտասահմանից անձնական տրանսֆերտներին:

Վերլուծությունները կատարվել են ՀՀ վիճակագրության կոմիտեի և UNCTAD-ի զեկույցներում պարունակող տվյալների, Համաշխարհային բանկի տվյալների բազայի (World Development Indicators) հիման վրա:

Արդյունքներ և քննարկում:

Զարգացող երկրների տնտեսությունների կայուն և տևական աճի համար, համաձայն նոր դասական տեսությունների, որոշիչ նշանակություն ունեն խնայողությունները և ներդրումները: Տնտեսական զարգացման գերիշխող տեսությունը «կապիտալի ֆունդամենտալիզմն» է, որի հիմքում գտնվող այս գաղափարը ծագում է Ե.Դոմարի (Domar, 1957, էջ 26) և Ռ. Հարոդի (Harrod, 1960, էջ 279) այն պնդումից, որ աճի տեմպերը խնայողությունների մակարդակի և արտադրանք/կապիտալ հարաբերակցության արդյունք են: Տնտեսական աճի Ռ. Սոլոուի (Solow, 1956, էջ 65) մոդելում խնայողությունները դիտարկվում են որպես կապիտալի կուտակման, տնտեսական աճի ապահովման առաջնային տարր:

Ինչպես տնտեսական աճն է կախված ներդրումներից, այնպես էլ ներդրումները կախված են դրանք ֆինանսավորելու երկրի կարողությունից՝ սեփական խնայողություններից կամ արտաքին աղբյուրներից: Վերջինը, սակայն, ունի սահմանափակումներ և ռիսկային է (Commission on Growth and Development, 2008, էջ 54):

Ելնելով շուկայական տնտեսությանն անցման արագացման և երկրի տնտեսության կառուցվածքային փոփոխությունների, տնտեսության մրցունակության բարձրացման համար կարևոր նշանակություն ունեցող ներդրումների անհրաժեշտությունից, հաշվի առնելով դրանց ֆինանսավորման ներքին աղբյուրների սահմանափակ լինելը և կարևորելով արտաքին ֆինանսավորման աղբյուրներից ներդրումների ներհոսքը, դեռևս 1994 թ. ընդունվել է «Օտարերկրյա ներդրումների մասին» ՀՀ օրենքը: Օրենքով սահմանվել են ՀՀ տարածքում օտարերկրյա ներդրումների իրականացման, իրավական, տնտեսական ու կազմակերպական հիմքերը: Ըստ էության, օրենքի գործողությունն ապահովել է որոշակի արդյունքներ՝ կապված օտարերկրյա նյութական և ֆինանսական միջոցների ներգրավման հետ: Այսպես, օրենքի ընդունմանը հաջորդող 6 տարիներին ՕՈՒՆ-ի ներհոսքը ՀՀ կազմել է տարեկան միջինը 85.5 մլն դոլար, իսկ դրանց պաշարները 2000 թ. կազմել են 513 մլն. դոլար, 2010 թ.՝ 4405 մլն. դոլար (2001-2010 թթ. միջին տարեկանը՝ 389.2 մլն. դոլար), 2021 թ. 5363 մլն. դոլար (2011-2021 թթ. միջին տարեկանը՝ 87.1 մլն դոլար) (World Investment Report, 2021, էջ 255): Ակնհայտորեն, ՕՈՒՆ-ի ներհոսքը, դրանց ոլորտային կառուցվածքը բավարար չեն եղել օրենքով սահմանված նպատակներին հասնելու համար: Դրանց մեծ մասն ի սկզբանե միտված չեն եղել օրենքով ամրագրված դրույթի՝ «առաջավոր

տեխնոլոգիաների, կառավարման և կազմակերպական փորձի ներդրման ու արդյունավետ օգտագործման նախադրյալներ» ստեղծելուն, նկատի ունենալով ոլորտները, որտեղ ուղղվում էր ներդրումների մեծ մասը (հանքարդյունաբերության կամ ենթակառուցվածքային որոշ ոլորտներում): Թերևս, բացառություն կարող է համարվել ՏՀՏ ոլորտը, որտեղ ներհոսած օտարերկրյա ներդրումները ստեղծել են նշված նախադրյալները: Այնուամենայնիվ, նույնիսկ այն պարագայում, երբ դեռևս 2001 թ. ՀՀ Կառավարությունն այդ ոլորտը հայտարարեց գերակա, այն, չդարձավ երկրի տնտեսության լոկոմոտիվը, ավելին, ՀՆԱ-ի արտադրության մեջ այդ ոլորտի մասնաբաժինը 2021 թ. կազմել է ընդամենը 3.8% (Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք, 2022, էջ 277): Թեև նշանակալի կարող է համարվել ՏՀՏ ոլորտի արտահանման ծավալների աճի տեմպերը 1993–2020 թթ. Ժամանակահատվածում (19.4 անգամ) (World Development Indicators), այդուհանդերձ, պետք է նկատի ունենալ, որ 1990–ականներին ոլորտի բազան եղել է բավական փոքր:

Անկախացումից ի վեր ՀՀ-ում հնարավոր է եղել ապահովել տնտեսական աճի բարձր տեմպեր միայն 2001–2007 թթ. Ժամանակահատվածում, երբ միջին տարեկան տնտեսական աճը կազմեց 12.4%: Դրան նպաստել են տարբեր գործոններ, որոք հետագայում կորցրել են իրենց որոշիչ ազդեցությունը: Այդպիսի գործոններից է հանդիսացել ՕՌԻՆ-ը: Երեք տասնամյակի ընթացքում դրանք զագաթնակետին են հասել 1998 թ.՝ կազմելով ՀՆԱ-ի 12.3%-ը: 1998–2010 թթ. Ժամանակահատվածում ՕՌԻՆ-ի ներհոսքի միջին տարեկան ցուցանիշը կազմել է ՀՆԱ-ի 6.75%-ը, 2001–2007 թթ.՝ 5.7%-ը: 2001–2007 թթ. Ժամանակահատվածում ներհոսքը կազմել է 1 մլրդ. 977 մլն. դոլար կամ 2021 թ. դրությամբ ներհոսած ՕՌԻՆ-ի պաշարների 35.1%-ը (World Investment Report, 2000–2022): Այդ կարճատև Ժամանակահատվածում գրանցված երկնիշ աճն անշրջելի չդարձրեց տնտեսական զարգացումը, արտաքին աղբյուրների ֆինանսավորմամբ՝ ՕՌԻՆ-ով չապահովեց ներդրումների կայուն բարձր մակարդակ, չձևավորվեցին տնտեսության կայուն բարձր և տևական աճի նախադրյալներ, ինչը հաջողվել է անել տասնյակ երկրների, որտեղ 20–25 տարի շարունակ գրանցվել է բարձր աճ:

Վերջին երկու տասնամյակում համաշխարհային տնտեսության հատվածների մեծ մասում բարձրացել է ռիսկերի մակարդակը, ինչը պայմանավորված է զարգացած երկրներում ֆինանսական օրենսդրության ազատականացմամբ, համաշխարհային ֆինանսական շուկայի ծավալների սրընթաց աճով և ֆինանսական գլոբալացումով: Այդ ամենը հանգեցրել է ֆինանսական շուկայի հիմնական գնային ցուցիչների (փոխարժեքների, տոկոսադրույքների, արժեթղթերի գնանշման և այլն) տատանողականության մեծացմանը, որոնք ֆինանսական ռիսկերի կարևոր աղբյուրներ են: Սա հատկապես ակնհայտ էր 2008 թ. համաշխարհային ֆինանսական ճգնաժամի Ժամանակ, երբ փոխարժեքների և արժեթղթերի գնանշումների տատանումները հանգեցրին բազմաթիվ ընկերությունների և բանկերի սնանկացման, ինչն էլ պայմանավորեց, մասնավորապես, ՕՌԻՆ-ի համաշխարհային հոսքերի հետագա բացասական միտումները:

2000-ական թվականներին, որպես ներքին ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուր, ՀՀ տնտեսության համար առանձնահատուկ նշանակություն է ունեցել ՕՌԻՆ-ը, սակայն դա բավարար չի եղել երկրի կայուն բարձր և տևական աճի նախադրյալներ ստեղծելու համար: Միաժամանակ, ՕՌԻՆ-ի համաշխարհային հոսքերի միտումների ազդեցությամբ¹, ՕՌԻՆ-ի ներդրող ՀՀ խիստ բացասական միտումներ է դրսևորել դեռևս 2009 թվականից: Դրանք էլ ավելի ուժգնացան COVID-19 համավարակի ազդեցությամբ: 2019 թ. համեմատ, 2020 թ. անկումը կազմեց 54%, ինչում էական ազդեցություն է ունեցել նաև ՕՌԻՆ-ի համաշխարհային հոսքերի նշանակալի անկումը. 2020 թվականի անկումը կազմեց 35% (World Investment Report, 2007, էջ 248):

Ուշագրավ է, որ 2008 թ. ՕՌԻՆ-ի համաշխարհային ներհոսքի անկումը կազմել է 15.7%, 2009 թ.՝ 17.1%: Մինչդեռ ՀՀ-ում հավելվածը նախորդ 2007 թ. համեմատ կազմել է 71.2%: Հետագա տարիներին, այնուամենայնիվ, սկսել է զգացվել համաշխարհային միտումների ազդեցությունը: Ընդ որում, նշանակալի են եղել ՌԴ-ից ներհոսած ներդրումները: Այսպես, օրինակ, 2007 թ. դրանք կազմել են 293.2 մլն ԱՄՆ դոլար (ընդհանուր ներհոսքի 44.4%-ը), 2008 թ.՝ 714.5 մլն դոլար (ընդհանուր ներհոսքի 63.2%-ը) (ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2009, էջ 72-73), 2009 թ.՝ 384.3 մլն դոլար (ընդհանուր ներհոսքի 45.7%-ը) (ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2010, էջ 71): Ճգնաժամի տարիներին երկրորդ խոշոր ներդրողը եղել է Ֆրանսիան. 2008թ.՝ 83.7 մլն ԱՄՆ դոլար, 2009 թ.՝ 197.4 մլն ԱՄՆ դոլար: 2009 թ. ներհոսած ՕՌԻՆ-ի 20.7%-ը (2008 թ.՝ 47.6%) բաժին է հասել «էլեկտրաէներգիայի, գազի, տաք ջրի և գոլորշու արտադրություն և բաշխում» ոլորտին, 20.3%-ը՝ «ցամաքային տրանսպորտի գործունեություն» (2008 թ.՝ 13.6%) և 34.6%-ը՝ կապի (2008 թ.՝ 18.5%) ոլորտներին: Հետագա տարիներին ներդրումների նման պատկեր այլևս չի հանդիպում: Այսպես, օրինակ, 2018 թ. Ռուսաստանից ներհոսած ՕՌԻՆ-ը կազմել է 60.2 մլն. ԱՄՆ դոլար, 2019-ին՝ 15.8 մլն. ԱՄՆ դոլար, 2020-ին՝ ՌԴ-ից զուտ հոսքերը եղել են բացասական և կազմել են -46.9 մլն. դոլար: Հարկ է նշել, որ ՀՀ ներհոսած ՕՌԻՆ-ի մաքուր պաշարների 51.1%-ը ռուսաստանյան են: Փաստորեն, ֆինանսական կախվածությունը բարձր է եղել ՌԴ-ից:

Արտաքին ֆինանսավորման աղբյուրների ոչ դիվերսիֆիկացված լինելը խիստ մեծ ռիսկեր է պարունակում, որոնք տարբերվում են իրենց բնույթով: Նկատի ունենալով ձևավորված միտումները, ինչպես նաև աշխարհաքաղաքական վերջին զարգացումները, ռուս-ուկրինական ռազմական բախումը, որոնք հանգեցրել են ՌԴ-ի նկատմամբ 2014 թվականից սահմանված տնտեսական պատժամիջոցներին նորերի ավելացմանը, ներքին ներդրումների ֆինանսավորման այդ աղբյուրը դարձել է խիստ ռիսկային: Այսպես, 2014 թվականին, երբ ՌԴ-ի դեմ սահմանվեցին տնտեսական պատժամիջոցներ, ՕՌԻՆ-ի ներհոսքն այդ երկրից կազմել էր 257.4 մլրդ դրամ, իսկ զուտ ներհոսքը՝ 42.6 մլրդ դրամ (ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2015 թ. հունվար-

¹ 2007 թ. ՕՌԻՆ-ի ներհոսքն ամբողջ աշխարհում կազմել է 2.1 տրիլիոն ԱՄՆ դոլար, 2006 թվականից 60.8%-ով ավելի (World Investment Report 2007, էջ 251)

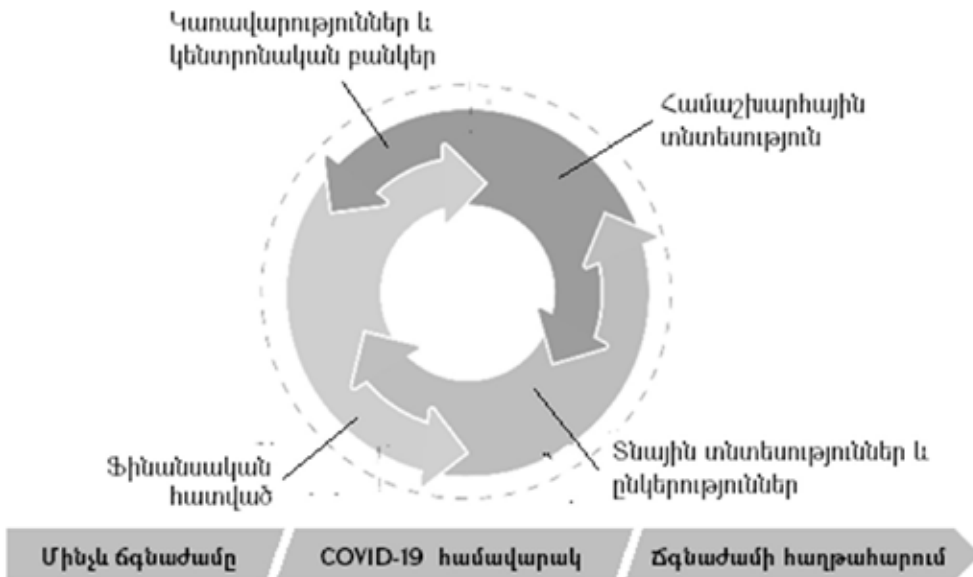
փետրվար, էջ 82), 2015 թ. համապատասխանաբար՝ 35.9 մլրդ դրամ և -6.6 մլրդ դրամ (ՀՀՄՏՎ, 2016 հունվար-փետրվար, էջ 80): Պատկերը որոշակի բարելավվել է 2022 թ. առաջին կիսամյակում. ՌԴ-ից ՕՌԻՆ-ի ներհոսքը կազմել է 57.5 միլիարդ դրամ (ՀՀ սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2022 թ. հունվար-հունիսին, էջ 114): Միաժամանակ, ՀՀ-ում առաջացած ներքին քաղաքական խնդիրները և տարածաշրջանում անկայուն, պատերազմական վիճակը նույնպես կարող են դիտվել որպես ՕՌԻՆ-ի ներհոսքի զսպման գործոններից մեկը:

Բացի նման զարգացումներից, հարկ է նկատել, որ ՕՌԻՆ-ի համաշխարհային հոսքերի բաշխման մեջ որոշակի փոփոխություններ են տեղի ունեցել 2019 թ. համավարակի առաջացրած ձգնաժամին հաջորդող ժամանակահատվածում: Այսպես, օրինակ, եթե 2007 թ. զարգացած երկրների մասնաբաժինն ընդհանուր հոսքերում կազմել է 68.7%, ապա 2020 թ. այն կազմել է 31.2%: Հակառակը, զարգացող երկրների մասնաբաժինը 2007 թ. 26.9%-ից հասել է 66.3%-ի: Անցումային տնտեսությունների մասնաբաժինը 2007 թ. կազմել է 4.3%, իսկ 2020 թ.՝ 2.4%: Եթե 2007 թ. ՀՀ մասնաբաժինը կազմել է անցումային տնտեսություններ ներհոսած ՕՌԻՆ-ի 0.73%-ը, ապա 2020 թ. այն նվազել է՝ հասնելով 0.49%-ի², այն էլ երկրների այդ խմբի մասնաբաժնի նշանակալի անկման պարագայում: Այսպիսով, 2008 թ. ֆինանսական ճգնաժամը և 2019 թ. համավարակը հանգեցրել են ՕՌԻՆ-ի համաշխարհային հոսքերի ոչ միայն անկման միտումների առաջացմանը, այլև լանդշաֆտի էական փոփոխություններին:

Հարկ է նշել, որ անցած երեք տասնամյակների ընթացքում ՀՀ ներհոսած ՕՌԻՆ-ի նշանակալի մասն ուղղվել է ենթակառուցվածքներին, հանքարդյունաբերությանը: Անշուշտ, ենթակառուցվածքները կարևոր են տնտեսական զարգացման համար, բայց տնտեսական աճի արագացման առումով պահանջվում են առաջավոր տեխնոլոգիաներ և արտադրողական գիտելիքներ («տու-հաու») փոխանցող, թեկուզև ոչ մեծածավալ, ներդրումներ տնտեսության իրական հատվածի մյուս ոլորտներում, հատկապես մշակող արդյունաբերության մեջ:

2022 թ. World Development Report-ում ասվում է, որ «թեպետ ձգնաժամը անմիջական ազդեցություն ունեցավ ոչ միայն տնային տնտեսությունների և ընկերությունների եկամուտների վրա, այդ խոշոր ցնցման հետևանքներն անդրադառնում են ամբողջ տնտեսության վրա՝ բազմաթիվ փոխադարձ ուժգնացնող կապուղիներով, որոնք կապում են տնային տնտեսությունների և ընկերությունների, ֆինանսական հաստատությունների և կառավարությունների ֆինանսական դրությունը» (գծապատկեր 1):

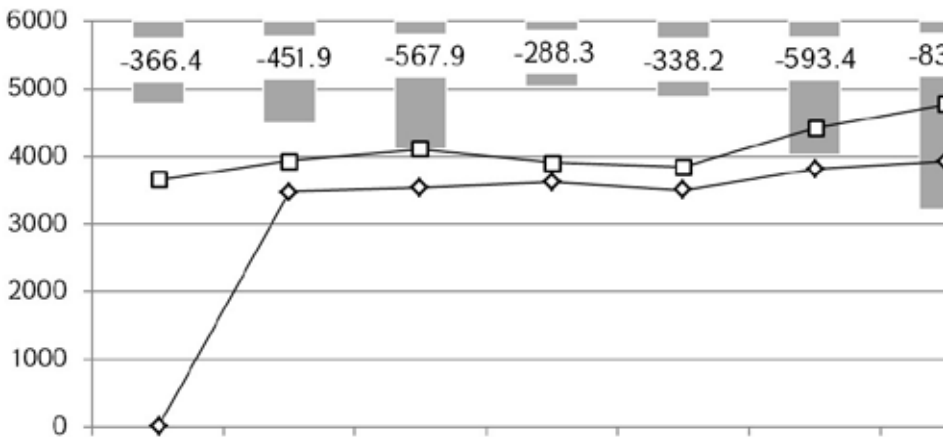
2 World Investment Report 2022-ում արդեն առանձնացված չէ «Transition economies» երկրների խումբը:

Գծապատկեր 1. Հայեցակարգային շրջանակ. Փոխկապակցված հաշվեկշռային ոլիսկերը (Աղբյուր՝ World Development Report, 2022, էջ 3)

ՀՀ-ում համավարակը նշանակալի բացասական ազդեցություն է ունեցել տնային տնտեսությունների վրա: Նրանց վերջնական սպառման ծախսերը նշանակալի գերազանցել են տնօրինվող եկամուտներին (գծապատկեր 2), ինչը հետագայում էլ ավելի մեծ չափով կանդրադառնա պետական եկամուտների, ֆինանսական կազմակերպությունների վրա: Մասնավորապես, տնային տնտեսությունների ծախսերի գերազանցումը (2019 թվականին՝ -1548.3 միլիարդ դրամ)³ նրանց եկամուտներին հանգեցրել է խնայողությունների բացասական մակարդակի էլ ավելի վատթարացմանը: Ինչպես երևում է գծապատկեր 2-ից, տևական ժամանակ պահպանվում է տնային տնտեսությունների խնայողությունների բացասական մակարդակը, ինչն այդ մասով նվազեցնում է ներքին աղբյուրների հաշվին ներքին ներդրումների ֆինանսավորման հնարավորությունը:

3 Հնարավոր վերջին տվյալը

Գծապատկեր 2. Տնային տնտեսությունների տնօրինվող եկամուտները, վերջնական սպառման ծախսերը և խնայողությունները (աղբյուր՝ ՀՀ Վիճակագրական կոմիտե, Ազգային հաշիվներ)

ՕՈՒՆ-ի համաշխարհային հոսքերի վրա համավարակի ազդեցությունը դրսևորվել է հատկապես դրանց բոլոր բաղադրիչների մասով. Նոր նախագծեր, անդրսահմանային միաձուլումներ և կյանումներ (M&As), որոնք միասին հանգեցրել են բաժնետիրական կապիտալում 50%-ով հոսքերի նվազելուն: Վերազգային կորպորացիաների (ՎԱԿ) շահույթի միջինը 36%-ով նվազելը հանգեցրել է օտարերկրյա մասնաձուլների կողմից իրականացվող վերաներդրումների նվազելուն, ինչը նշանակում է, որ անկումն ավելի մեծ է եղել: Չնայած 2020 թ. անդրսահմանային M&As-երի և միջազգային նախագծերի ֆինանսավորման նշանակալի վերականգնմանը, այդուհանդերձ, զարգացող երկրների համար կարևոր «greenfield» նախագծերը պահպանել են բացասական միտումները (World Investment Report, 2021, էջ 3):

Համաշխարհային մասշտաբով և ազգային տնտեսությունների բնականոն գործունեության տևական խափանումները և համաշխարհային ռեցեսիայի հեռանկարը հանգեցրել են այն բանին, որ ՎԱԿ-երը ստիպված են վերանայել ներդրումային նախագծերը: Հակաձգնաժամային միջոցառումները ներառել են ներդրումային նոր սահմանափակումներ: Ըստ UNCTAD-ի կանխատեսումների՝ երկարաժամկետում ներդրումները դանդաղ կվերականգնվեն 2022 թվականին, որոնց առաջ կնդեն արժեքի ստեղծման գլոբալ շղթաների (GVC) վերադասավորումները՝ դիմադրողականության, կապիտալի համալրման և համաշխարհային տնտեսության վերականգնման համար (World Investment Report, 2021, էջ 2):

Գծապատկեր 3-ում ներկայացված փոխանցման մեխանիզմը հնարավորություն է ընձեռում պատկերացում կազմել ՕՈՒՆ-ի վրա համավարակի ազդեցության և օտարերկրյա ներդրողների վարքագծի վերաբերյալ:

Գծապատկեր 3. Համալսարանի ազդեցությունն ՕՈՒՆ-ի վրա. փոխանցման մեխանիզմ (World Investment Report, 2020, էջ 3)

World Investmeny Report 2022-ի նախաբանում ՄԱԿ-ի Գլխավոր քարտուղար Անտոնիո Գուտերեսը նշում է. «Անցյալ տարի օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների համաշխարհային հոսքերը վերականգնվել են մինչև նախահամալսարանային մակարդակ, հասնելով 1.6 տրիլիոն դոլարի: Անդրասնանային գործարքները և հատկապես միջազգային նախագծային ֆինանսավորումը եղել են ուժեղ, ինչին նպաստել են ֆինանսավորման մեղմ պայմանները և ենթակառուցվածքի խթանումը: Սակայն կայուն չէ ներդրումների վերականգնումն արդյունաբերության նոր նախագծերում, հատկապես՝ զարգացող երկրներում»(World Investment Report, 2020, էջ iii): Հետևաբար՝ ակնհայտ է, որ առաջիկա տասնամյակում ՀՀ նման զարգացող երկրները չեն կարող ակնկալել ՕՈՒՆ-ի շոշափելի ներհոսք, ինչը պայմանավորված կլինի համաշխարհային շրջանների վերադասավորումների ազդեցությամբ ներդրումային հոսքերի լանդշաֆտի՝ մինչև 2030 թվականը սպասվող փոփոխություններով: Ակնհետ է, որ ներքին ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին այս աղբյուրը հայտնվել է մեծ անորոշությունների մեջ: Մասնավորապես, «դեպի առաքման շրջանների բարձրացած դիմադրողականություն, կրիտիկական առաքումների ինքնավարության ավելի բարձր աստիճաններ»-ը ենթադրում է օտարում, ուշադրեց և դուրսբերում: Օտարումը պարզ է. վաճառվում է ՕՈՒՆ-երի հիման վրա ստեղծված ՎԱԿ-ի դուստր ձեռնարկությունը, հավանական է, հյուրընկալող երկրի ռեզիդենտին: Դուրսբերումը ենթադրում է արտադրության տեղափոխում այլ երկիր: Սա, թեպետ քիչ հավանական, բայց հնարավորություն է ՀՀ նման երկրների համար: Մինչդեռ ուշադրեցը բոլորովին այլ գործընթաց է: Ռեշորինգը (անգլ.՝ reshoring) ապրանքների (ծառայությունների) արտադրությունը ծագման երկիր վերադարձնելու գործընթաց է (Merriam-Webster Dictionary, Investopedia), որի հիմնական

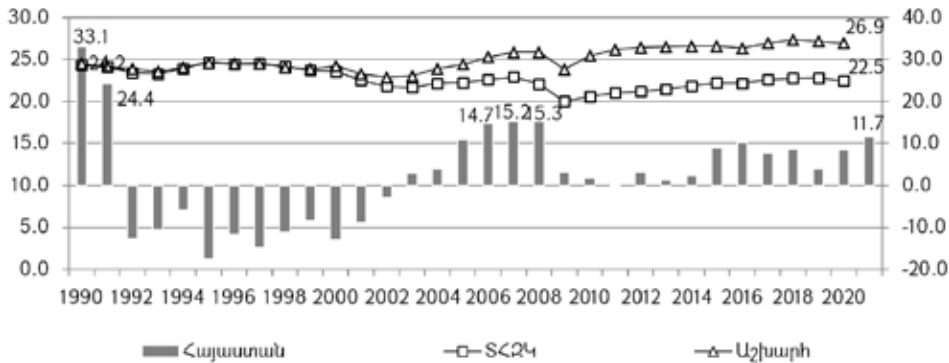
պատճառներից են զարգացող երկրներում աշխատուժի արժեքի և այլ ծախսերի բարձրացումը, բացի դրանից շոքոտների կիրառության շրջանակների ընդլանումը և աճը զարգացած երկրներում հնարավորություն են ընձեռել լուծելու այդ խնդիրները, բացի դրանից, ամենակարևոր պատճառներից է հետազոտությունների և մշակումների (R&D) զարգացած ենթակառուցվածքների և մեծ ներուժի առկայությունը տվյալ արտադրության ծագման երկրում: Ռեշորինգի գործընթացներ տեղի են ունեցել նաև նախկինում, հատկապես 2008 թ. ֆինանսա-տնտեսկան ճգնաժամին հաջորդած ժամանակաշրջանում: Օրինակ, տասնամյակներ շարունակ ամերիկյան մի շարք ընկերություններ զբաղվում էին օֆշորինգով՝ հաճախ իրենց արտադրական գործարանները տեղակայելով Չինաստանում, Մալազիայում, աշխատուժի և արտադրության ավելի ցածր ծախսերով այլ երկրներում: 2008 թվականից հետո այս ընկերությունները գտան ծախսերը կրճատելու այլընտրանքային ուղիներ՝ իրենց բիզնեսը վերադարձնելով ԱՄՆ:

Ներքին ներդրումների ֆինանսավորման աղբյուրները, բացի վերոնշյալ ռիսկերից և սահմանափակումներից, ենթակա են նաև այլ բնույթի ռիսկերի: Այսպես, ԱՄՆ Տնտեսական հետազոտությունների ազգային բյուրոյի (NBER) գիտաշխատող Փիթեր Լինդերտը (Lindert, 1986, էջ 461) նկատել է. «Ջարգացող երկրների դիրքորոշումը երկակի է. նրանք անհանգստացած են ինչպես նրանում, որ օտարերկրացիները միջոցներ կներդնեն իրենց տնտեսության մեջ, այնպես էլ նրանում, որ ներդրումները կկրճատվեն: Մի կողմից, գոյություն ունեն շահագործման մտավախություններ, իսկ մյուս կողմից՝ մտավախություններ, որ կսահմանափակվի օտարերկրյա կապիտալի և տեխնոլոգիաների հասանելիությունը: Կառավարություններն արգելում և սահմանափակում են ուղղակի ներդրումները որոշ ոլորտներում, որտեղ արտասահմանյան ֆիրմաների ներկայությունը դիտվում է կամ անթույլատրելի հարստահարող կամ օտարերկրյա հավելյալ ազդեցության առաջացում»: Որպես այդպիսի ոլորտներից մեկը, Լինդերտը նշում է հանքարդյունաբերությունը: Նման դեպքերում որպես օտարերկրյա ներդրումների պայման, կառավարությունները հաճախ առաջադրում են այնպիսի պահանջներ, ինչպիսին են՝ կապիտալում տեղական ներդրողների մասնակցությունը, տեղական կադրերի պատրաստումը, տեղական կիսաֆաբրիկատների և հանգույցների օգտագործումը, հետազոտությունների և մշակումների իրականացումն ընդունող երկրում, արտահանման ընդլայնումը: Միաժամանակ, կարևորվում են նաև տնտեսական խթանները: Բացի դրանից, էական է երկրի տեխնոլոգիայի կյանող կարողությունը, որը ՀՀ-ի դեպքում ցածր է (ըստ 2008-2009 թթ. աստիճանակարգի, ՀՀ-ն 3.32 համաթվով, 137 երկրների շարքում, զբաղեցրել է 103-րդ հորիզոնականը. Լավագույն ցուցանիշը 7 է)⁴: Խոսքը վերաբերում է տեխնոլոգիայի տարածման կապուղիներին, փոխազդեցության մեխանիզմներին և R&D ռեսուրսներին (Lin, Tan and Chang, 2002, էջ 300-308):

Նկատենք, որ այդպիսի պայմաններ կարող է առաջադրել այն կողմը,

4 Համաթիվը մշակել է Գ. Վարդանյանը, որի հիման վրա կատարվել է 137 երկրների աստիճանակարգում: (Աղբյուր՝ Վարդանյան, 2009, էջ 29: Ամբողջական աստիճանակարգը՝ ատենախոսության հավելված 30-ում):

որը պատրաստ է շոշափելի ներդրումներ կատարել սեփական միջոցներից, որոնց աղբյուրը ներքին խնայողություններն են: Մինչդեռ դրանք ՀՀ-ում տևական ժամանակ պահպանվում են խիստ ցածր մակարդակում (գծապատկեր 4):

Գծապատկեր 4. ՀՀ համախառն ներքին խնայողությունների մակարդակի դինամիկան. միջազգային համեմատություններ (աղբյուր՝ World Development Indicators)

Գծապատկեր 4-ից երևում է, որ ՀՀ համախառն ներքին խնայողությունների մակարդակը (ՀՆԱ-ի նկատմամբ %) կայունացած չէ և ցածր է՝ ՏՀԶԿ անդամ երկրների և աշխարհի միջին ցուցանիշի համեմատ: Միայն 1990-1991 թթ. գրացվել և նկատվել են բարձր, երկրների այդ երկու խմբերի միջին մակարդակներին մոտ ցուցանիշներ: Հետագա տարիներին այդ մակարդակը չի պահպանվել, իսկ 2021 թ. դրությամբ այն աշարհի միջինից ցածր է եղել 2.3 անգամ, իսկ ՏՀԶԿ-ի միջինից՝ մոտ երկու անգամ: Դա էլ պայմանավորել է ներքին խնայողություններով ներդրումների ֆինանսավորման սահմանափակ հնարավորությունները և արտաքին աղբյուրներից ֆինանսավորման անհրաժեշտությունը, որոնք, սակայն, նույնպես հայտնվել են անորոշությունների գոտում, չնայած դրանց համար անհրաժեշտ արտասահմանյան խնայողությունների բարձր և կայուն մակարդակին:

Եզրակացություն

Աշխարհաբաղադրական և աշխարհատնտեսական վերջին տարիների զարգացումները հանգեցրել են ՕՈՒՆ-ի համաշխարհային հոսքերի խիստ անկմանը, ներքին ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրների հետ կապված ռիսկերի և սահմանափակումների մեծացմանը, ինչով պայմանավորված՝ առաջիկա ժամանակաշրջանում կուժգնանա երկրների մրցակցությունը դրանք ներգրավելու համար: Ընդ որում, հատկանշական է, որ համավարակի առաջացրած ճգնաժամի հաղթահարման համար առաջավոր երկրների միջոցառումներում ներառվել են նոր սահմանափակումներ, իսկ առաքման համաշխարհային շղթաների արմատական վերադասավոր-

րումները փոխում են ներդրումների լանդշաֆտը: Ենթադրաբար՝ դրանով է պայմանավորված եղել այն, որ 2021 թվականին օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների համաշխարհային հոսքերի վերականգնվելը մինչև նախահամավարակային մակարդակում, անդրսահմանային գործարքների և հատկապես միջազգային նախագծային ֆինանսավորման ուժեղացման արդյունք լինելուց բացի, որոշիչ են եղել նաև ֆինանսավորման մեղմ պայմանները և ենթակառուցվածքի խթանումը: Միաժամանակ, ներդրումների վերականգնումը չի եղել հատկապես զարգացող երկրների արդյունաբերության նոր նախագծերում:

Ակնհայտորեն, չնայած առաջացած նոր ռիսկերին և սահմանափակումներին, ՕՈՒՆ-ի ներգրավման առումով, ՀՀ մրցակցային դիրքի բարելավումը կարող է հիմնված լինել առաքման համաշխարհային շղթաների արմատական վերադասավորումների այս ժամանակաշրջանում դրանցում ՀՀ-ի ներգրավվելու ուղիների բացահայտումը, ինչը հնարավոր կարող է լինել երկրի՝ տեխնոլոգիայի կլանող կարողության բարձրացման, տնտեսության նոր հատվածների ձևավորման խթանման ճանապարհով:

Այսպիսով, ներքին ներդրումների ֆինանսավորման արտաքին աղբյուրների հետ կապված ռիսկերը և սահմանափակումները կարող են խնդիրներ առաջացնել ՀՀ հետագա տնտեսական աճի համար: Հետևաբար՝ դրանց մեղմման համար պահանջվում է ներքին խնայողությունների խթանման գործուն մեխանիզմների մշակում և գործադրում, ինչը կարող է հատուկ հետազոտության առարկա հանդիսանալ, ինչպես նաև ՕՈՒՆ-ի զուգորդմամբ ներքին ներդրումների ուղղորդում տեխնոլոգիական փոփոխություններին:

Օգտագործված գրականության ցանկ

«Օտարերկրյա ներդրումների մասին» ՀՀ օրենք: Ընդունվել է 31.07.1994: Հաստանի իրավական տեղեկատվական համակարգ, ՀՀԳԽՏ 1994/14 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=34872>

Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական վիճակը, 2009–2021 հունվար–փետրվարին: Հայաստանի վիճակագրական տարեգիրք 2022:

ՀՀ Վիճակագրական կոմիտե: Ազգային հաշիվներ <https://www.armstat.am/?nid=202>

Վարդանյան, Գ. (2009) *Գիտելիքահենք տնտեսության ձևավորման հիմնասխեմները ՀՀ-ում*//Տնտեսագիտության դոկտորի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսության սեղմագիր:

Commission on Growth and Development (2008). *The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*. Washington, DC: World Bank.

Domar, E. (1957). *Essays in the theory of economic growth*. New York: Oxford University Press.

Harrod, R. F. (Jun., 1960). *The Economic Journal*, Blackwell Publishing for the Royal Economic Society. Vol. 70, No. 278, էջ 277–293.

- Investopedia*. Reshoring. <https://www.investopedia.com/terms/r/reshoring.asp>
- Lin, C., Tan, B., Domar, E. Essays in the theory of economic growth. Chang, S. (2002). “The critical factors for technology absorptive capacity”, *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 102 No. 6, pp. 300–308. <https://doi.org/10.1108/02635570210431993>
- Lindert, P. *International Economics*. Homewood, Illinois, IRWIN, 1986.
- Merriam–Webster Dictionary*. What is ‘reshoring’? <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/reshoring>
- Solow, R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, Nr 70, No. 1 (Feb., 1956), pp. 65–94.
- World Development Indicators*. <https://data.worldbank.org>
- World Development Report: Finance for an Equitable Recovery. Washington, *World Bank*, 2022.
- World Investment Report*. 2000, 2005, 2007, 2010, 2020, 2021, 2022. New York, United Nations.

References

- «Otarerkrya nerdrumneri masin» *HH orenk'»* [The Law of the Republic of Armenia «On foreign Investment]: Yndunvel e 31.07.1994: Hastani iravakan teghekatvakan hamakarg, HHGKHT 1994/14,1994 <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=34872> (In Arm.)
- Hayastani sots'ial–tntesakan vichaky 2009–2021 hunvar–p'trvarin* [Socio–Economic Situation of RA, January–February 2009–2021] (In Arm.)
- Hayastani vichakagrakan taregirk'* [Statistical Yearbook of Armenia], 2022. (In Arm.)
- HH Vichakagrakan komite, Azgayin hashivner* [RA Statistical Committee, National Accounts] <https://www.armstat.am/am/?nid=202> (In Arm.)
- Vardanyan, G. (2009) *Gitelik'ahenk' tntesut'yan dzevavorman himnakhndirney HH–um* [Problems of formation of knowledge-based economy in RA]//Tntesagitut'yan doktori gitakan astichani hayts'man atenakhosut'yan seghmagir (In Arm.)
- Commission on Growth and Development* (2008). The Growth Report: Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development. Washington, DC: World Bank. (In Eng.)
- Domar, E. (1957) *Essays in the theory of economic growth*. New York: Oxford University Press. (In Eng.)
- Harrod, R. F. (Jun., 1960) *The Economic Journal*, Blackwell Publishing for the Royal Economic Society. Vol. 70, No. 278, pp. 277–293. (In Eng.)
- Investopedia*. Reshoring. <https://www.investopedia.com/terms/r/reshoring.asp> (In Eng.)
- Lin, C., Tan, B., Chang, S. (2002). “The critical factors for technology absorptive capacity”, *Industrial Management & Data Systems*, Vol. 102 No. 6, 300–308. doi.org/10.1108/02635570210431993 (In Eng.)

- Lindert, P. (1986). *International Economics*. Homewood, Illinois, IRWIN. (In Eng.)
Merriam–Webster Dictionary. What is ‘reshoring’? <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/reshoring> (In Eng.)
- Solow, R. M. A Contribution to the Theory of Economic Growth, *Quarterly Journal of Economics*, Nr 70, No. 1 (Feb., 1956), pp. 65–94. (In Eng.)
World Development Indicators. <https://data.worldbank.org> (In Eng.)
- World Development Report: Finance for an Equitable Recovery. Washington, *World Bank*, 2022. (In Eng.)
- World Investment Report*. 2000, 2005, 2007, 2010, 2020, 2021, 2022. New York, United Nations. (In Eng.)

Գագիկ Վարդանյան

*Профессор кафедры Управления и ИТ Международного университета
Евразия, доктор экономических наук
Эл. адрес: gagik.v@yahoo.com*

Դավիթ Վարդանյան

*Руководитель команды обслуживания клиентов ООО «ФИЛИП МОРРИС
АРМЕНИЯ», Преподаватель кафедры Управления Европейского университета
Армении, кандидат экономических наук
Эл. адрес: vardanyandg@gmail.com*

ВНЕШНИЕ ИСТОЧНИКИ ФИНАНСИРОВАНИЯ ИНВЕСТИЦИЙ В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ. РИСКИ И ОГРАНИЧЕНИЯ

Экономический рост требует инвестиции, которые могут финансироваться как за счет внутренних, так и внешних источников, а их основой являются соответственно внутренние и иностранные сбережения. Развивающиеся страны с низким уровнем сбережений обращаются к внешним источникам финансирования внутренних инвестиций, которые зачастую связаны с определенными рисками и ограничениями. Геополитические и геоэкономические события последних лет, приведшие к росту неопределенностей, обусловили новые риски и ограничения внешних источников финансирования внутренних инвестиций, изучение которых важно для национальных экономик, в том числе экономики РА с точки зрения готовности и адекватного реагирования на вызовы.

В статье предпринята попытка раскрыть риски и ограничения, связанные с внешними источниками финансирования инвестиций в РА, такими как прямые иностранные инвестиции. Выявлено, что, хотя в 2021 году глобальные потоки прямых иностранных инвестиций были восстановлены до допандемического уровня, но в новых индустриальных проектах развивающихся стран (это касается и Армении) такого развития не произошло. Сделан вывод, что риски и ограничения, связанные с внешними источниками финансирования внутренних инвестиций могут создать проблемы для дальнейшего эко-

номического роста РА. Улучшение конкурентной позиции РА с точки зрения привлечения ПИИ в этот период радикальной перестройки глобальных цепочек поставок рассматривалось как способ их преодоления за счет увеличения технологической поглощающей способности страны и стимулирования формирования новых секторов экономики.

Ключевые слова: экономический рост, внешние источники финансирования инвестиций, прямые иностранные инвестиции (ПИИ), глобальные цепочки поставок, влияние пандемии на ПИИ

Gagik Vardanyan

*Full Professor of the Management and IT Department
at Eurasia International University, Doctor of Economics
Email: gagik.v@yahoo.com*

David Vardanyan

*Customer Care Team Lead at «PHILIP MORRIS ARMENIA» LLC, Ph.D.,
Lecturer of the Management Department
at European University of Armenia, Ph.D. in Economics
Email: vardanyandg@gmail.com*

EXTERNAL SOURCES OF INVESTMENT FINANCING IN THE REPUBLIC OF ARMENIA. RISKS AND LIMITATIONS

Economic growth requires investment that can be financed from both domestic and foreign sources and based on domestic and foreign savings, respectively. Developing countries with low savings levels turn to external sources of financing for domestic investment, which has often come with certain risks and limitations. The geopolitical and geo-economic events of recent years, which increased uncertainties, have led to new risks and restrictions on external sources of financing domestic investments, the study of which is important for national economies, including the economy of the Republic of Armenia in terms of readiness and adequate response to challenges.

The article attempts to reveal the risks and limitations associated with external sources of financing for investments in the RA, such as foreign direct investment. It was revealed that, although in 2021 global flows of foreign direct investment were restored to their pre-pandemic levels. Such a development did not occur in new industrial projects of developing countries, which also applies to Armenia.

It is concluded that the risks and restrictions associated with external sources of financing for domestic investment may create problems for further economic growth of the Republic of Armenia. Improving the competitive position of the RA in terms of attracting FDI during this period of radical restructuring of global supply chains was seen as a way to overcome risks and restrictions by increasing

the country's technological absorptive capacity and promoting the formation of new sectors of the economy.

Key words: economic growth, external sources of financing for investment, foreign direct investment (FDI), global supply chain, impact of the pandemic on FDI.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2022թ. ապրիլի 27-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2022թ. մայիսի 3-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2022թ. մայիսի 16-ին:

Գայանե Թովմասյան
*Հայաստանի պերական փնտրեսագիրական համալսարանի
«Ամբերդ» հեղափոխական կենտրոնի ավագ հեղափոխող,
ՀՀ պերական կառավարման ակադեմիայի դասախոս,
փնտրեսագիրության թեկնածու, դոցենտ,
Էլ. հասցե՝ tovmasyangayane@yahoo.com*

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-69

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՑԱՆՑԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ-ՈՒՄ ՄԱՐԴԿԱՆՑ ԿՑԱՆՔԻ ԵՎ ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՈՐՈՇՈՒՄՆԵՐԻ ՎՐԱ

Հայաստանում վերջին տարիներին լայն տարածում է գտել սոցիալական ցանցերի օգտագործումը: 2021 թ. հունվարի դրությամբ ՀՀ-ում 2.02 մլն մարդ օգտվում են համացանցից (բնակչության 68.2 տոկոսը): ՀՀ-ում 1.8 մլն մարդ սոցիալական մեդիայի ակտիվ օգտատերեր են (բնակչության 60.7 տոկոսը): Պարզելու համար, թե ինչ նպատակներով, ինչ հաճախականությամբ են հայաստանցիները օգտագործում սոցիալական ցանցերը, ինչ ազդեցություն են դրանք ունենում մարդկանց կյանքի, տնտեսական որոշումների վրա, հողվածում իրականացվել է սոցիոլոգիական հարցում՝ համացանցի օգնությամբ: Ըստ հարցման արդյունքների՝ սոցիալական ցանցերն էական դերակատարում ունեն մարդկանց կյանքում: Շատերն օրական մի քանի ժամ անցկացնում են սոցիալական ցանցերում՝ ընկերների հետ շփվելու, տեղեկատվություն ստանալու, ինչպես նաև աշխատանքային և այլ նպատակներով: Օգտատերերի մեծ մասը սոցիալական ցանցերից օգտվում են հեռախոսով, ընդ որում, մեծամասնության կարծիքով, սոցցանցերը միաժամանակ և՛ օգնում, և՛ խանգարում են իրենց: Մասնակիցների կեսն իրենց կախվածությունը սոցիալական ցանցերից համարել է միջին, իսկ 66 %-ը նշել է, որ ցանկության դեպքում կարող է ընդմիջտ դուրս գալ սոցիալական ցանցերից: Սոցիա-

լական ցանցերից հարցման մասնակիցների գոհունակությունը կազմել է ընդամենը 56%, իսկ զուտ խթանման գնահատականը՝ (-42)%: Չնայած սոցիալական ցանցերի առավելություններին՝ դրանք ունեն նաև բազում բացասական կողմեր, ուստի մարդիկ միևնույն ժամանակ ն գոհ են, ն դժգոհ սոցիալական ցանցերից: Հիմնվելով այս տվյալների վրա՝ սոցիալական ցանցերում պետք է հաշվի առնել անվտանգության կանոնները, կառավարել սեփական ժամանակը սոցիալական ցանցերում, և փորձել օգտվել դրանց միայն դրական կողմերից:

Հիմնաբառեր. համացանց, սոցիալական ցանց, օգտատեր, հարցում, Զուտ խթանման գնահատական (Net Promoter Score), հաճախորդի գոհունակության գնահատական (Customer Satisfaction Score)

Ներածություն

«Սոցիալական ցանց» հասկացությունն առաջացել է դեռևս 1954 թ. Զեյնս Բարնսի կողմից, ըստ որի «Սոցիալական ցանցը» սոցիալական կառույց է, որը բաղկացած է սոցիալական օբյեկտների (մարդիկ կամ կազմակերպություններ) մի շարք հանգույցներից և նրանց միջև կապերից (սոցիալական հարաբերություններ):

Համակարգչային տեխնոլոգիան օգտագործող առաջին սոցիալական ցանցը էլեկտրոնային փոստի տեխնոլոգիան էր դեռևս 1971 թ., որն օգտագործվում էր զինվորականների կողմից ARPA Net ցանցում: Այնուհետև, 1988 թվականին, ֆին ուսանող Յարկո Օլկարինենը հայտնագործեց «IRC» տեխնոլոգիան (Internet Relay Chat), որը հնարավորություն տվեց իրական ժամանակում հաղորդակցվել: Նշանավոր իրադարձություն դարձավ համացանցի հայտնագործումը, որը հանրայնացվեց 1991 թ.՝ շտրիփիլ բրիտանացի գիտնական Թիմ Բերներս-Լիի:

1995 թվականին Ռենդի Կոնրադը ստեղծեց Classmates.com-ը՝ ժամանակակից ընկալմամբ առաջին սոցիալական ցանցը: Պարզվեց, որ գաղափարը մեծ պահանջարկ ունի, և այդ տարվանից սկսվում է ինտերնետում սոցիալական ցանցերի արագ զարգացումը: Այսօր այս ցանցը դեռ ամենահայտնիներից մեկն է աշխարհում և ունի ավելի քան 50 միլիոն օգտատեր:

2004 թվականին հայտնվում է Facebook-ը, որը մի քանի տարվա ընթացքում դառնում է աշխարհի ամենահայտնի սոցիալական ցանցը (Все о социальных сетях. Влияние на человека): 2021թ. երկրորդ եռամսյակում Facebook-ի ակտիվ օգտատերերի թիվն ամսական կազմել է 2,895 միլիարդ մարդ (Facebook: number of monthly active users worldwide, 2008–2021):

Հայտնի սոցիալական ցանցերից են՝ Facebook, LinkedIn, Twitter, Groupon, ВКонтакте, Одноклассники, Connect և այլն:

Ընդ որում, հարկ է նշել, որ 2021թ. հունվարի դրությամբ համացանցի ակտիվ օգտատերերի թիվն աշխարհում կազմում է 4.66 մլրդ մարդ, սոցիալական մեդիայի ակտիվ օգտատերերի թիվը՝ 4.2 մլրդ մարդ (Global digital population as of January 2021): Համացանցի ակտիվ օգտատերերի թվով

առաջատար երկիրը Չինաստանն է՝ 854 մլն մարդ, այնուհետև Հնդկաստանը՝ 560 մլն մարդ, ԱՄՆ-ն՝ 313 մլն մարդ, Ինդոնեզիան՝ 171 մլն մարդ, Բրազիլիան՝ 149 մլն մարդ (Countries with the highest number of internet users as of Q1 2021):

Այսօր սոցիալական ցանցերի ազդեցությունը մարդկանց կյանքի վրա բավականին մեծ է: Կազմակերպությունների 80 տոկոսն ամբողջ աշխարհում օգտագործում են սոցիալական ցանցերն իրենց աշխատանքում, մարդկանց 78 տոկոսը հավատում է սոցիալական ցանցերում առկա տեղեկատվությանը: Ստացվում է, որ սոցիալական ցանցերը դարձել են ժամանակակից ինտերնետի էպիկենտրոնը:

Սոցիալական ցանցերը մարդկանց անձնական կյանքի վերաբերյալ տեղեկատվական լայն բազա ունեն՝ կրթություն, աշխատանքի և բնակության վայր, տարիք, նկար, հետաքրքրությունների շրջանակ, և այլն: Ըստ որոշ աղբյուրների՝ հատուկ ծառայությունները տեղեկատվության 70 տոկոսը հավաքում են նման բաց աղբյուրներից: Դրա հետ կապված էլ տեղեկատվական անվտանգության հիմնախնդիրը շատ արդիական է դարձել վերջին տարիներին (Все о социальных сетях. Влияние на человека):

Սոցիալական ցանցերը շատ են օգտագործվում նաև աշխատանքային նպատակներով: Հաշվի առնելով օգտատերերի մեծ բանակը՝ շատ կազմակերպություններ մարքեթինգային և առաջնդման նպատակներով օգտագործում են այս ցանցերը:

Սոցիալական ցանցերի ամենամեծ խնդիրներից մեկը կախվածությունն է, որը վերջին տարիներին դիտվում է որպես հոգեբանական հիվանդություն: Շատերն ամբողջ օրն անցկացնում են սոցիալական ցանցերում՝ ումանք աշխատանքային նպատակներով, ումանք էլ՝ անիմաստ ժամանակ վատնելով: Խնդիրն առավելապես մեծ է երիտասարդների, դպրոցականների շրջանում, որոնք ոչ արդյունավետ կարող են օգտագործել սոցիալական ցանցերում անցկացրած ժամանակը:

Հայաստանում ևս վերջին տարիներին լայն տարածում է գտել սոցիալական ցանցերի օգտագործումը: Եթե տարիներ առաջ հիմնականում օգտագործում էին Одноклассники սոցիալական ցանցը, ապա վերջին տարիներին կտրուկ ավելացել է Facebook-ի հայ օգտատերերի թիվը: Աշխատանքային, մասնագիտական նպատակներով կիրառում են նաև LinkedIn, Research Gate, Academia.edu ցանցերը:

Հաշվի առնելով վերոնշյալը՝ հետազոտության նպատակն է գնահատել սոցիալական ցանցերի դերն ու նշանակությունը ՀՀ-ում մարդկանց կյանքի և որոշումների ընդունման վրա: Նպատակի իրագործմամբ էլ պայմանավորված է հետազոտության մեթոդների ընտրությունը:

Մեթոդ

Պարզելու համար, թե ինչ նպատակներով, ինչ հաճախականությամբ են հայաստանցիներն օգտագործում սոցիալական ցանցերը, ինչ ազդեցություն են դրանք ունենում մարդկանց կյանքի, տնտեսական որոշումների վրա,

որպես հետազոտության մեթոդ կիրառվել է սոցիոլոգիական հարցումը: Հարցումն իրականացվել է համացանցի օգնությամբ, 2021 թ. սեպտեմբեր 15-հոկտեմբերի 15-ն ընկած ժամանակահատվածում:

Որպես ընդհանուր համախմբություն վերցվել է ՀՀ-ում սոցիալական մեդիայի ակտիվ օգտատերերի թվաքանակը՝ 1.8 մլն մարդ, ընտրանքը կազմել է 272 մարդ՝ վստահելիության հավանականությունը՝ 90 տոկոս¹:

Իրականացվել է նաև հարցերի պատասխանների միջև վիճակագրական կախվածության նշանակալիության գնահատումներ՝ օգտագործելով Պիրսոնի Խի քառակուսու (Pearson's Chi-square test) մեթոդը:

Հաշվարկվել է նաև սոցիալական ցանցերից օգտվողների գոհունակության գնահատականը (Customer Satisfaction Score (CSAT)) և զուտ խթանման գնահատականը (Net Promoter Score (NPS)):

Արդյունքներ

2021 թ. հունվարի դրությամբ ՀՀ-ում 2.02 մլն մարդ օգտվում է համացանցից, ինչը կազմում է բնակչության 68.2 տոկոսը: ՀՀ-ում 1.8 մլն մարդ սոցիալական մեդիայի ակտիվ օգտատեր է, ինչը կազմում է բնակչության 60.7 տոկոսը: Բջջային կապի օգտատերերի թիվը կազմում է 3.78 միլիոն՝ բնակչության 127.4 տոկոսը, քանի որ շատ մարդիկ օգտվում են մի քանի բջջային օպերատորների ծառայություններից:

Սոցիալական մեդիայի օգտատերերի 97.5 տոկոսը՝ 1,76 մլն մարդ, օգտվում է հեռախոսային սարքավորումների միջոցով: **Ըստ Facebook-ի՝ հայաստանցիների պորտնեցիալ լսարանը 1.5 մլն է**, այսինքն՝ գովազդը Facebook-ով կարող է հասանելի լինել 1.5 մլն հայի: Միայն հեռախոսներով Facebook-ից օգտվում են հայ օգտատերերի 76.2 տոկոսը, միայն համակարգիչներով՝ 2.5 տոկոսը, հեռախոսներով և համակարգիչներով՝ 21.3 տոկոսը, իսկ ցանկացած տեսակի հեռախոսային սարքավորումներով՝ 97.5 տոկոսը:

Instagram-ից օգտվողների թվաքանակը ՀՀ-ում 930 հազար մարդ է, Facebook-ի Messenger-ից՝ 1.10 մլն, LinkedIn-ից՝ 230 հազար, Twitter-ից՝ 58 հազար մարդ (DIGITAL 2021: ARMENIA):

Ինչպես արդեն նշվել է, իրականացվել է հարցում ՀՀ-ում, որին մասնակցել է 272 մարդ: Հարցման մասնակիցների մեջ գերակշռել են իգական սեռի ներկայացուցիչները՝ 70%, ինչպես նաև 19-30 և 31-45 տարեկանները՝ համապատասխանաբար 47 և 39 % (աղյուսակ 1):

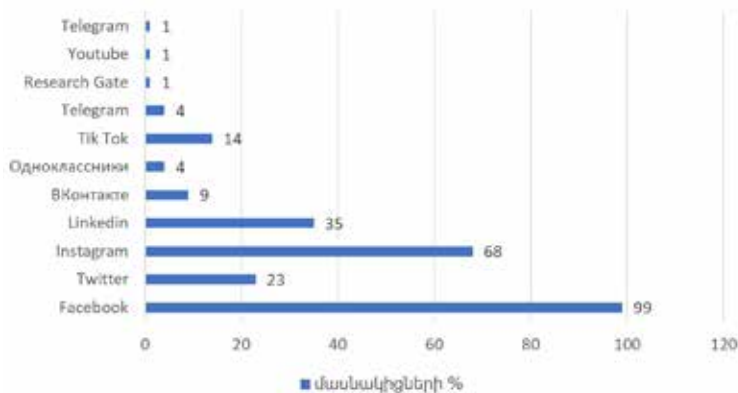
Աղյուսակ 1. Հարցման մասնակիցների որոշ տվյալներ

Ը/Ը	Հարցը	Հարցվողների մասնաբաժինը ընդհանուրի մեջ, տոկոսով
1	Սեռ	
	Արական	30
	Իգական	70

¹ Հաշվարկի համար կիրառվել է հետևյալ կայքը՝ <https://socioline.ru/rv.php>:

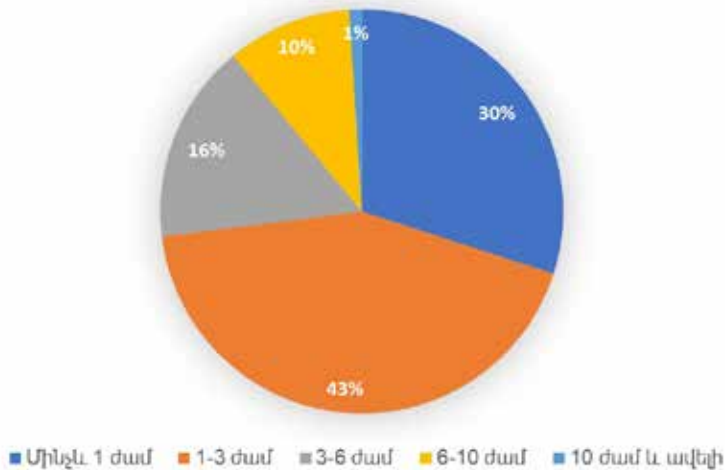
2	Տարիք	
	Մինչև 18 տարեկան	2
	19-30 տարեկան	47
	31-45 տարեկան	39
	46-60 տարեկան	9
61-75 տարեկան	3	
3	Զբաղվածությունը	
	Աշակերտ	2
	Ուսանող	18
	Վարձու աշխատող	56
	Գործատու	12
	Ինքնազբաղված	7
	Թոշակառու	2
Գործազուրկ	3	
4	Գործունեության ոլորտը	
	Արտադրություն	6
	Առևտուր	4
	Կրթություն	53
	Գյուղատնտեսություն	2
	Զբոսաշրջություն	2
	Ֆինանսական հատված	14
	Տրանսպորտ	1
	SS	5
	Պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններ	8
այլ	5	

Հարցվողների 99 %-ն օգտվել է Facebook-ից, 68 %-ը՝ Instagram-ից (գծապատկեր 1):

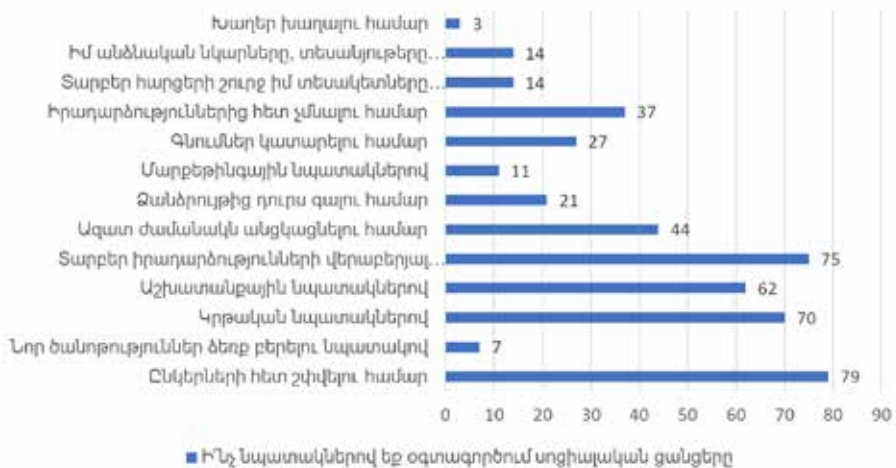
Գծապատկեր 1. Հարցման մասնակիցների կողմից առավել շատ օգտագործվող սոցիալական ցանցերը (հարցվողները կարող էին նշել մեկից ավելի պատասխան), %

Հարցվողների 96 %-ը նշել է, որ սոցիալական ցանցերից օգտվում է ամեն օր, իսկ 4%-ը՝ շաբաթը մի քանի անգամ: Մասնակիցների 43%-ը սոցիալական ցանցերից օրական օգտվել է 1-3 ժամ, 30%-ը՝ մինչև 1 ժամ (գծապատկեր 2):

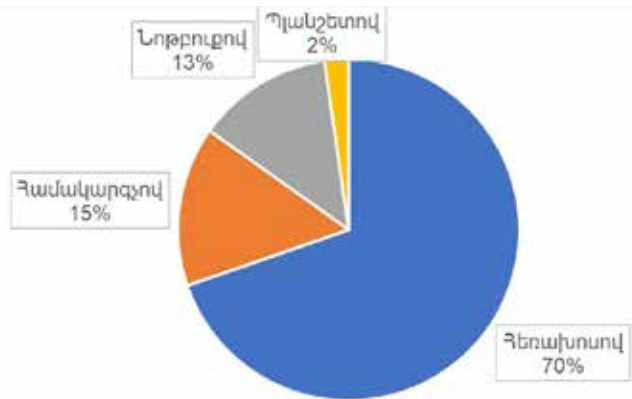
Գծապատկեր 2. Սոցիալական ցանցերից օգտվելու ժամաքանակն օրվա կտրվածքով, %

Սոցիալական ցանցերից հիմնականում օգտվել են ընկերների հետ շփվելու (79%), տարբեր իրադարձությունների վերաբերյալ նորություններ իմանալու (75%), կրթական (70%) նպատակներով (գծապատկեր 3):

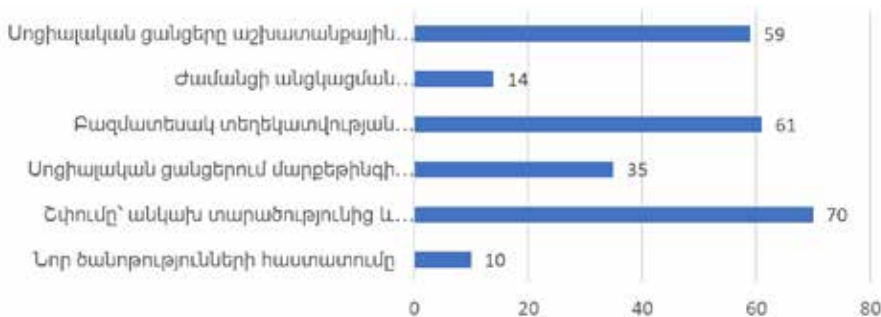
Գծապատկեր 3. Սոցիալական ցանցերից օգտվելու հիմնական նպատակը (հարցվողները կարող էին նշել մեկից ավելի պատասխան), %

Սոցիալական ցանցերից առավել շատ օգտվում են հեռախոսով՝ հարցվողների 70%-ը (գծապատկեր 4):

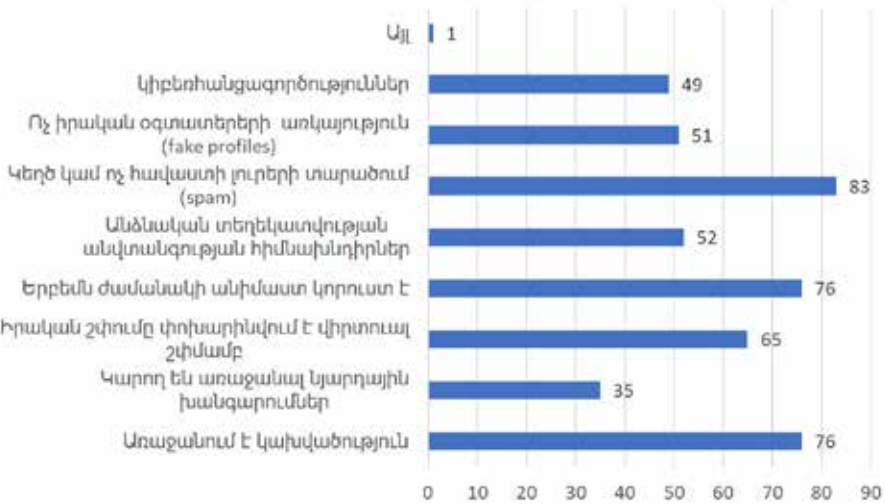

Գծապատկեր 4. Սոցիալական ցանցերից օգտվելու հիմնական գործիքը (հարցվողները կարող էին նշել մեկից ավելի պատասխան), %

Հարցվողների մեծամասնության կարծիքով սոցիալական ցանցերի առավելություններից են՝ շփումը՝ անկախ տարածությունից և ժամանակից, բազմատեսակ տեղեկատվության առկայությունը և դրա արագ տարածումը, սոցիալական ցանցերը աշխատանքային գործունեության մեջ կիրառելու հնարավորությունը (գծապատկեր 5), իսկ թերություններից նշել են՝ կեղծ լուրերի տարածումը, ժամանակի անիմաստ կորուստը, կախվածության առաջացումը (գծապատկեր 6):

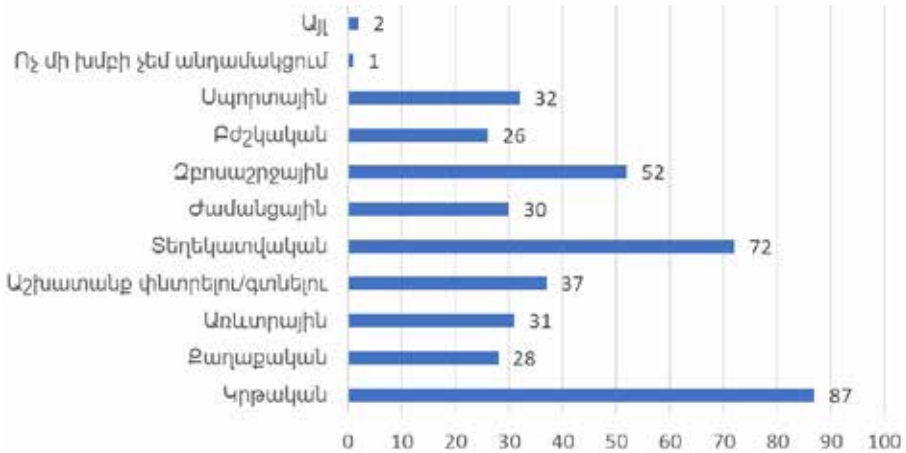

Գծապատկեր 5. Սոցիալական ցանցերի առավելությունները (հարցվողները կարող էին նշել մեկից ավելի պատասխան), %

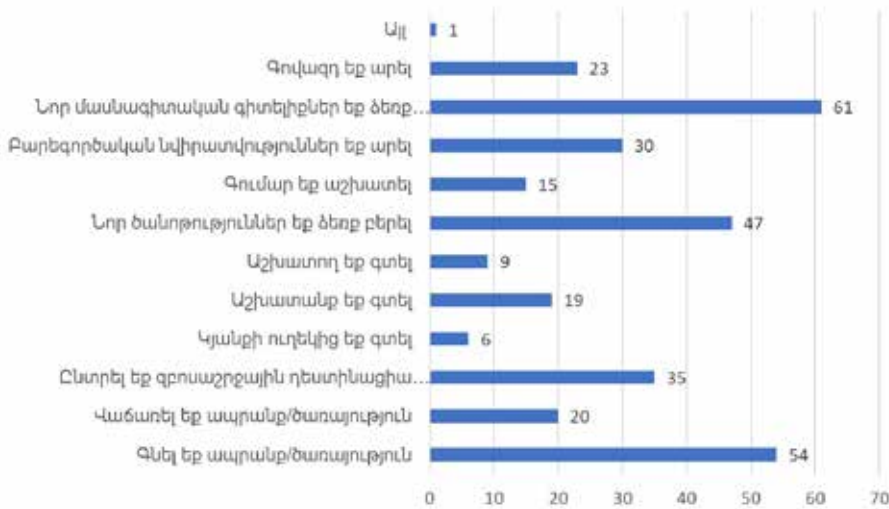
Գծապատկեր 6. Սոցիալական ցանցերի բացասական կողմերը (հարցվողները կարող էին նշել մեկից ավելի պատասխան), %

Հարցվողները սոցիալական ցանցերում անդամակցել են տարբեր խմբերի՝ հիմնականում կրթական, տեղեկատվական, զբոսաշրջային, և այլն (գծապատկեր 7):

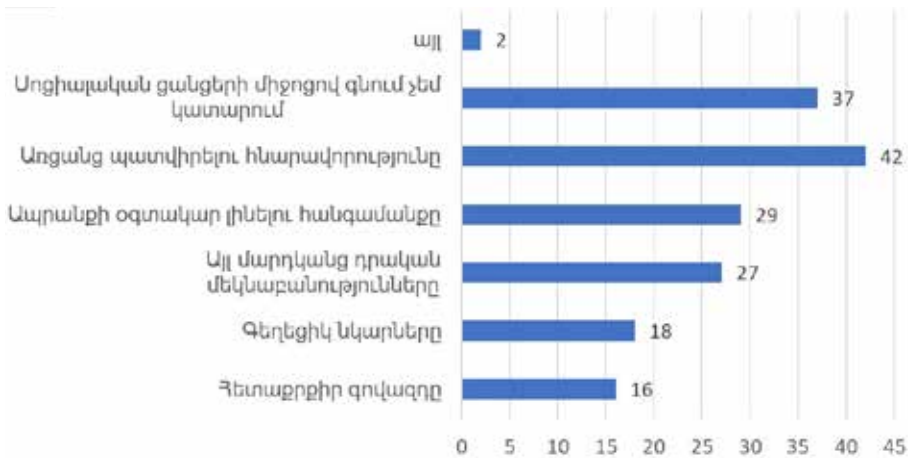
Գծապատկեր 7. Սոցիալական ցանցերում տարբեր խմբերի անդամակցությունը (հարցվողները կարող էին նշել մեկից ավելի պատասխան), %

Սոցիալական ցանցերի միջոցով մարդիկ հիմնականում նոր մասնագիտական գիտելիքներ են ձեռք բերել, գնել են ապրանք, նոր ծանոթություններ են ձեռք բերել (գծապատկեր 8):

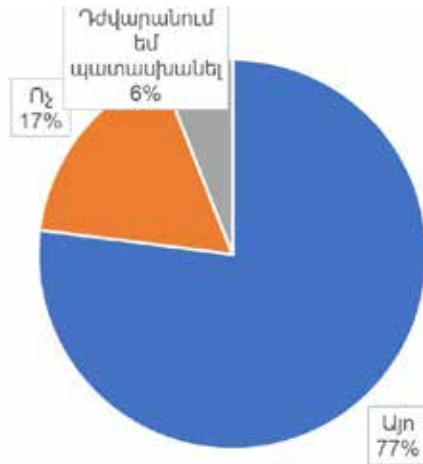
Գծապատկեր 8. Սոցիալական ցանցերի միջոցով մասնակիցների կատարած գործողությունները (հարցվողները կարող էին նշել մեկից ավելի պատասխան), %

Սոցիալական ցանցերով գնում կատարելու վրա ազդել են առցանց պատվիրելու հնարավորությունը, ապրանքի օգտակար լինելու հանգամանքը, այլ մարդկանց դրական մեկնաբանությունները (գծապատկեր 9):

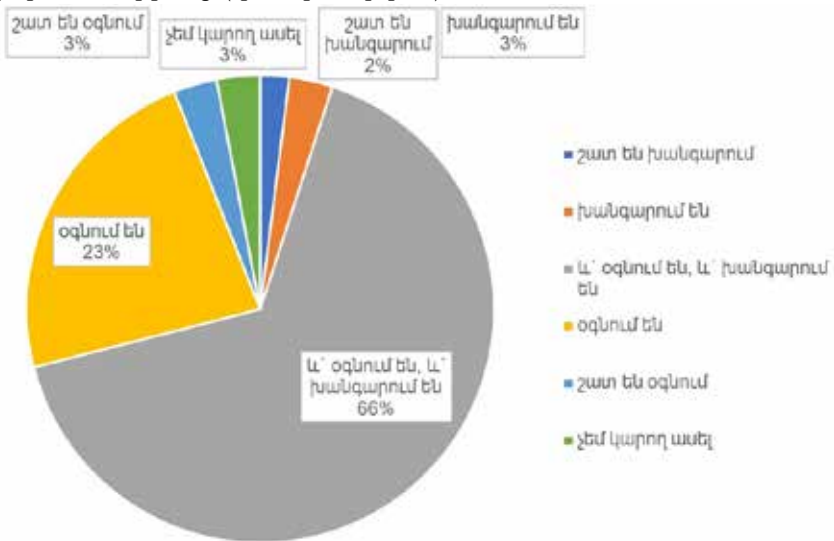
Գծապատկեր 9. Սոցիալական ցանցերի միջոցով գնումներ կատարելու մտովիացիան (հարցվողները կարող էին նշել մեկից ավելի պատասխան), %

Մասնակիցների 77%-ը նշել է, որ կարողանում է կառավարել սեփական ժամանակը սոցիալական ցանցերում (գծապատկեր 10):

Գծապատկեր 10. Սոցիալական ցանցերում ժամանակի կառավարման ունակությունը, %

Մասնակիցների 66%-ի կարծիքով սոցիալական ցանցերը և՛ օգնում, և՛ խանգարում են իրենց (գծապատկեր 11):

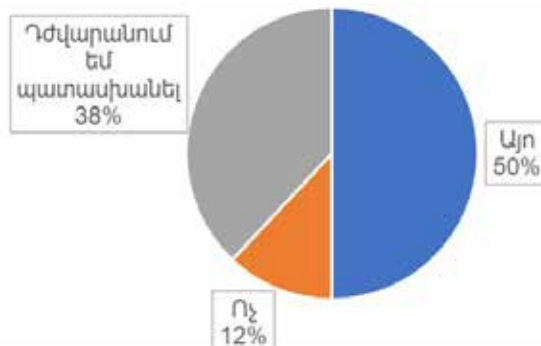
Գծապատկեր 11. Սոցիալական ցանցերը օգտակար կամ վնասակար լինելը

Մասնակիցների գերակշիռ մասը՝ 91%-ը նշել է, որ սոցիալական ցանցերում բռնության չի ենթարկվել, 65%-ը նշել է, որ իր օգտահաշիվը երբևէ կիրբերհարձակման չի ենթարկվել, 56%-ը նշել է, որ երբևէ անհանգստության զգացում չի ունեցել սոցիալական ցանցերից օգտվելիս (աղյուսակ 2):

Աղյուսակ 2. Բռնության և անհանգստության զգացումը սոցիալական ցանցերն օգտագործելիս

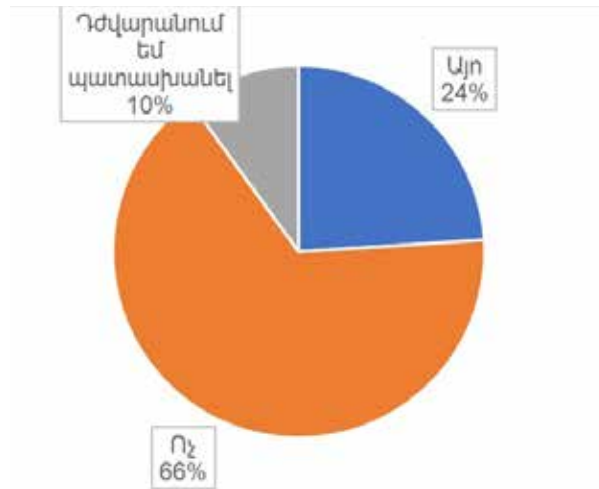
Հարցը	Հարցվողների մասնաբաժինը ընդհանուրի մեջ, տոկոսով
1. Գուք երբևէ բռնության ենթարկվել եք սոցիալական ցանցերում (սպառնալիք, ծաղր, վիրավորանք, հետապնդում և այլն)	
Այո	3
Ոչ	91
Չեմ ցանկանում պատասխանել	6
2. Ձեր սոցիալական օգտահաշիվը երբևէ կիրերհարձակման ենթարկվել է.	
Այո	17
Ոչ	65
Չգիտեմ	17
Չեմ ցանկանում պատասխանել	1
3. Գուք երբևէ անհանգստության զգացում ունեցել եք սոցիալական ցանցերից օգտվելիս	
Այո	36
Ոչ	56
Չեմ ցանկանում պատասխանել	8

Մասնակիցների 50%-ը նշել է, որ սոցիալական ցանցերում տեղադրված գովազդները կամ առկա տեղեկատվությունը ազդել են իր տնտեսական որոշումների ընդունման և սպառողական վարքագծի վրա, 38%-ը դժվարացել է պատասխանել այս հարցին (գծապատկեր 12):

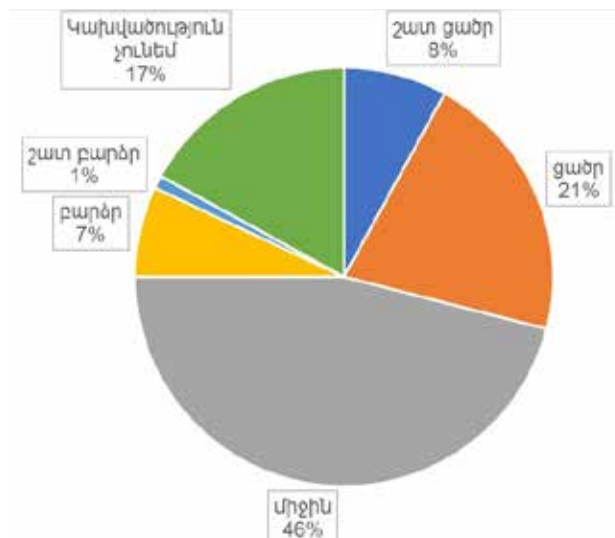
Գծապատկեր 12. Սոցիալական ցանցերում տեղադրված գովազդների կամ առկա տեղեկատվության ազդեցությունը տնտեսական որոշումների ընդունման և սպառողական վարքագծի վրա

Մասնակիցների 42%-ը նշել է, որ սոցիալական ցանցերում առկա տեղեկատվությունը երբևէ չի ազդել իր քաղաքական հայացքների և որոշումների վրա, ևս 42%-ը դժվարացել է պատասխանել այդ հարցին (գծապատկեր 13):

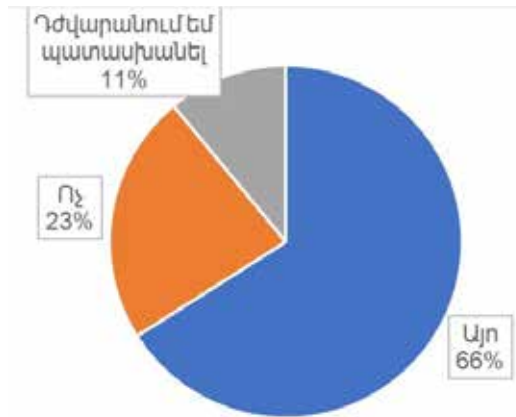
Գծապատկեր 13. Սոցիալական ցանցերում առկա տեղեկատվության ազդեցությունը նարդկանց քաղաքական հայացքների և որոշումների վրա

Սոցիալական ցանցերից կախվածությունը 46%-ի պարագայում եղել է միջին, 7%-ի պարագայում՝ բարձր, 1%-ի պարագայում՝ շատ բարձր (գծապատկեր 14):

Գծապատկեր 14. Սոցիալական ցանցերից ունեցած կախվածության աստիճանը

Մասնակիցների 66%-ը նշել է, որ ցանկության դեպքում կարող է ընդմիշտ դուրս գալ սոցիալական ցանցերից (գծապատկեր 15):

Գծապատկեր 15. Ցանկության դեպքում սոցիալական ցանցերից ընդմիջտ դուրս գալու ունակությունը

Հաշվարկվել է նաև **սոցիալական ցանցերից օգտվողների գոհունակության գնահատականը (Customer Satisfaction Score (CSAT))**՝ մասնակիցներին խնդրելով գնահատել իրենց կյանքի, տնտեսական որոշումների վրա սոցիալական ցանցերի ունեցած դերակատարությունից իրենց գոհունակությունը 1-10 բալով (1-ը՝ շատ դժգոհ, 10-ը՝ շատ գոհ):

$$\text{Customer Satisfaction Score} = \text{գնահատականների գումար} \times 10 / \text{պատասխանների ընդհանուր թիվ} = 56$$

Ստացված թիվը ցույց է տալիս, որ **սոցիալական ցանցերից մասնակիցների գոհունակությունը կազմել է ընդամենը 56%**:

Հաշվարկվել է նաև **Ջուր խթանման գնահատականը (Net Promoter Score (NPS))**, ինչը հաճախորդների փորձառության գնահատման մեկ այլ գործիք է, հաճախ ընկալվում է որպես հավատարմության ցուցիչ: Հարցը հետևյալն է՝ «Որքանով է հավանական, որ Դուք խորհուրդ կտաք ձեր ընկերներին, ծանոթներին՝ օգտվել սոցիալական ցանցերից (գնահատեք 1-10 բալով, 1-ը՝ ընդհանրապես հավանական չէ, 10-ը՝ շատ հավանական է)»: Պատասխանների միջակայքում 1-6-ը քննադատներն են, 7-8-ը՝ պասիվները, 9-10-ը՝ խթանողները:

$$\text{Ջուր խթանման գնահատական} = (\text{խթանողներ} - \text{Քննադատներ}) \times 100\% / \text{պատասխանների ընդհանուր թիվ} = -42\%$$

Ջուր խթանման գնահատականը կարող է տատանվել (-100)-ից 100-ի սանդղակում, ու եթե արժեքը 0-ից փոքր է, նշանակում է, որ քննադատողներն ավելի շատ են, քան խթանողները: Տվյալ պարագայում խթանողների թիվը կազմել է ընդամենը 30 կամ մասնակիցների 11%-ը, քննադատների թիվը՝ 145 կամ 53 %-ը, մնացած 97-ը կամ 36 %-ը կազմել են պասիվները:

Քննարկում

Իրականացվել է նաև հարցերի պատասխանների միջև վիճակագրական կախվածության նշանակալիության գնահատումներ (աղյուսակ 3): Նշանակալիության ստացված ցուցանիշները (պետք է փոքր լինի 0,05-ից) վկայում են, որ նշված գործոնների միջև կա էական կապ:

Աղյուսակ 3. Պիրսոնի Խի քառակուսու (Pearson's Chi-square test) արդյունքները

	Պիրսոնի Խի քառակուսու արժեքը	Նշանակալիությունը
Դուք կարողանո՞ւմ եք կառավարել սոցիալական ցանցերում Ձեր անցկացրած ժամանակը * Ձեր կյանքի, տնտեսական որոշումների վրա սոցիալական ցանցերի ունեցած դերակատարությունից Ձեր գոհունակության աստիճանը	119.876	0.000
Դուք կարողանո՞ւմ եք կառավարել սոցիալական ցանցերում Ձեր անցկացրած ժամանակը * Որքանո՞վ է հավանական, որ Դուք խորհուրդ կտաք ձեր ընկերներին, ծանոթներին՝ օգտվել սոցիալական ցանցերից	70.192	0.000
Դուք երբևէ անհանգստության զգացում ունեցե՞լ եք սոցիալական ցանցերից օգտվելիս * Ձեր կյանքի, տնտեսական որոշումների վրա սոցիալական ցանցերի ունեցած դերակատարությունից Ձեր գոհունակության աստիճանը	57.832	0.000
Դուք երբևէ անհանգստության զգացում ունեցե՞լ եք սոցիալական ցանցերից օգտվելիս * Որքանո՞վ է հավանական, որ Դուք խորհուրդ կտաք ձեր ընկերներին, ծանոթներին՝ օգտվել սոցիալական ցանցերից	84.213	0.000
Սոցիալական ցանցերում տեղադրված գովազդները կամ առկա տեղեկատվությունը երբևէ ազդե՞լ են Ձեր՝ տնտեսական որոշումների ընդունման և սպառողական վարքագծի վրա. * Ձեր կյանքի, տնտեսական որոշումների վրա սոցիալական ցանցերի ունեցած դերակատարությունից Ձեր գոհունակության աստիճանը	47.587	0.000
Սոցիալական ցանցերում տեղադրված գովազդները կամ առկա տեղեկատվությունը երբևէ ազդե՞լ են Ձեր՝ տնտեսական որոշումների ընդունման և սպառողական վարքագծի վրա. * Որքանո՞վ է հավանական, որ Դուք խորհուրդ կտաք ձեր ընկերներին, ծանոթներին՝ օգտվել սոցիալական ցանցերից	86.875	0.000
Սոցիալական ցանցերում առկա տեղեկատվությունը երբևէ ազդե՞լ է Ձեր՝ քաղաքական հայացքների և որոշումների վրա * Ձեր կյանքի, տնտեսական որոշումների վրա սոցիալական ցանցերի ունեցած դերակատարությունից Ձեր գոհունակության աստիճանը	63.722	0.000

<p>Սոցիալական ցանցերում առկա տեղեկատվությունը երբևէ ազդել է Ձեր՝ քաղաքական հայացքների և որոշումների վրա * Որքանով է հավանական, որ Դուք խորհուրդ կտաք ձեր ընկերներին, ծանոթներին՝ օգտվել սոցիալական ցանցերից</p>	<p>59.022</p>	<p>0.000</p>
---	---------------	--------------

Ըստ արդյունքների՝ նրանք, ովքեր նշել են, թե կարողանում են կառավարել իրենց ժամանակը սոցիալական ցանցերում (210 մասնակից), նրանցից գոհունակությունը 10 բալով ոչ ոք չի գնահատել, 9 բալով գնահատել է միայն 7 մասնակից, 8 բալով՝ 46 մասնակից, 7 բալով՝ 39, 6 բալով՝ 12, 5 բալով՝ 60 մասնակից: Միևնույն ժամանակ նրանցից համապատասխանաբար 19 և 10 հոգի են գնահատել 10 և 9 բալով՝ սոցիալական ցանցերը ուրիշներին խորհուրդ տալու հավանականությունը, իսկ 109 հոգի գնահատել է 1-6 բալով:

Սոցիալական ցանցերում անհանգստության զգացում ունեցողների կողմից ևս գոհունակությունը և խորհուրդ տալու հավանականությունը ցածր է գնահատվել:

Նույն կերպ սոցիալական ցանցերից գոհունակությունը և խորհուրդ տալու հավանականությունը ցածր են գնահատել նրանք, ում տնտեսական և քաղաքական որոշումների վրա սոցիալական ցանցերը ազդեցություն են ունեցել:

Եզրակացություն

Այսպիսով, ամփոփելով կարելի է ասել, որ սոցիալական ցանցերն էական դերակատարում ունեն մարդկանց կյանքում: Շատերն օրական մի քանի ժամ անցկացնում են սոցիալական ցանցերում՝ ընկերների հետ շփվելու, տեղեկատվություն ստանալու, ինչպես նաև աշխատանքային և այլ նպատակներով: Օգտատերերի մեծ մասը սոցիալական ցանցերից օգտվում են հեռախոսով, ընդ որում, մեծամասնության կարծիքով, սոցիալական ցանցերը միաժամանակ և՛ օգնում, և՛ խանգարում են իրենց: Մասնակիցների կեսն իրենց կախվածությունը սոցիալական ցանցերից համարել է միջին, և դրական է այն, որ 66 %-ը նշել է, որ ցանկության դեպքում կարող է ընդմիշտ դուրս գալ սոցիալական ցանցերից:

Ուշագրավ է այն, որ ընդհանուր առմամբ սոցիալական ցանցերից մասնակիցների գոհունակությունը կազմել է ընդամենը 56%, իսկ զուտ խթանման գնահատականը՝ (-42)%:

Այսպիսով, սոցիալական ցանցերը ազդում են մեր կյանքի, տնտեսական որոշումների, նույնիսկ, որոշ դեպքերում, քաղաքական հայացքների ձևավորման վրա: Չնայած սոցիալական ցանցերի առավելություններին՝ դրանք ունեն նաև բազում բացասական ազդեցություններ, ուստի մարդիկ միևնույն ժամանակ և՛ գոհ են, և՛ դժգոհ սոցիալական ցանցերից:

Սոցիալական ցանցերում պետք է հաշվի առնել անվտանգության կանոնները, անձնական տեղեկատվություն չտրամադրել այլոց, կասկածելի հղումների վրա չսեղմել, կառավարել սեփական ժամանակը սոցիալական ցան-

ցերում, և փորձել օգտվել սոցիալական ցանցերի միայն դրական կողմերից:

Օգտագործված գրականություն

Все о социальных сетях. Влияние на человека, <https://seclgroup.ru/article-vse-o-socialnyh-setjah-vlijaniye-na-cheloveka.html>

Расчет размера выборки, <https://socioline.ru/rv.php>

Countries with the highest number of internet users as of Q1 2021, <https://www.statista.com/statistics/262966/number-of-internet-users-in-selected-countries/>

DIGITAL 2021: ARMENIA, <https://datareportal.com/reports/digital-2021-armenia>

Facebook: number of monthly active users worldwide 2008–2021, <https://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/>

Global digital population as of January 2021, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>

References

Vse o sotsial'nykh setyakh. Vliyanie na cheloveka, <https://seclgroup.ru/article-vse-o-socialnyh-setjah-vlijaniye-na-cheloveka.html> (in Rus.)

Raschet razmera vyborki, <https://socioline.ru/rv.php> (in Rus.)

Countries with the highest number of internet users as of Q1 2021, <https://www.statista.com/statistics/262966/number-of-internet-users-in-selected-countries/>

DIGITAL 2021: ARMENIA, <https://datareportal.com/reports/digital-2021-armenia> (in Eng.)

Facebook: number of monthly active users worldwide 2008–2021, (in Eng.)

<https://www.statista.com/statistics/264810/number-of-monthly-active-facebook-users-worldwide/>

Global digital population as of January 2021, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/> (in Eng.)

Гаяне Товмасыан

*Старший исследователь исследовательского центра “АМБЕРД”
Армянского государственного экономического университета,
преподаватель Академии государственного управления РА,
кандидат экономических наук, доцент
Эл. адрес: tovmasyangayane@yahoo.com*

ВЛИЯНИЕ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ НА НАШУ ЖИЗНЬ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ

В последние годы в Армении широкое распространение получило использование социальных сетей. В 2021 г. в Республике Армения интернетом пользуются 2.02 миллиона человек (68.2% населения). В Армении 1.8 миллионов человек являются активными пользователями социальных сетей (60.7% населения). Чтобы выяснить, для каких целей, как часто армяне используют социальные сети, какое влияние они оказывают на жизнь людей и на экономические решения, в статье был проведен социологический опрос с помощью Интернета. Согласно результатам опроса, социальные сети играют значительную роль в жизни людей. Многие люди проводят несколько часов в день в социальных сетях для общения с друзьями, получения информации, а также для работы или для других целей. Большинство пользователей пользуются социальными сетями по телефону, и, по мнению большинства, социальные сети одновременно помогают и мешают им. Половина участников считают свою зависимость от социальных сетей средней, а 66% отметили, что при желании могут покинуть социальные сети навсегда. Согласно результатам опроса, удовлетворенность участников социальными сетями составила всего 56%, а рейтинг чистого продвижения составил (-42)%. Несмотря на преимущества социальных сетей, у них много недостатков, поэтому люди одновременно «довольны» и «недовольны» социальными сетями. Основываясь на этих данных, автор считает, что в социальных сетях необходимо учитывать правила безопасности, уметь управлять своим временем, а также стараться использовать только положительные стороны соцсетей.

Ключевые слова. интернет, социальная сеть, пользователь, опрос, чистый рейтинг продвижения, оценка удовлетворенности клиентов

Gayane Tovmasyan

*Senior Researcher at “AMBERD” Research Center of the
Armenian State University of Economics,
Lecturer at Public Administration Academy of the RA,
Ph.D. in Economics, Associate Professor
Email: tovmasyangayane@yahoo.com*

THE IMPACT OF SOCIAL NETWORKS ON THE LIFE OF RA CITIZENS AND ECONOMIC DECISIONS

In recent years, the use of social networks has become widespread in Armenia. In 2021, 2.02 million people use the Internet in the Republic of Armenia (68.2% of the population). In Armenia, 1.8 million people are active users of social networks (60.7% of the population). To find out for what purposes, how often Armenians use social networks, what impact they have on people's lives and economic decisions, a sociological survey was conducted using the Internet in the article. According to the survey results, social networks play a significant role in people's lives. Many people spend several hours a day on social media to chat with friends, get information, or for work or other purposes. Most users use social media over the phone and, according to the majority, social media both helps and bothers them. Half of the participants considered their dependence on social networks average, and 66% noted that if they wanted to, they could delete their accounts from social networks forever. According to the survey results, the Customer Satisfaction Score of participants with social networks was only 56%, and the Net Promoter Score was (-42)%. Despite the advantages of social networks, they have many disadvantages, so people are both “happy” and “unhappy” with social networks. To conclude, one should take into account the safety rules on social networks, work on time management in terms of time spent on social networks, and try to use only the positive aspects of them.

Keywords. Internet, social network, user, survey, Net Promoter Score, Customer Satisfaction Score

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել 2022թ. հունվարի 4-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման 2022թ. հունվարի 18-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 2022թ. մարտի 20-ին:

Լեզվաբանություն և բանասիրություն

Լալիկ Խաչատրյան

*Խ. Աբովյանի անվան Հայկական պետական մանկավարժական
համալսարանի լեզվաբանական հետազոտությունների լաբորատորիայի վարիչ,
բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր*
Էլ. հասցե՝ lingualal51@mail.ru

Սիրարբի Դավթյան

*Եվրասիա միջազգային համալսարանի ուսումնական հարցերի գրասենյակի
ղեկավար,*
*Խ. Աբովյանի անվան Հայկական պետական մանկավարժական
համալսարանի*
Հայոց լեզվի և նրա դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի հայցորդ
Էլ. հասցե՝ sirarpi.davtyan@eu.am

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-87

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱՄՍԱՆՈՒՆՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԻ ՇՈՒՐՁ

Սույն հոդվածի նպատակը ընդհանուր հայկական ամսա-
նունների ծագումնաբանության քննությունն է, դրանց անվա-
նակոչության ժամանակաշրջանի բացահայտումը, որով զբաղ-
վել են նաև մի շարք անվանի հայագետներ:

Ցույց է տրվում, որ *հին հայկական* ամսանուններից հինգը
բնիկ հայկական բառեր են՝ **տրէ, քաղոց, արաց, արեգ,
ավելյաց**, յոթը իրանական փոխառություններ են՝ **մեհեկան,
ահեկան, մարերի, հրոտից, նավասարդ, սահմի, մարգաց**。
դրանցից չորսը պարսկական ամսանուններ են, երեքը համա-
գործաձական բառեր են, որոնք հայկական մշակույթում վե-
րածվել են ամսանունների՝ **նավասարդ, սահմի, մարգաց**,
ընդ որում՝ **հոռի** ամսանունը մնում է չստուգաբանված:

Առաջին անգամ համեմատություն է կատարվում հին հա-
յերենի, միջին հայերենի և արդի հայերենի ամսանունների
միջև: Միջին հայերենյան գոյավիճակում ամսանունները հիմ-

նականում վերցված են եղել *Հուլյան տոմարից*, որոնք հետագայում անցել են աշխարհաբարին, որոնց մի մասն էլ աշխարհաբարյան ամսանուններից տարբերվում է գրությամբ և արտասանությամբ, մի մասն էլ փոխառություններ է արաբերենից և թուրքերենից:

Արդի հայերենում գործածական են լատինական (հռոմեական) ամսանունները, քանի որ հայերնը լիովին անցել են Հուլյան տոմարին 18-րդ դարից՝ ամբողջությամբ վերցնելով լատինական ամսանունները:

Հոդվածում ներկայացվում է նաև որոշ տոմարագետների կազմած հայոց տոմարի ամիսների ամսանուտների գուգակցությունը Հուլյան տոմարի հետ, ինչպես նաև տրվում են հայոց ամիսների պարունակած օրերը, որի միջոցով պարզ է դառնում, որ տարբեր դարերում դրանք իրենց ժամանակային ընդգրկմամբ տարբեր են եղել:

Հիմնաբառեր. ամսանուն, տոմար, փոխառություն, ստուգաբանություն, տարի:

Ներածություն

Հայերենի բառային կազմում որոշակի շերտ են դիտվում ժամանականիշ բառերը՝ օրվա հատույթների անվանումները, ամսանունները, շաբաթվա անվանումներն ու տարվա եղանակների անունները: Ժամանականիշ բառերի համատեքստում որոշակի հետաքրքրություն են ներկայացնում ընդհանուր հայկական ամսանունները, որոնց իմաստակառուցվածքային և ծագումնաբանական հետազոտությամբ զբաղվել են ոչ միայն հայրենական, այլև արտերկրի հայագետները:

Սույն հոդվածում մենք դիտարկելու ենք ընդհանուր հայկական ամսանունների բովանդակության և արտահայտության պլանները, ինչպես նաև նրանց ծագումնաբանության հարցերը՝ պարզելու դրանց բնիկ և փոխառյալ շերտերը, ամբողջացնելով ամսանունների իմաստակառուցվածքային քննության շրջանակները: Ընդհանուր հայկական ամսանունները ներկայացնելու ենք ըստ լեզվի զարգացման փուլերի՝ տարբերակելով *հին հայկական, միջին հայերենյան և արդի հայերենյան ամսանուններ* տեսակները:

Հին հայկական ամսանունները բառակազմորեն բաժանվում են երկու խմբի՝ *սեռական հոլովածևով* կառույցներ և բառակազմական հիմք+*ական ածանցով* կազմություններ (Աղայան, 1986, էջ 58): Այս խմբից դուրս են **Նավասարդ** և **Արեգ** ամսանունները:

Ամսանուններից երեքը՝ *Հոռի, Սահմի, Տրէ*, սերում են եզակի սեռական հոլովածևից, իսկ չորսը՝ Քաղոց, Արաց, Մարգաց, Հրոտից՝ հոգնակի սեռականից:

Հայագիտության մեջ հին հայկական ամսանունների անվանակոչության ժամանակը համարվում է մ.թ.ա 641 թվականի մայիսից մինչև 637 թվականի մայիսն ընկած ժամանակահատվածը (Աղայան, 1986, էջ 73) :

Մեթոդ

Հետազոտությունն իրականացվել է հայ և արտասահմանյան հեղինակների հետազոտությունների արդյունքների և դրանց համադրությունների հիման վրա: Ուսումնասիրությունը կատարվել է երկու ուղղությամբ. նախ քննվել է հին ամսանունների ծագումնաբանությունը, ապա համադրվել են հայերենի զարգացման բոլոր փուլերի ամսանունները՝ ցույց տալու ներկայիս ամսանունների առաջացման աղբյուրները:

Արդյունքներ և քննարկում

Այժմ անդրադառնանք յուրաքանչյուր ամսանվան ծագումնաբանությանն առանձին-առանձին:

1. **Նավասարդ** ամսանվանն անդրադարձել ենք առանձին հոդվածով (Դավթյան, 2017, էջեր 107-115):

2. **Հոռի** - նշանակում է երկրորդ ամիս: Կարծիք կա, որ այս անունն առաջացել է վրացերեն «որի» բառից, նշանակում է **երկու**, որն անհավանական է: Վանական Վարապետը այն կապում է նաև «հոր» բառի հետ, որը համապատասխանում է «հավաքած բերքը հորերում ամբարելու» ժամանակին (Բաղալյան, 1976, էջ 96):

Քանի որ *հոռին* աշնան ամիս է, ավելի հավանական է վերջինը: Այն նաև Հայկի դուստրերից մեկի անունն է:

Ղևոնդ Ալիշանն ավելի հավանական է համարում այն կապել Հայկի *Խոռ* որդու անվան հետ (Ալիշան, 2002, էջ 76):

Հովհ. Երզնկացին գրում է. «Այր ոմն զՄատրան ամիս է Հոռի փոխարկեաց, որդւոյն իւրոյ Խոռէն կոչելով, յաղագս ընչաւետութեանն իւրոյ՝ աղերսեաց զամենեսեան, յետ մեռանելոյ որդւոյն իւրոյ՝ յիշատակելով զանունն նորա ի ձեռն ամսեանն, որպէս Յուլիսնն և Օգոստոս ի ձեռն անուանցն՝ և թագաւորքն յիշատակին»: Եվ այս պատճառով է, որ Զատիկի երրորդ կիրակի տոնը, որ դրված է *հոռի* ամսվա սկզբում, կոչվեց Աշխարհամատրան (Ալիշան, 2002, էջ 76): Սա նշանակում է, որ Հոռի ամիսը հայտնի է եղել նաև **Մատրան** անունով:

3. **Սահմի** - նշանակում է «երրորդ ամիս»: Սա էլ որոշ հեղինակներ բխեցնում են վրացերեն «Սամի»՝ երեք բառից: Վանականը կապում է **սահմանել** բայի հետ՝ նկատի ունենալով աշխատանքները սահմանելու պարագան: Այսինքն՝ որոշակի աշխատանքներ պիտի այդ ամսին սկսեին, հակառակ դեպքում ուշ կլինէր: Հավանաբար ձմռանը պատրաստվելու գործերն են կատարել՝ հաց թխել, տուն կառուցել: Մինչև այսօր էլ աշնանը կատարվում են այդ աշխատանքները, ձմեռվա հացը հոկտեմբեր-նոյեմբեր ամիսներին են թխում:

Այս տեսակետին են հակված Հ. Բաղալյանը, Հր. Աճառյանը, Հ. Ե. Տայեցին, Բասմաջյանը և ուրիշներ: Իսկ այս տեսակետին չի համաձայնում Ստ. Մալխասյանը՝ նշելով. քանի որ հայկական մյուս ամիսների նշանակությունները կապված են եղանակների և այդ եղանակներում տեղի ունեցող կենցաղային երևույթների հետ, հավանական է, որ Հոռի ամիսը նշանակելիս է

եղել *Ոռի ամիս*, այսինքն՝ որթատունկի՝ այգեստանի ամիս... իսկ *սահմի ամիս՝ սերմանց ամիս*: (Մալխասյանց, հ.4, էջ 176,): Սակայն Էդ.Աղայանը չի ընդունում այս փաստարկը և նկատում է, որ **սահմի** ամսանունը **սահմ** «ահ, երկյուղ» բառի սեռական հոլովն է (ունենք սահմնկել, վախենալ), **հոռ**-ին՝ **հոռ** բառի: Բայց տարօրինակ է թվում, թե ինչպես այդ իմաստով բառը կարող է դառնալ ամսանուն: Միաժամանակ նա նշում է, որ դա սոսկ վարկած է:

Ըստ Էդ.Աղայանի՝ հայերը ծանոթ են եղել Մարսի արբանյակներին, որոնց հունական անուններն են Ֆոբոս (ահ) և Դեյմոս (երկյուղ, սարսափ): Սա նկատի ունենալով՝ նա կարծում է, որ Սահմ և Հոռ այդ արբանյակներին հայերի տրված անուններն են, որոնց սեռական հոլովաձևերն են *սահմի* և *հոռի*, որոնք դարձել են ամսանուններ: **Սահմ** բառն իրանական փոխառություն է:

Երրորդ ամիսը ևս Հայկի դուստրերից մեկի անունն է, որը նմանվում է եբրայական Նոյեմբին (Ղ. Ալիշան, 2002, էջ 76):

Հոռի և Սահմի անունները ոմանք (Տայեցի, Բասմաջյան) համարում են կովկասյան փոխառություն: Այս տեսակետն ընդունում է նաև Հր. Աճառյանը:

Հոռի ամսանունը առնված է իբր «երկրորդ ամիս», ինչպես *սահմի*՝ «երրորդ ամիս» կովկասյան *երեք* բառից (Արմատական, հ. 3, էջ 114– 115): *Սահմի* բառի տակ գրում է. «Փոխառյալ է կովկասյաններից կամ խաղերենից... մեր բառը սեռականի ձևով է, ինչպես և մյուս ամսանունները» (Արմատական, հ. 4, էջ 163): Ստ. Մալխասյանը չի ընդունում այս ստուգաբանությունը և բերում է հետևյալ փաստարկները.

ա) վրացերենի *ori* «երկու» և *sami* «երեք» բառերը հայերենում պիտի դառնային որի, սամի, մինչդեռ ունենք *հոռի*, *սահմի*, խախտված են հնչյունական օրենքները,

բ) հայկական ամսանունները սեռական հոլովի ձև ունեն, ուստի և այդ անունների ուղղականն է **հոռ**, **սահմ**,

գ) վրացերենում *ori*, *sami* քանակական թվականներ են և «երեքը չեն գործածվել իբրև ամիս նշանակող բառեր: Հայերը «երկու», «երեք» նշանակելու համար կարիք չեն ունեցել փոխառության դիմելու, քանի որ այդ բառերը իրենց լեզվում գոյություն ունեին: (Ստ. Մալխասյանց, հ. 4, էջ 176):

Նա նաև *հոռին* կապում է ուռ-ի հետ, *սահմին՝ սերմ*, *սաղմ*, *լոռիմ* բառերի հետ: Աղայանը ընդունելի չի համարում այս տարբերակը՝ հիմնավորելով.

ա) սերմն և սաղմ (արտասանվել է *salim*) չեն կարող ունենալ *սահմ* տարբերակը,

բ) այդ երկու բառերն իրար հետ կապ չունեն. առաջինը ծագում է հնդեվրոպական *k' er* արմատից, երկրորդը վստահելի ստուգաբանություն չունի,

գ) **տոռիմ** բառը (իրանական փոխառություն) չէր կարող դառնալ **սահմ**. ճիշտ է, որ իրանական լեզուները տարբերակներ շատ ունեն, բայց դրանցից ոչ մեկում էլ նախահունչ *t*-ի փոխարեն *s* չկա,

դ) ամենակարևորն է այն, որ բնիկ հայերեն բառերում բառի միջում կամ վերջում *hm* հնչյունակապակցություն չկա: Դա սովորական է իրանական փոխառություններում, ուստի պետք է ենթադրել, որ *Սահմ* (սեռ. սահմի) ամ-

ասնունը իրանական փոխառություն է (Էդ. Աղայան, 1986, էջ 60):

4. **Տրէ** – Տիր աստծո անունից է: Ունի նաև **տրեայ** ձևը, որը Հր. Աճառյանը համարում է սեռական հոլովածև, որը, սակայն, ձիշտ չէ. է վերջավորությունը կարծվել է ածանց և փոխարինվել է **եայ** ածանցով:

Հր. Աճառյանը այն համարում է իրանական նոր շրջանի փոխառություն, իսկ Էդ. Աղայանը՝ բնիկ հայկական՝ նկատի ունենալով, որ այն ծագել է հնդեվրոպական *dei-*արմատի *diur-*, *dir-*ձևերից: Ինչպես ուրիշ լեզուների, հնդեվրոպական նույն արմատից ծագած բառերը, այնպես էլ հայերենի Տիր/Տիրը՝ նախապես նշանակել է ընդհանրապես «Աստված», բայց հետագայում ավելի «մեծ աստվածների», հատկապես Հայկի, ապա և՛ Արամազդի պաշտամունքի հետևանքով, դարձել է գիտության և ճարտարության աստված (տիր-ե-յ- տրէ): Նշում է նաև, որ այն գալիս է **տիրէ** ձևից:

Հր.Աճառյանը նշում է, որ Է-ն իրանական մի գավառականի ուղղականի վերջավորություն է (Աղայան, 1974, էջ 150):

Բայց սա քիչ հավանական է, քանի որ հայոց հին ամսանունները կազմված են սեռական հոլովով, ուստի հակված ենք սա ևս սեռականով համարել. իրանականի հետ նմանությունը Էդ.Աղայանը համարում է պատահականություն:

Տիր/Տիր աստվածանունը համարելով բնիկ հայկական բառ՝ մենք հնարավորություն ենք ունենում Տրէ ամսանունը դիտելու որպես հնագույն **ե** հոլովման սեռականի ձևը / տիր-ե-յ - տրէ/: Որ հնագույն հայերենն ունեցել է *ե* հոլովում, դա հայտնի է: Նշվում է նաև, որ այն գալիս է **տիրէ** ձևից:

Հ.Հյուբշմանը նշել է, որ «Ավելի շուտ Տրէ ամսանունը կարող էր կապված լինել Տիր աստծու անվան հետ» (H. Hübschman, 1897, էջ 89):

Ստ. Մալխասյանցը այն համարում է պահլավերեն բառ, որը նշանակում է «Շնիկ աստղ», իսկ պարսկերենում արեգակնային չորրորդ ամիսն է:

Հ. Բադայանը նշում է, որ Տրէն պարսկական չորրորդ ամսի անունն է, որն առաջացել է պարսից Tir աստծու անունից (Հ. Բադայան, 1976, էջ 52):

Ըստ Գոթոյի և Բելլիի ստուգաբանության՝ այն ևս իրանական փոխառություն է (Աղայան, 1974, էջ 149):

Այսպես, ուրեմն, Տրէ ամսանունը հայկական Տիր/ Տիր աստծո անվան սեռական հոլովն է, որը ևս Հայկի որդիներից մեկի անունն է (Ալիշան, 2002, էջ 77):

5. **Քաղոց** – Հր. Աճառյանը ստուգաբանել է որպես «արու այծերին էգերի հոտերին խառնելու ամիս»: Ունի հայկական ծագում: Ֆրանսիացի բանասեր Ե. Դյուլորիեն *քաղոցը* կապում է «քաղել» բայի հետ: Այս տեսակետին է հակված նաև Ք. Պատկանյանը: Ստ.Մալխասյանցը այն ստուգաբանում է որպես «անասունների զուգավորության ամիս»: Նա սխալ է համարում *քաղոցը* որպես *քաղելու ամիս* ընդունելը, որովհետև *քաղել* բայը «հնձելու» նշանակություն չունի և ոչ էլ *քաղը՝ հոսնձի* (Մալխասյանց, հ. 4, էջ 539): Ավելի հավանական է վերջինը: Ումանց կարծիքով **քաղ** նշանակում է «արու այծ», մի ամսի կարծիքով էլ՝ **այգուց քաղ անել**:

Հ. Բադայանը նշում է, որ Քաղոցը հայկական ծագում ունի, առաջացել

է *քաղել* բառից, որը հիշեցնում է հունձը, ենթադրվում է, որ հնում հունձն սկսվում էր այդ ամսին, իսկ ներկայումս, օրացույցի փոփոխությունների շնորհիվ, չի համապատասխանում տարվա նույն ժամանակին (Բաղայան, 1976, էջ 52): Այն Հայկ նահապետի որդիներից մեկի անունից է:

6. **Արաց** – Արաց-ը ևս ստուգաբանվում է որպես «արու այծերին էգերին խառնելու ամիս»: Այս բառը **այր** բառի հոգնակի սեռական – տրականի ձևն է՝ **այր- արաց – արանց**: Հ. Բաղայանը այս բառը համարում է չստուգաբանված և բերում է Վանականի ստուգաբանությունը. «Եւ արանց ի յունել ձեան զլերինս և զբլուրս, ասեն՝ արանց է այս ճանապարհ և ոչ կանանց, արի մարդոց է արս և ոչ թուլից և վատաց» (Աբրահամյան, 1956, էջ 206):

Գր. Տաթևացին ևս գրում է. «Ի յունել ձեան զլերինս և զբլուրս, ասեն, արանց է այս ճանապարհ և ոչ կանանց... արի մարդոց է աուրքս և ոչ թուլից և վատաց» (Արմատական, հ.1 , էջ 298): Երկուսն էլ կապում են **այր** «տղամարդ» բառի հետ: Պոլ դը Լագարդը **արացը** համարում է հոգնակի սեռականի ձև, որի մեջ վերջավորությունն է –**աց**, հիմքը՝ **ար** (Lagarde, 1866, էջ 163):

Արաց ձևը հոգնակի սեռական համարելով՝ կունենանք ուղղականի **արք** ձևը, որը, ինչպես գիտենք, այր «տղամարդ» բառի հոգնակին է: Էդ. Աղայանը **այր** բառի մեջ չի տեսնում *տղամարդ* իմաստը, այլ ստուգաբանում է իբրև «արունների ամիս», այսինքն՝ «արու անասունները (մասնավորապես արու ոչխարները, խոյերը) էգերին խառնելու ամիս»: Ըստ այս մեկնության՝ հայերը այծերի և ոչխարների խառնքի համար ունեցել են երկու ամիս՝ **քաղոց և արաց**: Եթե արացը համարում ենք *արք* ուղղականի սեռական հոլովածնը, նկատում ենք, որ գրաբարում այդ ձևը գոյություն չունի. գրաբարում այն պիտի լինի **արանց**: Ինչպես գիտենք, ր-ով վերջացող բառերի մի մասը հնում ունեցել է հոգնակի սեռականի –ց-ով ձևը, որ հետագայում փոխարինվել է –աց կամ – ոց ձևով: 5-րդ դարի մատենագրության մեջ շատ բառեր ավանդված են հին և նոր ձևերով: Օր. դուստր- հոգն. սեռ.- տր.- դստերց, դստերաց, տէր- տերանց, տեարց: Հավանական է, որ **արք** հոգնակի ուղղականի սեռ.- տր.ն էլ լինի **արց**, թեպետ այս ձևը չկա գրականության մեջ, սակայն մեր բերած օրինակներից **տեարցը** ցույց է տալիս, որ **այրը** նախապես ունեցել է **արց** ձևը: Դրանից էլ հետագայում ունեցել ենք **արացը**, ապա՝ **արանցը**, ինչպես *կանաց* ձևն է դարձել *կանանց*. *արց* > *արաց* > *արանց*: Հարց է առաջանում, թե դա Արաց ամսանվան վրա չի տարածվել: **Արացը** ամսանուն է, իսկ հայկական ամսանունները հատուկ անուններ են, թեև մեծատառով չեն գրվում: Դա է պատճառը, որ **արացը արանց** չի եղել, թեև միջնադարյան գրականության մեջ հանդիպում ենք **արանց**-ով օրինակներ: Վերևում՝ Գր. Տաթևացու և Վանականի օրինակներում:

Ունանք այն համարում են կապադոկիական *aroa* (արոա), իսկ ունանք՝ պարսկ. *ardi* (*behecht*) ամսի անունից վերցրած Հ. Բաղայան, 1976, էջ 52): Սա ևս Հայկի որդին է (Ալիշան, 2002, էջ 77):

Բ. Թումանյանը գրում է, որ այս բառը հավանաբար «այր» ամսվա հայերենացումն է (Թումանյան, 1972, էջ 41): Կարելի է ենթադրել, որ նա հիմն-

վում է Արմատական բառարանում Խաչկոնցի ստուգաբանության վրա, ըստ որի՝ **արացը** կապվում է ասուր. **այր, էյրա**, լիգիերեն **արար, այար**, պալմիրական **այար**, ասորերեն **իյոր** ամսանունների հետ (Արմատական, հ.1, էջ 298)

Վանական Վարդապետը այն կապում է «արանց» գոյականի հետ, որը նշանակում է «տղամարդկանց»: Նա մի ավանդություն է օրինակ բերում, ըստ որի՝ ձմռան ամիսներին մեր երկրի լեռնային ձյունոտ ճանապարհներն այնքան վտանգավոր են եղել, այնպիսի բուք է եղել, որ ասում են **արանց**, այսինքն՝ տղամարդկանց ճանապարհ է, ոչ թե թույլերի: Այստեղից էլ այս ամսվա անունը դրել են Արաց (Համբարձումյան, 1992, էջ 42):

Ավելի հավանական ենք համարում Արացի՝ գրաբարյան **այր**՝ «տղամարդ», բառի հոգնակի սեռականից առաջացած լինելը՝ ուղղական- **արք**, սեռական- **արաց**:

7. **Մեհեկան** – ծագում է հին պարսկական maivrya-Մեիր-Միր-ական-մեհեկան նախածնից, որի մեջ երկրորդ վանկի **ա** ձայնավորը դարձել է **ե**՝ նախորդի առնմանությամբ: Մեիրի>մեիր-ակ>մեհեակ, որի սեռական հոլովում (մեհեկի) շեշտազուրկ **եա** երկբարբառը դարձել է **ե**, **-ակ**-ը ածանց է: Գործածվել է նաև Մեհեկի ձևով: Մեհեկի, այսինքն՝ ածի (Խաչիկյան, 1941, էջ 160):

Կարծիքներ կան նաև, որ այն առաջացել է իրանական *Միր* աստծու անունից:

Լ. Հովհաննիսյանը **մեհեկանը** համարում է իրանական փոխառություն (Հովհաննիսյան, 2006, էջ 60):

Իրանական հին շրջանի փոխառություն լինելու մասին է խոսում նաև Հր. Աճառյանը. նա տալիս է հետևյալ տարբերակները՝ **մեհեկան- պրսկ. mihrgan- պիլ. mihrakan, հպ.-mithrākana**:

Հյուբշմանն այն համարում է հին պահլավերեն փոխառություն՝ mihrakan նույնանիշ բառի ձևափոխությունը: Հին պարսիկների օրացույցում էլ 7-րդ ամիսը կոչվել է mithrakana, իսկ վրացական օրացույցի 7-րդ ամիսը՝ *միհրականի*, փոխառվել է հին պահլավական mihrakan-ից: Հայերենի մեհեկան ամսանունը միջնադարում գրվել է նաև **մեհեկի, մահեկի**, որոնք ենթադրում են *միհեակ, մահեակ* ուղղականի ձևը. երկրորդ ձևը հանդիպում է միայն Վանականի մոտ, որ երևի գրչագրական սխալ է: «Մեհեկի, գի տունկք և բոյսք որպէս զմեռեալ լինին...» (Խաչիկյան, 1941, էջ 360), այսինքն՝ կապում է *մահ* բառի հետ, իբր թե՝ «մահ եկի»: Վանականը բացատրում է, որ այդ ամսին բուսական աշխարհը մեռյալ վիճակում է լինում, և կապում է *մահ* բառի հետ: Նա գրում է, որ այդ ամսին բույսերն ու տնկիները ձյունածածկ և եղյամապատ են, նման են մահացածի, դրանց աճը դադարում է, մեռյալ վիճակի մեջ են:

Ըստ Ալիշանի՝ այս ամսանունը ծագում է *մահիկ* բառից, որը նշանակում է «նորալուսին»: Նա նշում է, որ լուսնի պաշտամունքը հեթանոսական Հայաստանի տարածված պաշտամունքներից է եղել, և կարծում է, որ *մեհեկան* ամսանունը *մահիկ* բառից կարող է ծագած լինել, մանավանդ որ այս ամսին հաջորդում է Արեգ ամիսը: Սա Հայկի Մեհեկ, Մեհեկի կամ Մեհեկան դասեր

անունն է (Ալիշան, 2002, էջ 77):

8. **Արեգ** – բնիկ հայերեն բառ է, որ ծագում է հնդեվրոպական **rew**-ից: *Արեգակ* բառի արմատն է: Հնդեվրոպական **w** ձայնորդ- բաղաձայնը հայերենում դառնում է *վ(ւ)* կամ *գ*: Գրաբարում արեգը «արեգակ» մոլորակը և «արև» բառային իմաստով գործածվում է միայն բառակապակցությունների մեջ՝ Արեգ քաղաք – «Արևի քաղաք», ի յարեգ կուսէ- «արևելյան կողմից» (Արմատական, հ. 1, էջ 310): Արեգը որպես ամսանուն էր գործածվում և սովորական իմաստով գործածությունից դուրս մղվեց՝ փոխարինվելով *արեգակն* բաղադրյալ բառով:

Բենվենիստը կարծում է, որ *արեգ* ամսանունն ունեցել է **արեգի** սեռականը, որի վերջավորությունն ընկել է (Benvenist, 1965, էջ 6-11): Սա հավանական է, քանի որ հնդեվրոպական *v*-ն դառնում է *q* մեծ մասամբ *ի* ձայնավորից առաջ:

Ըստ Վանականի՝ այդ ամսին արթնանում է բնությունը:

Հնում հայոց անշարժ տոմարի ամսորը եղել է **արեգ** ամսում, որը համապատասխանել է գարնանային օրահավասարին:

Համարվում է, որ արեգակը իր նոր շրջանը սկսում է այդ ամսի մեջ՝ գարնանամուտին: Երբ հայերն իրենց Նոր տարին սկսում էին բնության զարթոնքին՝ գարնան առաջին ամսին, *արեգը* եղել է հայոց տոմարի առաջին ամիսը:

Արեգ է կոչվել նաև յուրաքանչյուր ամսվա առաջին օրը:

Այս ամիսը **Հայկի** ութերորդ դուստրերից մեկի՝ Արեգ աստվածուհու անունն է:

9. **Ահեկան** – իրանական նոր շրջանի փոխառություն է՝ պահլավերեն **ahrakan** ձևից: Պահլավական փոխառություններում **hr** հնչյունակապակցությունը դառնում է **h**: Պահլավերենում **ahrākan**-ը կազմված է **ātur** (> հայերեն՝ ատր) «կրակ, հուր» բառից: 9-րդ ամիսը նվիրված էր կրակի պաշտամունքին: Հայերենում ևս այն իններորդ ամիսն է:

Այս ամսվա անունը, ըստ Ք. Պատկանյանի, ևս կապված է «կրակային, հրային» նշանակություն ունեցող բառերի հետ:

Լ. Հովհաննիսյանը նույնպես նշում է, որ **ահեկանը** իրանական փոխառություն է (Հովհաննիսյան, 2006, էջ 55):

Ալիշանը նշում է, որ ըստ որոշ տոմարագիրների՝ **ահեկանը հարվանց** է եղել, որը նշանակում էր «երկրագործական մի բան», ինչպես խոտ հարելը (Ալիշան, 2002, էջ 77): Դա նշում է նաև Անանիա Շիրակացին. «Նաուասարդի, Հոռի, Սահմի և Մեհեկի, Արեգ և Մարերի, դստերք էին Հայկին: Տրէ, Քաղոց, Արաց և Հրոտից որդիք էին Հայկին: Իսկ Մարգաց և հարաւանց, զոր այժմ ահկի կոչեն, այս ի գործոց անուանեցան, զի ընդ այն ժամանակս ամառնայինք էին տքա» (Շիրակացի, 1940, էջ 77):

Ղևոնդ Ալիշանը նշում է, որ միջնադարի որոշ մտածողներ այն անվանում են նաև **Հարուանց**, որը նշանակում է «խոտ հարել, քաղել, հնձել»:

Հր. Աճառյանը *ահեկանի* համար տալիս է պիլ. **ahrakan** ձևը: Այստեղ ևս մեկ անգամ հիշենք, որ Աճառյանը նշում էր, որ յուրաքանչյուր պարսկական

բառ հայերենի հետ համեմատելու համար պետք է վերցնել նախ նրա պահլավերեն ձևը և միայն այն համեմատել հայերենի հետ, եթե այդ բառը հին շրջանի փոխառություն է:

Ահեկան բառը կապվում է նաև **կրակ**, **հուր** բառերի հետ:

Գր. Տաթևացու կարծիքով, Ահեկանը Հայկ նահապետի երեք դուստրերից մեկի անունն է, իսկ Ալիշանի կարծիքով՝ ո՛չ որդիների, ո՛չ էլ դուստրերի կարգից է: Բառի նշանակությունը և ամսակարգի մեջ մտնելն անհայտ են:

10. **Մարերի** – պահլավական *mađyarya* բառի փոխառություն է՝ «տարվա 10-րդ ամիսը» նշանակությամբ: Հայերենի ձևը միանգամայն օրինաչափորեն ծագում է պահլավերենից, ըստ որում պահլավական *δ*-ն հայերենում դառնում է **ր**:

Հր. Աճառյանը տալիս է հետևյալ բացատրությունն ըստ Բարթոլոմեի. պահլավական *mađyarya*, հին ձևն է 1. «զնդ. *maidyarya*» տարվա 5-րդ եղանակի աստվածության անունը, 2. այդ եղանակի վերջում հնգօրյա տոն»: Մարերին ուներ 80 օր և ձմեռային արևադարձի տոնն էր. վերջին 80-րդ օրը ընկնում էր 10-րդ ամսի 20-րդ օրը և ամառային արևադարձի տոնի 185-րդ օրն էր: (Արմատական, հ. 3, էջ 281): Նշանակում է, որ իրանական տարվա եղանակի անվանումը հայերը դարձրել են իրենց 10-րդ ամսվա անունը:

Վրացիները ևս այս բառը փոխառել են *mariali* ձևով, որ դարձել է 10-րդ ամսվա անունը:

Համապատասխանում է պահլավական «Ագարականին» և նշանակում է «**տարեմեջ**»: Ըստ Վանականի՝ այս բառի անունը առնչվում է անտառների տերևակալման հասկացության հետ:

Ըստ Հր. Աճառյանի և Լ. Հովհաննիսյանի՝ այն իրանական փոխառություն է (Հովհաննիսյան, 2006, էջ 60), իսկ ըստ Հ. Բաղայանի՝ հայերեն **մայրի** ծառի անունից է (Բաղայան, 1976, էջ 96): Մայրի ծառի հետ կապը հավաստում է նաև Վանականը՝ նշելով, որ հենց այս ամսին էր *մայրի* ծառը տերևակալում: Մենք ևս հակված ենք այս կարծիքին: Այն Հայկի դուստրերից մեկի անունից է:

11. **Մարգաց** – հին իրանական «*margazana*» ամսանվան փոխառությունն է: **Մարգ** «մարգագետին» բառի սեռական հոլովն է: Ըստ Մալխասյանի՝ նշանակում է «թռչունների թխսի ամիս»: Այս իմաստն է նշված նաև Արմատական բառարանում: Ա. Ֆրեյմանը, Լ. Հովհաննիսյանը այս ամսանունը պարսկերեն չեն համարում, այլ նկատում են, որ այն բաբելերենից է անցել պարսկերենին և հնչյունափոխվել է:

Էդ. Ադայանն այս ստուգաբանությունը չի ընդունում՝ նշելով, որ հայերեն **մարգացը** հոգնակի սեռական հոլովն է, ուղղականը կլինի **մարգ**: Այս ձևով ունենք երկու բառ. երկուսն էլ իրանական փոխառություն. **մարգ** «խտավետ տեղ» <պահլավերեն *marg* մարգագետին» բառից և **մարգ** «թռչուն» <պահլավերեն *marg* (*mury*, *murv*) ձևից: Երկրորդ բացատրությամբ այն կիրառվում է միայն **սիրամարգ** և **լորամարգ** բառերում, և օրինակ *սիրամարգը* իբրև պատրաստի թռչնանուն է փոխառվել, հայկական կազմություն չէ, ուստի և հիմք չի կարող տալ, թե *մարգ* թռչուն բառը ինչ-որ ժամանակ գործածական

է եղել հայերենում:

Լորամարգը, ըստ Աճառյանի, պիտի կազմված լինի *լոր* թռչնանունից և *մարգ* «թռչուն» բառերից, սակայն լորամարգը նույն լորն է, հետևաբար ձիշտ կլինի հայերենում այն ընդունել լոր+մարգ «մարգագետին, դաշտ» տարբերակով: Եվ քանի որ բացառվում է *մարգ* «թռչուն» բառի ինքնուրույն գործածությունը հայերենում, ապա **մարգաց** ամսանունը պետք է կապել ոչ թե դրա հետ, այլ համարել հայերենում գործածված ու գործածվող **մարգ** «մարգագետին» բառի սեռական հոլովը (այս **մարգ** բառը ենթարկվում է *ի-ս* հոլովման)

Ք. Պատկանյանն այն կապում է «մարգ» բառի, այսինքն՝ խոտհարքի ու խոտհունձի հետ: Վերջին բացատրությունը տվել են նաև Վանականը և Շիրակացին:

Տասնմեկերորդ ամիսը **մարգաց** է կոչվում ամսվա ընթացքում մարգերի ու դաշտերի՝ ծաղիկներով և խոտերով զարդարելու կամ դրանք հնձելու և երկրագործական այլ աշխատանքների պատճառով (Ալիշան, 2002, էջ 77):

11-րդ ամիսը ունեցել է **աբ** ասորական փոխառյալ ձևը, որը չի գործածվել (Աճառյան, 2013, էջ 387):

Քաղոց և Մարգաց ամիսների վերաբերյալ ֆրանսիացի բանասեր E. Du-laurier-ն իր «La chronologie Armenienne» («Ժամանակագրություն հայոց») աշխատության մեջ գրում է. «*Մարգաց* բառը կարող է լինել *մարգ* բառի հոգնակի սեռականը, *Քաղոցը՝ քաղ* բառի և ծառայած լինել մեկը՝ զարույնը հիշեցնելու համար, իսկ մյուսը՝ հունձը, այն հին ժամանակներում, երբ հայերը, բացի դաշտային կյանքի սովորեցրածից, տարվա ուրիշ բաժանումների ծանոթ չէին: Այս նույն ձևով է, որ մի քանի հեղինակներ *Հրույից* բառը կապում են *հուր* (կրակ) բառի հետ, իբր թե այս անունը տրված լիներ տարվա ամենատաք ամիսներից մեկին: Այս երեք անունները՝ Մարգաց, Քաղոց, Հրույից, կարող են ենթադրել տալ, որ նրանք ստեղծվեցին այն ժամանակ, երբ իրենց նշանակած ամիսները համապատասխանում էին տարվա այն փոփոխություններին, որոնց ակնարկում է իրենց նշանակությունը, բայց այն տեղը, որտեղ նրանք հայկական ամիսների շարքում իրար հանդիպում են ներկայումս, այլևս այս կարծիքին չի համընկնում, ընդունելով, որ նախնի հայերն իրենց տոմարը կարգավորում էին երկրագործության աշխատանքների բաժանման համապատասխան, և անկարելի է վերականգնել այս անունների համաձայնեցումը եղանակների կարգի հետ այն շրջանում, երբ նրանք հնարվեցին, և ձշտել այս շրջանը» (Բադայան, 1976, էջ 52):

12. **Հրոսից** – իրանական հին շրջանի փոխառություն է (պահլավերեն *fravartikan*): Առաջացել է **հուր** բառից: Այս բացատրությունն է տալիս նաև Ք. Պատկանյանը: Սա կապվում է նաև այն բանի հետ, որ այդ ժամանակ շատ շոգ է լինում: Այս բառի իրանական փոխառություն լինելը մեկնաբանվում է *fr* – **հր** նախամասնիկով գործածությամբ (Հր. Աճառյան, 2013, էջ 317):

Հրույիցը հուրի հետ է կապում նաև Վանականը՝ նշելով, որ այդ ամսին արեգակը ոտքից գլուխ այրում է:

Ըստ Աճառյանի՝ գրվել է **հրոս** և **հրորս**: Հրորսն է գալիս պահլավերեն-

նից, առաջինը կապվում է *հոսր* բառի հետ(հուր+ոտ-հրոտ):

Հրոտից ամսանունը հոգնակի սեռականի ձևն է, ուրեմն հոգնակի ուղղականն է **հրոտք**, եզակին՝ **հրոտ**:

Այն ևս Հայկի որդիներից մեկի անունն է:

Ոմանք կարծում են, որ այս ամսվա անունը գալիս է այդ ամսվա տաքության պատճառով:

Հայոց ամիսները ունեն 30 օր, և հարկ էր մնացած հինգ օրը լրացնել մի հավելվածով, որը կոչվում է **Ավելյաց**:

Ավելեաց – **Աելի** բառի հոգնակի սեռականն է: Նշանակում է լրացուցիչ, ավելացրած: Գրվում է նաև **յաելեաց**: Պարունակում է 5 օր հասարակ տարիներին և 6 օր՝ նահանջ տարիներին:

Էդ.Աղայանը ամսանունների համար կազմել է հետևյալ տախտակը.

Նաւասարդ	մարտի 20-ից ապրիլի 18
Հոռի	ապրիլի 19-ից մայիսի 18
Սահմի	մայիսի 19-ից հունիսի 17
Տրէ	հունիսի 18-ից հուլիսի 17
Քաղոց	հուլիսի 18-ից օգոստոսի 16
Արաց	օգոստոսի 17-ից սեպտեմբերի 15
Մեհեկան	սեպտեմբերի 16-ից հոկտեմբերի 15
Արեգ	հոկտեմբերի 16-ից նոյեմբերի 14
Ահեկան	նոյեմբերի 15-ից դեկտեմբերի 14
Մարերի	դեկտեմբերի 15-ից հունվարի 13
Մարգաց	հունվարի 14-ից փետրվարի 12
Հրոտից	փետրվարի 13-ից մարտի 14
Աելեաց	մարտի 15-ից 19

Հին հայկական ամսանունների կարգը պահպանվել է այնպես, ինչպես եղել է ամիսների անվանակոչության ժամանակ, ըստ որում այդ հաջորդականության մեջ տարվա որոշակի ժամանակների և դրանց հետ կապված երևույթների ու ամսանունների իմաստային համապատասխանությունն անժխտելի է (Աղայան, 1986, էջ 75):

Դա իսկապես անհերքելի է, քանի որ իրանական ծագումով **մեհեկան և ահեկան** բառերը 7-րդ և 9-րդ ամիսներն են, ինչպես դրանք եղել են նաև հին պարսկական ամիսների շարքում: **Տրէ**-ն ևս համապատասխանում է այն 4-րդ ամիսն է, ինչպես պարսկերենում **թիր** ամիսը: Եվ քանի որ այդ համապատասխանությունը, ըստ Աղայանի, կարող էր լինել մ.թ.ա. 7-րդ դարի կեսերից ոչ ուշ, ապա հասկանալի է, որ հայկական ամսանունների անվանակոչությունը ևս պիտի այդ ժամանակ կատարված լինի: Սակայն չի բացառվում, որ այն ավելի շուտ տեղի ունեցած լինի: Սակայն անհերքելի է, որ ամսանունների՝ պարսկերենից փոխառումը կատարվել է հենց մ.թ.ա 7-րդ դարում. հայերի կազմավորման գործընթացը բուռն զարգացում է ստացել հենց մ.թ.ա 7-րդ դարից: Հավանական է նաև, որ հայկական ամսանուններն

Լալիկ Խաչատրյան, Սիրարփի Դավթյան

այլ անվանումներ ունեցած լինեն, և հենց այս ժամանակաշրջանում դրանք փոխառված լինեն պարսկերենից:

Ստորև ներկայացնում ենք երկու տոմարագետների ` հայոց տոմարի ամիսների անսամուտների մշտական զուգակցությունը Հուլյան տոմարի հետ և հայոց ամիսների պարունակած օրերը: Ինչպես կտեսնենք, այն էդ. Աղա-յանի կազմած տախտակի համեմատությամբ տարբերվում է ամիսների և օրերի ընդգրկմամբ:

Հովհաննես Իմաստասերի կատարած բարեփոխությունը (Բաղայան, 1976, էջ 54).

Հայոց տոմարի ամիսները	Անսամուտը հուլյան տոմարով	Հայոց տոմարի ամիսների պարունակած օրերը
Նաւասարդ	Օգոստոսի 11	30
Հոռի	Սեպտեմբերի 10	30
Սահմի	Հոկտեմբերի 10	30
Տրէ	Նոյեմբերի 9	30
Քաղոց	Դեկտեմբերի 9	30
Արաց	Հունվարի 8	30
Մեհեկան	Փետրվարի 7	30
Արեգ	Մարտի 9(8)*	30
Ահեկան	Ապրիլի 8(7)	30
Մարերի	Մայիսի 8(7)	30
Մարգաց	Հունիսի 7(6)	30
Հրոտից	Հուլիսի 7(6)	30
Ավելաց	Օգոստոսի 6(5)	5(6)

Միմեոն Երևանցու կատարած բարեփոխությունը (Հ.Ս. Բաղայան, 1976, էջ 73).

Նաւասարդի 1	Հունվարի 6
Հոռի 2	Փետրվարի 5
Սահմի 1	Մարտի 7
Տրէի 2	Ապրիլի 6
Քաղոցի 1	Մայիսի 6
Արացի 2	Հունիսի 5
Մեհեկանի 1	Հուլիսի 5
Արեգի 1	Օգոստոսի 4
Ահեկանի 1	Սեպտեմբերի 3
Մարերի 1	Հոկտեմբերի 3
Մարգացի 1	Նոյեմբերի 2
Հրոտիցի 1	Դեկտեմբերի 2
Ավելացի 1	Հունվարի 1

Ժամանակակից ամիսների անվանումները հռոմեական են: Տարվա առաջին ամիսը եղել է *մարտը*, որը պատերազմի Աստված **Մարսի** անունն է: Ապրիլն առաջացել է **ապրիլե** (aprire – բանալ) բառից, որը նշանակում է «բողոքոջների առաջացում, բնության զարթոնք»: *Մայիսն* առաջացել է **Մայա** աստվածուհու անունից: *Հունիսն* առաջացել է գլխավոր լեզուների աստծու՝ **Յունոնի** աղավաղված անունից:

Մնացած ամիսներին տվել են լատիներեն հաշվելու հերթական համարների անունները. **quintilis** (հուլիս), **sextilis** (օգոստոս), september (լատ. septem-նշանակում է յոթ), oktober (լատ. octem- ութ), november (լատ. novem ինը), december (լատ. decem- տասը) (Լ.Խաչատրյան, 2010, էջ 147): Այս անունները, բացի **կվինտիլիս** և **սեքստիլիս** անուններից, պահպանվել են մինչև այժմ:

Հին Հռոմում 12-ի փոխարեն 10 ամիս է եղել, որը լրանալուց հետո ևս 51 օր սպասել են, ապա սկսել են Նոր տարին: *Նոսնա Պոմպեյիոսի* կարգադրությամբ ավելացնում են *հունվարը և փետրվարը*: *Հունվարը* տարվա առաջին ամիսն է եղել, իսկ *փետրվարը՝* վերջինը: Նոր տարվա սկիզբը հունվարի 1-ը տեղափոխելը բացատրվում էր նրանով, որ հռոմեացիները տնտեսական ու վարչական աշխատանքների նոր տարին սկսում էին հունվարի 1-ից, իսկ ոմանք էլ կարծում են, որ այն որևէ իրադարձության հետ կապ չունի, այն դեռ բացատրված չէ:

Հունվար (januaris) անունը գալիս է **Յանոս** աստծու անունից, իսկ փետրվարը՝ (febraurius) ննջեցյալներին հիշելու **Փերրու Արիոս աստծու** անունից:

Մ.թ.ա 8-րդ թվականին Հռոմի սենատը որոշել է **Օգոստոս** կայսեր անունը հավերժացնելու համար **սեքստիլիս** ամիսն անվանել նրա անունով (Հ. Բադալյան, Երևան, էջ 86):

Հայերը 18-րդ դարից հետո ամբողջությամբ անցել են հռոմեական ամսանուններին:

Միջին հայերենում հուլիսը անվանում էին **օրախ**, որը թուրքերենից փոխառություն էր, **թէմուզ**, որն էլ փոխ էին առել արաբերենից: Սեպտեմբերը նաև անվանում էին **սեխտեմբռ**, **սեխտեմպեր**, նոյեմբերը՝ **նոյեմբռ**, **նոյեմպեր**:

Հայկական տոմարի 11-րդ ամիսն էլ երբեմն անվանում էին **մարգազ**:

Ստորև ներկայացնում ենք ամսանունների անվանումներն ըստ հայերենի տարբեր գոյավիճակների:

Գրաբար	Միջին հայերեն	Աշխարհաբար
Նաուասարդ	յադլեստոս	օգոստոս
Հոռի	գերմանիկոս,	սեպտեմբեր
Սահմի	հոկտրնբեր	հոկտեմբեր
Տրէ	նոյեմբեր	նոյեմբեր
Քաղոց	դեկտեմբերի	դեկտեմբեր
Արաց	յունուարիոս	հունվար
Մեհեկան	փերրուարիոս, փետրվար	փետրվար

Լալիկ Խաչատրյան, Սիրարփի Դավթյան

Արեգ	մարտ	մարտ
Ահեկան	ապրիլիոս	ապրիլ
Մարերի	մայիս	մայիս
Մարգաց	հունիս	հունիս
Հրոտից	յուլիոս	հուլիս
Ավելաց	-	-

Եզրակացություն

Հոդվածը նվիրված է հայկական ամսանունների ծագումնաբանության քննությանը, դրանց անվանակոչության, բառակազմության և ժամանակային ընդգրկման բացահայտմանը: Եթե հին հայկական որոշ ամսանունների ծագումը և անվանակոչությունը կապվում էր տարբեր կենդանիների և թռչունների, բնության և կենցաղային տարբեր երևույթների, ինչպես նաև թվային համակարգի հետ, ապա Հուլյան տոմարով դրանք կապում էին պատմական անձնավորությունների և Աստվածների հետ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

Աղայան, Էդ. (1986) *Ակնարկներ հայոց տոմարների պատմության*, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան:

Աղայան, Էդ. (1974) *Բառարևանական և ստուգաբանական հետազոտություններ*, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան:

Ալիշան, Ղ. (2002) *Հայոց հին հավատքը կամ հեթանոսական կրոնը*, Երևան:

Աճառյան, Հր. (2013) *Հայոց լեզվի պատմություն*, Ա մաս, Երևան ԵՊՀ Հրատարակչություն, Երևան:

Աճառյան, Հր. (1926) *Արմատական բառարան*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան:

Բաղդալյան, Հ. (1976) *Հայոց տոմարի պատմություն*, Հայկական ՍՍՀ ԳԱԱ հրատարակչություն, Երևան:

Բաղդալյան, Հ. (1970) *Օրացույցի պատմություն*, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատարակչություն, Երևան:

Դավթյան, Ս. (2017) *Նավասարդը որպես ամիս և տոն*//Բանբեր Եվրասիա միջազգային համալսարանի, N 2, էջեր 107-115:

Թումանյան, Բ. (1972) *Տոմարի պատմություն*, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան:

Խաչատրյան, Լ. (2010) *Հերարքրաշարժ լեզվաբանություն*, «Զանգակ-97» հրատ., Երևան:

Խաչիկյան, Լ. (1941) *Յաղագս րարենտին ի Վանական վարդապետէ ասացեալ*, Մատենադարանի գիտական նյութերի ժողովածու, N 1, Երևան:

Համբարձումյան Ռ., (1992), *Հայկական տոմար*, Երևան:

Հովհաննիսյան, Լ. (2006) *Գրաբարի բառապաշարը*, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն հրատարակչություն, Երևան:

Մալխասյան, Ստ. (1944) *Հայերեն բացարթական բառարան*, Հայկական ՍՍՌ պետական

հրատարակչություն, Երևան:

Շիրակացի, Ան. (1940) *Տոմարագիրություն և տոմար*, Երևան:

Hübschman, H. (1897) *Armenische Grammatik*. It, Leipzig:

Lagarde, P De (1866) *Gesammelte Abhandlungen*, Leipzig:

Benvenist, E. (1965, p-6-11) *Armenien aregakn soleil et la formation nominal-akn*, REA, NS, N 2:

References

- Aghayan, Ed. (1986) *Aknarkner hayots tomarneri patmutyuan* [Notes on the History of Armenian Tomars]. Haykakan SSH GA hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Aghayan, Ed. (1974) *Barraknnakan yev stugabanakan hetazotutyunner* [Etymological and Etymological Researches]. Haykakan SSH GA hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Alishan, GH. (2002) *Hayots' hin havatky kam hetanosakan krony* [Armenian ancient faith or pagan religion]. Yerevan. (In Arm.)
- Acharryan, Hr. (2013) *Hayots lezvi patmutyun*, I mas [History of the Armenian language, Part A]. Yerevan YePH Hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Acharryan, Hr. (1926) *Armatakan bararan* [Root Dictionary]. Yerevani hamalsarani hratarakut'yun, Yerevan. (In Arm.)
- Badalyan, H. (1976) *Hayots tomari patmutyun* [History of the Armenian Tomar]. Haykakan SSH GAA hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Badalyan, H. (1970) *Oratsuytsi patmutyun* [History of the Calendar]. Haykakan SSH GA hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Davt'yan, S. (2017) *Navasard yorpes amis yev ton* [“Navasard” as a Month and Holiday]// Banber Yevasia mijazgayin hamalsarani, N 2, ejer 107-115: (In Arm.)
- Tumanyan, B. (1972) *Tomari patmutyun* [History of Tomar]. Yerevani hamalsarani hratarakch'ut'yun, Yerevan. (In Arm.)
- Khachatryan, L. (2010) *Hetakrkrasharzh lezvabanutyun* [Fascinating Linguistics]. «Zangak-97» hrat., Yerevan. (In Arm.)
- Khachikyan, L. (1941) *Yaghags tarentin i Vanakan vardapete asatseal* [The Reverend Vanakan said at the end of this year]. Matenadaran gitakan nyut'eri zhoghovatsu, N 1, Yerevan. (In Arm.)
- Hambardzumyan, R. (1992) *Haykakan tomar* [Armenian Tomar]. Yerevan. (In Arm.)
- Hovhannisyan, L. (2006) *Grabari barrapashary* [Grabar's Vocabulary]. HH GAA «Gitutyun hratarakchutyun, Yerevan. (In Arm.)
- Malkhasyan, St. (1944) *Hayeren batsatrankan barraran* [Armenian Explanatory Dictionary]. Haykakan SSRR petakan hratarakch'ut'yun, Yerevan. (In Arm.)
- Shirakatsi, An. (1940) *Tomaragitutyun yev tomar* [Notary science and tomar] Yerevan. (In Arm.)
- Hübschman, H. *Armenische Grammatik* [Armenian grammar]. It, Leipzig, 1985- 1897. (In Germ.)
- Lagarde, P.De *Gesammelte Abhandlungen* [Collected Papers], Leipzig, 1866. (In Germ.)
- Benvenist, E. *Armenien aregakn soleil et la formation nominal-akn* [Armenian aregakn sun and nominal-akn formation], REA, NS, N 2, 1965, p-6-11. (In Germ.)

Лалик Хачатрян

*Заведующий лабораторией лингвистических исследований Армянского государственного педагогического университета имени Х. Абовяна, доктор филологических наук, профессор
Эл. адрес: linguasal51@mail.ru*

Сирарпи Давтян

*Начальник Управления по академическим вопросам Международного университета Евразия, соискатель кафедры армянского языка и методики его преподавания Армянского государственного педагогического университета имени Х. Абовяна
Эл. адрес: sirarpi.davtyan@eiu.am*

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ ОБЩЕАРМЯНСКИХ НАЗВАНИЙ МЕСЯЦЕВ

Целью данной статьи является рассмотрение происхождения общеармянских названий месяцев, выявление периода их именования.

Данным вопросом занимался ряд известных языковедов. Было проанализировано, что пять старых армянских названий месяцев: трэ, кагоц, арац, арег, авельяц являются исконно армянскими словами, семь – мегекан, агекан, марери, гротиц, навасард, сагми, маргац заимствованы из иранского, четыре слова являются персидскими названиями месяцев, три общеупотребительных слова под влиянием армянской культуры стали названиями месяцев: навасард, сагми, маргац, однако название месяца «гори» остается непроверенным.

Впервые было проведено сравнение названий месяцев древнеармянского, среднеармянского и современного армянского языков. В среднеармянском языке названия месяцев в основном были взяты из юлианского календаря, впоследствии перешедшие в западноармянский, часть из которых отличается написанием и произношением от западноармянских названий месяцев, а некоторые из них являются заимствованиями из арабского и турецкого языков.

В современном армянском используются латинские (римские) названия месяцев, потому что с 18 века армяне полностью перешли на юлианский календарь, полностью приняв латинские названия месяцев.

Представлено также, что составленный некоторыми астрономами армянский календарь имеет постоянное совпадение названий месяцев с юлианским календарем, но также имеются совпадения по количеству дней месяца, в результате чего стало ясно, что в разные века они были различны по своему временному обобщению.

Ключевые слова: слова хронологии, название месяца, календарь, заимствование, этимология, генеалогия, год.

Lalik Khachatryan

Head of the Linguistic Research Laboratory of the Armenian State Pedagogical University named after Kh. Abovyan, Doctor of Philology, Professor
E-mail: lingualal51@mail.ru

Sirarpi Davtyan

Head of the Academic Affairs Office at Eurasia International University, Ph.D. student of the Chair of the Armenian Language and Teaching Methodology at the Armenian State Pedagogical University named after K. Abovyan
E-mail: address:sirarpi.davtyan@eiu.am

QUESTIONS ON THE SUBJECT OF THE ORIGIN OF COMMON ARMENIAN MONTH NAMES

The purpose of this article is to examine the genealogy of common Armenian month names, to reveal the period of their naming, which has been examined by a number of famous grammarians.

It has been shown that five of the ancient Armenian month names are native Armenian words: **tre, kaghots, arats, areg, avelyats**, seven are borrowings from Farsi: **mehekan, ahekan, mareri, hrotits, navasard, sahmi, margats**. Four of them are Persian month names, three are cooperative words that have turned into month names in Armenian culture: **navasard, sahmi, margats**. The month name **Hori** remains unexplained.

For the first time, a comparison has been made between the month names of Old Armenian, Middle Armenian and Modern Armenian. In the Middle Armenian status, the names of the months were mainly taken from the Julian Calendar which later passed to the Modern Armenian language. Some of them differ from the Modern Armenian month names in writing and pronunciation, and others are borrowings from Arabic and Turkish. Latin (Roman) month names are used in modern Armenian, because the Armenians switched to the Julian calendar from the 18th century, borrowing all the Latin month names. The constant pairing of the dates of the months of the Armenian calendar (“Tomar”) with the Julian one compiled by some cineradiographs was also presented, as well as the days contained in the Armenian months were given, as a result of which it became clear that they were different in their temporal inclusion in different centuries.

Key words: chronology words, month name, calendar, borrowing, etymology, genealogy, year.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել 2022թ. մայիսի 20-ին:
Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման 2022թ. մայիսի 25-ին:
Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 2022թ. հունիսի 1-ին:

Սիրարփի Կարապետյան
*Երևանի պետական համալսարանի,
Խ. Աբովյանի անվ. Հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի,
ՀՀ ԳԱԱ գիտակրթական միջազգային կենտրոնի,
Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու, դասախոս
Էլ. հասցե՝ sirarpikarapetyan@ysu.am*

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-104

ԳՐԱԲԱՐՅԱՆ ՓՈԽԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԴԵՐԸ ԱՐԴԻ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՏԵՐՄԻՆԱԿԵՐՏՄԱՆ ՄԵՋ

Բոլոր լեզուներն իրենց զարգացման ընթացքում կրում են զանազան փոփոխություններ թե՛ արտաքին և թե՛ ներքին ազդակներից: Այլ լեզուներից փոխառվող բառերը, որոնք լեզու են մուտք գործում հիմնականում գրական-գեղարվեստական ստեղծագործությունների, թարգմանությունների և այլնի միջոցով, կոչվում են արտաքին փոխառություններ, իսկ միևնույն լեզվի ավելի վաղ շրջաններից փոխառված բառերը համարվում են ներքին փոխառություններ:

Արդի հայերենի տերմինակերտման մեջ մեծ դեր ունի գրաբարը, որից ժամանակակից հայերենին անցած բազում բառեր գրաբարում հաճախ եզրույթային արժեք չեն ունեցել, սակայն արդի հայերենում արդեն հանդես են գալիս կամ միայն որպես եզրույթ, կամ նաև որպես եզրույթ՝ մեկ այլ իմաստով: Դրանք կարող են լինել մասնագիտական եզրույթներ՝ լրագրողական, իրավաբանական, արվեստին, արհեստին առնչվող, տեխնիկական եզրույթներ, ֆիզիկային առնչվող եզրույթներ, ֆինանսական եզրույթներ, լեզվաբանական, բժշկագիտական, բուսաբանական, կենդանաբանական և այլն: Մույն հոդվածում մենք ընդգրկել ենք նմանատիպ մի շարք բառեր՝ բացատրելով դրանց իմաստները գրաբարում և աշխարհաբարում: Հոդվածն արդիական է նախևառաջ նրանով, որ բա-

ռապաշարի քննությանն առնչվող ուսումնասիրությունները միշտ են լեզվաբանների ուշադրության կենտրոնում, և երկրորդ՝ այն պատճառով, որ այն նվիրված է ժամանակակից հայերենի բառապաշարի զարգացմանը, իսկ վերջինիս հարստացմանն ու կատարելագործմանը նվիրված ուսումնասիրությունները առանձնակի կարևորություն են ներկայացնում:

Հիմնաբառեր. գրաբար, ժամանակակից հայերեն, փոխառություն, արտաքին, ներքին, եզրույթ, բառային կազմ, բառարան, տերմինակերտում, մասնագիտական:

Ներածություն

Հայտնի է, որ յուրաքանչյուր լեզու հարատև զարգացող համակարգ է: Այն անընդմեջ փոփոխվում է ներքին և արտաքին ազդակների շնորհիվ: «Սովորաբար գիտության որևէ ճյուղի զարգացումը ուղեկցվում է այդ ճյուղին անհրաժեշտ տերմինաբանության ստեղծմամբ և կարգավորմամբ» (Ասլանյան, 1982, էջ 167):

Լեզվի փոփոխման, դրա զարգացման կարևորագույն միջոցներից են փոխառությունները:

Սովորաբար նեղ իմաստով «փոխառություն» եզրույթով կոչում են պատմական որոշ ժամանակաշրջանում օտար տիրակալների լեզվից տիրվողների լեզվին անցած բառերը (Աղայան, 1987, էջ 624), այլ կերպ ասած՝ արտաքին փոխառությունները, որոնց կապն ակնառու է տվյալ ժողովրդի հոգևոր և նյութական մշակույթի, մարդկային քաղաքակրթությունների ու ժողովուրդների մշակութային փոխազդեցությունների պատմության հետ: Այլ լեզուներից փոխառվող բառերը հիմնականում հատկական փոխառություններ են, որոնք մուտք են գործում գրական-գեղարվեստական ստեղծագործությունների, թարգմանությունների և այլնի միջոցով (Ջահուկյան, Աղայան, Առաքելյան, Քոսյան, 1980, էջ 337): Բացի այդ՝ անընդհատ զարգանում է նաև գիտատեխնիկական տերմինաբանությունը՝ հարստանալով նորանոր բառերով ու եզրույթներով՝ կապված գիտության ու տեխնիկայի վերելքի հետ: Օտարալեզու բառարաններում «փոխառություն» բառը հաճախ սահմանվում է որպես «բառերի, քերականական կառույցների, ձևայինների, հնչույթների՝ մի լեզվից մյուսին անցնելու գործընթացը և արդյունքը, լեզվական կապերի ամենատարածված տեսակը» (Жеребило, 2010, էջ 107): Ահա ևս մեկ սահմանում. «Փոխառությունը լեզվական տարրերի անցումն է մի լեզվից մյուսը՝ որպես լեզուների փոխազդեցության արդյունք...փոխառությունները լինում են բանավոր և գրավոր» (Прохоров, 1984, էջ 445):

Սակայն փոխառությունները կարող են անցնել լեզվին ոչ միայն այլ լեզուներից, այլև միևնույն լեզվի ավելի հին շրջաններից կամ դրա տարբերակային համակարգերից և այլն: Արդի արևելահայերենի դեպքում նման փոխառությունները կարող են անցնել գրաբարից, միջին հայերենից, ժողովրդախոսակցական լեզվից, բարբառներից, արևմտահայերենից: Այն բառերը, որոնք լեզվին փոխանցվում են նշված ճանապարհով, կոչվում են «ներքին փոխառություններ» (Ջահուկյան և համահեղինակներ, 1980, 334-335):

Հարկ է նշել, որ ժամանակակից հայերենի բառապաշարը զգալիորեն հարստացել է նաև հենց ներքին փոխառությունների շնորհիվ:

Փոփոխություն են կրել թե՛ լեզվի բառային կազմը, թե՛ բառային հիմնական ֆոնդը. վերջինս «...թեև ավելի դանդաղ, քան լեզվի բառային կազմը, ժողովրդի զարգացմանը զուգընթաց կատարելագործվում ու համալրվում է նախ իր ներքին միջոցների ընդարձակման ու ծավալման, ապա այլ լեզուներից ընդունած և յուրացրած բառերի հաշվին» (Ղազարյան, 2006, էջ 148):

Առհասարակ, յուրաքանչյուր լեզու հին որակից միայն այն ժամանակ է անցնում նոր որակի, երբ դրա հնչյունաբանության, բառային կազմի ու քերականության նոր որակի հետ կապված տարրերն աստիճանաբար կուտակվելով ու զարգանալով՝ գերակշռում են հին որակի տարրերին և ընդգրկում լեզվի հաղորդակցական գործառնությունը (Ղազարյան, 1961, էջ 83):

Գրաբարի ազդեցության քննությունը արդի արևելահայերենի բառապաշարի և տերմինաբանության վրա ենթադրում է բառապաշարի համակողմանի քննություն թե՛ ըստ բառապաշարային միավորների ծագումնաբանության, թե՛ ըստ իմաստային առանձնահատկությունների, թե՛ ըստ տերմինագործածությանն առնչվող հարցերի և այլն:

Սույն հոդվածում ընդգրկված բառերն առանձնացրել ենք ըստ գրաբարյան և արդի հայերենի հայտնի բառարանների (Աւետիքեան, Սիրմէլեան, Աւգերեան, 1836–1837; Աւգերեան, Ճէլալեան, 1865; Ղազարեան, 2004; Հովհաննիսյան, 2010; Խաչատրյան, 2016, Խմբագրական կոլեգիա (ԺՀԼԲԲ), 1969–1980, Բարսեղյան, 1973, Խաչատրյան, 2021):

Տեսական հիմքերը և մեթոդը

Հարկ է նշել, որ հայերենի բառապաշարը զգալիորեն զարգանում է նաև դրա բառային կազմի մեջ տեղի ունեցող ներքին այնպիսի տեղաշարժերով, ինչպիսիք են գործառական և լեզվառձական շերտերի պատկանող բառերի փոխանցումը մի շերտից մյուսին: «Բառերի տերմինացում ասելով հասկանում ենք լեզվի մեջ արդեն գոյություն ունեցող և բառապաշարի գործառական կամ պատմական տարբեր շերտերի պատկանող բառերի օգտագործումը որևէ տերմինահամակարգի մեջ՝ համապատասխան տերմինային իմաստով» (Ջահուկյան և համահեղինակներ, 1980, էջ 153): Այսպես, օրինակ՝ *սկան, մարտկոց, սաղավարտ, ռուսք* և այլ բառերը գրաբարյան էին. դրանք հետագայում դարձան ռազմական եզրույթներ (Ջահուկյան և համահեղինակներ, 1980, 353–354): Գրաբարում սրանք համապատասխանաբար նշանակել են «*պարի՛ գեպնի տակ փորուած անցք՝ փոս՛ գաղտնի կամ բռնի ներս մընելու համար*» (Ղազարյան, 2004, էջ 21), «*բերդապարսպի վրայ ամրացուած և պաշտպանուած շինութիւն, որտեղից բերդապահ զօրքը կուում էր թշնամու դէմ*» (Ղազարյան, 2004, էջ 162), «*սառը գէնքի հարուածներից պաշտպանուելու համար զինուորականի մնտաղեայ գլխանոց*» (Ղազարյան, 2004, էջ 441), «*նեպուելու քար, պարսաքար*» (Ղազարյան, 2004, էջ 435): Եզրույթներն արտահայտում են տարբեր հատուկ անվանումներ, որոնք կազմում են տերմինային համակարգեր: Եվ յուրաքանչյուր տերմինահամակարգ արտացոլում է

առանձին գիտությունների, գիտական ուղղությունների, հասկացությունների համակարգ, գիտելիքի տարբեր ոլորտների իրակություններ (Корниевская, 2015, էջ 234): Մարդկային գործունեության ամեն մի ոլորտ ունի եզրույթների իր համակարգը, ուստի տերմինաբանության իմացությունը կարևոր է ոչ միայն պրակտիկ գործունեությամբ, այլև անմիջականորեն գիտությամբ զբաղվողների համար (Борисова, 2015, էջ 154):

Մույն հոդվածում մենք գրաբարյան տարբեր բառարաններից դուրս ենք գրել բառային այնպիսի օրինակներ, որոնք գրաբարում տերմինային արժեք չեն ունեցել, սակայն արդի հայերենում դրանք կիրառվում են որպես եզրույթներ կամ նաև՝ որպես եզրույթներ: Մեր հոդվածի հիմքում հիմնականում ընկած է համեմատական-զուգահրակյան մեթոդը՝ գրաբարի և ժամանակակից հայերենի բառային միավորների համեմատության հիման վրա: Հոդվածում բառային միավորների քննությունն արված է թե՛ համաժամանակյա, թե՛ տարժամանակյա հայեցակետերով:

Արդյունքները

Մեր քաղած բառային օրինակները պատկանում են տարբեր բնագավառների և առանձնացրել ենք ըստ այդմ:

Բուսակենդանական եզրույթներ

Բուսանունների հոմանիշների առկայությունը տարբեր բառարաններում հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ այդ բառերի տերմինացումը դեռևս չի ավարտվել: Բազմաթիվ բառեր՝ այդ թվում նաև ածականներ, ժամանակակից հայերենում ձեռք են բերել եզրույթային իմաստ՝ որպես բուսաբանական եզրույթներ:

Ազնիվ՝ բառը գրաբարում ունի հետևյալ իմաստները՝ 1. ած.՝ *տոհմիկ*, 2. *սրբազան*, *նվիրական*, 3. ձայնարկ.՝ *կեցցև*: Արդի հայերենում այս բառը նաև բուսաբանական եզրույթ է՝ *երիցուկի տեսակ*, *գարշահույր օշոշ*:

Անթառամ բառը գրաբարում նշանակել է 1. *չթառամող*, 2. *մնայուն*, *մշտադուր*, իսկ արդի հայերենում այն նաև բուսաբանական եզրույթ է և նշանակում է *բարդածաղկավորների ընտանիքին պատկանող բույս՝ մանր գնդաձև ծաղիկների փնջերով, անմեռուկ*:

Թունաթափ՝ գրաբարում՝ *թունաթափ լինել՝ զայրույթը, թույնը թափել մեկի վրա*: Այժմ արձանագրվում է նաև որպես բուսաբանական եզրույթ՝ *շնախույր*:

Խաչափայր՝ գրաբարում՝ *այն խաչը, որի վրա խաչեցին Քրիստոսին*: Հայերենում նաև բուսաբանական եզրույթ է՝ *քաջվարդ*:

Կարմրիկ՝ գրաբարում՝ 1. ած.՝ Կարմիր գունանվան փաղաքշական ձևը, 2. Արդի հայերենում կենդանատեսակի անուն է՝ *կարմրուկների ցեղին պատկանող գեղեցիկ փոքր միջապր՝ թևերին կարմիր ծածկույթներով*:

Համասպիտու բառը գրաբարում ունի հետևյալ իմաստները՝ 1.ած.՝ *ամեն*

1 Բուսանունների եզրույթների բացատրությունների համար բացի վերոնշյալ բառարաններից՝ հիմք է ծառայել նաև Ռ. Ղազարյանի Բուսանունների հայերեն-լատիներեն-ռուսերեն-անգլերեն-ֆրանսերեն բառարանը (Եր., 1981):

յրեղ սփռված, փարածված լինելը, ցրիվ, 2. մակբ.՝ *ամենուրեք սփռվելով, փարածվելով*, իսկ արդի հայերենում նաև բուսաբանական եզրույթ է՝ *մեխակների ընտանիքին պատկանող ծաղկի անուն*:

Հիր՝ գրաբարում 1. ած.՝ *երկնագույն կապույտ*, 2. նույն գույնի զգեստ: Արձանագրված է նաև որպես բույսի անուն՝ *եռագույն մանուշակ*:

Ճղեմ՝ գրաբարում բայ՝ *ձագերի նման ճովողել* (անկատար ներկան՝ *ձղել* բայի): Արդի հայերենում նաև բույսի անուն է՝ *կնյուն*:

Մոլի՝ գրաբարում 1. ած.՝ *կապույտի*, 2. *դիվահար*, 3. *բուռն*, *սաստիկ*: Արդի հայերենում նաև բուսաբանական եզրույթ է՝ *ոսկեսխորո*:

Բժշկագիտական եզրույթներ

Բժշկագիտական եզրույթները հիմնականում կապված են հիվանդությունների անվանումների, բուժումների, ախտորոշումների և այլնի հետ: Այս բառերից շատերը ևս ներքին փոխառություններ են, այսինքն՝ գալիս են մեր լեզվի զարգացման նախորդ շրջաններից:

ա. **Ախտակիր** բառը գրաբարում նշանակել է առհասարակ *ախտի ենթարկված, ախտաժեպ*, իսկ արդի հայերենում այն բժշկական եզրույթ է՝ 1. *ախտավոր, հիվանդ, ախտաժեպ, ցավագար, ախտացյալ*, 2. *ախտաբեր, ախտածին, հիվանդաբեր, հիվանդարար, ախտահարույց, ախտավարակ* իմաստներով:

բ. **Ախտասպան**՝ գրաբարում պարզապես նշանակել է *ախտերը զսպող, սպանող*, իսկ արդի հայերենում այն բժշկական եզրույթ է՝ *ածական՝ ախտերը՝ հիվանդությունները ոչնչացնող*:

գ. **Ճառագայթում (ն)**՝ գրաբարում նշանակել է *ճառագայթ, լույս, փայլ*, իսկ արդի հայերենում նաև բժշկագիտական եզրույթ է՝ 1. *ճառագայթելը, ճառագայթվելը*, 2. *ճառագայթով գոյացությունն այրելը*:

Պետք է նշել, որ բժշկագիտական եզրույթներից շատերը նաև քիմիայի և կենսաբանության ոլորտների բառեր են, քանի որ բժշկագիտությունը, քիմիան և կենսաբանությունն անքակտելիորեն կապված են իրար հետ (Օհանյան, 1982, էջ 70):

Լեզվաբանական եզրույթներ

Առանձնահատուկ հետաքրքրություն են ներկայացնում լեզվաբանական եզրույթները: Այսպես՝ **ձայնարկություն** բառը գրաբարում նշանակել է *բարձր ձայնել, բացականչություն*, արդի հայերենում՝ 1. *ձայնարկելը*: 2. *ձայնարկուի լաց՝ ողբ*: Միննույն ժամանակ այն քերականագիտական եզրույթ է և նշանակում է *խոսքի մաս, որին պատկանում են զգացմունք՝ հույզ՝ կոչ և նմանաձայնություն արտահայտող բառերը*:

Անբուն՝ գրաբարում ած.՝ *ոչ բնական*: Այժմ նաև լեզվաբանական եզրույթ է՝ *անսարմար հիմքերով կազմվող խոնարհման փիպ*:

Անծորդ բառը նշանակել է *լծակից, ընկեր, ամուսին չունեցող*, իսկ արդի հայերենում այն լեզվաբանական եզրույթ է՝ *լծորդի ձայնավոր չունեցող իմաստով*:

Բարդություն¹ գրաբարում՝ *բարդելը, կուրակվելը*: Արդի հայերենում նաև քերականագիտական եզրույթ է՝ *բառակազմության տեսակ*:

Խառնուրդ² գրաբարում՝ 1. *Կցորդություն, միաբանություն*, 2. *Բանականների ընդհարվելը*: 3. *Գեյրերի խառնվելը*: Այժմ նաև լեզվագիտական եզրույթ է՝ *բաղարկություն*:

Ֆինանսական եզրույթներ

Պակաս հետաքրքիր չեն նաև այն բառերը, որոնք եզրույթային իմաստ են ձեռք բերել ֆինանսաբանական համակարգում և լայն կիրառություն ունեն ժամանակակից աշխարհում: Բերենք մի քանի օրինակ՝

գումար բառը գրաբարում նշանակել է *խումբ, խմբվելը, հավաքված բազմություն*, իսկ արդի հայերենում այն նաև մաթեմատիկական և ֆինանսական եզրույթ է. 1. *երկու կամ ավելի թվերի գումարումից սրացված քանակ*, 2. *որևէ բանի ընդհանուր քանակություն*, 3. *դրամի որոշ քանակություն* իմաստներով:

Խնդիր³ գրաբարում՝ 1. *փնտրելը, որոնելը*, 2. *հարցում, բացատրություն*, 3. *խնդրանք*: Արդի հայերենում նաև եզրույթ է՝ *առաջադրանք*:

Կուրորակ⁴ գրաբարում՝ *կրոր, պարար*: Արդի հայերենում մաթեմատիկական եզրույթ է՝ *ամբողջի որևէ մասը*²:

Հարթություն⁵ գրաբարում՝ 1. *հարթ լինելը*, 2. *հավասարություն, համաչափություն*, 3. *համաձայնություն, միաբանություն*, 4. *մեղմություն, ցածրություն*: Արդի հայերենում նաև մաթեմատիկական եզրույթ է՝ *երկու չափում ունեցող մակերես*:

Մեծություն⁶ գրաբարում՝ 1. *մեծ լինելը, ճոխություն*, 2. *հարստություն*, 3. *մեծամտություն, հպարտություն*: Արդի հայերենում նաև մաթեմատիկական եզրույթ է՝ *չափ, ծավալ*:

Ֆիզիկային առնչվող եզրույթներ

Ֆիզիկային վերաբերող տարբեր եզրույթներ կարող են հանդիպել բնականաբար նախևառաջ ֆիզիկայի դասագրքերում: Դրանք առաջին հայացքից սովորական բառեր են, սակայն մասնագիտական բառապաշարում բոլորովին այլ իմաստ են արտահայտում: Դիտարկենք որոշ բառեր, որոնք մեր լեզվի զարգացման ավելի հին շրջանում այլ իմաստներ են ունեցել.

հզորություն⁷–գրբ.՝ *հզոր լինելը, քաջություն, արիություն*, արդի հայերենում այն նաև ֆիզիկային առնչվող եզրույթ է 1. *աշխատանքի և դրա կատարման ժամանակի հարաբերությունը ցույց տվող մեծություն, կարողություն* իմաստով:

Արագություն⁸–գրաբարում՝ *շարժման արագ լինելը*: Արդի հայերենում նաև ֆիզիկայի և տեխնիկայի եզրույթ է՝ *շարժման կամ գործողության արագ լինելը*, 2. *որևէ բանի շարժման կամ տարածման աստիճանը*, 3. *տեխնիկա՝ ավտոմոբիլի՝ տրակտորի ևն քաշող ուժի փոփոխվող մեծությունը*, 4. *ֆիզիկա՝*

² Նշանակում է նաև կապարե մանրագնդակ:

առարկայի անցած տարածության և դրա համար սպառված ժամանակի հարաբերությունը:

Ճնշում (ս)– գրաբարում՝ *ճնշելը*: Արդի հայերենում այն ֆիզիկայի եզրույթ է՝ *զազերի ու հեղուկների առաձգականության աստիճանը*: Ոչ եզրույթային իմաստով *ճնշում* բառն ունի բոլորիս հայտնի «*ազդեցություն*», «*ներգործություն*» իմաստները:

Լիցք բառը գրաբարում նշանակել է *վեգ, ճան*: Արդի հայերենում այն ունի հետևյալ իմաստները՝ 1. *գործվածքի փոքրիկ պայտվածքը համապատասխան թելով լցնելը*: 2. *պարի հիմքի՝ գեպրնի մեջ փորված խրամի մեջ լցվող շինանյութը, նաև ֆիզիկայի եզրույթ է՝ որևէ մարմնի մեջ եղող էլեկտրականություն և դրա քանակը*: Ի դեպ, այս բառը ժամանակակից հայերենում նաև սպորտի բնագավառի եզրույթ է՝ *մարմնի կենսագործունեությունը բարձրացնելու համար կատարվող մարմնամարզական վարժանքների ամբողջությունը* իմաստով:

Տեխնիկական եզրույթներ

Շարժիչ՝ գրաբարում՝ *շարժող*: Արդի հայերենում այն ոչ միայն նշանակում է *շարժող, առաջ մղող*, այլ նաև տեխնիկական եզրույթ է՝ *էներգիայի որևէ տեսակը մեխանիկական ուժի փոխարկող մեքենա* իմաստով:

Բարձիչ՝ գրաբարում՝ բարձրացնող, արդի հայերենում այն նաև եզրույթ է՝ *տեխնիկական ծանրություն բարձրացնող մեքենա* իմաստով:

Այժմ տեխնիկական եզրույթների քանակը գնալով մեծանում է՝ պայմանավորված տեխնիկայի արագ զարգացմամբ, տեխնիկական գյուտերի և նորարարությունների՝ մեր կյանք ներթափանցմամբ:

Մասնագիտական տարբեր եզրույթներ

Գիտության ոլորտում գործածվող բառերը կարևոր դեր են կատարում գիտական հաղորդակցման ու տեղեկատվության փոխանակման բնագավառում, և դրանց թիվը գնալով մեծանում է՝ կապված գիտության հետագա զարգացման և առաջընթացի հետ (Օհանյան, 1982, էջ 236):

Հասարակական ամենատարբեր ոլորտներում նոր մասնագիտությունների, զբաղմունքների առաջացման և զարգացման հետ կապված՝ առաջ են գալիս նոր հասկացություններ, որոնք բնականորեն լեզվում պետք է անվանվեն այս կամ այն կերպ, ուստի դրանք անվանելու համար մեր լեզուն կան օգտագործում է սեփական միջոցները՝ նոր իմաստով կիրառելով լեզվի ավելի հին շրջանում արդեն իսկ գոյություն ունեցող բառը, կամ բառեր է փոխառում այլ լեզուներից:

Լրագրողական, իրավաբանական եզրույթներ. այսպես՝ *հաղորդում (ս)* բառը գրաբարում ունի *հաղորդություն ընդունել* իմաստը, իսկ արդի արևելահայերենում այն նաև գիտական և մասնագիտական եզրույթ է՝ հետևյալ իմաստներով՝ 1. *այն, ինչ հաղորդվում է ռադիոյով և հեռուստատեսությամբ*:

յամբ, հաղորդումների ծրագիր, 2. որևէ մեկի կողմից հաղորդվող տվյալներ՝ տեղեկություններ ևն: Այն ունի նաև հետևյալ նշանակությունները՝ 1. օդերևութաբանական կայանի հաղորդում, 2. գիտական համառոտ զեկուցում որևէ բանի մասին:

Հաշտարար բառը գրաբարում նշանակել է *հաշտություն կայացնող, բարեխոս, միջնորդ*, իսկ արդի հայերենում այն նաև իրավական եզրույթ է՝ վիճելի գործերը վարող պետական պաշտոնյա իմաստով:

Արհեստին առնչվող եզրույթներից է՝ **մաշկագործ**՝ գրաբարում՝ *մաշկից պարրաստրված, մաշկեղեն, կաշվե*: Արդի հայերենում *մասնագիտական եզրույթ է՝ կաշեգործ*:

Հարկ է նշել, որ վերոնշյալ եզրույթներից շատերը դարձել են լայն գործածելի, իսկ շատ բառեր էլ դեռևս գործածության բարձր հաճախականություն չունեն և լայնորեն չեն կիրառվում:

Քննարկում

Այսպիսով, յուրաքանչյուր լեզվի զարգացումն անընդհատական և շարունակական երևույթ է: Արտաքին և ներքին ազդակներն իրենց անմիջական ազդեցությունն են ունենում այս կամ այն լեզվի վրա: Այս առումով, ինչպես տեսնում ենք, մեծ է գրաբարի ունեցած ազդեցությունն արդի արևելահայերենի բառապաշարի և տերմինակերտման հարցում: Ընդ որում գրաբարյան բառերով հարստացել են արդի հայերենի ամենատարբեր ոլորտների տերմինահամակարգերը: Իհարկե, մեկ հողվածի շրջանակներում անհնար է ներկայացնել գրաբարյան բառապաշարից արդի հայերենին անցած բոլոր այն բառերը, որոնք ձեռք են բերել եզրույթի արժեք, սակայն մեր համոզմամբ մեր այս հետազոտությունը կարող է մեկնարկ հանդիսանալ տերմինակերտման բնագավառին նվիրված հետագա մի շարք այլ հետազոտությունների համար:

Եզրակացություն

Ակնհայտ է, որ մեր լեզվի գրաբարյան շրջանը կարևոր դեր է կատարել և այժմ էլ շարունակում է կատարել մասնագիտական տարբեր բնագավառների տերմինակերտման մեջ: Գրաբարի ազդեցությունը ժամանակակից հայերենի վրա դրսևորվում է ոչ միայն բառային միավորներ տրամադրելու, այլև մեր լեզվի բառակազմական եղանակներով ու միջոցներով մասնագիտական նոր եզրույթներ կերտելու մեծ հնարավորություններ ստեղծելու մեջ: Ինչպես նշել ենք վերևում, մեր բերած բառերը գրաբարից արդի հայերենի բառապաշարին փոխանցված և եզրույթային արժեք ձեռք բերած բառերի միայն որոշ մասն են կազմում: Նմանատիպ բառերի թե՛ համաժամանակյա և թե՛ տարժամանակյա քննությունը հնարավորություն է ընձեռում մեզ՝ ծանոթանալու բառային իմաստների՝ մեր լեզվի շրջանակներում կատարված նմանօրինակ տարբեր փոփոխություններին և անցումներին:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Աղայան Է. (1976) *Արդի հայերենի բացարական բառարան՝ երկու մասով*, Եր., «Հայաստան» հրատ.:
- Աղայան, Է. (1987) *Լեզվաբանության հիմունքներ*, Եր., Երևանի համալս. հրատ.:
- Ասլանյան Ա. (1982) Տերմինակազմության աղբյուրները հայերենում, *Ակնարկներ ժամանակակից հայոց լեզվի բառագիրության և տերմինաբանության*, էջ 149–236, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
- Ազերեան, Մ., Ճլալեան, Գր. (1865) *Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի*, Վենետիկ, Սուրբ Ղազար:
- Աետիքեան, Գ., Սիրմելեան, Խ., Ազերեան, Մ. (1836–1837) *Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի*, հ. 1–2, Վենետիկ, Տպարան ի Սրբոյն Ղազարու:
- https://lingvistics_dictionary.academic.ru/?f=0LDQvdGC0LA%3D&t=0LDRgNCz0L4%3D&nt
- Բարսեղյան, Հ. (1973) *Հայերեն ուղղագրական–ուղղախոսական–տերմինաբանական բառարան*, Եր., «Լոյս» հրատ.:
- Ժամանակակից հայոց լեզվի բացարական բառարան* (ԺՀԼԲԲ), (1969, 1972, 1974, 1980), հ. 1–4, Եր., Հր. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
- Խաչատրյան, Լ. (2016) *Գրաբարի ուսումնական բառարան*, Վենետիկ, Սուրբ Ղազար:
- Խաչատրյան, Լ. (2021) *Լեզվաբանական տերմինների ուսումնական բառարան*, Երևան, ՀՀ ԳԱ «Գիտություն» հրատ.:
- Հովհաննիսյան Լ. (2010) *Գրաբարի բառարան. Նոր հայկազեան բառարանում չվկայված բառեր*, Եր., «Էդիտ Պրինտ» հրատ.:
- Ղազարեան Ռ. (2000) *Գրաբարի բառարան*, Երևանի համալս. հրատ., Երևան:
- Ղազարյան Ռ. (1981) *Բուսանունների հայերեն–լատիներեն–ռուսերեն–անգլերեն–ֆրանսերեն բառարան*, Եր., Երևանի համալս. հրատ.:
- Ղազարյան Ս. (1961) *Հայոց գրական լեզվի պատմություն*, հատոր II, Եր., Հայպետհրատ:
- Ղազարյան Ս. (2006) *Հայոց լեզվի համառոտ պատմություն*, Եր., Երևանի համալս. հրատ.:
- Ջահուկյան Գ., Աղայան Է., Առաքելյան Վ., Քոսյան Վ. (1980) *Հայոց լեզու*, I մաս, Ա պրակ (Ներածություն, հնչյունաբանություն, բառագիրություն, դարձվածաբանություն), Եր., Երևանի համալս. հրատ.:
- Օհանյան Հ. (1982) *Ժամանակակից հայոց լեզվի բառապաշարը և նրանց հարստացման միջոցները*, Եր., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ.:
- Борисова М. (2015) Терминология и терминосистема: аспекты корреляции, *Университетские чтения, Сборник материалов научно-методических чтений ПГЛУ*, Пятигорск, ч. 5, стр. 154–157. https://upload.pgu.ru/iblock/d0d/ch_05_sim_1_sektsii_11_14-m.k.-borisova-28.pdf
- Жеребило Т. (2010) *Словарь лингвистических терминов*, изд. 5–е, Назрань, изд.–во «Пилигрим».
- Корниевская Т. (2015) Термин как объект исследования в лингвистике, *Историческая и социально-образовательная мысль*, К., т. 7. N 5, ч. 1., стр. 234 – 237.
- Прохоров А. (гл. ред.) (1984), *Советский энциклопедический словарь*, изд. 3–е, Москва, «Советская энциклопедия».

References

- Aghayan, E. (1976) *Ardi hayereni batsatrankan bararan [Explanatory dictionary of modern Armenian] – erku masov*, Yerevan, “Hayastan” hrat.
- Aghayan, E. (1987) *Lezvabanutyany himunqner [Fundamentals of Linguistics]*, Yerevan, Surb Ghazar.
- Aslanyan, A. (1982) Terminakazmutyan aghbyunery hayerenum [Terminology sources in Armenian], *Aknarkner zhamanakacic hayots lezvi baragitutyany ev terminabanutyany*, ej. 149–236, Yerevan, HSSH GA hrat.
- Avgerean, M., Chelalean, Gr., (1865) *Ardzern bararan haykazeany lezui [Hand dictionary of the Haikazian language]*, Venetik, Surb Ghazar.
- Avetikean G., Surmelian Kh., Avgerean M. (1836–1837) *Nor bargirg haykazeany lezui [A new dictionary of the Haikazian language]*, h. 1–2, Venetik, Tparan i Srboyn Ghazaru. https://lingvistics_dictionary.academic.ru/?f=0LDQvdGC0LA%3D&t=0LDRgNCz0L4%3D&nt
- Barseghyan, H. (1973) Hayeren ughghagrakan–ughghaxosakan–terminabanakan bararan [*Armenian orthographic–terminological dictionary*], Yerevan, “Luys” hrat.
- Zhamanakakits hayots lezvi batsatrankan bararan [Explanatory dictionary of modern Armenian language] (ZHHLBB), (1969–1980), h. 1–4, Yerevan, HSSH GA hrat.
- Khachatryan, L. (2016) *Grabari usumnakan bararan [Old Armenian educational dictionary]*, Venetik, Surb Ghazar.
- Khachartyan, L. (2021) *Lezvabanakan terminneri usumnakan bararan [An educational dictionary of linguistic terms]*, Yerevan, HH GAA “Gitutyun” hrat.
- Hovhannisyany, L. (2010) *Grabari bararan; Nor Haykazeany bararanum chvkayvats barer [Old Armenian dictionary. Words not found in the new Haikazian dictionary]*, Yerevan. “Edit Print” hrat.
- Ghazaryany, R. (2000) *Grabari bararan [Old Armenian dictionary]*, Yerevan, Yerevani hamals. hrat..
- Ghazaryany, R. (1981) *Busanunneri hayeren–latineren–rruseren–angleren–franserens barraran [Armenian–Latin–Russian–English–French dictionary of plant names]*, Yerevan, Yerevani hamals. hrat.
- Ghazaryany, S. (1961) *Hayots grakan lezvi patmutyany [History of the Armenian literary language]*, hator II, Yerevan, Haypethrat.
- Ghazaryany, S. (2006) *Hayots lezvi hamarot patmutyany [A brief history of the Armenian language]*, Yerevan, Yerevani hamals. hrat.
- Jahukyan, G., Aghayan, E., Araqelyany, V., Qosyan V. (1980) *Hayots lezu [Armenian language]*, I mas, A prak (Neratsutyany, Hnchyunabanutyany, baragitutyany, dardzvatsabanutyany), Yerevan, Yerevani hamals. hrat.
- Ohanyany, H. (1982) *Zhamanakakic hayots lezvi barapashary ev nra harstatsman mijocnery [Vocabulary of the modern Armenian language and means of their enrichment]*, Yerevan, HSSH GA hrat.
- Borisova, M. (2015) Terminologiya i terminosistema; aspekti korrelatsii [Terminology and terminological system: aspects of correlation], Universitetskiye chteniya, *Sbornik materialov nauchno–metodicheskikh chteniy PGLU*, Pyatigorsk, 2015, ch. 5, str. 157–157. https://upload.pgu.ru/iblock/d0d/ch_05_sim_1_

seksii_11_14-m.k.-borisova-28.pdf

Zherebilo, T. (2010) *Slovar lingvisticheskikh terminov* [Dictionary of linguistic terms], izd. 5-e, Nazran, izd.-vo "Piligrim".

Kornievskaya, T. (2015) Termin kak obyekt issledovaniya v lingvistike [The term as an object of study in linguistics]. *Istoricheskaya i socialnoe-obrazovatel'naya misl*, K., t. 7, N 5, ch. 1, str. 234–237.

Prokhorov, A. (gl. red.) (1984) *Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar* [Soviet Encyclopedic Dictionary], izd. 3-e, Moskva, "Sovetskaya entsiklopediya".

Տիրարփի Կարապետյան

*Преподаватель Ереванского государственного университета,
Армянского педагогического университета им. Х. Абовяна,
Международного научно-образовательного центра НАН РА,
Международного университета Евразия, кандидат филологических наук
Эл. адрес: sirarpikarapetyan@ysu.am*

РОЛЬ ЗАИМСТВОВАНИЙ ИЗ ГРАБАРА (ДРЕВНЕАРМЯНСКОГО ЯЗЫКА) В ФОРМИРОВАНИИ СОВРЕМЕННОЙ АРМЯНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Все языки в процессе своего развития претерпевают как внешние, так и внутренние изменения. Заимствования, поступающие в язык главным образом через литературные произведения, переводы и т. п., называются внешними заимствованиями, а слова, заимствованные из более ранних периодов того же языка, — внутренними заимствованиями. Древнеармянский язык (грабар) имеет большую роль в формировании терминологии современного армянского языка. Многочисленные слова, перешедшие в современный армянский язык из древнеармянского, часто не имели терминологического значения в древнеармянском. Напротив, в современном армянском они уже выступают либо только с подобным значением, как термин, или же получают еще и другое значение. Это могут быть профессиональные термины: публицистические, юридические, технические, финансовые, лингвистические, медицинские, ботанические, зоологические, а также термины из области искусства, ремесел, физики и др. В этой статье мы включили ряд похожих слов, пояснив их значение в древнеармянском и современном армянском языках. Актуальность статьи заключается, во-первых, в том, что исследования, связанные с изучением лексики, всегда находятся в центре внимания лингвистов, а во-вторых, что она посвящена развитию современной армянской лексики. Исследования же, посвященные ее обогащению и совершенствованию, имеют особую важность.

Ключевые слова: грабар (древнеармянский), современный армянский, заимствование, внешнее, внутреннее, термин, лексический запас, словарь, формирование терминов, профессиональный.

Sirarpi Karapetyan

*Lecturer at Yerevan State University,
Armenian State Pedagogical University after Kh. Abovian,
International Scientific-Educational Center of NAS RA,
Eurasia International University, Ph.D. in Philology
Email: sirarpikarapetyan@ysu.am*

THE ROLE OF GRABAR (OLD ARMENIAN) BORROWINGS IN CONTEMPORARY ARMENIAN TERM-FORMATION

All languages undergo various changes during their development, both under external and internal influences. Words borrowed from other languages, which enter the language mainly through literary works, translations, etc., are called external borrowings, whereas the ones borrowed from earlier periods of the same language are considered internal borrowings.

Grabar has played a big role in the term-formation of Contemporary Armenian; many words which passed from Grabar to Contemporary Armenian often had no term value in Old Armenian, but in Contemporary Armenian they already appear either only as a term or also as a term in another sense. These can be professional terms: journalistic, legal, art, craft, technical terms, terms related to physics, financial terms, linguistic, medical, botanical, zoological, etc. In the given article we have included a number of words of this kind by explaining their meanings in Old Armenian (Grabar) and Contemporary Armenian. The article is relevant, first of all, because studies on vocabulary examination are always in the focus of linguists' attention, and secondly, because it is dedicated to the development of Contemporary Armenian vocabulary, and studies devoted to its enrichment and perfection are of particular importance.

Keywords; Grabar (Old Armenian), Contemporary Armenian, borrowing, external, internal, term, word-stock, dictionary, term-creation, professional.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել՝ 2022թ. ապրիլի 21-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման՝ 2022թ. ապրիլի 27-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության՝ 2022թ. մայիսի 10-ին:

Irina Mkhitarian

*Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Literature
at Eurasia International University,
Associate Professor at the Faculty of European Languages and Communication,
Yerevan State University, Ph.D. in Philology
Email: irina.mkhitarian@ysu.am*

Diana Hayroyan

*Academic Member at the Department of Translation Studies at the Faculty of
European Languages and Communication, Yerevan State University
Email: diana_hayroyan@ysu.am*

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-116

TRANSLATION PECULIARITIES OF METAMORPHOSIS FROM LINGUOCOGNITIVE AND LINGUOSTYLISTIC STANDPOINTS

The current research attempts to explore metamorphosis in translation in the framework of linguocognitive and linguostylistic perspectives. The action research is conducted on the fairy tales by Lewis Carroll “Alice’s Adventures in Wonderland” and “Through the Looking-Glass”. Theoretical review is carried out based on Chesterman’s Local translation strategies and Moskvichova’s model of metamorphosis. The outline of the study profoundly dwells upon the stylistic and cognitive nature of metamorphosis. In this connection conversion of the transformative into the transformed in line with the cause and the verb markers/predicates summarize the notion of conversion and transformation. Within such an approach metamorphosis can be acknowledged as propensity of the fairy tale to get rid of tropes, an inclination to neutralize or to literalize tropes at the expense of the deliberate renewing of their

worn, hackneyed semantics. Hence, from the stylistic point of view the application of cognitive metamorphosis in fairy tales gives the story a power push forward realizing the literal sense of a figurative expression.

Keywords: linguocognitive, linguostylistic, metamorphosis, the transformed, transformative, verb marker, translation.

Introduction

Researchers from all over the world are becoming increasingly interested in the idiosyncrasies of the complicated process of translating a piece of literature from one language to another. This explains why a large number of academics have been increasingly interested in performing research that show the process of translation from a cognitive standpoint. The integration of cognitive science into translation research has resulted in an interdisciplinary link between translation and cognition. The study aims at creating a solid empirical foundation that underpins the establishment of a robust cognitive model of translation due to the merging of translation and cognition. However, in cognitive research, the asymmetrical focus on producers and receivers has been considered, and it emphasizes the fact that the necessity of examining how translated texts are reconstructed every time the product is read, viewed, and received has been overlooked in the literature (Chesterman, 1997, pp. 57–60).

An assessment of Chesterman's explanation of translation impacts on the reader, reveals the critical necessity of cognitive processing analysis in the reception of translation. In this sense, Chesterman's model of Local Translation Strategies has become a cornerstone for this research. Chesterman claims in his book "Metemes of Translation" that the taxonomy of translation tactics might be reduced to a single category, i.e. change something. In this vein, after completing the first translation of a certain string of text, the translator frequently discovers that it is insufficient for a variety of reasons. As a result, Chesterman divides local translation strategies into three categories: semantic, syntactic, and pragmatic. Syntactic strategies are local methods that change the grammatical structure of TT in relation to the source language. Syntactic strategy was not considered in the data analysis because the study focuses on pragmatic and semantic strategies. The article zooms on pragmatic and semantic tactics, which frequently pinpoint the translator's overall plan for conveying the author's intended meaning (Chesterman, 1997, pp. 101–104).

The following subcategories of pragmatic and semantic techniques were used in the context of our study:

- Semantic strategies – **Synonymy, Trope Change, Hyponymy**
- Pragmatic strategies – **Cultural Filtering, Explicitation, Addition**

Metamorphosis has been the subject of debate within the field of Translation Studies in recent decades, primarily in regard to translatability, and has subsequently addressed the challenges from a variety of perspectives (contextual, de-

scriptive, and cognitive) and in relation to diverse types of discourse (Mandelblit, 1995, pp. 483–485). Metamorphosis was predominantly researched by philosophers, rhetoricians, literary critics, psychologists, and linguists until recently. Studies of metamorphosis are increasingly being placed within large, comprehensive frameworks of human cognition, communication, and culture. The fundamental theories on metamorphosis and their rhetorical position must be mapped out in order to translate metamorphosis. Nonetheless, literary and artistic metamorphosis has been the topic of increasingly extended research, and in-depth research is currently underway. In their book “Metaphors We Live By,” G. Lakoff and M. Johnson decode the evidence of metamorphosis’ conceptuality. People constantly employ the notion of ‘Causation’ in the mental structure of the material world and cultural reality, thus they emphasized it as the cornerstone of human thinking (2003,193). With the support of metamorphosis as a religious and mythological notion, the concept of ‘Causation,’ the basis for human thoughts, emerged with the slow evolution of society and human cognition from the archaic period. This concept is expressed in current civilization by the frequent transitions in actual life (by turning on or off the light, opening the door, etc). (2003, pp. 70–75).

Various conceptual frames are used by some critics, while others outline the corpus of literary metamorphosis in full depth, and yet others conduct ongoing study on the topos or motif of literary metamorphosis (Jakobson, 1980, pp. 71).

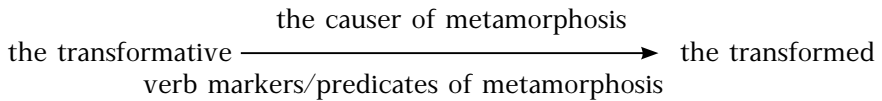
Metamorphosis is a prominent topic of discussion in a number of recent research as a tropological issue. Metamorphosis, along with hyperbole and metaphor, is an ancient stylistic device that can be applied to a variety of folklore and literary genres. In 1930, several rhetoricians such as Bachelard, Bakhtin, and Jakobson embarked on the first theoretical investigations of literary transformation. Metamorphosis as a stylistic strategy is not well studied in contemporary linguistics. Furthermore, the tropological status of metamorphosis is complex and has been the subject of academic debate. A number of scholars have questioned the rhetorical autonomy of metamorphosis, claiming that metamorphosis is defined as the text proclivity to eliminate tropes, as well as a predisposition to literalize tropes at the expense of meaning.

In this regard, Brunel argues that metamorphosis is, after all, just a metaphor apparently depicting something else while revealing the similarity of the changed self – a kind of comparison between various states of being – metamorphosis thus suggests an event that leads to something that isn’t completely different from what was previously known (Mikkonen, 1996, p. 3). Metamorphosis is also defined by the availability of a sense of an event or an act in this figure: metamorphosis is a metaphor that provides a sense of vertical or horizontal continuity. In this regard, Le Guern asserts that metamorphosis is a metaphor, but one that has been destroyed. He further adds that when objects or beings are contrasted, they are not divided by a barrier of diverse identities, as in metaphors, but are simply two states (as it were, the before and after) of the same entity (Le Guern, 1981, pp. 28).

Another viewpoint is that of Russian linguist Rosenthal, who compares metamorphosis to metaphor, claiming that metamorphosis is far more colorful and dynamic than metaphor. It is also more categorical than simile, reflecting the transition from one state of being to another, whereas metaphor and simile represent the outcome (Розенталь, 2013, p. 329). In this vein, Arutyunova argues that metamorphosis and metaphor must be identified clearly. She also claims that metamorphosis removes the subject role, leaving only his ‘werewolf,’ and demonstrates the transformed reality. Significantly, it is an occurrence, a phenomenon, or a moment that pervades the overall development of the plot (Арутюнова, 1990, pp. 296–298). It’s worth noting that the link between metamorphosis and metaphor implies that all metaphors use metamorphic logic in their comparisons and links between things (Massey, 1981, pp. 190–192).

The paradoxical status of metamorphosis as a motif inhibits considerations of subjectivity and how it is represented in literature, along with the relationship between knowledge and textuality. A closer look indicates that metamorphosis as a symbol for intertextuality, as well as a symbol of both selection and combination, can be read to represent textual production and reading, including the interrelationships and combinations of diverse textual forms (Jakobson, 1990, pp. 115–133). Much theoretical discussion has centered on this particular and apparently contrasting topological position of metamorphosis. The fact that when something ‘metamorphically’ transforms into something other, some aspect or a sense of the residue of sameness is typically retained is what makes metamorphosis imposing as a motif. As a result, in terms of a metaphor as a structure, the building of the new shape would simply yoke together two things to create a third. As long as all of these meanings are preserved in the target text during the translation process, the translation product is one of the ‘identifying–function–embedded’ categories (Tomlinson, 1983, p. 25).

Metamorphosis, as a literary device, serves both transfigurative and transferal purposes in fairy tales. By transforming a hero into animals, the transfigurative role of metamorphosis is specified by the transformation of the appearance of the fairy hero, endowing him with fairy enormous power and strength (an instrument or a helper). The removal of the fairy hero to the other place of life is the transferal function of transformation. In this regard, the analytical approach to investigating metamorphosis in various linguistic paradigms demonstrates the idea of metamorphosis as “transformation or taking on a new shape” (Chenetier, 1992, pp. 383–400). The study of current metamorphosis theories has led to the recognition of metamorphosis as a multicomponent structure containing aspects of the transformative, transformed, causer, and verb markers/predicates. In fairy tales, numerous words with various meanings indicate the transformative, transformed, and causer components; the verb markers/predicates of metamorphosis are verbs with the semantics (meaning) of transformation, revival, and change; shifting from one condition into another (Москвичёва, 2015, pp. 87–108).

Metamorphosis, as depicted in fairy tales, stands out and arouses special interest. The tropic status here is one-of-a-kind. Metamorphosis in fairy tales, according to Jivanyan, is a specific theme that belongs more to the story than to the fairy tale rhetoric. Metamorphosis can be considered as a genre-defining device in some respects. It's no surprise that "Metamorphosis" or "The Golden Ass" is the name of one of the earliest and most famous collections of fairy tales created by the Roman fairy tale writer Lucius Apuleius (Jivanyan, 2007, p. 50). The fairy tales by George MacDonald are particularly interesting in this regard. Based on Chesterman's model of Local Translation Strategies, the current study exposes the linguistic and cognitive idiosyncrasies of metamorphosis in translation.

Research Questions

The research posits the following questions:

- How do the linguocognitive features of metamorphosis affect the quality of a fairy tale translation?
- How well do source and target texts convey linguistic cognitive differences?
- How can Local Translation Strategies foster translation metamorphosis disclosure?

Research Method

The methodological basis of this research aims at observing profoundly translation peculiarities of metamorphosis through linguocognitive and linguostylistic approaches which reveal the latent perspectives of the very stylistic device more explicitly.

The selected fairy tales "Alice's Adventures in Wonderland" and "Through the Looking Glass" have enthralled readers for over a century to get a clear picture of multi-dimensional identifying function of metamorphosis. The bizarre dream realms of Wonderland and the Looking-Glass realm are full of surprises: a newborn turns into a pig, time stops during a 'crazy' tea party, and a frantic game of chess transforms seven-year-old Alice into a queen. These remarkable stories, replete with stylistic devices particularly metamorphosis and boundless imagination, blend joyful nonsense with melancholy moments of longing for childhood innocence. The extensive usage of metamorphosis, which is a fundamental basis for linguistic and cognitive models of metamorphosis, exemplifies Lewis Carroll's elusive and subtle style. The transformative, transformed, verb markers/predicates, and causer are the four components of the fairy tale metamorphosis paradigm (the cognitive bases of metamorphosis conveys the idea of transformation in the cognition of the writer). Metamorphosis entities are defined through the intentional utilization

of metaphor, simile, and personification, which have significantly contributed to fairy tale poetics. Due to the peculiarity of transformation as a style device, the fairy tale gets new layers of meaning and rhetoric among those artistic elements. In terms of research, it's fascinating to see how the author generates a sequence of images through extraordinary transformations, not only highlighting the language and stylistic character of metamorphosis but also introducing it in the translation from a linguocognitive perspective.

Data Discussion

In Alice in Wonderland, the subject of change operates on two levels. The requirement of Alice's transformation is established inside this constraint, in order to be liberated from the shackles of the figure and shape and search for her actual identity, avoiding her captivity to a societal built identity. Metamorphosis is characterized by extreme transformation, which leads to conflict with oneself. It splits, interrupts, and presents Alice, fragmented into bits, to the illogical, to the admission, 'I don't know who I am.' In Wonderland, the transformation develops and discloses whatever the regular world of Victorian England hides, the divided identities and shattered lives.

The excerpt from the fairy tale provides a pure example of metamorphosis expressed by simile:

“What a curious feeling!” said Alice; “I must be shutting up like a telescope. And so it was indeed: she was now only ten inches high, and her face brightened up at the thought that she was now the right size for going through the little door into that lovely garden. First, however, she waited for a few minutes to see if she was going to shrink any further: she felt a little nervous about this; “for it might end, you know”, said Alice to herself, “in my going out altogether, like a candle. I wonder what I should be like then.” And she tried to fancy what the flame of a candle is like after the candle is blown out, for she could not remember ever having seen such a thing. (p. 28)

— Սա ինչ տարօրինակ զգացում է, — գոչեց Ալիսը, — կարծես ծալծլվում եմ հեռադիտակի նման:

Եվ իրոք: Նա դարձավ տասը մատնաչափ, և դեմքը պայծառացավ այն մտքից, որ ինքն արդեն ճիշտ այն չափսին է, որ կկարողանա անցնել փոքրիկ դռնից ու մտնել գեղատեսիլ պարտեզը: Բայց և այնպես սպասեց մի քանի րոպե՝ համոզվելու, որ այլևս չի փոքրանում: Մեկ էլ տազնապահար մտածեց. «Իսկ եթե այսպես շարունակվի, մոռնի պես կհալվեմ-կվերջանամ: Հեղաբրթի է, ինչի՞ կնմանվեմ ես այն ժամանակ»: Նա փորձեց պարկերացնել, թե ինչպիսին կլինի բոցը մոռնի հանգչելուց հետո: Ինչքան որ հիշում էր, երբեք նման բան չէր տեսել կյանքում: (էջ 30)

The main protagonist undertakes premeditated metamorphosis in this paragraph, which forms cognitive connections between Alice's desire to become smaller in size and the picture intending to explicitly convey her thoughts, namely Alice's shift into a tiny creature, which is simple in action and structural in conceptualization. According to the metamorphosis model, the transformational element is 'the girl Alice, ' while the verb marker/predicate is 'shutting up' and the transformed element is 'ten -inch- high girl'.

The supernatural appears as an expansion of a rhetorical figure, giving its literal connotation a figurative expression. On the one hand, investigating aspects of metamorphosis articulated through a range of stylistic methods, particularly simile, is intriguing. The proposed stylistic feature, on the other hand, selects one metacognition to make sense of a more abstract conceptual notion: the transformation of the girl is compared with a telescope that is shutting up (ծալծլվող հեռադիսակ).

Despite the inherent limitations in any method of concept transfer, literary translation, particularly English-to-Armenian translation, is regarded to be a continuous endeavour. In this setting, the translation of metamorphosis makes an evocative word more conspicuous. Furthermore, the latter reveals metamorphic elements that affect not only the language but also how various readers see the fairy tale vertical setting. As a result, translation becomes a powerful tool for bringing dormant cognitive patterns together.

So it is not unreasonable to believe that Carroll does not depict the process of metamorphosis by inserting the element, the transformed of the personage. In reality, there is a spark of knowledge in Alice's increase and decrease of size.

“Come, my head's free at last!” said Alice in a tone of delight, which changed into alarm in another moment, when she found that her shoulders were nowhere to be found: all she could see, when she looked down, was an immense length of neck, which seemed to rise like a stalk out of a sea of green leaves that lay far below her. (p. 41)

— Վերջապես գլուխս ազատեցի, — Ալիսի ուրախությանը չափ չկար, բայց ահա, հաջորդ վայրկյանին, երբ չկարողացավ տեսնել ուսերը, նրա ուրախությունը փոխվեց տագնապի: Իսկ երբ ցած նայեց գետնին թափված կանաչ տերևների կույտի միջից ծառաբնի նման վեր էր խոյանում մի հսկայական երկար վիզ:(p. 36)

The transformation in above-mentioned passage reveals that Alice is speculating on the possibilities of her shapeshifting. The Armenian translation shows the adoption of the Synonymy technique. The given paragraph encompasses the transformation marker 'rise', which is translated as 'վեր խոյանալ' in Armenian. The word 'rise' has an Armenian direct counterpart 'բարձրանալ', which intensifies the affect of the sentence. The synonym chosen by the translator conveys Alice's transformation more vicariously.

All the possible transformations that Alice undergoes are a form of discovery that reveals fairy tale rhetoric, making the fairy tale dramatic and captivating, and decodes psychological and philosophical aspects of Carroll’s subjective modality.

Alice’s neck \longrightarrow stalk out of a sea of green leaves
to rise

Alice crouched down among the trees as well as she could, for her neck kept getting entangled among the branches, and every now and then she had to stop and untwist it. After a while she remembered that she still held the pieces of mushroom in her hands, and she set to work very carefully, nibbling first at one and then at the other, and growing sometimes taller and sometimes shorter, until she had succeeded in bringing herself down to her usual height. (p. 48)

Ալիսը գլխահասկ, վահավիտերով քայլում էր ծառերի միջով, որովհետև վիզը փաթաթվում էր ճյուղերին և շարունակ կանգ էր առնում արձակելու այն: Քիչ անց հիշեց, որ բռունցքների մեջ սունկի կտորներ են մնացել և զգուշությամբ գործի անցավ՝ կծելով մեկ մի ձեռքի պատառիկը, մեկ մյուս, մերթ երկարելով, մերթ կարճանալով, մինչև որ հաջողվեց նախկին հասակն ընդունել: (էջ 52)

the causer of metamorphosis

mushroom

the transformative \longrightarrow the transformed
Alice verb markers/predicates of metamorphosis **Alice’s height**
growing shorter and taller,
bringing herself down to

The causer of metamorphosis ‘mushroom’ has anticipated impact since Alice is left with a serpentine neck. There is a situational irony at play here which enables Alice to change her size rather than merely, psychologically, ‘grow up’. Nevertheless, Alice undergoes a similar metamorphosis. As a matter of fact, she resents the fact that she is anyone other than who she has always been. With the regard to the translation the elements of the causer ‘պատառիկներ’ carries strategy of Explicitation whilst the latter is missing in the original text. Yet the translator succeeds conveying the original text and imposes on reader as the authentic one. Admittedly, another noteworthy element in this excerpt is the verb marker ‘bring down to usual height’ which is translated ‘նախկին հասակն ընդունել’. Diving into the content the translator unveils the author’s cognitive and linguistic metamorphosis which is an evident example of strategy of Synonymy.

She took her off the table as she spoke, and shook her backwards and forwards with all her might. The Red Queen made no resistance whatever; only her face grew very small, and her eyes got large and green: and still, as Alice went on shaking her, she kept on growing shorter – and fatter – and softer – and rounder

– and – and it really was a kitten, after all. (p. 11)

Այս խոսքերն ասելուն պես Ալիսը բարձրացրեց նրան ու ամբողջ ուժով թափ տվեց: Սև Թագուհին չէր դիմադրում: Նրա դեմքը փոքրացավ, աչքերը լայն բացվեցին ու կանաչ գույն ստացան: Մինչ Ալիսը շարունակում էր ցնցել նրան, Թագուհին փոքրանում էր, հաստանում, փափկանում, կլորանում և..Վերջապես փիսիկի կերպարանք ընդունեց:(Էջ 13)

In the given paragraph Alice targets the Red Queen trying to make a kitten out of her. This example embarks on the metamorphosis process, which continues with the verb markers such as ‘grow small’, ‘get large’, ‘keep growing’, ‘grow shorter, fatter, softer, rounder’. With the addition of the last marker, the metamorphosis process is complete. Gradation is a major aesthetic component in this piece, as it is due it that transformation is realized. It uses comparable metaphorical pictures to underline the passage emotional impact. Repetition appears to be an essential component of gradation in this case. The availability of climax makes the current metamorphosis both linguostylistically and linguocognitively coloured and retains the authenticity of the original text. The translator whether deliberately or not implemented strategy of Addition: the transformation marker ‘կերպարանք ընդունեց’ in the target text unfolds and finalizes the process of metamorphosis.

the transformative \longrightarrow the transformed
Red Queen verb markers/predicates of metamorphosis **kitten**
grow shorter, fatter, softer, rounder

“Can you row?” the Sheep asked, handing her a pair of knitting–needles as she spoke. “Yes, a little – but not on land – and not with needles” Alice was beginning to say, when suddenly the needles turned into oars in her hands, and she found they were in a little boat, gliding along between banks: so there was nothing for it but to do her best. (p. 25)

–Թիավարել կարող ես, – մի գույգ շյուղ մեկնելով Ալիսին հարցրեց Ոչխարը. –Այո, մի քիչ, բայց գետնին այն էլ շյուղերով– բացատրում էր Ալիսը, երբ հանկարծ շյուղերը նրա ձեռքում թիերի վերածվեցին. Հաջորդ վարկյանին տեսավ, որ իրենք գտնվում են փոքրիկ նավակում, որն ափերի երկայնքով հանդարտ առաջ էր սահում, ուստի անհրաժեշտ էր միայն թիավարել: (Էջ 27)

In the given passage the author obviously makes the reader anticipate metamorphosis when knitting needles turn into oars in Alice’s hands. In terms of rhetorical status metamorphosis in the aforementioned extract can be considered as an extension of simile in the text. In this regard, the simile can be considered as a reduction of metamorphosis from the linguocognitive perspective.

the transformative \longrightarrow the transformed
knitting needles verb markers/predicates of metamorphosis **oars**
 turn into

In this context the given metamorphosis sheds light on the poetics and rhetoric of fairy tale from a new, specific angle.

The Queen was no longer at her side – she had suddenly dwindled down to the size of a little doll, and was now on the table, merrily running round and round after her own shawl, which was trailing behind her. (p. 51)

Թագուհին այլևս կողքին չէր. նա հանկարծ դարձավ փոքրիկ տիկնիկի մեծության և սկսեց աշխույժ վազվզել սեղանի վրա ցանկանալով բռնել իր գլխաշորը, որը պոչի պես կախ էր ընկել հետևից:(էջ 58)

The author investigates the symbolic link between self and object through cognition. In this excerpt the Queen’s transformation into a doll is explored from the cognitive perspective to adapt and re-adapt herself in diverse and specific ways, to modify one’s notion of Self as an ongoing creative activity.

The selected fragment illustrates an example of strategy of Explicitation. The verb marker ‘dwindle down’ is somewhat deviated from its denotational meaning as the author preferred to translate the expression ‘դարձավ փոքրիկ տիկնիկի մեծության’ instead of ‘սվազեց’, ‘փոքրացավ’ trying to leave the deduction to the reader.

the transformative \longrightarrow the transformed
Queen verb markers/predicates of metamorphosis **little doll**
 dwindle down

Conclusion

To sum up, the Local Translation Strategy and metamorphosis model were effective tools for revealing the linguocognitive aspects of metamorphosis within the context of the fairy tale. Based on the results of the current study, Explicitation, Addition and Synonymy are among the most common Semantic and Pragmatic methods used in the translation process. Furthermore, the semantic strategy of Synonymy outweighs, particularly when it comes to pragmatic strategies.

The investigation of both original and translated patterns, as well as a detailed assessment of the theoretical basis of metamorphosis, allowed for the explicit depiction of metamorphosis as a rhetorical device merged with personification, metaphor, and simile. As previously said, the linguocognitive features of metamorphosis are intimately tied to the story thread and rhetoric; additionally, it should be viewed as the result of the translator’s cognitive evaluations as well as the author’s distinct style and boundless imagination. The reader is given

indications to investigate implications that the fairy tale may reveal beneath the surface via a thorough understanding of metamorphosis. In light of metamorphosis translation, it was discovered that the cognitive model of metamorphosis is made up of the primary components that express the transformational, transformed, and causer in the fairy tale.

Table 1. Elements of the Model of Metamorphosis in the Fairy Tale

The causer		
mushroom		
desire		
The transformative	The Verb markers/ predicates	The transformed
Alice	rise	A ten-inch high girl
Alice's neck	grow	Stalk out of a sea of green leaves
Red Queen	turn	kitten
Knitting needles	turn into	oars
Queen	dwindle down	little doll

References

- Chenetier, Marc. (1992). "Metamorphoses of the Metamorphoses: Patricia Eakins, Wendy Walker, Don Webb". *New Literary History* 23, pp. 383-400. (In Eng.)
- Chesterman, A. (1997). *Memes of Translation: The Spread of Ideas in Translation Theory*. Amsterdam and Philadelphia, Benjamins 104-107. (In Eng.)
- Jakobson, R. (1990). "Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances". –Jakobson, Roman. *On Language*. Cambridge: Harvard University Press, 115-133. (In Eng.)
- Jivanyan, A. (2007). *The Fairy Tale as an Archetext*. Yerevan, Zangak-97,8-19.
- Lakoff, George & Johnson, Matthey (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press. (In Eng.)
- Lewis, C. (1991, 1996). "Alice's Adventures in Wonderland", "Through the Looking Glass", Project Gutenberg, Macmillan press. (In Eng.)
- Le Guern, M. (1981). "La metamorphose poetique: Essai de definition." [The poetic metamorphosis: an attempt at definition] In *Poethiques de la metamorphose by G. Demerson*. Saint-Etienne: Publications de l' Universite de Saint-Etienne, 27-36. (In Frans.)

- Todorov, Tsvetan. 1975 *The Fantastic: A structural Approach to a Literary Genre*. New York: Cornell University Press, 77–79. (In Eng.)
- Mandelblit, N. (1995). “The Cognitive View of Metaphor and its Implications for Translation Theory.” *Translation and Meaning*, Part 3, 483 . 495. (In Eng.)
- Mikkonen, K. (1996). “Theories of Metamorphosis: From Metatrophe to Textual Revision”, *Style, Academic Journal*, Vol.30(2), 309–340. (In Eng.)
- Massey, I. (1976). *The Gaping Pig: Literature and Metamorphosis*. Berkeley: University of California Press edition.
- Tomlinson, Ch. (1983). *Poetry and Metamorphosis*. Cambridge: Cambridge UP. (In Eng.)
- Arutyunova, N.D. (1990). *Teoriya Metafory* [Theory of Metaphor]. Moskva, 296–298. (In Rus.)
- Moskvichova, O. (2015). «Metamorfoza v anglijskikh poeticheskikh tekstakh XIX–XX vekov: lingvosemioticheskiy i lingvokognitivnyy aspekty» [Metamorphosis in English poetic texts of the 19th–20th centuries: linguosemiotic and linguocognitive aspects]. *Kognitsiya, kommunikatsiya, diskurs*. № 11. 87 – 108. (In Rus.)
- Rozental’, D. (2013). *Spravochnik po stilistike russkogo yazyka* [Reference book on the style of the Russian language]. Moskva, 329. (In Rus.)

Իրինա Մխիթարյան

Եվրասիա միջազգային համալսարանի օլտար լեզուների և գրականության ամբիոնի և Երևանի պետական համալսարանի Եվրոպական լեզուների և հաղորդակցության ֆակուլտետի թարգմանության տեսության և պրակտիկայի ամբիոնի դոցենտ, բանասիրական գիտությունների թեկնածու
 Էլ.huuugle` irirna.mkhitrarian@ysu.am

Դիանա Հայրոյան

Երևանի պետական համալսարանի Եվրոպական լեզուների և հաղորդակցության ֆակուլտետի թարգմանության տեսության և պրակտիկայի ամբիոնի դասախոս
 Էլ.huuugle` diana_hayroyan@ysu.am

ԿԵՐՊԱՓՈՒՈՒԹՅԱՆ ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԼԵԶՎԱՃԱՆԱԶՈՂԱԿԱՆ ՏԵՍԱՆԿՅՈՒՆԻՑ

Սույն հոդվածի շրջանակներում փորձ է արվում ուսումնասիրել կերպափոխությունը լեզվաճանաչողական առանձնահատկությունների տեսանկյունից անգլիացի հեղինակ Լուիս Քերոլի «Ալիսը հրաշքների աշխարհում» և «Ալիսը հայելու աշխարհում» հեքիաթներում: Տեսական նյութի ուսումնասիրության և օրինակների վերլուծության շնորհիվ հնարավոր է դառնում կերպափոխությունը բնութագրել որպես ոճական հնար և դիտարկել այն

թարգմանության մեջ: Ուսումնասիրության նպատակով առանձնացվել են կերպափոխություն ոճական հնարի որոշ օրինակներ, ներկայացվել են վերջիններիս թարգմանական տարբերակները իրենց վերլուծություններով՝ ընդգծելով լեզվաձանաչողական ասպեկտը: Կերպափոխություն ոճական հնարի թարգմանական տարբերակները համեմատվել են բնագրի հետ՝ վեր հանելու նմանություններն ու տարբերությունները, ինչպես նաև բացահայտելու բնագրի և թարգմանության միջև եղած լեզվաձանաչողական առանձնահատկությունները:

Հիմնաբառեր. Կերպափոխություն, լեզվաձանաչողություն, ոճական հնար, թարգմանական առանձնահատկություններ:

Ирина Мхитарян

Доцент кафедры иностранных языков и литературы Международного университета Евразия, доцент факультета европейских языков и коммуникации Ереванского государственного университета, кандидат филологических наук

Эл. адрес: irina.mkhitaryan@ysu.am

Диана Айроян

Преподаватель факультета европейских языков и коммуникации Ереванского государственного университета

Эл. адрес: diana_hayroyan@ysu.am

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МЕТАМОРФОЗЫ С ЛИНГВОКОГНИТИВНОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

Настоящая статья посвящена исследованию особенностей метаморфозы с лингвокогнитивной точки зрения в сказках детского английского писателя Льюиса Кэрролла “Преключения Алисы в Стране Чудес” и “Алиса в Зазеркалье”, а также выявлению некоторых особенностей ее перевода. В результате исследования теоретического материала и анализа примеров становится возможным описать метаморфозу как стилистический прием и рассмотреть ее в переводе. Некоторые примеры стилистического приема метаморфозы были выделены и представлены их переведенные версии с их анализами. Переведенные версии стилистического приема метаморфозы сравниваются с оригиналом, чтобы найти различия и сходства, а также чтобы выявить лингвокогнитивные особенности между оригиналом и переводом.

Ключевые слова: метаморфоза, лингвокогнитивный, стилистический прием, особенности перевода.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել 2022թ. ապրիլի 20-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման 2022թ. ապրիլի 25-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 2022թ. մայիսի 26-ին:

Anush Martirosyan

Lecturer and Ph.D. student of Foreign Language

Department at Eurasia International University

Email: anush.martirosyan92@gmail.com

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-129

MODALITY'S FEATURES OF DIPLOMATIC DISCOURSE

Conditioned by the political and diplomatic developments, diplomatic discourse has become a phenomenon where the use of language is of a great interest and it has always been at the attention of analysts, media press, society, etc. Understanding and emphasizing the importance of language in diplomacy, in this work we have tried to show some important features of diplomatic speech to reveal its contexts and nuances. Based on some examples of speeches of the leaders of different countries we have tried to identify the effective aspects of the language used in diplomacy. It can help make language more effective by using modality that emphasizes and values the message. On the other hand, it can allow one to analyse the context of a diplomatic speech in order to uncover the hidden messages of the speech.

Key words: Diplomacy and language, discourse, modality, ambiguity, context, modal verbs, utterance.

Introduction

In an age of information technology and globalization, geopolitical realities and developments are getting a new hue and colour and the political arena is often subdued. On the background of these political downturns, the role of diplomacy as an important branch of politics is more pronounced. Diplomacy is an exceptional field for building constructive relations between states where the communication between countries takes place through diplomatic speech and language of diplomatic negotiations. According to postmodernists, the language of diplomacy is the main precondition for building countries (Wright, 2000, p.14) while Aristotle

generally points out that ‘man is a political animal and is different in nature from other animals, that only man has the perceptions of good and evil, justice and injustice, has the ability to think and can speak’ and highlights as well that ‘voice and speech are different phenomena and the latter is only given to human being’. (Isabela Fairclough, 2013)¹.

Political realities, military pressures, war situations, economic cooperation, trade policy and other such important public, political manifestations are effectively managed through diplomatic negotiations. In diplomatic arena, linguistic means by which the speaker transmits his signals to the audience are of great importance. From this point of view, the role of modality in diplomatic speech is emphasized. If political discourse is the language of power and authority (Ascanio, 2001, էջ 16) then the nature is different in diplomatic language.

‘The purpose of diplomatic wording is to avoid direct, brutal primary and unproductive confrontation’. (D’Acquisto, 2017, p. 42). Indeed, if we look closely at the diplomatic developments, we will see that in diplomacy due to its constructive nature, things are not often called by their names; they can get different names and can be expressed in different ways by avoiding direct wording. On the other hand, this is conditioned by the geopolitical situation, as diplomacy can be realized not only between two countries, but also between several countries, and as a result, diplomatic discourse is trying to keep balanced relationships between all those countries due to the correct usage of language in diplomacy.

Methodology

The following article is based on the approaches and theories referring to diplomacy, diplomatic language, and modality. During the analysis of the article comparative and analytic methods have been used on the basis of studies of international linguists. Diplomatic discourse has been analysed based on the speech of world leaders of the UN 73rd General Debate (52 September-1 October 2018). In the framework of the article features of modality in diplomatic speech have been revealed and analysed.

The Role of Diplomacy and Its Language

Diplomacy has always been actual, yet this is an area where the conflicts meet their pacific solutions. During the centuries diplomacy’s forms, models and conducting ways have changed by adapting them to the new system of the world².

According to Sir Ernest Satow, diplomacy is conducted with the tools of intelligence and efficient tactics between states to maintain cordial relations with both independent and vassal states (Diplomacy, 2019)³. From this point of view,

1 See Section ‘political discourse analysis and the nature of politics’

2 * For more information see the book ‘The Oxford Handbook of Modern Diplomacy’, section ‘Modes, types and techniques of diplomacy’ of OUP Oxford, 2013, p.18-20

3 See First Chapter ‘Defining Diplomacy’

it is necessary to stress that now the role of diplomacy is stronger and wider than the above-mentioned definition as there are many organizations that conduct diplomacy, and for which diplomacy is the main instrument to find effective and pacific solutions. Organizations such as UN, EU, UNESCO, NATO play a significant role in humanitarian, cultural, military, protection spheres of countries and each of them has its form of diplomacy, e.g EU is more engaged in economic diplomacy, UNESCO in cultural diplomacy, etc. Based on this assumption, we can say that diplomacy has many ways of application. Notions like public diplomacy, cultural diplomacy are specific layers of the latter. The main mission of diplomacy is to reach peaceful solution of any conflict as well as to develop bilateral and multilateral relations between countries. From this perspective the definition 'Diplomacy, the established method of influencing the decisions and behaviour of foreign governments and peoples through dialogue, negotiation, and other measures short of war or violence' (Britannica, Encyclopedia 'Diplomacy', 2020). Oxford Handbook of Modern Diplomacy defines it in the following way: 'Diplomacy at its essence is the conduct of relationships, using peaceful means, by and among international actors, at least one of whom is usually governmental. The typical international actors are states, and the bulk of diplomacy involves relations between states directly, or between states, international organizations, and other international actors. (The Oxford Handbook of Modern Diplomacy', 2013)

It is necessary to mention that the term politics and diplomacy, or foreign affairs should not be confused with each other, as foreign affairs is a part of politics and diplomacy is the instrument that conducts all the negotiation connected with different types of militaries, political, cultural or other related fields. Stemming from this we tend to think that the approach of Langholtz is more appropriate according to whom 'Diplomacy is the political process by which political entities (generally issues) establish and maintain official relation, direct indirect, with one another, in pursuing their respective goals, objectives, interests, and substantive and procedural policies in the international environment; as a political process it is dynamic, adaptive, and changing, and it constitutes a continuum; functionally it embraces both the making and implementation of foreign policy at all levels, centrally and in the field, and involves essentiality, but is not restricted to the functions of representation, reporting, communications, negotiating, and manoeuvring, as well as caring for the interests of national abroad' (Langholtz, 2004, p. 1). It is especially important to understand the system of the diplomacy whose impetus is to conduct it better.

The diplomatic system works as a delivery mechanism of foreign policy, the process through which a country's external policy is implemented. It may appear as a one-way relationship with policy of driving the process, but since the diplomatic machine delivers the responses and assessments that become policy determinants (Kishan S. Rana, 2004).

In diplomacy the psychology of relations is one of the most important factors, which means that a diplomat should know how to gain the trust of the partner

as ‘trust is an essential element of successful diplomacy’ (‘The Oxford Handbook of Modern Diplomacy’, 2013, p. 34).

For this diplomacy should be transparent but not completely as it is not accepted worldwide. There are many factors that should be used in a correct way to gain not only the trust of a person but also to persuade the governmental representatives, delegates, or ambassadors, to be attractive for them. A person who is engaged in diplomacy should be able to conduct not only an official position but also an informal one.

Diplomats should have some specific professional activities. Negotiation in general has an official character, but informal communication between persons through expressions of behaviour reflects the complexity of the negotiations, the need for confidentiality, and discretion ranging from formality to informality determines the degree of its effectiveness. Charm, persuasion, or restraint may seem like clichés; however, they constitute essential features of communicative behaviour and correlate more with a person’s character than one’s training (Stanzel, 2018).

It is here the communication language of diplomacy is highlighted and the speech is not about in which language negotiations are taking place. It is important to use the language in a way that it will be effective, strong, emphasized, and influential.

A political person or a diplomat must find a common tongue, (Nick, 2001) language of trust from which the cordial atmosphere comes. Besides, diplomats need to find effective ways of language use to be persuasive as especially obtaining something in diplomacy, the persuasion is inevitable, and one should speak in that language.

General Characteristics of Diplomatic Speech

Diplomatic discourse has its own peculiarities, and there are structures that are only influential in this public sphere, while in another area they are weak and ineffective. In diplomatic discourse modality has its unique place which gives a formal and serious image to this type of speech at the same time being mitigating. There is modality in all spheres of speech. It is noteworthy that in diplomatic speech, besides its very essence, it can convey different meanings as well and this is due to the features of the modality in. If, for instance, in everyday speech we say ‘*He mustn’t do it*’, and it is just a common sentence, then the same modal verb in diplomatic speech gives a different shade to the sentence, context or utterance where the speech becomes more stressed, moulded, and influential, having a very formal nature, such as: “*North Korea must stop the production of nuclear weapons*” which means that using the modal verb ‘*must*’ means obligation and an advice too .

The main feature of diplomatic speech is that the use of language is on a professional level, this means the latter has its own vocabulary, which already tells the communicator about its essence, such as ‘*status quo*’, ‘*persona non grata*’,

'bilateral relations', 'accreditation' and other words which are only characteristic to this layer of language. Furthermore, in diplomatic discourse the salutation is important, namely, how a statesman or a diplomatic representative starts his speech, expresses politeness, respect, and formality. (Ray T. Donahue, 1997, pp. 65–69). In the latter, especially in manifestations of politeness, the peculiarity of modality is evident, as this shows the expression of respect in the official speech, and the perception of the communication depends on it. At diplomatic meetings, the following ways of salutation are generally used: *'Dear Mr. Minister', 'Dear Mr. Ambassador', 'Your Excellency', 'Ladies and gentlemen', 'Mr. President'* as in the following example:

(I) *'Mr. President, Mr. Secretary General, distinguished delegates, ambassadors, and world leaders'* (Trump, 2019)

(II) *'Mr. President, Your Excellencies, ladies and gentlemen'* (Johnson, 2019)

In order to continue the conversation, the following structures are widely used: *'I have the honour', 'It is a great honour to me', 'It is my honour'* by means of which the communication process is shaded likewise in those examples:

(III) *'I am honoured to be here today'* (DiCaprio, 2014).

(IV) *'It is my honour to address you as the president of the government of Spain'* (Sánchez, 2018).

Diplomatic speech often uses official vocabulary. This means that it is free of jargon, dialects, and has no grammatical incorrect uses such as:

(V) «Հայաստանը կարևորում է Թաիլանդի հետ հարաբերությունների զարգացումը երկկողմ հնարաքրքրություն ներկայացնող ոլորտներում և պատրաստակամ է գործադրելու անհրաժեշտ ջանքեր երկկողմ համագործակցությունը ընդլայնելու ուղղությամբ» (Pashinyan, 2019)

Armenia highlights the importance of the development of relationships with Thailand in areas of mutual interest and is ready to make the necessary efforts to expand bilateral cooperation. (Pashinyan, 2019), or

(VI) *It was agreed amongst all of us that 70 years after its foundation here in London, it is absolutely true to say that NATO is the most successful alliance in history and it now guarantees the peace and prosperity of a billion people around the world in 29 countries.* (Johnson, 2019)

Based on the above-mentioned examples, the language use is on a professional level. Vocabulary differs from every day or other related field's speech; grammatical structures are correct and formal. For instance, we do not see in the examples above phrase manifestation like *'u'r' 'love ya'* (grammatically you are, love you) and other type of structures. All this together create modality since semantic field of the latter is expressed by the correct combination of syntactic and grammatical structures. Structures like *'allies' 'mutual interest', 'bilateral cooperation'* remind us of the formal meaning of the sentences. Continuing the discussion of the most prominent peculiarities of diplomatic discourse, we will first discuss the general

features of diplomatic discourse based on officials' personal written and oral notes, memoranda, resolutions and a number of other similar documents in order to understand how these peculiarities are manifested, by what grammatical means and what kind of semantic shades they can have, after this, we will outline the most important peculiarities that according to us are needed to analyse separately.

In diplomatic speech, no word is written or spoken just like that. They all have their own meanings and each of them gives a unique colouring to the word and the pragmatic value of the context. In the framework of such communication the role of modality is much more highlighted. As Panfilov mentions there is no sentence without modality as it is the inseparable part of the speech. According to him the communicator or the speaker cannot express his or her thoughts, attitude, formulate them, and address them to the interlocutor or listener without modality (Panfilov, 1977, pp. 40–44). Therefore, in this sphere, the role of modality is emphasized. It should be noted that evaluative modality has its unique role in the words of diplomats and politicians. Let us consider a few examples, and by examining them try to discover what pragmatic role they have from the perspective of modality and what special meaning it transmits to the speech or text.

(VII) South Africa does not condone any form of racism, racial discrimination, xenophobia, and related actions. (Naledia Pandor, 2019)

(VIII) Islam is not radical, neither is Judaism, or Christianity, or Hinduism. The basis of all religion is compassion. (Imran Khan, 2019)

In the first example, South Africa's Minister of International Relations, N. Pandor, speaks of discrimination, where by counting the types of discrimination, it is shown that the listed phenomena are not encouraged by the state, this is why the phrase '*and related actions*' is emphasized at the end of the speech in order to make it clear that all phenomena stemming from discrimination are not acceptable to their government. Here we notice the notion of impossibility is the main concept of modality. In the second example, former Pakistani Prime Minister I. Khan, while speaking about Islam, points out that it is not a radical religion, which allows the interlocutors to understand that the negative manifestations that society has towards this religion are not true, and the word '*radical*' already indicates its essence, yet the latter generally is used for negative meaning. The Pakistani Prime Minister's remark is particularly interesting when he points out that Christianity, Hinduism, and Judaism are not radical either. The point of notions identical wording is to put all those religions on the equal platform. The following part of the speech '*The basis of all religion is compassion*' is an impetus for the audience to adopt different attitude towards Islam. There is a special emphasis on evaluative modality, which has been an instrument in the speech of I. Khan to express the desire towards Islam by giving a general tone to the reality of religions. The words '*not radical*' and '*compassion*' embody the very meaning of the utterance. Here we notice evaluative version of subjective modality. In the first

part of the preference, by denialist method, I. Khan tries to generalize all religions, based on which he emphasizes the equality of the aforementioned religions.

(IX) It is our right to defend our rights by all possible means regardless of consequences while remaining committed to international law and combatting terrorism” (Abbas, 2019)

In the example above, permission and obligation seem to be expressed in a coded form. Palestinian President M. Abbas notes: *‘It is our right to defend our rights’* which from modality point of view gets two shades: first, the president expresses commitment and obligation which means it is their duty to protect their rights, and second, no one has the right to prohibit or allow Palestine to defend its rights. Through *‘By all possible means’* structure, the president demonstrates all the possible and impossible means that they can use for the protection of their rights. In this case the subjective modality is used as it allows to imagine probable and possible events that will happen as subjective modality is limitless and allows one to think or judge in his/her own way.

One of the peculiarities of the modality of diplomatic discourse, which is noted frequently is another semantic application of the modal verbs. The English word *‘must’*, for example, can be used in another sense. For example, we often hear such sentences: *‘We must say that the meeting was amazingly effective for both sides’*, *‘we must mention that we are surprised by the hospitality of your country’*. In these sentences the verb *‘must’* is not used in terms of compulsion or necessity, but in quite another meaning. The first example expresses a good result, and the second expresses gratitude or pleasant surprise.

Another peculiarity is the use of impersonal verbs in order to make the sentence more neutral and emphasized but if political discourse emphasizes the image of ‘I’ through rhetoric then in diplomatic discourse the speech is more neutral or expresses a collective image.

Especially in this case, modality becomes very necessary, and its use gives a different shade, such as *‘it is necessary to mention’*, *‘should be emphasized’*, *‘should be organized’* and similar structures. Stemming from this specification a non-personal form of verb or gerund is also used in English diplomatic speech, which floods the resolutions of the UN Security Council and the EU. Let us consider some examples:

(X) Stressing the important role that the United Nations will continue to play in promoting peace and stability in Afghanistan” (S/RES/2489, 2019)

(XI) Urging all parties to make every effort to ensure that the cessation of hostilities is sustained, exercise maximum calm and restraint and refrain from any action or rhetoric that could jeopardize the cessation of hostilities or destabilize the region” (S/RES/2485, 2019)

(XII) Having regard to Article 24 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union, which stipulates that the best interests of the child

must be a primary consideration and that every child has the right to maintain a personal relationship and direct contact with both of his or her parents. (Resolution:2733, 2019).

In UN-EU resolutions words ending in -ing are more prominent and several grammatical structures, such as “is sustained”, which denotes passive voice and through the modal verbs ‘will’, ‘could’, ‘must’ colour the meaning of the sentences.

Manifestations of Ambiguity Expressed by Modality

D’Acquisto mentions that ‘one of the features of diplomatic discourse is the ambiguity of speech. Ambiguity occurs unwillingly without any intention. To be flexible politicians don’t say everything literally and leave an option for alternative versions. (D’Acquisto, 2017, p. 10). Moreover, ambiguity in diplomatic communication is considered constructive and creative (Christer Jönsson, 2005, pp. 75-77). It is often noted that ambiguity can also be intentional. Speaking from the point of view of ambiguity, it should be mentioned that traditionally modality is divided into two parts: objective and subjective. In this case, it should be noted that subjective modality is very typical to all diplomatic contexts which imply duality. This stems from the fact that subjective modality reflects one’s attitude towards reality and incorporates into its nature those phenomena that between speaker, communicator, and interlocutor a semantic field is appeared which all members of the communication can understand in their own way.

Generally speaking of modality, the first essential quality that is mentioned is by its objective nature, it shows reality, and by its subjective nature, it permits one to speak of a possible phenomenon which has not yet taken place in reality, which can be interpreted quite differently by various subjects. As we will see in the examples, this peculiarity of the modality is remarkably interesting in this case, yet the communicators, namely, the speakers, the readers and interlocutors stay in dilemma. The problem is that in this case, modality expresses the meaning that lies between the two options ‘yes’ or ‘no’ (Slavik, 2004, p. 288).

Stemming from this remark let us consider the US President Donald Trump’s 2019 message on the Remembrance Day of the Armenian Genocide.

The example is illustrated with some reductions.

(XIII) Today, we remember and honour the memory of those who suffered during the Meds Yeghern, one of the worst mass atrocities of the 20th century. Beginning in 1915, one and a half million Armenians were deported, massacred, or marched to their deaths in the final years of the Ottoman Empire.

I join the Armenian community in America and around the world. We must remember atrocities to prevent them from occurring again. We welcome the efforts of Turks and Armenians to acknowledge and reckon with painful history, which is a critical step toward building a foundation

for a more just and tolerant future. (Trump, 2017).

In the US President's condolence message instead of the use of the problematic word 'Genocide' (before Armenian Genocide Recognition by the USA of 2021) the word '*Medz Yeghern*', is used which is another name for the notion of 'atrocities' in Armenian language, while simultaneously through superlative adjectives " '*one of the worst mass atrocities of the 20th century*' the very essence of these historical realities is emphasized. This is the evasion diplomacy expressed in Trump's diplomatic message. On the other hand, in the message of the latter obligation and responsibility are noted by means of '*must*' as a modal verb. The use of the latter can also be understood as a duty, in this case it is related to deontic modality, yet the latter involves meanings expressing compelling.

In the Condolence Message the US president supports Armenians, but at the same time avoids calling things by their names, without facing Turkish Government. The peculiarity of modality's expression is the latter expresses the primary feature of the diplomatic speech – ambiguity. Consequently, a question arises, when Trump says, '*we must remember*', will the president ultimately call these historical realities in their own names, whether he recognizes the genocide or not? As a result, we face the fact that this is a reality between 'yes' and 'no'. Here we see two manifestations of modality; the first is an objective one that captures the undeniable reality of genocide, and the second is the representation of subjectivity, which yields several interpretations and assumptions.

Another similar example is the answer of the Russian President Vladimir Putin to a journalist for an announcement of the meeting invitation by the President of Ukraine V.Zelensky at the International Economic Forum in St. Petersburg.

(XIV) (Журналистка) –Вы готовы с ним встретиться

(Владимир Путин)–*Послушайте меня. Я не знаю этого человека, надеюсь мы когда-нибудь познакомимся. Судя по всему, он хороший специалист в той области, в которой до сих пор работал, он хороший актер. (участники смеются). Я говорю серьезно (Путин тоже улыбается), а вы смеётся, вот значит, но одно дело кого-то играть от другое дело быть кем-то. Для того чтобы играть нужен талант, это точно и один из этих талантов — это талант перевоплощение. Ты через каждый десять минут можешь менять ампула, принц и нищий через каждые 10 минут и это надо быть убедительным, это действительно талант а для того чтобы заниматься государственными делами нужны другие качества, нужны опыт определенные знания, нужно уметь найти главные проблемы, увидеть их, найти инструменты решения этих проблем, уметь собрать дееспособных людей в одну команду, наладить с ними хорошие отношения, поверить в них, дать им возможность свободно мыслить и предлагать решения, выбирать эти решения, что очень важно*

объяснить миллионам людей, мотивы своего поведения при принятии этих решений и самое главное иметь мужество и характер брать на себя ответственность за последствия этих решений. Я не говорю, что у господина Зеленского нет этих качеств они вполне могут быть, ну опыт может них не хватать, но это дело как у нас в народе говорят наживное, это быстро приходит. Если другие качества у него которые перечислю вполне, может быть, но я этого не знаю. Он пока себя никак не проявил, а то, что мы видим, мы видим противоречивые высказывания в ходе предвыборной кампании одно, после выборов другое, поживем увидим, просмотрим. (Putin, 2019)

(Journalist) –Are you ready to meet him?

(V.Putin) –Listen to me please. I do not know this person; I hope someday we will get to know each other. Apparently, he is a good professional in the field where he had been working; he is a good actor. (Participants are laughing) I mean it seriously, and you are laughing (Putin also smiles), so, it is another thing to play as someone, and it is quite another thing to be someone. To play the role well you must have talent and one of those talents is the talent of reincarnation. You can change roles every ten minutes and transform from the prince to a pauper within ten minutes and you must be convincing in both roles, indeed it is a talent, but in order to engage in public affairs other qualities are obligatory, you need certain experience, some knowledge, you have to be able to find the main problems, see them, find the tool to solve those problems, you have to be able to bring together a team of capable people, cultivate a good relationship with them, believe in them, give them the opportunity to think freely and offer solutions, choose those solutions and most importantly, explain to millions of people, for those decisions that are made and most crucial, have the courage and character to take responsibility for the consequences of those decisions. I do not say that Mr. Zelensky does not have these qualities, they quite can be, but experience may not suffice for them, but as the people say it is a matter of time, it will pass quickly. He may have all the qualities I listed, but I don't know them. He has not shown up himself yet, and what we see, we see contradictory statements during the election campaign, and after elections, we will live and see, let's just see it. (Putin, 2019)

The Russian president builds his speech on assumptions. The first assumption is ‘*Apparently, he is a good professional in the field...*’. It seems as if the president by using the word ‘*apparently*’ draws a conclusion, but in the general sentence it has the meaning of assumption. ‘*He is a good professional*’, here the word ‘*good*’ is used to give a positive tone to the speech. To play a good role, he points out that one ‘*must*’ have certain qualities, but in order to govern a state some skills are ‘*obligatory*’. By applying to the modal verb ‘*must*’, and adjective ‘*obligatory*’ the president shows that in the first case it is simply the logical process of the

things, yet, in the latter case, the structure *'are obligatory'* demonstrates the importance and existence of those qualities that are needed or are obligatory to govern the country. The Russian president's words are ambiguous and ambiguity is more evident at the end of V.Putin's speech *'we will live and see, let's just see it'*. The first meaning is he might meet him, and the second he might not meet him. Generally, Putin's answer is directly comparative to the partially accepted definition of modality, which is interpreted as 'the speaker's attitude to the reality', yet by reading the whole speech of the president we see his opinion towards the questions of the journalist. In the president's speech, the possibility and the probability are obvious, and V.Putin in order not to rudely reject or refuse V. Zelenisky's invitation to meet each other, the answer is formulated in an alternative way.

In the section *«Я не говорю, что у господина Зелинского нет этих качеств они вполне могут быть, ну опыт может не хватать»/ 'I am not saying that Mr. Zelinsky does not have these qualities, they quite can be, but experience may not suffice for them'* the words *могут (mogut/can)* and *может (mozhet/might)* express probability.

The modality of the above-mentioned sentence is expressed through the structure *'will+ see'* (*we will leave and see, we will see it yet.*) which mitigates V.Putin's answer directed to the journalist's question about expectations of a possible meeting with the Ukrainian President V. Zelinsky. It allows us to think that there is no atmosphere of tension, but on the other hand the use of those structures shows a not yet made decision about possible meeting. In case we are dealing with epistemic modality. The president leaves the audience in ambiguity and assumptions. The peculiarity of modality, however, is that the president softens the essence of his speech, not being abruptly and rudely in it, and such manifestations are an important part of diplomacy and diplomatic discourse.

(XV) On behalf of my nation and state I would like to announce that our response to any negotiation under sanctions is negative. (Rouhani, 2019)

The above example is an excerpt from Iranian Ex-President Hassan Rouhani's speech at the 74th UN General Assembly. Let us start with the fact that diplomatic relations between the US and Iran are in non-constructive phase. The reason is Iran's goal to produce nuclear weapons, which the US opposes, and therefore imposes sanctions. In this speech, the head of the country expresses his wish, that there will not be any negotiations under sanctions. Here it is noteworthy that the President expresses a denial attitude. The emphasis is on the word *'negative'* which denotes denial meaning giving a possibility to H.Rouhani to steer clear of sharply and refuted diplomacy. The sentence could be just *'Iran will not negotiate with the US if the US continues to impose sanctions'*. But in that case the very meaning of the speech of Iran's president would not be effective and would be coloured by multifaceted meanings that's why the Iranian president's statement has been presented in a milder way, in which the meaning of the modality is the expression

of the will of the Iranian government. The message was expressed through the modal ‘would’. The president has avoided expressing his official position directly by applying these linguistic structures. Here we notice the idea of will and obligation. What is the peculiarity of the modality in this sentence of the president of Iran?

Thus, if the sentence had the following syntax: *‘Iran will not negotiate because the US is imposing sanctions’*, it would be harsh and rude in an international building such as the UN, as it would have a tone of intolerance which is not stemming from the country’s interests. If it had been expressed by means of the modal verb ‘must’, suchlike *‘If the United States wants to negotiate, then it must stop the sanctions’* then Iran’s official position would not have been expressed completely yet here we would have reverse image, namely, negotiations are only desirable for the United States and Iran is not interested in it, which would damage Iran’s image as non-collaborative and irresponsible country.

Peculiarities of the Meaning of Modality in the Contexts

The diplomatic field is a platform of caution and prudence, thus in many cases contexts are used that have their own and distinctive role. The speech is especially meaningful when it is seasoned with modality. To understand this, we will discuss a few examples below.

(XVI) *‘You may take this lightly, but these doors [to Europe] will open and these [ISIS] members will be sent to you. Do not try to threaten Turkey over developments in Cyprus’* (Erdogan, 2019)

To understand the context, we must first clarify the fact that Turkey has hosted three and a half million refugees and is engaged in arresting ISIS members. On the other hand, it wants to become a member of EU. Let us carefully consider the President’s words. The general idea is of blackmail, the president addresses EU leaders in the following way: *‘You may take this lightly’* by using probability in his speech. Then addressing perseverance, he points out that those doors will open, and those refugees will be sent to Europe. With the use of future tense Erdogan expresses veracity and reliability of the events. *‘These doors [to Europe] will open’, ‘these [ISIS] members will be sent to you’*. The usage of modality is essential here and it is applied in the right place namely in the beginning of the sentence. If we consider the sentence without *‘You may take this lightly’* then this would mean that there is no emphasis on the seriousness of Turkey’s position which the EU can ignore, therefore the president highlighted it. The true meaning of the text is that Turkey will send all refugees (currently Europe is avoiding refugees) and ISIS members if the EU continues to raise the issue of Cyprus (some part of the Cyprus peninsula is occupied by Turkey). This context of the speech could not be said directly for several reasons that are probably not in Turkey’s interest and such kind of drastically use of the meaning would create an atmosphere that Turkey is an aggressor country.

The next example is an extract from the letter North Korea's U.N. ambassador Kim Song to the fourteen members of the UN Council, within which the North Korean ambassador expresses his attitude and an official position of the country to the US criticism of human rights abuses in North Korea and states further the following:

(XVII) If the Security Council would push through the meeting on 'human rights issue' of the DPRK the situation on the Korean Peninsula would take a turn for the worse again. The United States and those countries on board shall bear full responsibility' (Song, 2019)

The context of the first sentence is not to organize such a meeting, where consequences are indicated. Second, it hints that all countries agreeing with that and having their participation will bear full responsibility. Based on diplomatic skills, the very essence of the message is not explicitly stated, otherwise it would be an open war with the United States. However, the basis of the sentence is the menace according to which North Korea will take steps for which, not North Korea, but the US and other cooperating countries are responsible for undesirable consequences. We note that the subjunctive tense was used in the first part of the text *'If the Security Council would push'*, with the use of comparative adjective *'the worse'*, the degree of worsening negativity is indicated. At the end of the text *'shall bear full responsibility'*, where *'shall'* has several subtexts: the first – obligation, the second – commitment, and the third – inevitability. The adjective *'full'* emphasized in the sentence makes it clear that the United States and its partner countries will not be partially responsible for the events but will completely shoulder the responsibility.

Conclusion.

Language is an important instrument in human communication and is the only means that allows people to exchange ideas and come to a common consensus. As we can see in the examples mentioned in the paper, we can clearly state that especially in diplomatic and political processes, language should be used with greater care and caution. From this point of view, the process of modality is significant, as it can give different shades to the sentence and speech. In this article, by identifying, discussing, and analysing several examples voiced by some politicians in the UN and other diplomatic platforms, we can come to the following conclusion:

The main purpose of diplomatic discourse is to find a positive way. Negotiating is to find a peaceful solution, and the role of modality is more emphasized here, and the modality should hold a positive message.

The diplomatic speech must be highly thought-out and organized, and modality here should contribute to the constructiveness of the speech.

Modality of negation is not that much accepted in the diplomatic sphere, so the words must be structured in such a way that the sentence expresses a negative

modality, meaning, at the same time having no negative grammatical component. Negation should not be expressed in a straightforward and rude sense, which will allow the diplomat to adopt a policy of flexibility in the choices. For instance, we can express the sentence of Iran's president Hassan Rouhani speech in this way *'The negotiations between Iran and the US under sanctions are lifeless'* where the word lifeless means that the negotiations have no continuation or future, or it is impossible to negotiate in these conditions.

Modal verbs, such as 'may', 'should', 'must', 'can' have a wide application in this area, which emphasize or weaken the meaning of the sentence, and which may also be expressed in another sense. Modality can be expressed without modal verbs. It can be expressed by certain grammatical structures, nouns, adjectives, adverbs, etc; for example, if we use the adjective "good" then it gets a positive meaning and if we use "ineffective" it gets a negative colouring.

In diplomatic discourse, the concepts of the category of modality, likewise 'probability', 'possibility', and 'compulsion' are often used which helps us to determine the purpose pursued by diplomacy.

Bibliography

- Abbas, M. P. (2019). Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2019/09/hold-general-assembly-2019-latest-updates-190916224113531.htm>
- Ascanio, A. (2001). *Análisis del contenido del discurso político*. Equinoccio.
- Britannica, E. o. (2020). Diplomacy. Retrieved from <https://www.britannica.com/topic/diplomacy>
- Christer Jönsson, M. H. (2005). *Essence of Diplomacy*. Springer.
- D'Acquisto, G. (2017). *A Linguistic Analysis of Diplomatic Discourse: UN Resolutions on the Question of Palestine*. Cambridge Scholars Publishing.
- D'Acquisto, G. (2017). *A linguistic Analysis of Diplomatic Discourse: UN Resolutions on the Question of Palestine*. Cambridge Shcolars Publishing.
- DiCaprio, L. (2019). Retrieved from https://www.youtube.com/watch?v=vTyLSr_VCcg
- Diplomacy. (2019). *Diplomacy*. IntroBooks , Can Akdeniz,.
- Diplomacy. T. O. (2013). *The Oxford Handbook of Modern Diplomacy*. OUP Oxford.
- Erdogan, R. (2019). *CBC*. Retrieved from <https://www.cbc.ca/news/world/turkey-erdogan-cyprus-isis-1.5356221>
- Imran Khan, P. M. (2019). Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2019/09/hold-general-assembly-2019-latest-updates-190916224113531.html>
- Isabela Fairclough, N. F. (2013). *Political Discourse Analysis: A Method for Advanced Students*. Routledge.
- Johnson, B. (2019). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=zf4YEyh7erE>
- Johnson, B. (2019). Retrieved from <https://www.gov.uk/government/speeches/pm-statement-at-nato-meeting-4-december-2019>
- Kishan S. Rana. (2004). *'The 21st Century Ambassador: Plenipotentiary to Chief Executive'*. Diplo Foundation.
- Langholtz, H. (2004). *' The Psychology of Diplomacy'*. Greenwood Publishing Group,.

- Naledia Pandor, S. A. (2019). Retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2019/09/hold-general-assembly-2019-latest-updates-190916224113531.html>
- Nick, S. (2001). Use of language in diplomacy. Retrieved in 2020, from <https://www.diplomacy.edu/resources/general/use-language-diplomacy>
- Panfilov, V. (1977). *Категория модальности и ее роль в конструировании структуры предложения и суждения*. В. З. Панфилов. – М./ Panfilov, V 'Category of modality and its role in constructing the structure of sentences and judgments
- Pashinyan, N. (2019). *Prime Minister of Armenia*. Retrieved from <https://www.primeminister.am/hy/congratulatory/item/2019/12/05/Nikol-Pashinyan-Congratulations/>
- Putin.V (2019). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=lxtagauQxw9M>
- Ray T. Donahue, M. H. (1997). *Diplomatic Discourse: International Conflict at the United Nations— Addresses and Analysis*.. Greenwood Publishing Group.
- Resolution:2733, E. (2019). Retrieved from http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0005_EN.html?redirect
- Sánchez, P. (2019). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=ftIPJwOduFk>
- Slavik, H. (2004). *Intercultural Communication and Diplomacy*. Diplo Foundation.
- Song, K. (2019). Euronews Retrieved from <https://www.euronews.com/2019/12/04/north-korea-warns-un-security-council-not-to-discuss-rights>
- S/RES/2485, U. r. (2019). Retrieved from [https://undocs.org/S/RES/2485\(2019\)](https://undocs.org/S/RES/2485(2019))
- S/RES/2489, U. r. (2019). Retrieved from [https://undocs.org/S/RES/2489\(2019\)](https://undocs.org/S/RES/2489(2019))
- Stanzel, V. (2018). *New Realities in Foreign Affairs: Diplomacy in the 21st Century*. Stiftung Wissenschaft und Politik,. Retrieved in 2020, from https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2018RP11_sze.pdf
- The Oxford Handbook of Modern Diplomacy. (2013). *'The Oxford Handbook of Modern Diplomacy'*.. OUP Oxford.
- Trump, D. (2019). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=eICiLRyKTFg>
- Trump, D. (2019). Retrieved from <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-president-donald-j-trump-armenian-remembrance-day-2017/>
- Wright, S. (2000). *Community and Communication: The Role of Language in Nation State Building and European Integration*. Multilingual Matters.

Անուշ Մարտիրոսյան

Եվրասիա միջազգային համալսարանի օգտար լեզուների և գրականության
ամբիոնի դասախոս, նայն ամբիոնի հայցորդ
lj.huuugle`anush.martirosyan92@gmail.com

ԵՂԱՆԱԿԱՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹՈՒՄ

Քաղաքական և դիվանագիտական իրադարձություններով պայմանավորված դիվանագիտական խոսույթը դարձել է մի երևույթ, որտեղ լեզվի օգտագործումը մեծ նշանակություն և հետաքրքրություն է ներկայացնում, և միշտ գրավել է վերլուծաբանների, լրատվամիջոցների, հասարակության և

այլոց ուշադրությունը: Հասկանալով և ընդգծելով դիվանագիտության մեջ լեզվի կարևորությունը, այս աշխատության շրջանակներում մենք փորձել ենք ցույց տալ դիվանագիտական խոսույթի մի քանի կարևոր առանձնահատկություններ՝ բացահայտելու դիվանագիտական խոսքի ենթատեքստն ու երանգները: Հիմք ընդունելով և կիրառելով դիվանագիտության և եղանակավորման վերաբերյալ արդի ուսումնասիրությունները և տարբեր երկրների ղեկավարների ուղերձները, մենք փորձել ենք բացահայտել դիվանագիտության մեջ օգտագործվող լեզվի արդյունավետ կողմերը: Այն կարող է օգնել ավելի արդյունավետ դարձնել լեզուն՝ կիրառելով եղանակավորումը, որն ավելի է շեշտադրում և արժևորում խոսքը: Մյուս կողմից, այն կարող է թույլ տալ վերլուծել դիվանագիտական խոսույթի ենթատեքստը՝ խոսույթի թաքնված ուղերձները բացահայտելու համար:

Հիմնաբառեր. դիվանագիտություն և լեզու, խոսույթ, եղանակավորում, երկակիություն, ենթատեքստ, պակասավոր բայեր, նախադասություն:

Ануш Мартиросян

*Преподаватель и соискатель кафедры иностранных языков и литературы
Международного университета Евразия
Эл. адрес: anush.martirosyan92@gmail.com*

ОСОБЕННОСТИ МОДАЛЬНОСТИ В ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ РЕЧИ

В связи с политико-дипломатическими событиями дипломатический дискурс стал явлением, где использование языка представляет большое значение и интерес, и всегда привлекал внимание аналитиков, СМИ, общественности и др. Осознавая и подчеркивая важность языка в дипломатии, в рамках этой работы мы постарались показать некоторые важные особенности дипломатического дискурса, чтобы раскрыть контекст и нюансы дипломатической речи. На основе и применении современных исследований по дипломатии и модальности, и посланий лидеров разных стран мы попытались раскрыть эффективные аспекты языка, используемого в дипломатии. Это может помочь сделать язык более эффективным, используя модальность, которая больше подчеркивает и оценивает слово. С другой стороны, это может позволить проанализировать контекст дипломатической речи, чтобы раскрыть скрытые послания речи.

Ключевые слова: дипломатия и язык, дискурс, модальность, двусмысленность, контекст, модальные глаголы, предложение.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել 2022թ. փետրվարի 28-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման 2022թ. ապրիլի 4-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 2022թ. ապրիլի 20-ին:

Լուիզա Մարաբյան
*Հայաստանի եվրոպական համալսարանի դասախոս,
Կիրառական լեզվաբանության ամբիոնի հայցորդ,
Էլ. հասցե՝ marabyanliza@gmail.com*

Սոնա Հակոբյան
*Հայաստանի եվրոպական համալսարան
Կիրառական լեզվաբանության ամբիոնի վարիչ,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու
Էլ. հասցե՝ hakobyan04.07@gmail.com*

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-145

ԸՆԴՀԱՏՈՒՄԸ ՈՐՊԵՍ ԳԵՆԴԵՐԱՅԻՆ ԱԳՐԵՍԻԱՅԻ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ՁԵՎ ԵՎ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑԱԿԱՆ ՌԱԶՄԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ (ԱՄՆ ՆԱԽԱԳԱՀԱԿԱՆ ԹԵԿՆԱԾՈՒՆԵՐԻ ԲԱՆԱՎԵՃԵՐԻ ՀԻՄԱՆ ՎՐԱ)

Վերջին ժամանակներում քաղաքական խոսույթի քննական ուսումնասիրությունների շրջանակներում մեծ արդիականություն են վայելում քաղաքական բանավեճերի լեզվական ուսումնասիրությունները: Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ քաղաքական բանավեճերն առհասարակ դիտարկվում են որպես խոսքային իրադարձություններ, որոնք հնարավորություն են տալիս գնահատելու մասնակիցներին ըստ խոսելաձևի և պահելաձևի: Սույն հոդվածի նպատակն է քննարկել մասնակիցների սեռի ազդեցությունը անձի վերահսկողության վրա, և գնահատել կանանց ու տղամարդկանց կողմից կատարված խոսքային ընդհատումների պատճառները:

Հիմնաբառեր. ընդհատում, կին, տղամարդ, քաղաքական բանավեճ, թեկնածու, գենդերային ագրեսիա, ռազմավարություն:

Ներածություն

Քաղաքական բանավեճերը բնութագրվում են որպես մրցույթ, որտեղ կան թե՛ հաղթողներ, թե՛ պարտվողներ: Չնայած բանավեճերն ունեն իրենց ընթացակարգերը, որոնք հավասարապես վերաբերում են թե՛ կանանց, թե՛ տղամարդկանց, այնուամենայնիվ, երկու սեռերի միջև առկա են անհավասարություններ: Իրականում ընդհատումը համարվում է լեզվական ռազմավարություն, որն օգնում է հասնել գերիշխանության. ընդհատել ինչ-որ մեկին, նշանակում է զրկել կամ ամենաքիչը՝ փորձել զրկել նրան խոսելու իրավունքից: Առհասարակ, ընդհատումները ենթադրում են գերակայություն, ագրեսիա, դեմքի սպառնալիք և անհամաձայնություն: Տղամարդու և կնոջ մասնակցությամբ հեռուստաբանավեճերում հիմնականում գերիշխողը տղամարդիկ են, հատկապես, եթե նրանք բավարար գիտելիքներ ունեն քննարկվող թեմայի վերաբերյալ: Ընդհատելով, նրանք ի ցույց են դնում իրենց գերակա լինելը բանավեճի շրջանակում և վերահսկում թեմայի զարգացումը: Ոլորտի հետազոտողներ Ջիմմերմանի և Ուեսթի կատարած ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ քառասունութ ընդհատումներից միայն երկուսն են արվել կանանց կողմից և չի օգտագործվել ոչ մի զուգահեռ խոսք (overlap), մինչդեռ տղամարդիկ կիրառել են ինը զուգահեռ խոսք (overlap) (Zimmerman, D. H., West, C., 1975, էջ 116):

Մենք մեր հերթին փորձել ենք վերլուծել 2019 թվականի ԱՄՆ նախագահական ընտրություններին մասնակցող թեկնածուների երկու բանավեճերը: Նախագահի դեմոկրատական թեկնածուների բանավեճերը տեղի են ունեցել հունիսի 26-ին և 27-ին, որին մասնակցող քսան թեկնածուներից վեցը կանայք էին:

Մեթոդ

Հոդվածում կիրառել ենք նկարագրական որակական մեթոդը՝ փորձելով բացահայտել թեկնածուների բանավեճում գենդերային ագրեսիայի դրսևորումը ընդհատման միջոցով:

Արդյունքներ

Խոսողները հաղորդակցական նպատակների հասնում են տարատեսակ միջոցներով՝ թե՛ խոսքային, և թե՛ ոչ խոսքային: Նմանատիպ հռետորական ռազմավարություններով խոսողները փորձում են իրագործել իրենց նպատակները, և ինչպես իրավացիորեն նշում է Վան Դեյքը նմանատիպ ընտրությունները «սոցիալական ինքնության իրավիճակային կիրառություններ են», որոնք փոխակերպում են խոսողի ինքնությունը տվյալ իրավիճակում (Dijk, 2018): Այս ռազմավարություններից մեկն էլ ընդհատումն է, որը քաղաքական խոսույթում ունի կիրառության լայն համատեքստ: Մասնագիտական գրականության մեջ շատ հաճախ ընդհատումը, որպես խոսքային ռազմավարություն, ունի տարբեր տեսակներ: Ոլորտի հետազոտող Լին նշում է, որ գոյություն ունեն այսպես կոչված հաջողված և չհաջողված ընդհատումներ: Սրանցից առաջինը վերաբերում է այն ընդհատումներին, երբ առաջին

խոսակցի ասույթը ընդհատվում է երկրորդ խոսակցի ասույթով, և առաջին խոսակիցը դադարեցնում է խոսքը: Չհաջողված ընդհատման դեպքում երկրորդ խոսակիցն ընդհատում է առաջին խոսակցին, և երկու խոսակիցները հավասարապես շարունակում են ասույթը մինչև բանավեճի ավարտը (Li, 2001): Այլ հետազոտողներ՝ Քրեյգը և Փիթսը, առանձնացնում են ընդհատման հինգ տեսակ՝ **պարզ ընդհատում** (simple interruptions), **զուգահեռ խոսք** (overlap), **միջամտություն** (butting in), **լուռ ընդհատում** (silent interruptions) և **խանգարող խոսք** (talkovers) (Craig, D., & Pitts, M, 1990): Նրանք պնդում են, որ տղամարդիկ ավելի հաճախ են ընդհատում, քան կանայք, ինչպես նաև նշում են, որ կանանց ավելի քիչ հերթ և ժամանակ է հատկացվում խոսելու համար (Craig, D., & Pitts, M, 1990, p. 135): Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ, երբ կանայք տղամարդկանց ընդհատում են, նրանց տղամարդ գործընկերներն իրենց համարում են եռանդուն և գիտակ, միննույն ժամանակ՝ ցածր մտավոր կարգավիճակ ունեցող, մինչդեռ երբ տղամարդն է կիրառում ընդհատման ցանկացած տեսակ, ապա նրա գործընկերները նրան համարում են բարձր մտավոր կարգավիճակի տեր անձնավորություն (Mulac, A., & Van Dyke, H, 1992): Նոֆսինգերը նշում է, որ տարբերությունների կարևորությունը դիտարկվում է համատեքստի, առաջադրանքի, կարգավիճակի, ընդհատման տեսակների և խմբի գենդերային կազմի մեջ: Մասնավորապես նշվում է, որ ընդհատումը պետք է ունենա առնվազն երեք հատկանիշ.

- Կողմերից յուրաքանչյուրը խոսակցի ելույթը համարում է անարդյունավետ
- Ընդհատողը նախօրոք ինքնաընտրվում է
- Կողմերից յուրաքանչյուրը հավատում է, որ իր խոսելու հերթը խախտել են (Nofsinger, 1991):

Մեկ այլ հետազոտող՝ Դինդիան, ենթադրում է, որ ընդհատումը կարող է կախված լինել այնպիսի գործոններից, ինչպիսիք են **ընդհատողի կարգավիճակը և դերը, խոսքային գործունեությունը, նյութի զարգացման բովանդակությունը** և այլ (Dindia, 1978): Մյուրեյն ավելացնում է, որ այնքան կարևոր չէ ելույթն ավարտելը, որքան կարևոր է խոսողի սոցիալական կարգավիճակը, խոսքի տևողությունը, լուսաբանված կետերը և խոսողի հատուկ իրավունքները, որոնք հիմնված են նրա դիրքի, հեղինակության և տվյալ թեմայի շրջանակներում գիտելիքների վրա (Murray, 1985):

Ընդհանրացնելով վերոբերյալը՝ կարող ենք փաստել, որ ընդհատումը՝ որպես հաղորդակցական ռազմավարություն, առկայացվում է տարատեսակ միջոցներով և իրականացնում է հստակ գործառույթ հենց գենդերային հաղորդակցության համատեքստում:

Քննարկում

Ինչպես նշեցինք, սույն հոդվածը քննում է 2019 թվականի ԱՄՆ նախագահական ընտրություններին մասնակցող թեկնածուների երկու բանավեճերը:

Բանավեճին մասնակցում էին 20 թեկնածու, որոնցից 6-ը կին էին: Թեկնածուները երկու երեկոյի ընթացքում միմյանց ընդհատել են 71 անգամ:

Առաջին բանավեճի ընթացքում հիմնականում տղամարդիկ էին իրար ընդհատում, միջամտում և զուգահեռ խոսում, մինչդեռ կանայք, ընդհանուր առմամբ, սպասում էին, որ իրենց թույլ տան խոսել: Ամենաշատ ընդհատողը թեկնածու Բիլ դե Բլասիոն էր, որը մեղմեց այդ ագրեսիան իր հոր մասին անձնական պատմություններով /տես գծապատկեր 1/: Նա նույնիսկ կոպիտ միջամտեց Բետո Օ՛Նուրկին, ասելով՝ “Hey, wait, wait.” (Հեյ, սպասեք, սպասեք): Ավելի ուշ, երբ սենատոր Քոբի Բուքերին հարց ուղղվեց, Ջուլիան Կաստրոն միջամտեց. “If I might briefly ...” (Եթե ես կարողանայի կարճ...):

Լատինական միակ թեկնածու Ուլիան Կաստրոն ստիպված էր պայքարել խոսելու ժամանակի համար: Էլիզաբեթ Ուորենը գերիշխում էր բանավեճի սկզբնական հատվածում՝ ցուցաբերելով վստահություն, գիտելիքներ և պատրաստականություն: Նա հանգիստ էր և առաջ էր քաշում խելամիտ քաղաքական գաղափարներ: Ի պատասխան Վաշինգտոնի նահանգապետ Ջեյ Ինսլիի սնապարծությանը՝ սենատոր Էմի Քլոբուչարը հեգնողաբար նկատեց, որ այստեղ երեք կանայք կային, որոնք պայքարել են կնոջ ընտրության իրավունքի համար. “I just want to say, there’s three women up here that have fought pretty hard for a woman’s right to choose.”

Հարկ է նշել, որ բանավեճին մասնակցող կանայք պարզապես նախագահի թեկնածուներ չեն. նրանք փորձառու քաղաքագետներ են, որոնք հաճախ են պայքարել իրենց տղամարդ գործընկերների վրա ազդելու և իրենց խոսքը լսելի դարձնելու համար: Ուորենը, Մինեսոտա նահանգի սենատոր Էմի Քլոբուչարը և Հավայան կղզիների ներկայացուցիչ Թուլսի Գեբարդը ասելիքի պակաս չունենին: Բանավեճի ամենահիշարժան պահը Գեբարդի խոսքակոխիվն էր Օհայոյի ներկայացուցիչ Թիմ Ռայանի հետ արտաքին քաղաքականության շուրջ:

Հատված բանավեճից

Ryan: “The reality is, if the United States isn’t engaged, the Taliban will grow and they will have bigger, bolder terrorist acts.”

Gabbard: “The Taliban was there long before we came in. They’ll be there long before we leave.”

Ryan: “And they were — yeah, exactly. Well, we were.”

Gabbard: “We cannot keep U.S. troops deployed to Afghanistan thinking that we’re going to somehow squash this Taliban that’s been there, that every other country that’s tried has failed”.

Ryan: “I didn’t say — I didn’t say squash them. I didn’t say squash them. When we weren’t in there, they started flying planes into our buildings. So I’m just saying right now we have an obligation...”

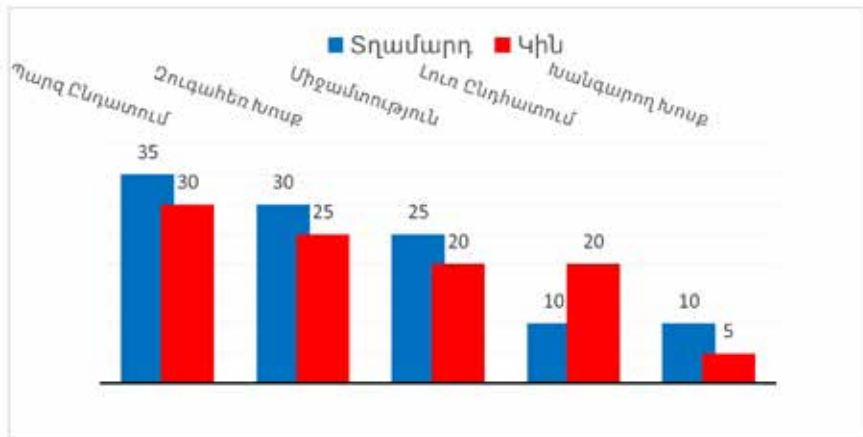
Gabbard: “The Taliban didn’t attack us on 9/11. Al-Qaeda did.”

Ryan: Well, I — I understand...

Գեբարդն իրեն բավականին ինքնավստահ էր դրսևորում՝ կիրառելով

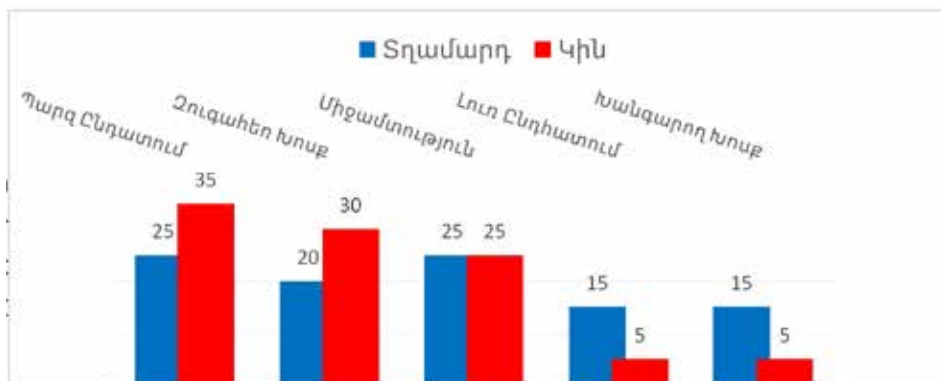
պարզ ընդհատում, զուգահեռ խոսք, միջամտություն և լուռ ընդհատում՝ որպես անհամաձայնություն թափահարելով գլուխը: Նա շատ լավ տիրապետում էր քննարկվող հարցին և բնականաբար հակաճառում և ուղղում էր Թին Ռայանին:

Գծապատկեր 1
Կանանց և տղամարդկանց ընդհատումներն ըստ տեսակների

Երկրորդ օրվա բանավեճն ավելի թեժ էր: Թեկնածուները բանավեճի առաջին տասը րոպեի ընթացքում բղավում էին միմյանց վրա: Ի տարբերություն նախորդ օրվա բանավեճի՝ այստեղ ընդհատումների մեծ քանակ գրանցվեց Նյու Յորքի սենատոր Քրիստեն Գիլբրանդի և հեղինակ Մարիան Ուիլյամսոնի կողմից /տես գծապատկեր 2/:

Գծապատկեր 2
Կանանց և տղամարդկանց ընդհատումները ըստ տեսակների

Քալիֆորնիայի սենատոր Քամալա Հարիսը բանավեճի ամենաազդեցիկ կերպարներից էր: Նա իրեն դրսևորեց որպես առաջադեմ, գերիշխող և իրազեկ քաղաքական գործիչ: Եվ վերջապես, Քամալա Հարիսը ամենադժվար և ամենաարդյունավետ հարվածը հասցրեց դեմոկրատների առաջատար Ջո Բայդենին: Նա ակնհայտորեն քննադատում էր Բայդենին՝ դպրոցական ավտոբուսներին դեմ քվեարկելու համար. “And it was not only that, but you also worked with them to oppose busing. And there was a little girl in California who was part of the second class to integrate her public schools and she was bused to school every day. And that little girl was me.” Բայդենի պատասխանները պաշտպանողական էին և անհետևողական: “It’s a mischaracterization of my position across the board. I did not praise racists. That is not true.”I was a public defender (Ես հանրային պաշտպան էի) I didn’t become a prosecutor. I came out and I left a good law firm to become a public defender. I did not oppose bussing in America (Ես դեմ չէի ավտոբուսներին Ամերիկայում). What I opposed is bussing ordered by the Department of Education. That’s what I opposed. I did not oppose...”

Սենատորներ Մայքլ Բենեթը և Քիրստեն Գիլիքրանդը նույնպես անցան հարձակման՝ կասկածի տակ դնելով Բայդենի՝ Սենատում ցուցաբերած բանակցային հնարությունները: Հարիսը կարողանում էր վերահսկել և գերակայել մասնակիցներին: Հատկապես բուռն քննարկման ժամանակ, երբ մի քանի թեկնածուներ ընդհատում էին միմյանց, Հարիսը ձայնը բարձրացնելով՝ ասում է.

“Hey, guys. America does not want a food fight,” Harris said. “They want to hear how we’re going to put food on their table.” / Լսե՛ք, Ամերիկյան չի ցանկանում մարտնչել սննդի համար: Ամերիկացին ուզում է լսել ինչպես ենք մենք պատրաստվում ուտելիքը դնել իրենց սեղաններն/:

Ըստ ամենայնի, երկրորդ բանավեճում, կանայք կիրառում են մեծ թվով պարզ ընդհատումներ, զուգահեռ խոսք և միջամտություն, քան տղամարդիկ:

Եզրակացություն

Այսպիսով, հաղորդակցական ռազմավարությունների համատեքստում իրականացված ուսումնասիրությունները մեծամասամբ ցույց են տալիս, որ բանավեճերում հիմնականում տղամարդիկ են ընդհատում և գերակայում, այնուամենայնիվ, ըստ մեր վերլուծության արդյունքների՝ հատկապես վերջին տարիներին (2019 թ.) բանավեճերի ժամանակ ամերիկյան քաղաքական խոսույթում կանայք բավականին ինքնավստահ են, նպատակապես և կարողանում են վերահսկել և առաջավորել քննարկվող թեմաները: Հաշվի առնելով գենդերային անհավասարությունը, իրենց խոսքը լսելի դարձնելու և նպատակին հասնելու համար՝ կանայք կիրառում են ընդհատման բոլոր տեսակները՝ զուգահեռ խոսք, միջամտություն, լուռ ընդհատում, խանգարող խոսք, պարզ ընդհատում:

Bibliography

- Craig, D., & Pitts, M. (1990). The dynamics of dominance in tutorial discussions. *Linguistics* 28/1, 125–138.
- Dijk, T. A. (2018). Socio-cognitive discourse studies. *The Routledge Handbook of Critical Discourse Studies* (էջեր 26–43). ի սնւոն Routledge.
- Dindia, K. (1978). The Effects of Sex of Subject and Sex of Partner on Interruptions. *Human Communication Research*, 345–371.
- Li, H. (2001). Cooperative and intursive interruptions in inter- and intracultural. *Journal of Language and Social Psychology* 20(3), 259–284.
- Mulac, A., & Van Dyke, H. (1992). Gender, personality characteristics, and reactions to interruption use in conversations: So who says interruptions are bad? *Annual Meeting of the Speech Communication Association*. Chicago.
- Murray, S. O. (1985). Toward a model of members' methods for recognizing interruptions. *Language in Society*, Volume 14, Issue 1, 31–40.
- News: *The full transcript of Night One of the first Democratic primary debate, Wednesday, June 26, 2019* <https://www.nbcnews.com/politics/2020-election/full-transcript-first-democratic-primary-debate-2019-n1022816> (22.02.2022)
- News: *The full transcript of Night Two of the first Democratic primary debate, Thursday, June 27, 2019* <https://www.nbcnews.com/politics/2020-election/full-transcript-2019-democratic-debate-night-two-sortable-topic-n1023601> (10.01.2022)
- Nofsinger, R. E. (1991). *Everyday conversation*. London: Sage: Newbury Park, CA.
- YouTube: *Democratic Presidential Debate – June 26 (Full) | NBC News* <https://www.youtube.com/watch?v=vJ6MrD00kgY> (10.01.2022)
- YouTube: *Democratic Presidential Debate – June 27 (Full) | NBC News* <https://www.youtube.com/watch?v=cX7hni-zGD8> (10.01.2022)
- Zimmerman, D. H., West, C. (1975). *Sex roles, interruptions, and silences in conversation*. New Jersey: Rowley, MA: Newbury House.

Луиза Марабян

*Преподаватель Европейского университета Армении,
соискатель кафедры прикладной лингвистики
Эл. адрес: marabyanliza@gmail.com*

Сона Акопян

*Заведующая кафедрой прикладной лингвистики
Европейского университета Армении,
кандидат филологических наук
Эл. адрес: hakobyan04.07@gmail.com*

ПРЕРЫВАНИЕ КАК СРЕДСТВО ВЫРАЖЕНИЯ ГЕНДЕРНОЙ АГРЕССИИ И КОММУНИКАЦИОННОЙ СТРАТЕГИИ (ССЫЛАЯСЬ НА ДЕБАТЫ КАНДИДАТОВ В ПРЕЗИДЕНТЫ США)

В последнее время в рамках экзаменационных исследований политической речи большую актуальность приобретают языковые исследования политических дискуссий. Исследования показывают, что политические дебаты рассматриваются как речевые события, которые дают возможность оценивать участников по стилю речи и поведению. В данной статье рассматривается влияние на контроль поведения по половому признаку и излагаются основные причины прерывания речи у мужчин и женщин. В политических дебатах каждого пола, помимо подчеркивания причин прерываний, также изучаются типы коммуникативных прерываний в контексте разных полов. В статье обсуждаются следующие типы прерываний: параллельная речь, помехи, тихое прерывание, прерывистая речь и простое прерывание. В целом, исследование основано на дебатах кандидатов в президенты США, а агрессия по половому признаку раскрывается через прерывания.

Ключевые слова: прерывание, женщина, мужчина, политические дебаты, кандидат, гендерная агрессия, стратегия.

Luiza Marabyan

*Lecturer and Ph.D. student at Chair of Applied Linguistics,
European University of Armenia
Email: marabyanliza@gmail.com*

Sona Hakobyan

*Head of the Chair at Applied Linguistics,
European University of Armenia,
Ph.D. in Philology
Email: hakobyan04.07@gmail.com*

INTERRUPTION AS A MEANS OF EXPRESSING GENDER AGGRESSION AND AS A COMMUNICATION STRATEGY (WITH SPECIAL REFERENCE TO US PRESIDENTIAL CANDIDATE DEBATES)

In recent years, the linguistic study of political debates is considered a novel trend within the framework of political discourse and critical discourse analysis. Studies prove that political debates are speech events, allowing to evaluate participants according to their speech style and behavior. The given article touches upon the gender influence on behavior control and outlines the core reasons of speech interruptions for men and women. The study basically outlines the strategies of communicative interruptions in line with gender speech differences trying to reveal the balance of interruptions among men and women. Besides emphasizing the reasons of each gender interruptions in political debates, the types of communicative interruptions are being studied in the context of different genders. In the article the following types of interruption is being discussed: parallel speech, interference, silent interruption, disruptive speech, simple interruption. Overall, the study is based on the US presidential candidate debates and gender aggression is then being disclosed through interruptions.

Key words: interruption, woman, man, political debate, candidate, gender aggression, strategy.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել 2022թ. մայիսի 20-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման 2022թ. հունիսի 8-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 2022թ. հունիսի 9-ին:

Արթուր Միրզոյան
*Երևանի պետական համալսարանի հայ բանասիրության
ֆակուլտետի մագիստրանտ*
Էլ. հասցե՝ mirzoianarthur@gmail.com

DOI: 10.53614/18294952-2022.1-154

ՔԱՂԱՔԸ ԵՎ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՐԱՆՏ ՄԱԹԵՎՈՍՅԱՆԻ «ԽՈՒՄՀԱՐ» ՎԻՊԱԿՈՒՄ

Հրանտ Մաթևոսյանի ստեղծագործության առաջին իսկ վերլուծություններից ավանդաբար կարևորվում են գյուղի և գյուղական կյանքի պատկերումները, մինչդեռ քաղաքը, որը կենտրոնական նշանակություն ունի մաթևոսյանական արձակն իր ամբողջությամբ հասկանալու համար, կոնցեպտուալ մակարդակի վրա քննության չի առնվել: Հոդվածի նպատակն է քննել քաղաքի պատկերումը «Խումհար» վիպակում՝ դիտարկելով այն արդիականացման գործընթացների հետ հարաբերության մեջ: Վիպակը քննվում է Մաթևոսյանի ստեղծագործության և իր ստեղծման ժամանակի լայն համատեքստերում. փորձ է արվում համակողմանիորեն անդրադառնալ արդիականության ուսումնասիրության տեսանկյունից այնպիսի կենտրոնական հասկացությունների արտացոլմանը, ինչպիսիք են կայսերական գերիշխանությունը, օտարի փորձառությունը և մարմնի մշակույթը: Առաջարկվում են վիպակի նոր մեկնություններ՝ դիմադրական հայացքի, ազգային փոխաբերության դիտանկյուններից:

Հիմնաբառեր. արդիականություն, Հրանտ Մաթևոսյան, քաղաքագրություն, գերիշխանություն, խորհրդային գրականություն, դիմադրական հայացք, «Խումհար», մարմին:

Ներածություն

Թեև քաղաքը Հր. Մաթևոսյանի արձակում մշտապես առկա է առանձին հիշատակումների, գյուղական կյանքի վրա ունեցած ազդեցության, հերոս–

ների՝ քաղաքի հետ կապի տեսքով, քաղաքի լիարժեք պատկերներ կարելի է գտնել միայն մի քանի երկերում («Կայարան», «Բաց երկնքի տակ հին լեռներ»): Անգամ այս գործերում, սակայն, քաղաքը գործողությունների զարգացման միակ վայրը չէ: Այս առումով բացառիկ է Մաթևոսյանի «Խումհար» վիպակը, որի այուժեն ամբողջությամբ զարգանում է Մոսկվայում, և որում գյուղը երևում է միայն միջնորդավորված կերպով: Վիպակի առավել մանրամասն ուսումնասիրությունն, այսպիսով, հատկապես կարևոր է դառնում մաթևոսյանական արձակում արդիականացման թեմաների քննության հաստեքստում:

Տեսական հիմքեր

Վիպակում քաղաքի պատկերումը քննվել է արդիականացման տեսության (modernization theory) կիրարկմամբ. արդիական քաղաքի ծագումն ու դրա գրական արտացոլումը հայաստանյան համատեքստում դիտարկվել է խորհրդային փորձառության հետ բազմաշերտ կապերի մեջ: Վիպակում հետխորհրդային այս փորձառությունների արտացոլումը վերլուծելու նպատակով կիրառվել է ամերիկացի հետազոտող Բեյլ Հուքսի կողմից առաջ քաշված «դիմադրական հայացքի» տեսությունը: Հենվելով մարմնի մշակույթի ուսումնասիրությունների վրա՝ դիտարկվել են մարմնականի պատկերումները վիպակում: Ուսումնասիրության մեջ կիրառվել են վերլուծական և համեմատական մեթոդները:

Արդյունքներ

Քաղաքի պատկերումը մաթևոսյանական արձակում ուղղակիորեն շաղկապված է խորհրդահայ իրականության մեջ արդիականացման գործընթացների հետ, ուստի անպայմանորեն պայմանավորում է արդիականացումից անբաժանելի այնպիսի խնդիրների արծարծում, ինչպիսիք են մարմնի մշակույթի փոխակերպումներն ու սիրային պրոբլեմատիկան: Ուսումնասիրության արդյունքում հայտնաբերվել և մատնացույց են արվել «Խումհար» վիպակում այս թեմաների միջև կապերը՝ տեղորոշելով դրանք Հրանտ Մաթևոսյանի ստեղծագործության ամբողջական հղացքի մեջ: Վեր է հանվել գերիշխանական խոսույթների վերանայումն ու դիմադրական հայացքի կիրառումը Մաթևոսյանի կողմից՝ հայաստանյան դիտանկյունից խորհրդային մայրաքաղաքի իրականությունը, ինչպես նաև «կենտրոնի» ու «ծայրամասի» մշակութային-քաղաքական հարաբերությունները պատկերելու համար: Առաջարկվել է «Խումհարի» նոր ընթերցում՝ զուգահեռաբար դիտարկելով վիպակում առկա՝ գերիշխանության և արդիականացման մեծ թեմաները:

Մույն հետազոտությունը կարող է օգտակար լինել ինչպես Մաթևոսյանի ստեղծագործության, այնպես էլ՝ արդիականացման, խորհրդահայ գրականության և մշակույթի և հարակից հարցերի վերաբերյալ ուսումնասիրությունների համար:

Քննարկում

Վիպակը տպագրվել է նախ 1970 թ. «Սովետական գրականություն» ամսագրի 9-րդ համարում («Սովետական գրականություն», 1970, էջ 12-68), ապա 1978 թ.՝ «Կենդանին և մեռյալը» վերնագրով, «Ծառերը» ժողովածուի մեջ: Վիպակում ներկայացվում է Մոսկվայի բարձրագույն սցենարական դասընթացներին մասնակցող երիտասարդ հայ գրող Արմենակ Մնացականյանի մեկ օրը, որի ընթացքում պատկերվում են տարբեր ազգերի ուսանողների առօրյան, ուսումնական ընթացքը, ինտելեկտուալ վեճերը, երիտասարդական զվարճությունները:

Իր գյուղացի հերոսին պատկերելով մոսկովյան միջավայրում՝ Մաթևոսյանը նրան դնում է կրկնակի օտարության մեջ: Առաջին հերթին գործ ունենք օտար միջավայրի հետ. օտար երկիր, օտարազգիներ և օտար բարքեր: Բացի այդ՝ կա քաղաքի՝ իբրև օտարության, այլության տարածության ընկալումը, որը տեսանելի է Մաթևոսյանի մի շարք երկերում և, կարծում ենք, կենտրոնական նշանակություն ունի քաղաքի մաթևոսյանական հղացքի մեջ: Այս երկու օտարություններն իրականում սերտորեն փոխկապակցված են, որոշակի համատեքստում անգամ կարող են դիտվել իբրև նույնական, քանի որ վիպակը, ինչպես և Մաթևոսյանի ստեղծագործությունն առհասարակ, ինչպես նշել ենք, դիտարկելի են խորհրդային արդիականության համատեքստում:

Թերևս, կարևոր է նշել, որ ռուսական, նաև խորհրդային իրականությունը արևմտյան հետազոտողները սովորաբար համարում են թերի արդիականացված: Դևիդ Հոֆմանն անգամ այն կարծիքն է հայտնում, որ «արդի տնտեսական և քաղաքական համակարգի ասպեկտներից և ոչ մեկը բնորոշ չէր կայսերական Ռուսաստանի և Խորհրդային Միության դեպքերի համար» (Hoffmann, 2000, էջ 246): Ռուսաստանի՝ Արևմտյան Եվրոպայի երկրներից զարգացման տեմպերով հետ մնալը, իհարկե, մի շարք պատմական-քաղաքական պատճառներ ունենալով լիարժեք ավատատիրության ուշ հաստատումից և ուշացած վերացումից մինչև քաղաքական մշակույթի ինչ-ինչ առանձնահատկություններ: Ռուսական իրականության՝ Արևմուտքի հանդեպ մշակութային ստորադասության զգացողությունը շատ տիպական է անգամ խորհրդային ժամանակների համար, երբ ուղղակի հակամարտություն կար ԽՍՀՄ-ի և կապիտալիստական Արևմուտքի միջև: Սա տեսանելի է նաև «Խումհար» վիպակում, հատկապես՝ Մ. Անտոնիոնիի «Գիշերը» ֆիլմի ցուցադրությանը հաջորդող տեսարանում. «Դահլիճի լույսերը վառվեցին, և Եվա Օզերովան խղճուկ մեկն էր: Եվ խեղձուկրակ էին դահլիճի բոլոր աղջիկներն ու բոլոր կանայք և ամաչում էին նայել միմյանց»: Տեսարանի ազդեցիկությունը ավելի է մեծանում, երբ հաշվի ենք առնում, որ Անտոնիոնիի հայրենի Իտալիան բնավ էլ Արևմուտքի ամենազարգացած, ամենաարդիականացած երկիրը չէր:

Վերը նշված կարևոր յուրահատկություններով հանդերձ, սակայն, պետք է նշենք, որ այնպիսի ծայրահեղ գնահատումները, որոնք խորհրդային իրականությանը բնորոշ չեն համարում արդիականության քաղաքական և տնտեսական ասպեկտները, անպայմանորեն հենվում են արդիականության

նեղ՝ եվրոպակենտրոն սահմանման վրա: Դ. Հոֆմանն ինքը արդիականության բնորոշ հատկանիշներ է համարում ազգային պետությունների ստեղծումը, արդյունաբերական կապիտալիզմի զարգացումը և պառլամենտական ժողովրդավարության հաստատումը, որոնք, իհարկե, դժվար է վերագրել ԽՍՀՄ-ին, սակայն արդիականության առավել լայն ըմբռնումը, որ բնութագրվում է արդյունաբերականացման, պետական ապարատի առավել կայացման, աշխարհիկացման և ուրբանիզացիայի գործընթացներով, հնարավորություն է տալիս ԽՍՀՄ իրականությունը դիտարկելու առավել լայն համատեքստում: Այսպես՝ ռուսական գերիշխանական (hegemonic) քաղաքականության շարունակությունը խորհրդային պետության կողմից առավել լիարժեք կերպով ընկալվում է արդիականության խնդիրների համաձիգում: Ռուսագետ Թերի Մարթինը նշում է. «Խորհրդային քաղաքականությունը ձգտում էր իրարից անջատել բարձր մշակույթը և ազգային ինքնությունը: Խորհրդային բարձր մշակույթը՝ որպես համամիութենական մշակույթային դրսևորում, արմատացվում էր կրթության և պրոպագանդայի համընդհանուր, ստանդարտացված, թեև բազմալեզու, համակարգով: Սոցիալիզմը, այլ ոչ թե ազգայնականությունը պիտի լիներ պետության միավորիչ սկզբունքը: Ազգային ինքնությունը ընդունվում և իրապես պրոպագանդվում էր խորհրդային պետության կողմից՝ խուսափելու համար պաշտպանական ազգայնականությունից... Դրա փոխարեն ազգային ինքնությունը հետևողականորեն օժանդակվում էր ենթապետական մակարդակի վրա ազգային հանրապետությունների տեսքով՝ սեփական ազգային էլիտաներով, լեզուներով և մշակույթներով: Անշուշտ, այդ ազգային մշակույթները ստիպված էին յուրացնել, տեղական պայմաններին հարմարեցնել նոր խորհրդային բարձր մշակույթը: Խորհրդային քաղաքացիները պիտի ունենային ընդհանուր բարձր մշակույթ, բայց ոչ՝ ընդհանուր ազգային ինքնություն» (Hoffmann, 2000, էջ 246):

Այս քաղաքականության ուղղակի արտահայտությունն ենք տեսնում վիպակում: Հսկայական երկրի տարբեր ծայրերից Մոսկվա են եկել ամենատարբեր ազգերի երիտասարդներ, բնակվում են տիտղոսակիր ազգի մայրաքաղաքում պետական միջոցներով, դեռ մի բան էլ՝ նրանց հնարավորություն է տրված սեփական սցենար ներկայացնել, որի հիման վրա պիտի ֆիլմ նկարահանվի: Սրա հետ մեկտեղ, սակայն, սցենարների բովանդակությունը որոշակիորեն ուղղորդվում է՝ հնարավորություն չտալով ենթակա ժողովուրդների ներկայացուցիչներին սեփական անկախ օրակարգը առաջ քաշելու: Արմենակ Մնացականյանի և դասընթացի ղեկավար Վաքսբերգի միջև երկար ու լարված զրույցը, որ գրեթե վեճի է վերածվում, կարծես խտացնում է վիպակի ամբողջ ընթացքում ենթատեքստում առկա կոնֆլիկտը: Երկու մարդկանց բախում լինելով՝ այն մարմնավորում պաշտոնական մշակութային քաղաքականության և դրա հոսանքին դեմ ելած անհատ արվեստագետի միջև բախումը:

Անդրադառնալով Մաթևոսյանի ստեղծագործության համատեքստում «Խումհարի» տեղին՝ գրականագետ Սեյրան Գրիգորյանն այն համարում է մաթևոսյանական գեղագիտության խտացում և մաթևոսյանական արձակում

արծարծված հիմնական խնդիրների քննություն՝ միաժամանակ Մնացականյան-Վաքսերգ խոսակցությունը համարելով այդ վիպակի համար կենտրոնական (Գրիգորյան, 2016, էջ 103): Այս մեկնակետից է, որ, կարծում ենք, տեսարանը պիտի հնարավորինս հանգամանակից կերպով դիտարկվի: Սցենարի քննարկմանը զուգահեռ Մնացականյանի և Վաքսերգի միջև խոսք է գնում նաև կոնյակի մասին, որը Մնացականյանն առաջարկում է Վաքսերգին: Հայկական կոնյակի մասին ռեպլիկները պարզ առօրեականության մակարդակից խոսակցության թեժանալու ընթացքում ղեկավարի ձեռքին վերածվում են մշակութային գերիշխանության մահակի, սակայն այն ձևը, որով բարեհամբույր և ինքնավստահ Վաքսերգը Մնացականյանին «ցույց է տալիս իր տեղը», խիստ հետաքրքրական է և տիպական. «Հրաշք կոնյակ է, շշնջաց նա, - է՛ն արևոտ շոգ այգիները, է՛ն կարճիկ որթերը՝ Ուրարտուի ժամանակներից, է՛ն հին առուն...»: Ասվածը հայկական կոնյակի, Հայաստանի բնության ու հնամենի պատմության հանդեպ հիացմունքի խոսք է, որ, թվում է, չի կարող որևէ կերպ իբրև բացասական երևույթ դիտվել, սակայն գրույցի համատեքստում հնչում է իբրև սեփական դիրքի ընդգծման ժեստ: Անշուշտ, սա կապված է գերիշխանական հայացքի (hegemonic gaze) հետ, որը սահմանում է երկիրն իբրև «արևոտ», «հյուրընկալ» ու էկզոտիկ՝ այդպիսով խոսելով նորմավորող դիրքից: Սրա մասին խոսում է Հրաչ Բայադյանն իր «Կովկասի ռուսական պատկերը» հոդվածում. «Ավելի «բարեկամական» ստերեոտիպ է «Արեւաշող Հայաստանը (Վրաստանը, Ադրբեջանը)», որն «Անդրկովկաս» բառի նման մատնանշում է այն տեղը, որի մենաշնորհն է անվանելը և իմաստավորելը»: Սրա հետ մեկտեղ՝ հնության ընդգծումը կարծես ենթակա երկիրը նույնականացնում է անցյալի ու նախնականության հետ, ինչը ենթադրում է, որ արդիականությունը գերիշխանի մենաշնորհն է: Ինչպես Վաքսերգի այս կարճ ռեպլիկի, այնպես էլ ռուս գրականության մեջ Հայաստանի բնութագրումների դեպքում առաջին հերթին նկարագրվում են բնությունն ու գյուղը, որին հակադրվում է ենթադրաբար արդիական քաղաքներով լի կայսերական Կենտրոնը: Օրիենտալիստական այս բանաձևը թույլ է տալիս իմաստավորել «հետամնաց երկրների» տիրապետումը՝ լուսավորյալ Արևմուտքի/Հյուսիսի ձեռքբերումներով կիսվելու համար: Եթե սա համեմատենք «Բաց երկնքի տակ հին լեռներ» պատմվածքի հետ, ապա կարելի է տեսնել խորհրդային արդիականության երկու տարբեր մակարդակները: Պատմվածքում Երևանը գերիշխող դիրքում է գտնվում գյուղի հանդեպ՝ իբրև արդիական ծրագրի տեղական, ազգային կենտրոն, իսկ վիպակում երևում է բուն կենտրոնը՝ Մոսկվան, որին արդեն հակադրվում է ծայրամասային Հայաստանը:

Առհասարակ, «ժուռմար» վիպակի վերլուծության համար, կարծում ենք, կարևոր է «հայացք» (անգլ. the gaze, ֆր. le regard) հասկացությունը, որ առաջ է քաշվել ֆենոմենոլոգ և էքզիստենցիալիստ փիլիսոփաների կողմից՝ բացատրելու համար ինչպես տեսնելու արարքը, այնպես էլ այն, թե ինչպես ենք մենք ընկալում այլոց և ինքներս մեզ: Ֆրանսիացի տեսաբան Մ. Ֆուկոն 1975

1 <https://hetq.am/hy/article/31566>

թ. իր «Հսկել և պատժել» աշխատության մեջ ընդլայնում է «հայացքի» գաղափարը՝ դիտարկելով այն իբրև իշխանական ապարատ, որ վերահսկում է սոցիալական հարաբերությունները հսկման և ինքնագսպման մեխանիզմների միջոցով: Այս հասկացությունը հետագայում կիրառվում է նաև մի շարք այլ ոլորտներում ուսումնասիրության նպատակով: Սրանցից վերջինն էլ սերտորեն առնչվում է «Խումհար» վիպակի թեմատիկային: Հայացքի կարևորությունն ընդգծված է նաև նրանով, որ Արմենակ Մնացականյանի գրած և Վաքսբերգի կողմից հավանության չարժանացող տեքստը կինոսցենար է, որի հիման վրա պիտի ֆիլմ նկարահանվի: Վաքսբերգն ինքն է ակնարկում, որ այն, ինչ կարելի է պատկերել գրքերում, հարմար չէ ֆիլմերի համար: Նա սա հիմնավորում է ֆիլմերի՝ առավել հանրամատչելի լինելով, սակայն այդ մատչելիության առաջնային պատճառն այն է, կարծում ենք, որ ֆիլմերն առաջին հերթին ընկալվում են տեսողությամբ, ուստի ավելի «համընդհանուր» լեզու ունեն, քան գրականությունը, որը միշտ ազգային է: Այլ կերպ ասած՝ հին գյուղի քայքայման թեման, ազգային սուր հարցերը, հայոց ցեղասպանությունը չեն կարող խորհրդային ֆիլմի թեմա լինել, քանի որ ֆիլմի մեջ դիմադրական հայացքը հնարավորություն կստանա տեսողական պատկերի մակարդակի հասնելու և առավելագույն շոշափելիություն ձեռք կրելի:

Դիմադրական հայացքը (անգլ. the oppositional gaze) իբրև հասկացություն առաջարկել է ամերիկացի հետազոտող Բեյլ Հուքսն իր «Դիմադրական հայացքը. սևամորթ կնոջ հանդիսատեսությունը» էսսեում՝ իբրև հակակշիռ տղամարդու և սպիտակամորթի հայացքներին, որոնք ուղղված են համապատասխանաբար կանանց և սևամորթների, թխամաշկ ժողովուրդների ստորադասմանն ու ենթարկեցմանը (Hooks, 2003): Դիմադրական հայացքի գաղափարն այնուհետև կիրառվում է քննելու համար արվեստի, մշակույթի, հասարակական-քաղաքական դիսկուրսների այն դիտանկյունները, որոնք հակադրվում են գերիշխող նորմերին, առաջին պլան բերում իշխանական հարաբերություններում «իշխվողի», ձնշվածի դերում գտնվողներին: Դիմադրական հայացքը, այսպիսով, գերիշխանական հայացքին հակադրվող հայացքն է: Հր. Մաթևոսյանի «Խումհար» վիպակի մասին կարող ենք ասել, որ այն հենց այս դիմադրական հայացքի դրսևորում է, քանի որ բացառիկ գրական երկ է, որում հայաստանցու տեսանկյունից պատկերվում է ռուսական իրականությունը: Ընդ որում՝ պատկերվում է բնավ ոչ միանշանակ հիացական կերպով: Սրա կարևորությունն ավելի է ընդգծվում, երբ հիշում ենք, թե որքան շատ են ռուս գրականության մեջ Հայաստան, Կովկաս եկող հերոսների մասին երկերը, որոնցում այդ ռուս հերոսների տեսանկյունից ներկայացվում է կայսրության այդ հետամնաց, բայց գեղատեսիլ ծայրամասը:

«Խումհար» վիպակում դիմադրական հայացքի արտահայտման մասին հարկ է ավելացնել նաև, որ դիմադրությունը կայանում է ոչ միայն վիպակի ենթատեքստում խորհրդային իշխանության, ռուսական մշակութային գերիշխանության քննադատության, այլև մետրոպոլիան պատկերելու հանձնառության մեջ: Արդիականացման և քաղաք-գյուղ հարաբերությունների

հարցերի շրջածիրում այս դիմադրական հայացքը տարածվում է նաև գյուղացու՝ քաղաքը պատկերելու «հանդգնության» վրա: Կարելի է որոշ պայմանականությամբ ասել, որ մաթևոսյանական արձակում քաղաքի պատկերումը մշտապես յուրահատուկ դիմադրություն է, բայց ի տարբերություն հիսուն-վաթսունականների ռուս գյուղագիրների՝ Մաթևոսյանը դիմադրում է ոչ թե արդիականացմանը որպես այդպիսին, այլ մշակութային գերիշխող նորմերին, որոնք մշտապես գոյություն ունեն գերիշխանական համատեքստերում՝ անկախ նրանից, թե որքանով են այդ համատեքստերը գիտակցվում: Այս առումով, կարծում ենք, Մաթևոսյանի գրականությունը խիստ տարբերվում է վերը նշված ռուս գյուղագիրների երկերից: Այն սոսկ իբրև պարզ «քաղաքամերժ գյուղապաշտություն» դիտարկելը ոչ միայն ճիշտ չէ, այլև անտեսում է այն ուժային-իշխանական հարաբերությունները, որ կային դարակեսի խորհրդային իրականության մեջ և որ գերիշխանական քաղաքականության հետևանքն ու շարունակությունն էին:

Խորհրդային արդիականության ունիվերսալիստական բնույթը և ազգերի հանդեպ տարվող քաղաքականությունը հաշվի առնելով է, որ հասկանալի է դառնում ազգայինի և արդիականի միջև լարումը, որ կարելի է նկատել վիպակում: Ինչպես ասել ենք, քաղաքը օտարության տարածություն է, քաղաք գնալը՝ օտարի փորձառություն, և կնոջ մարմնի՝ իբրև օտար մարմնի գայթակղությունը միահյուսված է քաղաքի և արդիականության գայթակղությանը: Տիրանալ քաղաքի կնոջը նշանակում է յուրացնել արդիականությունը և դառնալ քաղաքացի, ուստի նաև նշանակում է դադարել լինել գյուղացի, գրկվել նախնականությունից: «Նժույզս, նժույզս» պատմվածքում Հովիկը չի գնում սիրո ետևից, քանի որ պարտք ունի ծնողների նկատմամբ, պարտք, որ մասն է նախնական, ավանդական բարքերի, որոնց կրողն է նաև ինքը: Առավել արստրահված կերպով կարելի է պնդել, որ քաղաքի կնոջ հետ միությունը վտանգ է նախնականության համար, ինչ-որ առումով այն սպառնում է խարխլել ավանդական կենսակերպը: «Խումհար» վիպակում սրան գումարվում է նաև ազգային հարցը. Արմենակը թերևս զգացմունքներ ունի եվա Օզերովայի նկատմամբ, սակայն չի կարող չսիրել կնոջը՝ Հասմիկին. «Ես իմ կնոջը սիրում եմ: Սիրում եմ հիմա՝ այս րոպեիս, երբ կոնյակն ինձ տաքացրել է ու քո ծնկներն ինձ դուր են գալիս, իսկ ինքը երեխային կուրծք է տվել, երեխան կշտացել է, և հիմա լուռ նայում ու իրար ուսումնասիրում են, մայրը հիմա ասելու է «փրշտ» և երեխան խլրտալու, խրտնելու ու նրանից թաքնվելու է նրա կրծքերի մեջ. քիչ հետո երեխան մի աչքով տակնիվեր նայելու է մորը, և այն, ինչը կաթի չափ կարևոր է, մանանայի պես դարձյալ մի կաթիլ ցողվելու է նրա փոքրիկ էության մեջ: Իսկ ճաշն այնտեղ վառվում է, և քիչ հետո մայրն ասելու է՝ «թաղեն քեզ, ճաշս վառեցիր»» (Մաթևոսյան, 1990, էջ 297-376): Այս սիրո կենտրոնում երեխան է, և կինը երևակայվում է իբրև հերոսի երեխայի մայր, սակայն պետք չէ սա շփոթել պարտքի պարզ զգացումի հետ, երբ սեր չկա, բայց զույգը չի բաժանվում, քանի որ պարտականություններ ունի երեխայի հանդեպ: Այստեղ խոսքն ավելի բարդ երևութի մասին է. երեխան կարծես պայմանավորում է Արմենակի և Հասմիկի

սերը, Արմենակը սիրում է Հասմիկին, քանի որ կա երեխան: Ինչպես Շ. Շահնուրի «Նահանջը առանց երգի» վեպում, այստեղ էլ օտարազգի կնոջ հետ միությունը ազգային ինքնության կորստի ակնարկ է, բայց ի տարբերություն Շահնուրի վեպի՝ այստեղ կորուստը, առնվազն վիպակի պլոտեի սահմաններում, տեղի չի ունենում, քանի որ գործ ունենք ոչ թե ֆիզիկական հայրենիքից զրկված հերոսի հետ, այլ մի մարդու, որն իր շոշափելի, հողեղեն հայրենիքին կապված է սիրով:

Պատմվածքի շեղատառ հատվածից անմիջապես հետո արդեն երևում է կնոջ մարմինը՝ արդի քաղաքային կյանքի առօրեականության պատկերի մեջ. «Ես գնացի լվացվելու, և լիաբուռ վարձատրություն էին սառը ջուրը, օձամը, կոշտ սրբիչը և, երբ լվացարանից դուրս եկա, պիրկ կրծքերով աղջիկը» (Նույն տեղում, էջ 297): Հեղինակ-պատմողը շարունակում է՝ նշելով, որ ինքն ու կարճատես այդ աղջիկն իրար համար, այնուամենայնիվ, կան, գոյություն ունեն: Եթե հետևենք քաղաքն ու կնոջը զուգադրելու տրամաբանությանը, ապա կարելի է տեսնել նաև գյուղի, գյուղացու և քաղաքի այլաբանություն: Թեև որևէ իրական կապի մասին խոսք չկա, բայց երկուսը տեղյակ են միմյանց մասին, միմյանց համար գոյություն ունեն: Սրան հաջորդում է հերոսի հագուստի, դրա հարմարավետության մասին խոսքը. «Տաքատս կարված է ձիշտ իմ վրայով, և ոտքերս ուժեղ են: Կաշվե լայն գոտին պահանջում է ճարմանդն ազուցել վերջին անցքերում, - բայց պատմվածքը լավ է ստացվում: Մեկ շաբաթվա ընդմիջումը հետո ուժերս տեղը կրեի: Կոպտորեն գեղեցիկ սվիտերը տաք ու անկաշկանդ է»: Սա հիշեցնում է «Կայարան» պատմվածքի նույնանման նկարագրությունները և միևնույն դերն ունի՝ ցույց տալու հերոսի՝ քաղաքային միջավայրում իրեն հարմար զգալը, նրա կողմից նոր մարմնի յուրացումը:

Կին-տղամարդ հարաբերություններին առնչվող թեմաներ շոշափվում են նաև դասընթացի շրջանակներում Աստոնիոնիի ֆիլմի քննարկման ընթացքում: Այսպիսի անկաշկանդությունը, թերևս, սխալ կլիներ վերագրել ժամանակի ռուս հասարակությանն առհասարակ: Այն ավելի հատուկ էր մոսկովյան բոհեմին, որի իդեալներն արդեն շաղկապված չէին կոմունիստական գաղափարախոսությանը, այլ ուղղված էին Արևմուտքին՝ իր ավանգարդով և ժամանակակից փիլիսոփայությամբ: Սա երևում է նույն քննարկման ընթացքում, երբ սիրբիրցի Մակարովը համայնավարական գաղափարների տեսանկյունից քննադատում է Աստոնիոնիի՝ մարդու մենակության, անհատապաշտության էսթետիզացիան, մինչև մոսկովյան կյանքին առավել հարմարված մյուս կերպարները հիացունք են արտահայտում ֆիլմի հանդեպ: Թերևս արևմտյան կողմնորոշումն է նաև սնում այս բոհեմի՝ սեռականի մասին պատկերացումները, ինչպես Յունգվալդ-Ջուսևի խոսքի մեջ ենք տեսնում. «Աստոնիոնին վերցնում է կապերից ամենաբնականն ու նախնականը և արձանագրում, թե ամսվա մեջ մեկ անգամ պատահող մերկ նյարդերի շփման այդ ըրպեին անգամ մարդիկ չեն հաղորդակցվում, այլ յուրաքանչյուրը մնում է իր կեղևի մեջ»: Հետաքրքրական է նաև, որ Յունգվալդ-Ջուսևն անգամ իր այս խոսքը, «գեղեցկություններ դուրսը տալը» օգտագործում է որպես աղջիկներին գայ-

թակղելու ձև: Մնացականյանը հակադարձում է այս անհատապաշտությանը՝ պնդելով «մենքի» կարևորությունը:

Կարող է տպավորություն ստեղծվել, թե ԽՍՀՄ երկու տարբեր ծայրամասերից եկած գյուղացի կերպարները՝ Մնացականյանը և Մակարովը, միևնույն կարգի մարդիկ են: Հարկ է, սակայն, նկատել, որ եթե Մակարովը անհատապաշտությանը հակադրվում է պաշտոնական գաղափարախոսությանը, ապա Մնացականյանն ընդգծված կերպով խուսափում է այդ ակնհայտ «զենքից»՝ դիմելով բնությունից վերցված օրինակների: Ակնհայտ է, կարծում ենք, որ մի դեպքում գործ ունենք տիտղոսակիր ազգի ներկայացուցչի հետ, մյուս դեպքում՝ ենթակա ազգի ներկայացուցչի, ուստի Մաթևոսյանի կենսագրական հիմքի վրա կերտված Արմենակ Մնացականյանը չի յուրացնում խորհրդային պաշտոնական գաղափարախոսությունը. այն ի սկզբանե ուղղված է իր՝ իբրև լիարժեք սուբյեկտի գոյության դեմ: Ի դեպ, հետաքրքրական է նաև Մնացականյանի դիտարկումը, որ Անտոնիոնիի արածն արդեն արել է Բակունցը, և ընկերողջ կողմից միանգամից հակադարձումը, թե Անտոնիոնիի մոտ այդ ամենը կեղև է: Մաքսուդի մտքով էլ չի անցնում, որ հայ Բակունցը կարող է նույնքան խորքային հարցեր քննել, որքան իտալացի Անտոնիոնին:

Ինչպես տեսանք, կին-տղամարդ հարաբերությունների թեման կապվում է անհոգության հետ, արդիականացումը թեթևացնում է հոգսը՝ ձևավորելով մարմնի նոր մշակույթ և քայքայելով ավանդական բարքերը: Ուստի անհոգությունը սկսում է զուգորդվել սանձարձակության հետ: Սա տեսնում ենք անգամ այնպիսի երկերում, ինչպիսին է «Նարինջ զամբիկը», որում զամբիկի կերպարանավոխությունը տեսած հերոսը ծանր խոսքեր է ասում նրա հասցեին: Անհոգությունը տարածք է բացում զուտ հաճույքի համար, որ տարածվում է անձնական հարաբերությունների սահմաններից դուրս՝ ընդգրկելով, ի վերջո, կյանքն ամբողջությամբ: Սրա արտահայտությունն են քաղաքային կյանքի տարբեր կողմերի հաճելի լինելու մասին կարճ պնդումները, որ անում է հեղինակը վիպակի ընթացքում: Նկատենք, որ նմանատիպ հատվածներ կան նաև «Բաց երկնքի տակ հին լեռներ» պատմվածքում, որում պատմող-հերոսն անգամ խոստովանում է, որ զգում էր, որ դավաճանում է լեռներին: Վիպակում, սակայն, այս հաճույքի ազդեցությունն ավելի լուրջ է. պատմվածքի պատանի հերոսը պարզապես քաղաք էր եկել, իսկ վիպակի հերոսի առաջ կարիերայի լուրջ հնարավորություններ են, և նա արդեն հասուն տղամարդ է:

Կին-տղամարդ հարաբերությունների թեմայի թերևս ամենանշանակալի արծարծումը վիպակում, ի վերջո, երկու տեքստային ներդիրների մեջ է՝ Ժակլին Քենեդու և Արիստոտել Օնասիսի փոխշահավետ ամուսնության և Անտոնիոնիի «Գիշերը» ֆիլմի մանրամասն վերաշարադրման: Առաջինը սրան առնչվում է միայն հպանցիկ, ակնարկային կերպով՝ նշելով, որ լրագրողները չեն կարողանում իմանալ, թե ինչպես են նորապսակներն անցկացնում իրենց մեղրամիսը: Երկրորդում գործ ունենք կրքի և սիրո կինեմատոգրաֆիկ քննության հետ, որը հետո քննարկվում է ուսանողների և Պալոնսկու

կողմից: Ֆիլմում, ինչպես նշվում է, մենակների մերձեցում է պատկերվում՝ անպտուղ և անիմաստ: Տեքստային ներդիրի մեջ անգամ սա ընդգծվում է՝ ծառերի ցնցող նկարագրությամբ. «Հեռվի տնակը կանգնած էր անշարժ, ցողունները կանգնած էին անշարժ, անտառը, կարծես, ծառերի բանակ էր, բայց ծառերը կանգնած էին անջատ, անտառի եզր ելած կաղնին անտառի հետ կապ չուներ, գանգուր բոխին կանգնած էր անջատ, բոլոր ծառերը կանգնած էին անջատ առ անջատ, ամեն ինչ կանգնած էր ինքն իր համար, ոչ մեկը ոչ ոքի հետ չուներ ոչ մի կապվածություն» (էջ 316): Այս նկարագրությունը նման է «Մենք ենք, մեր սարերը» երկում ծառուկյանի փոքրիկ այգու նկարագրությանը, որով ցույց է տրվում բնության այլակերպումը քաղաքային միջավայրում: Առավել ուղղակի կերպով այն կապված է վիպակի սկզբի նկարագրության հետ. «Արևածաղիկները նայում են պայծառ, պայծառ: Լուռ կանգնել են ու միասին նայում են: Թաքուն մի բան, արգելված մի բան անելիս են եղել, ծերունու ոտնաձայնի վրա շտկվել էին, նայում են ու լռում: Երեխաների խմբի պես: Եթե մեղուն լեզու ունի և կարողանում է իրենց բաների մասին իրար իմաց տալ ու հասկանալ, եթե կռունկը երամ է կապում ու իր կառավար թագուհուն գցում առջևը, եթե զամբիկն արածում ու արածելու հետ բարկանում է հեռացող քուռակի վրա, և քուռակը հասկանում է, ուրեմն այս երկնքի տակ աստծու ամեն արարած էլ ունի մարդկային իր լեզուն: Անտառն ինչպե՞ս է առաջ գնում, թփերն առջևն է գցում, թփերը գնում են, ինքը գնում է թփերի ետևից: Կապուտլեռ սարի մերկ լանջին գիհի մի թուփ է կպել ու վերև է կանչում ձորի անտառին: Է՛, կկանչի, կկանչի ու կչորանա, քանի որ մարդն ու անասունը շատացել են, անտառի դեմը փակում են» (էջ 297):

Այս երկու նկարագրությունները միասին հակադրություն են կազմում՝ դառնալով նախնականության «մենքի» և արդիականության «եսի» այլաբանություններ: Անտոնիոնի ֆիլմը նաև զուգահեռվում է Ժակլին Քենեդու և Օնասիսի ամուսնության հատվածի հետ. վերջիններս կարծես ֆիլմի հերոսների նմանակն են՝ միավորված փոխշահավետ ամուսնությամբ: Հողված հիշեցնող ներդիրին հաջորդող՝ ֆիլմի նկարագրությունը կարծես պատասխանում է այն հարցին, թե ինչպես են անցկացնում նորապսակներն իրենց մեղրամիսը. Մարչելոյի և Ժաննայի նման:

Անհատականացումը արդիականացման գործընթացի անբաժանելի կողմերից մեկն է, և 60-ականներին այն, իհարկե, պիտի հայտնվեր ուշադրության կենտրոնում, սակայն հատկապես ԽՍՀՄ-ում այն առավել սուր կերպով էր արտահայտվում: Բալկանյան հետազոտող Ու. Վլայսավլևիչը գրում է. «Կարելի է առաջ քաշել վարկած, թե Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ամբողջ Արևելյան Եվրոպայում կոմունիզմի ընդունումն իր վրա կրում էր ուժեղ էթնիկական կնիք: Մարդկանց մեծ մասը ջերմորեն ողջունեց հեղափոխության գաղափարը, առնվազն՝ սկզբում, ոչ միայն ուժեղ գաղափարաբանական ճնշման կամ արդյունաբերացման և էլեկտրիֆիկացման հրապուրանքի, այլև պատերազմի միջոցով մշակութային պարադիգմը փոխելու հավաքական «էթնիկական փորձառության» պատճառով: Այս երկու

հեղափոխությունները՝ արդյունաբերական և մշակութային, ապահովեցին «սոցիալական-պրոլետարական» հեղափոխության արտաքին տեսքը: ...Երկար ժամանակ կոմունիզմը հաջողությամբ փրկում էր արդիականացման (modernization) մեծ էֆեկտներից՝ անհատականացումից (individualization), հնայազերծումից (disenchantment) և ինստրումենտային (instrumental) դատողության իշխանությունից» (Vlaisavljevic, 2002, էջ 203): Որոշ յուրահատկություններով հանդերձ՝ կարծում ենք, նույնը կարելի է ասել նաև Հայաստանի մասին: 60-ականներին, սակայն, առաջին շրջանի այս ժամանակավոր «փրկությունը» դադարում է օգտակար լինել. արդիականացման գործընթացներն արդեն իսկ փոխել և շարունակում էին փոխել հասարակությունը, ուստի անհատականացումն արտահայտվում է ամենասուր կերպով: Պարզ է, որ սա պիտի ամենաձանր կերպով ազդեր գյուղական կյանքի վրա: Սրանից հետևում է, որ եթե ԽՍՀՄ գոյության վաղ շրջանում, բոլոր երկիմաստություններով հանդերձ, խորհրդային արդիականությունը զուգահեռվում էր ազգայինին, մեկնաբանելի էր իբրև ազգայինի գոյատևման ձև, ապա 60-ականներից սկսած՝ այն ուղղակի հակամարտության մեջ է մտնում ազգայինի հետ: Անիմաստ չէ հիշել այս տարիների ռուսականացման քաղաքականությունը, որ կարծես ստալինյան առաջին շրջանի՝ ազգային լեզվի և մշակույթի դրսևորումները խրախուսող քաղաքականության ուղիղ հակապատկերը լինի:

Ի վերջո, «Խումհար» վիպակի հղացքը հասկանալու համար օգտակար կարող է լինել Ֆրեդրիք Ջեյմիսոնի հանրահայտ դիտարկումը. «Երրորդ աշխարհի բոլոր տեքստերն անհրաժեշտաբար այլաբանական են խիստ առանձնահատուկ առումով. դրանք հարկ է կարդալ որպես... ազգային այլաբանություններ» (Jameson, 1986, էջ 69): Մի կողմ թողնելով Հայաստանի՝ երկրորդ թե երրորդ աշխարհի պետություն լինելու մասին բանավեճը, նկատենք, որ Հր. Մաթևոսյանի վիպակում ազգային այլաբանությունը հեշտորեն նշմարելի է: Արմենակ Մնացականյանն ինչ-որ առումով նաև Հայաստանի և հայության մարմնացումն է՝ մնացած արդիականության և նախնականության միջև, ռուսականի և խորհրդայինի հետ բարդ և ոչ միանշանակ հարաբերությունների մեջ խճճված:

Մեկ օրվա պատմություն ներկայացնող այս վիպակն իր հղացքով որոշ առումով հիշեցնում է արդիականության ամենախոշոր վեպերից մեկը՝ Ջ. Ջոյսի «Ուլիսեսը»: Երկու դեպքում էլ երկն ավարտվում է առանց որոշակի հանգուցալուծման, անորոշության մեջ, որ արդիականության ամենաբնորոշ զգացումներից է: Սակայն եթե Ջոյսի վեպը հայացքն ուղղում է փոքրիկ Իռլանդիայի մայրաքաղաքում ապրող սովորական մարդու առօրյային, ապա Մաթևոսյանի վիպակը դիմադրական հայացքով քննում է Ռուսաստանի մայրաքաղաք Մոսկվան՝ քննելով դրա իրականությունը այնպիսի բարդ ու բազմակողմանի երևույթի սահմաններում, ինչպիսին խորհրդային արդիականությունն է:

Եզրակացություն

Այսպիսով՝ Հր. Մաթևոսյանի «Խումհար» վիպակում քաղաքը և արդիականությունը պատկերվում են ուժային-իշխանական հարաբերությունների ծիրում: Ազգային և արդիականության միջև լարումը պատկերելով՝ Մաթևոսյանը դիմադրական հայացք է նետում Մոսկվայի կյանքին, խորհրդային արդիական փորձառությունը դիտարկում է իր տարբեր արտահայտություններով՝ ցույց տալով դրանում անհատապաշտության և՛ անհատականացման, և՛ ազգային ինքնության ամենատարբեր դրսևորումները:

Օգտագործված գրականության ցանկ

- Գրիգորյան, Ս. (2016), Թուրքի կերպարը Հրանտ Մաթևոսյանի ստեղծագործության մեջ: *Մաթևոսյանական ընթերցումներ*, թիվ 3:
Սովետական գրականություն, (1970), թիվ 9:
Մաթևոսյան, Հր. (1990), *Վիպակներ*, Եր., «Նաիրի»:
Hoffmann, D. L. (2000). *European Modernity and Soviet Socialism*. In: Russian Modernity: Politics, Knowledge, Practice, ed. by David L. Hoffmann and Ianni Kotsonis, Houndmills, Macmillan Press.
Hooks, B. (2003). The Oppositional Gaze: Black Female Spectator. *The Feminism and Visual Cultural Reader*. New York: Routledge, Amelia Jones. pp.94–105
Vlaisavljevic, U. (2002). The South Slav Identity and the Ultimate War–Reality. In: *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*, ed. by Dusan I. Bjelic and Obrad Savic. Cambridge, The MIT Press.
Jameson, F. (1986). Third–World Literature in the Era of Multinational Capitalism. In: *Social Text* #15.

References

- Grigoryan, S. (2016). *Turki kerpary Hrant Matevosyani steghtsagortsutyany mej* [The character of the Turk in the work of Hrant Matevosyan]. Matevosyanakan yntertsummer. (In Arm.)
Sovetakan grakanutyun [Soviet literature], (1970), tiv 9. (In Arm.)
Matevosyan, Hr. (1990). *Vipakner* [Fairy tales], Yer., “Nairi”. (In Arm.)
Hoffmann, D. L. (2000), “European Modernity and Soviet Socialism”, in: Russian Modernity: Politics, Knowledge, Practice, ed. by David L. Hoffmann and Ianni Kotsonis, Houndmills, Macmillan Press. (In Eng.)
Hooks, B. (2003). The Oppositional Gaze: Black Female Spectator. *The Feminism and Visual Cultural Reader*. New York: Routledge, Amelia Jones. pp.94–105. (In Eng.)
Vlaisavljevic, U. (2002). The South Slav Identity and the Ultimate War–Reality. In: *Balkan as Metaphor: Between Globalization and Fragmentation*, ed. by Dusan I. Bjelic and Obrad Savic. Cambridge, The MIT Press. (In Eng.)
Jameson, F. (1986). Third–World Literature in the Era of Multinational Capitalism. In: *Social Text* #15. (In Eng.)

Артур Мирзоян

Магистрант факультета армянской филологии

Ереванского государственного университета

Эл. адрес: mirzoianarthur@gmail.com

ГОРОД И СОВРЕМЕННОСТЬ В РОМАНЕ ГРАНТА МАТЕВОСЯНА « ПОХМЕЛЬЕ»

Начиная с самых первых анализов творчества Гранта Матевосяна изображения сельской жизни традиционно считаются важными, в то время как город, который занимает центральное место в понимании прозы Матевосяна в целом, не рассматривался на концептуальном уровне. Цель статьи – изучение образа города в повести «Похмелье», рассматривая его в связи с модернизационными процессами. Роман рассматривается в широком контексте творчества Матевосяна и его времени. Сделана попытка всесторонне осмыслить отражение таких центральных понятий с точки зрения изучения современности, как колониализм, опыт Другого, культура тела и сексуальность. Предлагаются новые интерпретации повести с позиций сопротивления, национальной метафоры, постколониальных исследований.

Таким образом, в романе Г. Матевосяна «Похмелье» город и современность изображены в контексте силовых властных отношений. Изображая напряжение между национализмом и современностью, Матевосян бросает стойкий взгляд на жизнь в Москве, наблюдает опыт советского модерна в различных его проявлениях, показывая в нем самые разнообразные проявления индивидуализма и индивидуализации, и национальной идентичности.

Ключевые слова: современность, Грант Матосян, политология, колонизация, постколониальные исследования, советская литература, взгляд сопротивления, «Похмелье», культура тела.

Arthur Mirzoyan

Masters' student at Faculty of Armenian Philology,

Yerevan State University

Email: mirzoianarthur@gmail.com

THE CITY AND MODERNITY IN HRANT MATEVOSYAN'S NOVEL "HANGOVER"

From the very first analyzes of Hrant Matevosyan's work, depictions of rural life are traditionally considered important, while the city, which is central to understanding Matevosyan's prose in its entirety, has not been examined on a conceptual level. The purpose of the article is to study the depiction of the city in the novel "Hangover", considering it in relation to the modernization processes. The novel is examined in the broad contexts of Matevosyan's work and its time.

It is attempted to comprehensively reflect on the application of such central concepts relevant to the study of modernity, such as colonialism, the experience of the Other, body culture, and sexuality. New interpretations of the novel are offered from the points of view of resistance and national metaphor studies.

Thus, in Hr. Matevosyan's novel "Hangover", the city and modernity are depicted in the context of power–authority relations. Depicting the tension between nationalism and modernity, Matevosyan casts a resistant look at life in Moscow, observes the Soviet modern experience in its various expressions, showing in it the most diverse manifestations of individualism and individualization and national identity.

Keywords: modernity, Hrant Matosyan, political science, colonization, postcolonial studies, Soviet literature, oppositional gaze, "Hangover", body culture.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել 2022թ. մարտի 10-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման 2022թ. մարտի 20-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 2022թ. ապրիլի 29-ին:

Эдгар Аршакян
Соискатель кафедры русской литературы
Ереванского государственного университета
Эл. адрес: edgar.arshakyan@ysu.am
DOI: 10.53614/18294952-2022.1-168

МИФОЛОГИЗМ РУБЕЖНОЙ ЭПОХИ В РАННЕЙ ЛИРИКЕ А. БЛОКА И А. БЕЛОГО

В статье рассматривается проблема мифологизма рубежной эпохи в ранней лирике А. Блока и А. Белого. Отмечается сближение мироощущения младших символистов с мифологическим видением мира, наиболее ярко проявившееся в лирике Блока и Белого начала XX века. Особое внимание уделено образам зари и заката. Рассмотрение данных образов в контексте темы конца и начала веков позволяет провести явные параллели в поэтике «Стихов о Прекрасной Даме» и «Золота в лазури». С помощью сравнительно-сопоставительного анализа показываются также индивидуальные особенности мифологизирования прихода нового века в поэзии А. Блока и А. Белого. В частности, акцентируются эсхатологические мотивы, присущие стихам «Золота в лазури» Белого и, в целом, отсутствующие в «Стихах о Прекрасной Даме» Блока. Этим объясняются разные коннотации образа заката в ранней лирике двух поэтов.

Ключевые слова: А. Блок, А. Белый, мифологизм, рубежная эпоха, «Стихи о Прекрасной Даме», «Золото в лазури», зоря, закат.

Введение

Соотношение мифа и художественной литературы принято рассматривать в двух аспектах: эволюционном и типологическом. Эволюционный аспект противопоставляет миф и литературу, не допуская возможности их сосуще-

ствования во времени. Типологический аспект, наоборот, подразумевает, что мифологическое сознание характерно не только для первобытного человека, но может проявляться и в последующие эпохи человеческого развития. Мифология и литература рассматриваются при этом как существующие одновременно, хотя и принципиально различные способы видения мира, которые в разной степени проявляются в те или иные эпохи (Лотман, Минц, Мелетинский, 1992, с. 58).

В «Диалектике мифа» А.Ф. Лосев справедливо протестовал против утверждений, согласно которым некоторым историческим эпохам совершенно не свойственно мифическое сознание (Лосев, 2001, с. 43). Если позитивизм связывал мифическое сознание исключительно с ранней стадией человеческого развития и считал его преодоленным на более развитых стадиях интеллектуальной эволюции человечества, то в конце XIX – начале XX века проблема мифа была переосмыслена.

Кризис позитивизма способствовал актуализации мифа в культуре Серебряного века. Ориентация на миф стала одной из важнейших особенностей русского символизма. В своих теоретических разработках представители русского символизма часто утверждали идею имманентности мифа символу, а целью символизма провозглашали мифотворчество. Вместе с тем сближение мифа и литературы в творчестве символистов не ограничивалось обращением к традиционным мифологическим образам и сюжетам или стремлением создавать новые мифы.

В настоящей статье рассматриваются общие принципы и индивидуальные особенности мифологизирования рубежной эпохи в ранней лирике А. Блока и А. Белого, в творчестве которых прослеживается наиболее яркое проявление мифологизма в русской литературе начала XX века.

Методы и теоретическая основа

Символистское обращение к мифу – явления сложное и многоплановое. Попытка показать различие принципа введения символистами мифологических элементов в художественный текст и разграничить термины *мифотворчество*, *мифолигизм*, *мифопоэтизм*, *неомифологизм*, используемые часто как синонимы, предпринята в статье А.П. Юловой, посвященной проблеме теории и практики мифотворчества русских символистов. Исследователь предлагает следующую дефиницию терминов: *мифотворчество* для обозначения общесимволистской установки на использование архаической мифологии и создание авторских мифов; *мифологизм* как характеристику особого мироощущения, ориентированного на архаическое сознание (младшие символисты); *мифопоэтизм* как художественно мотивированное обращение к фольклорно-мифологическим репродукциям, при котором миф воспринимается как художественный феномен (старшие символисты); *неомифологизм* как разновидность *мифопоэтизма* (особого рода поэтика искусства начала XX века, структурно ориентированного на сюжетно-образную систему архаического

мифа) (Юлова, 1994, с. 51–55). Такое разграничение приведенных терминов, в целом, представляется удачным.

Во избежание терминологической путаницы, термином мифологизм здесь мы, вслед за А.П. Юловой, обозначаем именно сближение мироощущения младших символистов с мифологическим видением мира. При рассмотрении проблемы мифологизма рубежной эпохи в ранней лирике Блока и Белого мы использовали по преимуществу сравнительно–сопоставительный метод.

Результаты и обсуждение

Мифологизм, пронизывающий раннюю лирику Блока и Белого, во многом вырос из веры в «пророчества» и «предвещения» Вл. Соловьева о скором духовном возрождении мира, бытовавшей в мистически настроенном кругу младших символистов. «Идеальное единство», «духовно–физический процесс восстановления образа Божия в материальном человечестве» или явление Софии как «воплощенной божественной идеи» (Соловьев, 1990, сс. 533, 516; Соловьев, 2011, с. 137) – под всеми этими определениями Соловьев подразумевал одно: снятие противоречий между идеальным и материальным мирами. Собственно, эта соловьевская идея и стала основой творческого сближения Блока и Белого.

Так как интересующая нас проблема затрагивает вопрос, связанный с мироощущением двух поэтов, то кроме собственно поэтических произведений мы вынуждены часто обращаться также к нехудожественным текстам Блока и Белого: статьи, мемуары, корреспонденция и пр. В свете этих материалов вырисовывается интересующая нас сторона обозначенной проблемы. Наряду с этим, как конкретное выражение мифологизма в ранней лирике Блока и Белого, в статье анализируются образы зари и заката. Как верно отмечает О. Ханзен–Лёве, заря, которая может быть как утренней, так и вечерней, в мифопоэтическом символизме (соответствующем рассматриваемому периоду) «доминирует в качестве утренней зари, полярно противостоящей “закату” – визионерски не менее насыщенному рубежному периоду захода солнца, сумерек (“сумрака”» (Ханзен–Лёве, 2003, с. 233). Выбор данных образов для анализа не случаен. Во–первых, в ранней лирике двух поэтов образы эти занимают важное место. Во–вторых, образы зари и заката из основного круга мифологизированных образов выделяет одно обстоятельство: мифологизируются природные явления, что особенно любопытно в контексте сближения мироощущения рассматриваемых поэтов с мифологическим видением мира¹. В–третьих, именно в этих образах сфокусировано мифологизированное восприятие рубежа веков, который под влиянием Вл. Соловьева ассоциировался с концом старого мира и началом нового².

1 Конечно, автор статьи отдаёт себе отчет в том, что об отождествлении мироощущения младших символистов с подлинно мифологическим мышлением речи быть не может. Тем не менее мировоззренческая установка младших символистов до известной степени сближалась с мифическим сознанием.

2 Мистическое восприятие младших символистов зари, как некоего предзнаменования исполнений соловьевских пророчеств, не раз отмечалось исследователями. Кроме О. Ханзен–Лёве, следует назвать также имена Т.Ю. Хмельницкой, З.Г. Минц, А.В. Лаврова.

А.В. Лавров пишет: «Этот период, пришедшийся на рубеж XIX–XX веков, воспринимался Белым не как календарная условность, а как переломная пора не столько в историческом, сколько в метаисторическом плане, как рубеж между эпохами, за которым открываются горизонты кардинально нового, неведомого бытия» (Лавров, 2006, с. 18). Позднее Андрей Белый в своих воспоминаниях о Блоке писал, что после разговора с Владимиром Соловьевым в 1900 году «жил чувством конца, а также ощущением благодати новой последней эпохи» (Белый, 1922, с. 11). Так же мистически ощущалась рубежная эпоха и наступление нового века Блоком. Весной 1902 года, прочитав полученную от З.Н. Гиппиус рукопись статьи А. Белого о книге Мережковского «Л. Толстой и Достоевский», Блок записывает в дневнике: «А не будет ли знаменьем некоего “конца”, если я начну переписку с Бугаевым? Об этом очень нужно подумать» (Блок, 1989, с. 45). Несмотря на то, что свою инициативу Блок тогда отложил и начал переписку с Белым 3 января 1903 года, уже после прочтения другой статьи Белого («Формы искусства»), сама запись во многих отношениях показательна. Вскоре после начала переписки Белый восторженно писал Блоку: «Времена исполняются и приблизились сроки» (Белый – Блок, 2001, с. 34).

Все эти мистические настроения, естественно, нашли свое отражение в творчестве А. Блока и А. Белого. Ощущение данного времени как рубежного выражено и в заглавиях книг мемуарной трилогии Белого («На рубеже двух столетий», «Начало века», «Между двух революций»). Мифологизация рубежной эпохи прослеживается в построении «канонического»³ первого тома лирики Блока – в переходе от «Ante Lucem» (лат. Перед Светом) к «Стихам о Прекрасной Даме». Прекрасная Дама уподобляется свету грядущих обновлений. Не случайно в ранней лирике Блока преобладает ситуация ночных ожиданий приближения утренней зари/рассвета («Я шел к блаженству. Путь блестящий...», «Dolor ante lucem», «В бездействии младом, в передрассветной лени...», «Ночью вьюга снежная...» и др.).

Конечно, мотивом ожидания проникнут весь обширный корпус блоковских текстов периода «соловьевской мистики». Этот мотив не исчезает с переходом к «Стихам о Прекрасной Даме», пронизывая не только данный цикл, написанный уже в XX веке, но также многие стихотворения, не вошедшие в состав «канонического» первого тома:

Встали надежды пророка –
Близки лазурные дни.
Пусть лучезарность востока
Скрыта в неясной тени.

Но за туманами сладко
Чуется близкий рассвет (Блок, 1999, Т. 4, с. 136).

³ Мы имеем в виду состав и текст пятого издания «первого тома», которое стало основой для академического полного собрания сочинений А. Блока.

В этом смысле граница между «Ante Lucem» и «Стихами о Прекрасной Даме» не лишена условности. В художественном отношении «Ante Lucem», конечно, уступает более поздним «Стихам о Прекрасной Даме». Многие стихотворения «Ante Lucem» еще имеют романтическую окраску, в отличие от цикла «Стихи о Прекрасной Даме», в котором романтическая традиция сменяется подлинно символистской поэзией. Однако выбранный Блоком хронологический принцип построения первого тома не позволяет в плане поэтики провести строгую границу между близкими по времени написания последними стихами «Ante Lucem» и первыми разделами «Стихов о Прекрасной Даме». Но чем условнее такое разделение в плане поэтики двух циклов, тем явно оно выражает идею Блока очертить границу «конца» и «начала». Завершение цикла «Ante Lucem» стихотворением, написанным буквально на рубеже веков (стихотворение датировано 31 декабря 1900 – 1 января 1901), скорее призвано подчеркнуть мифологизированные ожидания нового века, с началом которого Прекрасная Дама должна снизойти на землю. Тем более что Блок озаглавил это стихотворение датой последнего дня старого века.

Мифологизированное восприятие наступления нового века спустя годы просвечивает в двух речах А. Блока памяти Вл. Соловьева. В своей речи к десятилетней годовщине со дня смерти философа Блок утверждал: «Те из нас, кого не смыла и не искалечила страшная волна истекшего десятилетия, – с полным правом и с ясной надеждой ждут нового света от нового века» (Блок, 2010, с. 141). В 1920 году, в речи к двадцатилетию со дня смерти Вл. Соловьева, Блок вновь обращается к настроениям рубежа веков: «Я позволяю себе сегодня чисто догматически, без всякого критического анализа, в качестве свидетеля, не вовсе лишённого слуха и зрения и не совсем косного, указать на то, что уже январь 1901 года стоял под знаком совершенно иным, чем декабрь 1900 года, что самое начало столетия было исполнено существенно новых знамений и предчувствий» (Блок, 1962, с.154–155).

Примечательно, что в 1927 году в автобиографическом письме к Иванову-Разумнику, суммируя в схеме периоды своего творчества, 1899–1900 гг. А. Белый обозначает символическим выражением «Ante lucem», а границу 1901 и 1902 гг. – словом «Lux» (лат. Свет) (Белый – Иванов-Разумник, 1998, с. 490). О настроениях, охвативших в начале века «соловьевцев», Белый в своих мемуарах пишет: «В 1900–1901 годах мы подошли к *рубежу* с твердым знанием, что рубеж – Рубикон, ибо сами мы были – рубеж, выросший из недр конца века» (Белый, 1991, с. 46). В «Материале к биографии», вспоминая 1901 год, Белый подчеркивает то исключительное значение, которое он придавал первому году нового века: «*Этот год переживался мною как единственный год в своем роде: переживался он максимальнойшим напряжением; первая часть его мною переживалась, как исключительно благая: это был первый год нового столетия, так сказать новой эры*; впоследствии Рудольф Штейнер сказал, что в начале столетия даже зори переменялись; этот год стал для целой группы людей, разрозненных в то время и друг друга не знавших, – *эпохой*

зари» (Белый, 2016, с. 57).

Мифологизированный образ утренней зари или рассвета неоднократно возникает и в «Золоте в лазури» А. Белого, ожидавшего в начале века «Конца Всемирной Истории» и преобразования «Земли и Неба в град Новый Иерусалим» Белый, 1994, с. 417):

Пусть на рассвете туманно
знаю – желанное близко.

Нежен восток побледневший.
Знаешь ли – ночь на исходе?
Слышишь ли – вздох о свободе –
вздох ветерка улетевший –
весть о грядущем восходе? (Белый, 2006, с. 160).

Н.А. Бердяев, вспоминая мистические настроения начала века, отмечал, что «поэты видели не только грядущие зори, но что-то страшное, надвигающееся на Россию и мир (А. Блок, А. Белый)» (Бердяев, 1991, с. 164). Характерно, что Н.А. Бердяев указывает на имена А. Блока и А. Белого. Однако если у Белого апокалиптические настроения отразились уже в «Золоте в лазури», то «Стихи о Прекрасной Даме» в целом лишены катастрофизма, который более характерен для последующего творчества Блока, в котором зори уже окрашены кровью:

Но в алых струйках за кормами
Уже грядущий день сиял,
И дремлющими вымпелами
Уж ветер утренний играл,
Раскинулась необозримо
Уже кровавая заря,
Гроза Артуром и Цусимой,
Гроза Девятым января... (Блок, 1999, Т.5, с. 47).

В контексте мифологизма рубежной эпохи заря имеет символическое значение приближения света и соотносится с началом. Значение конца обретает образ заката, который главным образом трактуется как уничтожение, умирание.

Образ заката неоднократно фигурирует в «Стихах о Прекрасной Даме» Блока, но особой эсхатологии в них трудно проследить. В одном из ранних стихотворений Блока «Гамаюн, птица вещая» (Картина В. Васнецова) образ заката возникает в связи с вещающим ужас и гибель образом мифической птицы Гамаюн. Здесь, однако, как заглавием стихотворения, так и дополнительным указанием сам Блок отсылает к картине В. Васнецова, в которой был задан закатный фон образа⁴. Конечно, уже в «Ante Lucem» у Блока возникает мотив уничтожения вселенной:

4 Поэтическое воссоздание Блоком образов картин В. Васнецова «Гамаюн, птица вещая» и «Сирин и Алконост. Песнь радости и печали» подробно рассмотрено в статье М.Л. Спивак «Сирин, Алконост, Гамаюн: между В.М. Васнецовым и А.А. Блоком» (Спивак М.Л. (2015, с. 331-338).

Увижу я, как будет погибать
Вселенная, моя отчизна.
Я буду одиноко ликовать
Над бытия ужасной тризной.

Пусть одинок, но радостен мой век,
В уничтожение влюбленный.
Да, я, как ни один великий человек,
Свидетель гибели вселенной (Блок, 1997, Т.1, с. 34).

В другом стихотворении данного цикла задана явная связь гибели мироздания с закатом солнца:

Погибло всё. Палящее светило
По-прежнему вершит годов круговорот (Блок, 1997, Т.1, с. 34).

Тем не менее эти стихи нельзя считать характерными для первого тома лирики Блока. Апокалиптически-эсхатологические ожидания конца не играют существенной роли в блоковском мифе о Прекрасной Даме.

У более «апокалиптически» настроенного А. Белого в «Золоте в лазури» идея «конца» проступает отчетливее⁵. Показателен в этом отношении цикл «Закаты», в котором возникает тема конца мира:

«Душа, смирись: среди пира золотого
скончался день.
И на полях туманного бывшего
ложится тень.
Уставший мир в покое засыпает,
и впереди
весны давно никто не ожидает.
И ты не жди.
Нет ничего... И ничего не будет...
И ты умрешь...
Исчезнет мир, и Бог его забудет.
Чего ж ты ждешь?» (Белый, 2006, с. 83).

Эсхатологическая тональность подкрепляется также ссылкой на Апокалипсис во втором стихотворении цикла:

Звучало мне:
«И времена свиваются, как свиток...
И всё во сне...
Для чистых слез, для радости духовной,
для бытия,
мой падший сын, мой сын единокровный,
зову тебя...» (Белый, 2006, с. 84).

⁵ Ср. признание Белого: «В 1899 году Соловьев указывал мне на направление моего плавания по морю жизни; направление – «Апокалипсис»» (Белый, 1994, с. 430). В письме от 12 августа 1904 года Белый писал П. Флоренскому: «Стоят “душные, знойные дни”, и опять, и опять хватаюсь за Владимира Соловьева и весь бываю объят чувством конца» (Белый, 1991, с. 35).

В шестой главе Откровения Иоанна Богослова, повествующей о явлении четырех всадников Апокалипсиса и гневe Агнца говорится: «И небо скрылось, свившись как свиток» (Откр. VI, 14).

Образ заката разрабатывается Белым интенсивнее, чем Блоком. Ряд фактов указывает на важную роль этого образа в творческом сознании Белого. Кроме цикла с характерным заглавием «Закаты», следует указать на то, что это же заглавие рассматривалось Белым в качестве возможного заглавия всего сборника «Золото в лазури» (Белый, 1976, с. 366), а в начале 1908г., работая над еще не разделенными на два сборника стихами будущего «Пепла» и «Урны», Белый готовил к изданию второй сборник стихов под заглавием «Закатные прахи» (Малмстад. 2006, с. 53).

Заклучение

Проведенный анализ показывает, что в ранней лирике А. Блока и А. Белого прослеживаются явные соответствия, выросшие из общего представления «о близости священных дней» в связи с наступлением нового века. Мифологизм рубежной эпохи связан с идеей обновления мира, которая занимает центральное место в «Стихах о Прекрасной Даме» и «Золоте в лазури». У каждого поэта, однако, данная идея получает особое развитие. «Стихи о Прекрасной Даме» проникнуты ожиданием скорого обновления мира, тогда как в «Золоте в лазури» наступление нового мира неразрывно связано с сопровождающей эсхатологией. Рассмотренный материал показывает, что отмеченные особенности обусловили интенсивность обращения к отдельным образам, в том числе к анализируемым нами образам зари и заката, а также отличия символического осмысления данных образов в ранней лирике Блока и Белого.

Список использованной литературы

- Андрей Белый и Александр Блок. (2001) *Переписка. 1903–1919*. Москва: Прогресс-Плеяда.
- Андрей Белый и Иванов-Разумник. (1998) *Переписка*. СПб., Atheneum; Феникс.
- Белый А. (1922) *Воспоминания об Александре Блоке* // Записки мечтателей. 1922. № 6.
- Белый А. (1976) *Письмо В.Я. Брюсову (от 30 августа 1903 года)* // Литературное наследство. Т.85. Валерий Брюсов. Москва: Наука.
- Белый А. (1989) *На рубеже двух столетий. В 3-х кн. Кн. 1*. Москва: Худ.лит.
- Белый А. (1991) *Письмо П.А. Флоренскому (от 12 августа 1904 года)* // Контекст. Москва: Наука.
- Белый А. (1994) *Символизм как миропонимание*. Москва: Республика.
- Белый А. (2006) *Стихотворения и поэмы В 2-х т., Т. 1*. СПб; Москва: Академический проект, Прогресс-Плеяда.
- Белый А. (2016) *Материал к биографии // Литературное наследство Т. 105: Андрей Белый: Автобиографические своды: Материал к биографии. Ракурс к дневнику*.

- Регистрационные записи. Дневники 1930-х годов.* Москва: Наука.
- Бердяев Н.А. (1991) *Самопознание. Опыт философской автобиографии.* Москва, Книга.
- Блок А.А. (1962) *Владимир Соловьев и наши дни // Блок А.А. Собрание сочинений в 8-и т. Т.6.* Москва–Ленинград: Гос. изд. худ. литер.
- Блок А.А. (1989) *Дневник.* Москва: Советская Россия.
- Блок А.А. (1997–2010) *Полное собрание сочинений и писем в 20-и т. Т.1,Т.4,Т.5.* Москва; СПб: Наука.
- Блок А.А. (2010) *Рыцарь–монах // Блок А.А. Полное собрание сочинений и писем в 20-и т., Т.8.* Москва: Наука.
- Лавров А.В. (2006) *Ритм и смысл: Заметки о поэтическом творчестве Андрея Белого // Белый Андрей. Стихотворения и поэмы в 2-х т., Т.1.* СПб.; Москва: Академический проект; Прогресс–Плеяда.
- Лосев А.Ф. (2001) *Диалектика мифа.* Москва, Мысль.
- Лотман Ю.М., Минц З.Г., Мелетинский Е.М. (1992) *Литература и мифы // Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х т. Т.2.* Москва: Советская Энциклопедия.
- Малмстад Дж. (2006) «Муки слова». *Очерк истории формирования и публикации стихотворных книг Андрея Белого // Белый Андрей. Стихотворения и поэмы в 2-х т., Т.1.* СПб.; Москва: Академический проект; Прогресс–Плеяда.
- Соловьев В.С. (1990) *Смысл любви // Соловьев В.С. Сочинения в 2-х т. Т. 2.* Москва: Мысль.
- Соловьев В.С. (2011) *Чтения о Богочеловечестве // Полное собрание сочинений и писем в двадцати томах Т.4.* Москва: Наука.
- Спивак М.Л. (2015) *Сирин, Алконост, Гамаюн: между В.М. Васнецовым и А.А. Блоком // «Вечные» сюжеты и образы в литературе и искусстве русского модернизма.* Москва: Индрик.
- Ханзен–Лёве О. (2003) *Русский символизм. Система поэтических мотивов. Мифопоэтический символизм. Космическая символика.* СПб.: Академический проект.
- Юлова А.П. (1994) «Мифотворчество» в эстетических теориях и художественной практике русских символистов // *Рижский филологический сборник. Выпуск 1: Русская литература в историко–культурном контексте.* Рига: ЛУ.

References

- Andrey Bely i Aleksandr Blok. (2001) *Perepiska* [Correspondence]. 1903–1919. Moskva: Progress–Pleyada. (In Rus.)
- Andrey Bely i Ivanov–Razumnik. (1998) *Perepiska* [Correspondence]. SPb., Atheneum; Feniks. (In Rus.)
- Bely A. (1922) *Vospominaniya ob Aleksandre Bloke* [Recollections of Blok] // *Zapiski mechtateley.* 1922. № 6. (In Rus.)
- Bely A. (1976) *Pis'mo V.Ya. Bryusovu (ot 30 avgusta 1903 goda)* [Letter to V. Bryusov (30th august 1903)] // *Literaturnoe nasledstvo.* T.85. Valeriy Bryusov. Moskva: Nauka. (In Rus.)
- Bely A. (1989) *Na rubezhe dvukh stoletiy* [At the Border of Two Centuries]. V 3–kh kn. Kn.

1. Moskva: Khud.lit. (In Rus.)

Bely A. (1991) *Pis'mo P.A. Florenskomu (ot 12 avgusta 1904 goda)* [Letter to P. Florensky (12th august 1904)] // Kontekst. Moskva: Nauka. (In Rus.)

Bely A. (1994) *Simvolizm kak miroponimanie* [Symbolism as a Worldview]. Moskva: Respublika. (In Rus.)

Bely A. (2006) *Stikhotvoreniya i poemy* [Poems] V 2-kh t., T. 1. SPb; Moskva: Akademicheskij proekt, Progress-Pleyada. (In Rus.)

Bely A. (2016) *Material k biografii* [Materials for the Biography] // Literaturnoe nasledstvo T. 105: Andrey Bely: Avtobiograficheskie svody: Material k biografii. Rakurs k dnevniku. Registratsionnye zapisi. Dnevniki 1930-kh godov. Moskva: Nauka. (In Rus.)

Berdyayev N.A. (1991) *Samopoznanie. Opyt filosofskoy avtobiografii* [Self-Knowledge: An Essay in Autobiography]. Moskva, Kniga. (In Rus.)

Blok A.A. (1962) *Vladimir Solov'yev i nashi dni* [Vladimir Solov'ev and Our Times] // Blok A.A. Sobranie sochineniy v 8-i t. T.6. Moskva-Leningrad: Gos. izd. khud. liter. (In Rus.)

Blok A.A. (1989) *Dnevnik* [Diary]. Moskva: Sovetskaya Rossiya. (In Rus.)

Blok A.A. (1997–2010) *Polnoe sobranie sochineniy i pisem* [The complete Works and Letters] v 20-i t. T.1, T.4, T.5. Moskva; SPb: Nauka. (In Rus.)

Blok A.A. (2010) *Rytsar'-monakh* [knight-monk] // Blok A.A. Polnoe sobranie sochineniy i pisem v 20-i t., T.8, Moskva: Nauka. (In Rus.)

Lavrov A.V. (2006) *Ritm i smysl: Zametki o poeticheskom tvorchestve Andrey Belogo* [Rhythm and meaning. Notes on poetic works of Andrei Bely] // Bely Andrey. Stikhotvoreniya i poemy v 2-kh t., T.1. SPb.; Moskva: Akademicheskij proekt; Progress-Pleyada. (In Rus.)

Losev A.F. (2001) *Dialektika mifa* [The dialectic of myth]. Moskva, Mysl'. (In Rus.)

Lotman Yu.M., Mints Z.G., Meletinskiy E.M. (1992) *Literatura i mify* [Literature and myths] // Mify narodov mira. Entsiklopediya v 2-kh t. T.2. Moskva: Sovetskaya Entsiklopediya. (In Rus.)

Malmstad Dzh. (2006) «*Muki slova*». *Ocherk istorii formirovaniya i publikatsii stikhotvornykh knig Andrey Belogo* [«Torment of the word». Essay on the history of the formation and publication of Andrei Bely's poetry books] // Belyy Andrey. Stikhotvoreniya i poemy v 2-kh t., T.1. SPb.; Moskva: Akademicheskij proekt; Progress-Pleyada. (In Rus.)

Solov'yev V.S. (1990) *Smysl lyubvi* [Sense of love] // Solov'yev V.S. Sochineniya v 2-kh t. T. 2. Moskva: Mysl'. (In Rus.)

Solov'yev V.S. (2011) *Chteniya o Bogochelovechestve* [Readings on God-manhood] // Polnoe sobranie sochineniy i pisem v dvadtsati tomakh T.4. Moskva: Nauka. (In Rus.)

Spivak M.L. (2015) *Sirin, Alkonost, Gamayun: mezhd V.M. Vasnetsovyim i A.A. Blokom* [Sirin, Alkonost, Gamayun: between Vasnetsov and Blok] // «Vechnye» syuzhety i obrazy v literature i iskusstve russkogo modernizma. Moskva: Indrik. (In Rus.)

Khanzen-Leve O. (2003) *Russkiy simvolizm. Sistema poeticheskikh motivov. Mifopoeticheskiy simvolizm. Kosmicheskaya simvolika* [The Russian Symbolism. The system of poetic motifs. Mythopoetic Symbolism. Space symbolics]. SPb.: Akademicheskij proekt. (In Rus.)

Yulova A.P. (1994) «*Mifotvorchestvo*» v *esteticheskikh teoriyakh i khudozhestvennoy praktike russkikh simvolistov* [«Mythopoeia» in the Aesthetic Theory and Artistic Practice

Էդգար Արշակյան

Երևանի պետական համալսարանի
ռուս գրականության ամբիոնի հայցորդ
էլ.հասցե՝ edgar.arshakyan@ysu.am

**ՍԱՀՄԱՆԱՅԻՆ ԴԱՐԱՇՐՋԱՆԻ ԴԻՑԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՐՀԸՆԿԱԼՈՒՄԸ Ա. ԲԼՈԿԻ ԵՎ Ա. ԲԵԼՈՒ ՎԱԿ
ՔՆԱՐԵՐԳՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ**

Հոդվածում դիտարկվում է սահմանային դարաշրջանի դիցաբանական աշխարհընկալման խնդիրը Ա. Բլոկի և Ա. Բելու վաղ քնարերգության մեջ: Նշվում է, որ կրտսեր սիմվոլիստների աշխարհընկալումը մոտ է աշխարհի դիցաբանական պատկերին, ինչն առավել վառ արտահայտված է Ա. Բլոկի և Ա. Բելու XX դարասկզբի քնարերգության մեջ: Հատուկ ուշադրության են արժանացել արշալույսի և մայրամուտի պատկերները, որոց դիտարկումը դարավերջի և դարասկզբի ընկալման խնդրի համատեքստում թույլ է տալիս ակնհայտ զուգահեռներ անցկացնել «Բանաստեղծություններ Չքնաղ Տիկնոջ մասին» և «Ոսկին լազուրում» բանաստեղծական գրքերի պոետիկայում: Համեմատական-զուգադրական վերոծրության միջոցով ցույց է տրվում ոչ միայն նոր դարի մոտեցման դիցաբանական ընկալումը, այլ նաև՝ դրա արտահայտման անհատական առանձնահատկությունները Բլոկի և Բելու պոեզիայում: Մասնավորապես, ընգծվում է, որ Բելու «Ոսկին լազուրում» գրքում առկա էսխատոլոգիական մոտիվներն ընհանուր առմամբ արտահայտված չեն Բլոկի «Բանաստեղծություններ Չքնաղ Տիկնոջ մասին» գրքում: Դա բացատրում է մայրամուտի պատկերի տարբեր կոնոտացիաները երկու բանաստեղծների վաղ քնարերգության մեջ:

Հիմնաբառեր. Ա. Բլոկ, Ա. Բելի, դիցաբանական աշխարհընկալում, սահմանային դարաշրջան, Բանաստեղծություններ Չքնաղ Տիկնոջ մասին, Ոսկին լազուրում, արշալույս, մայրամուտ:

Edgar Arshakyan

*Ph.D. student at the Chair of Russian Literature,
Yerevan State University
Email: edgar.arshakyan@ysu.am*

**MYTHOLOGISM OF THE THRESHOLD OF A NEW EPOCH IN A. BLOK'S
AND A. BELY'S EARLY LYRICS**

The article discusses the problem of mythologism of the threshold of a new epoch in A. Blok's and A. Bely's early lyrics. The younger symbolists' rapprochement

of world outlook with a mythological vision of the world is stated, which is most clearly manifested in Blok's and Bely's lyrics at the beginning of the 20th century. Particular attention is paid to the images of dawn and sunset. Consideration of these images in the context of the theme of the end and beginning of the centuries allows us to draw clear parallels in the poetics of "Verses about the Beautiful Lady" and "Gold in Azure". Using the comparative analysis, individual features of mythologizing the arrival of the new century in A. Blok's and A. Bely's poetry are also illustrated. In particular, the eschatological motifs inherent in the verses of Bely's "Gold in Azure" and, in general, absent in Blok's "Verses about the Beautiful Lady" are emphasized. This explains the different connotations of the image of sunset in the early lyrics of the two poets.

Key words: A. Blok, A. Bely, mythologism, threshold of a new epoch, Verses about the Beautiful Lady, Gold in Azure, dawn, sunset.

Հոդվածը խմբագրություն է ներկայացվել 2022թ. մայիսի 2-ին:

Հոդվածը հանձնվել է գրախոսման 2022թ. մայիսի 5-ին:

Հոդվածն ընդունվել է տպագրության 2022թ. մայիսի 20-ին:

ԲԱՆՔԵՐ

ԵՎՐԱՍԻԱ ՄԻԶԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

Տպարանակ՝ 100 օրինակ
Տպագրված է «Էդիթ Պրինտ» հրատարակչության տպարանում:

EDIT PRINT
43 D. Malyan str, Yerevan
Tel.: (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

ԷԴԻԹ ՊՐԻՆՏ
Երևան, Դ. Մալյան 43
հեռ.՝ (374 10) 520 848
www.editprint.am
info@editprint.am

